

ΣΙΦΝΙΑΚά

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΥΛΗΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
2019

ΚΖ΄

Σιφνιάκιά

**ΑΘΗΝΑΙ 2019
ΕΤΟΣ 27ο - ΤΟΜΟΣ ΚΖ΄**

Σιφνιακά

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΥΛΗΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ 2019 ΤΟΜΟΣ ΚΖ'

Συναγάγετε τά περισσεύσαντα κλάσματα ίνα μή τι απόλλυται.
Ίωάνν. ΣΤ', 12.

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΣΙΜΟΣ ΜΙΑΤ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ

Γλαύκου 23 - Νηρέας - 190-09 Ραφήνα,

Τηλ.: 22940-24885, Κιν.: 693-2569774

Internet: Simos Symeonidis.Gr.

Έκδοτική παραγωγή: ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε., Άρδηττου 12-16,
116 36 Άθηναι, Τηλ. 210.9214.452, 210.9217.513 Fax: 210.9237033
www.eptalofos.gr E-mail: info@eptalofos.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Η ιδεολογία τής Κυκλαδικής Κοινωνίας
κατά τόν πόλεμο Τουρκίας-Βενετίας	σελ. 5-34
2. «Ο Άγιος Τάφος» τής Σίφνου	σελ. 35-55
3. Έκχριστιανισμοί Μωαμεθανών	σελ. 57-114
4. Ο Έλληνας ζωγράφος τής Βενετίας «Aliense»	σελ. 115-120
5. Νικολ. Π. Μαυρογένης, δραγομάνος του στόλου	σελ. 121-124
6. Η Λατινική Έκκλησία Σίφνου	σελ. 125-133
7. Σύμμεικτα	σελ. 135-164
8. Σημειώματα	σελ. 165-168
9. Εύρετήρια	σελ. 169-176

Copyright Σ.Μ. Συμεωνίδη

ISSN 1105-4239

Η ΣΦΡΑΓΙΔΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ προέρχεται από έγγραφο τής 19ης Μαΐου 1822 πού απέστειλαν «οί κάτοικοι τής νήσου Σίφνου» προς τούς Άρμοστές του Αιγαίου Πελάγους. (Μπενάκειο Μουσείο. Άρχείο Άγώνος. Φάκ. 87/3). Εΐναι ή παλαιά «ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΣΙΦΝΟΥ».

- Ο παρών ΚΖ' τόμος, όπως καί οί προηγούμενοι, διατίθενται από τόν Δήμο Σίφνου.

Σχέδιο τῆς Σιφνῆς Σίφνου τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιτέκτονα Haller von Hallerstein (ἔργο τοῦ 1817).

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥΡΚΙΑΣ-ΒΕΝΕΤΙΑΣ [1645-1669]

Ι. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΠΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στίς Κυκλάδες πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο σέ ὅλους σχεδὸν τοὺς κοινωνικοὺς τομεῖς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἔντονη ἐλληνικότητά της. Διοίκηση, ναυτιλία, βιοτεχνία, ἐμπόριο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφυπνιζόμενη Παιδεία, εἶχαν περιέλθει σέ ἐλληνικά χέρια ἢ βρίσκονταν ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχο τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία διακρίνεται στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀγῶνα ἤδη ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα μετὰ μιὰ μακροαίωνα καταπίεσή της ἐπὶ φραγκοκρατίας (1207-1537). Στούς κόλπους της ἔχουν ἀφορμειωθεί ἑκατοντάδες καθολικοὶ σέ ὅλα σχεδὸν τὰ νησιά, σέ τέτοιο μάλιστα βαθμὸ, ὥστε τὸ λατινικὸ στοιχεῖο, ἀποτελούμενο ἀπὸ κάποια κατάλοιπα τοῦ φραγκικοῦ παρελθόντος, νὰ ἔχει συρρικνωθεῖ σὲ ἐλάχιστο¹. Μόνο στὴ Σύρο, «τὸ νησί τοῦ πάπα», οἱ ὀρθόδοξοι ἀποτελοῦσαν μιὰ ἀσήμαντη μειονότητα, ὅμως πάντοτε ἀμετακίνητη στὴν πίστη καὶ τὴν ἐλληνικότητά της². Ἀξιόλογες καθολικὲς κοινότητες ὑπῆρχαν μόνο στὴ βενετοκρατούμενη Τήνο, στὴ Νάξο³, στὴν Πάρο καὶ στὴ Σαντορίνη. Στὰ ὑπόλοιπα νησιά, Μῆλο, Κίμωλο, Σίφνο, Σίκινο, Φολέγανδρο, Μύκονο, Κέα, Κύθνο, Ἄνδρο, Ἴο, Σέριφο κ.λπ. οἱ καθολικὲς κοινότητες ἦταν ὀλιγάριθμες ἢ ἐντελῶς ἀνύπαρκτες. Βραδύτερα, περὶ τὸ 1645, α) στὴ Σίφνο ὑπῆρχαν «μόνον ἐπτὰ ψυχαὶ τοῦ καθολικοῦ δόγματος» γιατί μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀρχόντων Γοζαδίνων τὸ 1617 «σχεδὸν ὅλοι ἐδῶ ἠσπάσθησαν τὸ ἐλληνικὸν δόγ-

1. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1968, Γ', 408 ἐπ. Β. J. Slot, *Καθολικαὶ Ἐκκλησιαὶ Κιμῶλου καὶ τῶν περὶξ νήσων, «Κιμωλιακά»*, Ἀθῆναι 1974, Ε', 35 ἐπ.

2. Βακαλοπούλου, Γ', 409.

3. Αναφέρονται (25 Μαΐου 1629), στὴ Νάξο δέκα χιλιάδες ὀρθοδόξων πιστῶν καὶ μόλις 300 Λατίνων (SCPF SOCG. 114, 183^R-184^V).

μα», β) στά Θερμιά «παραμένει ένας λατίνος» και γ) στην Κέα «λατίνος είναι ο υιός του κονσόλου της Βενετίας και ο κόνσολος της Γαλλίας με την οικογένειάν του έκαμε καθολικήν όμολογίαν πίστεως και την διατηρεί έξομολογούμενος πάντοτε εις έμέ, παρ' όλον ότι ακολουθεί τό έλληνικόν δόγμα» έγραφε σέ αναφορά του έτους 1650 ο βικάριος Σίφνου, Κέας-Θερμίων. Ο ίδιος γνωστοποιούσε ότι οί όρθόδοξοι στη Σίφνο ήταν περίπου 4.000, στά Θερμιά 2.000 και 1.500 στην Κέα⁴. Στά 1652 ο καθολικός άποστολικός επισκέπτης φρά Bernardo da Parigi έγραφε για την καθολική κοινότητα Άνδρου: «Οί λατίνοι, αποκλεισμένοι από κάθε πνευματική βοήθεια, θά έξαναγκασθοούν νά έγκαταλείψουν τό δόγμα τους ή μάλλον νά προσχωρήσουν στό έλληνικό. Μ' αυτόν τόν τρόπο θά γίνουν όλοι Έλληνες, όπως σέ άλλα μέρη, όπου, ενώ ο περισσότερος πληθυσμός των κατοίκων ήταν λατινικός, σιγά-σιγά απέμειναν όλίγοι ή κανέννας με τό νά γίνουν Έλληνες»⁵.

Η εποχή χαρακτηρίζεται ακόμη από μιά γενική πρόοδο σέ όλους τούς τομείς δραστηριοτήτων πού ήταν, κατά κύριο λόγο, έργο των οικονομικών παραγόντων των νησιών, κυρίως των εμπόρων. Άρκετοί από αυτούς υπήρξαν φωτισμένες προσωπικότητες και αναδείχθηκαν, με την πολυσχιδή δραστηριότητά τους, σέ πραγματικούς ήγέτες και αξιολόγους πολιτικούς παράγοντες ή διακεκριμένους διπλωμάτες, τόσο οί επιτόπια μετερχόμενοι τό έργο τους, όσο και οί έγκατεστημένοι στην Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη ή τή Βενετία και Άγκόνα. Αναφέρεται λ.χ. ο Νάξιος Δημήτριος Κομνηνός ως «διάσημη προσωπικότητα με κύρος μεταξύ των έξεχόντων στην Κωνσταντινούπολη», ο όποιος συμπαραστέκονταν πάντοτε τή γενέτειρά του στά διάφορα ζητήματα της⁶ ή ο Άντριώτης Νικολός Κοντόσταβλος στη Βενετία, όπου πρακτόρευε τό κυκλαδικό έμπόριο και ρύθμιζε ζητήματα των νησιών με τίς Άρχές τής Γαληνοτάτης ή και αυτές του Βατικανού⁷. Μεταξύ των εμπόρων αυτών κορυφαία φυσιογνωμία, πολύ μάλιστα γνωστή και στό τότε διεθνές προσκήνιο, είχε αναδειχθεί ο Βασίλειος Λογοθέτης με έδρα τή Σίφνο. Φανατικός όρθόδοξος, αλλά και «προστάτης» του καθολικισμού στίς Κυκλάδες, πρόξενος τής Γαλλίας και άλλων δυτικών δυνάμεων, υπήρξεν ο ρυθμιστής των νησιωτικών ύποθέσεων, στην

4. B. J. Slot, ό.π. 114-121.

5. SCPF/SOCG. 187, 575^{RV}.

6. SCPF/SOCG. 275, 57^{RV}.

7. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οί Κοντόσταβλοι τής Άνδρου και ο Άγιος Γεώργιος Καθολικών της Σύρου, περ. «Κυκλαδικά Θέματα», Α' (1985), 346-351.

κυριολεξία ο Διοικητής των Κυκλάδων για τριάντα τουλάχιστον χρόνια (1630-1659). Με την ευφυΐα πού τον διέκρινε είχε επιτύχει νά είναι φίλος και έμπιστος των μεγάλων βεζύρηδων και των Τούρκων ναυάρχων πού τον εκτιμούσαν ιδιαίτερα. Σημειώνεται γι' αυτόν στίς πηγές: «Άπό την Κωνσταντινούπολη παρέχουν τή δύναμη στον κ. Λογοθέτη νά έχει λόγο σέ όλα τά ζητήματα του Αρχιπελάγους είναι αντιπρόσωπος του Τούρκου αρχιναύαρχου, δηλαδή του καπουδάν πασά, ο όποιος του έχει αναθέσει τή φροντίδα για τή συγκέντρωση όλων των φορολογιών ως πρόσωπο έμπιστο σέ όλους τούς προκρίτους»⁸.

Ο ίδιος ο Λογοθέτης, σέ επιστολή προς τον ήγούμενο τής μονής Πάτμου του έγραψε (3 Σεπτ. 1643) πώς άδυνατούσε νά τον επισκεφθεί, μολοντί τό επιθυμούσε πολύ, λόγω των μεγάλων κρατικών άσχολιών του, αλλά και των ύποθέσεων όλων των νησιών: «... δέν όρίζω του λόγου μου (δηλ. δέν όρίζω τον έαυτό μου) δια νά έσκληρώθηκα, όχι μόνο εισέ ύπηρεσίες των άφεντάδω(ν) μας, μά ακόμη και των νησιών όλωνά...»⁹. Άλλά και κατά τον πόλεμο διατήρησε την αίγλη του ο Λογοθέτης γιατί είχε επιτύχει, όπως έγραψε ο άποστολικός επισκέπτης φρά Bernardo da Parigi, πού επισκέφθηκε τή Σίφνο τον Αύγουστο του 1652 [βλ. «Σιφνιακά», 6 (1996-1998), 81-103, όπου ή έκθεση του άποστ. επισκέπτη] «νά διατηρεί άριστες σχέσεις και με τούς δύο έμπολέμους, Βενετούς και Τούρκους... γιατί έξυπηρετεί και τούς μέν και τούς δέ». Άλλωστε, τό γεγονός ότι ο καπουδάν πασάς, όταν γύριζε από τή Κρήτη στην Κωνσταντινούπολη τό 1654, σταμάτησε στη Σίφνο, συναντήθηκε με τον Λογοθέτη και του ανέθεσε νά διαπραγματευθεί με τούς Βενετούς, για λογαριασμό τής Τουρκίας, τούς όρους για τή σύναψη ειρήνης και τερματισμό του πολέμου¹⁰ φανερώνει πόσο σπουδαίος και σημαντικός ήταν πράγματι ο άνθρωπος αυτός.

Πέρα από τίς επιγαμίες συγγενικών του προσώπων με μέλη διακεκριμένων οικογενειών των άλλων νησιών (Κοτάκηδων τής Μήλου, Κοντόσταβλων τής Άνδρου, Άλιπράντηδων τής Τήνου, Ρόζα τής Χίου κ.ά.)¹¹, έξαγόραζε χριστιανούς σκλάβους με ικανότητες, τούς πάντρευε

8. SCPF/SOCG. 39,416^{RV}, όπου επιστολή τής 4-5-1643 του βικαρίου Σίφνου Μάρκου Πόλλα.

9. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Η Κυρία Βρυσιανή (Τά νεώτερα ιστορικά στοιχεία), Αθήνα 1981, 15 και 50.

10. Βακαλοπούλου Γ', 499.

11. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ο Νικολός Κοτάκης γαμβρός του μεγαλεμπόρου Βασίλη Λογοθέτη, έφημ. «Μήλος», Δεκ. 1985, φ. 102.

μέ Ἑλληνίδες καί τούς ἐγκαθιστοῦσε σέ διάφορα νησιά ὡς ἀντιπροσώπους του¹². Ἔτσι, εἶχε ἐπιτύχει νά ἐλέγχει ἄμεσα, τόσο οἰκονομικά, ὅσο καί πολιτικά, ὁλόκληρο τό Ἀρχιπέλαγος. Αὐτός καί οἱ συνεργάτες του ἔμποροι συγκέντρωναν ὅλα τά προϊόντα τῆς κυκλαδικῆς παραγωγῆς καί ἄλλα ἐμπορεύματα, τά ὁποῖα διακινοῦσαν πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Κρήτη, Μοριά, Μάλτα, Ἀγκόνα, Βενετία, Μασσαλία, κ.ά., ἀπό ὅπου παραλάμβαναν ἄλλα εἶδη γιά τόν ἑλληνικό χῶρο. Ὁ πολυάριθμος ἐμπορικός στόλος τους καί ἐκεῖνος τῶν συνεργατῶν τους, παράλληλα μέ τό κυρίως ναυτιλιακό καί ἐμπορικό τους ἔργο, ἔφερεν στό Ἀρχιπέλαγος, ἐκτός ἀπό πολύτιμες εἰδήσεις καί πληροφορίες, καί ὅλα τά πολιτιστικά μηνύματα ἀπό τά μεγάλα ἀστικά κέντρα τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τῆς Εὐρώπης. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ἐμπόρους τῶν Κυκλάδων ἦταν καί πρόξενοι ἢ ὑποπρόξενοι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Βενετίας, Ὀλλανδίας καί ἄλλων Κρατῶν¹³.

Ἔτσι, ἡ ἀνάγκη διεξαγωγῆς τῆς ἐμπορικῆς, προξενικῆς καί κοινοτικῆς ἀλληλογραφίας, εἶχε πολύ νωρίς καταδείξει τή χρησιμότητα καί ἀναγκαιότητα τῶν Γραμμάτων καί τῆς Παιδείας γενικότερα σέ ὅλα σχεδόν τά νησιά, ἰδιαίτερα ὅμως στά μεγαλύτερα καί πολυανθρωπότερα. Ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα, περισσότερο ὅμως κατά τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 17ου, παρατηρεῖται ἡ συνεχῆς σύσταση μικρῶν σχολείων τῶν «*ἱερῶν γραμμάτων*» μέ προτροπή καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τούς ἀρχιερεῖς, ἀλλά καί ἡ ἀποστολή νέων στά μεγάλα σχολεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ γιά εὐρύτερες σπουδές¹⁴. Μέχρι τά μισά τοῦ 17ου αἰ. εἶχαν ἀποσταλεῖ μόνο στό Ἑλληνικό Κολλέγιο Ἀγίου Ἀθανασίου Ρώμης 28 μαθητές ἀπό τά νησιά τῶν Κυκλάδων¹⁵.

12. Ἐπιστολή 10-1-1654 Βασιλείου Λογοθέτη πρὸς Προπαγάνδα, ὅτι ἀπελευθέρωσε χριστιανούς σκλάβους ἀπό τή Σικελία καί Ἀγκόνα τούς ὁποίους καί ἐνύμφευσε (SCPF/SOCC. 187, 429⁸).

13. Βλ. προξένους Μήλου-Κιμῶλου τῶν χωρῶν Γαλλίας, Βενετίας, Ἀγγλίας, Ὀλλανδίας στόν Β. J. Slot, ὁ.π., 278-281. Στή Σίφνο ὁ Βασίλειος Λογοθέτης πρόξενος τῆς Γαλλίας περὶ τά 30 χρόνια ὁ διάδοχός του Pietro Rosa τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Βενετίας καί ὁ ἀδελφός του Henrico Rosa τῆς Βενετίας στήν Κέα [SCPF/SOCC. 285, 20^{8V}].

14. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Β' (1976), 305. Σέ σύνοδο πού συγκάλεσε τό 1593 ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Β' ὁ Τρανός, ἀποφασίσθηκε νά μεριμνήσουν οἱ ὀρθόδοξοι μητροπολίτες γιά τήν ἵδρυση σχολείων «*ὥστε τά θεῖα καί ἱερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθεῖν δέ κατά δύναμιν τοῖς ἐθέλουσιν διδάσκειν καί τοῖς μαθεῖν προαιρουμένους*». Βλ. καί Ἀρβανίτου Βασ. Ι., Ἡ Ἐκπαίδευση τῶν ἑλληνοπαίδων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήναι χ.χ., 17.

15. Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆ, Τό Ἑλληνικό κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του (1576-1700), Θεσσαλονίκη 1980, 161.

Τέλος, τό φαινόμενο τῆς ἀθρόας ἀνέγερσης ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν σέ ὅλα τά νησιά ἀποδίδεται, κατά μίαν ἄποψη, ἐκτός ἀπό ἐμμονή στήν ὀρθόδοξη πίστη καί τόν ἑλληνισμό τῶν κατοίκων καί ὡς ἐκδήλωση ἐκπαιδευτικῆς ἑξάρσης ἀφοῦ κάθε σχεδόν ναός ἀποτελοῦσε καί ἕνα μικρό σχολεῖο μέ δάσκαλο τόν ἐφημέριο¹⁶.

Ἡ ἑλληνορθόδοξη ἰδεολογία τῶν νησιωτῶν διαφαίνεται ἐντονότερα ἀπό τό ἔτος 1625 περίπου καί ἐξῆς ὅταν ἄρχισε στίς Κυκλάδες ἡ προσηλυτιστική δραστηριότητα τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας μέ τήν ἀναδιοργάνωση τῶν καθολικῶν ἐπισκοπῶν καί τήν ἀποστολή τῶν λεγομένων ἀποστολικῶν μισσιοναρίων. Καί οἱ τοπικές ἐκκλησίες καί οἱ ἱεραπόστολοι εἶχαν ἔργο τή συγκράτηση τῶν καθολικῶν στό δόγμα τους, τήν ἐπιστροφή ἐκείνων πού τό εἶχαν ἐγκαταλείψει καί, κυρίως, τή διδασκαλία τῶν «*αἰρετικῶν*» (ὅπως χαρακτηρίζαν τούς ὀρθοδόξους Ἑλληνες) καί μέ τή μεταστροφή τους στόν Καθολικισμό. Αὐτοί ἦταν οἱ βασικοί στόχοι τῆς νεοσύστατης τότε Ἀγίας Προπαγάνδας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καί τοῦ Γάλλου βασιλέα πού τῆς συμπαραστάθηκε οἰκονομικά καί σέ μορφωμένους κληρικούς καί μοναχούς γιά τήν ἐπέκταση τῶν πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν του στόχων στήν Ἀνατολή¹⁷. Ἡ μαχητικότητα τῶν καθολικῶν ἱεραποστολικῶν ταγματῶν καί τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στήν Κωνσταντινούπολη ἀναστάτωσαν τότε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τήν Ὀρθοδοξία γενικότερα μέχρι πού προκάλεσαν τή δολοφονία τοῦ διακεκριμένου Πατριάρχου Κυρίλλου Λούκαρη, τόν Ἰούνιο τοῦ 1638, ὁ ὁποῖος μέ τήν κατάρτιση καί τήν ἀγωνιστικότητα πού τόν χαρακτήριζαν, ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στήν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τους. Στίς ραδιουργίες τῶν καθολικῶν παραγόντων τῆς Κωνσταντινούπολης ἀποδίδεται ἡ ἀναταραχή ἀπό τότε καί ἐπὶ πολλά χρόνια στούς κόλπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ ἀλλεπάλληλες ἀλλαγές πατριαρχῶν καί ἐπικίνδυνη φθορά τοῦ πατριαρχικοῦ θεσμοῦ. Ἡ ἄμεση ἀντίδραση καί δραστηριοποίηση τῆς Ὀρθοδοξίας ἀνέτρεψε τά τεκταινόμενα σέ βάρος της μέ κάθε τρόπο καί μέσον. Στόν κυκλαδικό χῶρο, ἰδιαίτερα, ἐκτός ἀπό τούς ἐπιτόπιους «*μαχητές*» ὀρθοδόξους μοναχούς τῶν μικρῶν ἢ μεγαλύτερων μοναστηριῶν τῶν νησιῶν καί ὄλου τοῦ ἄλλου Κλήρου, κατέφθαναν τότε καί πολλοί ἀγιορεῖτες καί μοναχοί τῆς

16. Μαρίας Κ. Χαιρέτη, Εἰδήσεις γιά τρεῖς μονές τῆς περιοχῆς Χανίων στίς ἀρχές τοῦ 17' αἰ., «*Θησαυρίσματα*», Βενετία 2 (1963), 1-35.

17. Ἐλένης Ε. Κούκου, Αἱ διομολογήσεις καί ἡ Γαλλικὴ προστασία εἰς τήν Ἀνατολήν (1535-1789), Ἀθήναι 1967, 63 ἐπ.

Άγιοταφικής Αδελφότητας ή της διάσημης μονής του Αγίου Ιωάννου Θεολόγου της Πάτμου¹⁸, οι οποίοι, τόσο με τις διδασκαλίες τους για έμμονη στην ορθόδοξη ελληνική πίστη, όσο και με τις δυναμικές συγκρούσεις τους με τους καθολικούς ιεραποστόλους, ματαίωσαν και εκμηδένισαν κυριολεκτικά όλα τα σχέδια των τελευταίων παρά τη μεγάλη, πράγματι, μόρφωσή τους, την ολιγάρκεια, τις προσφορές ιατρικών υπηρεσιών και του άλλου έργου τους.

Συμπερασματικά, τό ελληνικό στοιχείο των Κυκλάδων κυριάρχησε τότε στην περιοχή με την πολύπλευρη δραστηριότητα και πρόοδό του, επέτυχε με σύστημα την αποδυνάμωση του αντιπάλου καθολικού, πού άλλοτε τό καταδυνάστευε, εξέλλήνισε μάλιστα τό μεγαλύτερο μέρος του και ακολουθήσε καθαρά δικό του δρόμο μέσα στά πλαίσια του αποκαλούμενου «θαύματος» της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η αδυναμία του τουρκικού κράτους νά διοικήσει άμεσα, με δικά του δηλαδή όργανα έγκατεστημένα σέ όλα τά νησιά, τό κυκλαδικό σύμπλεγμα και, από τό άλλο μέρος, ή εύστροφία και ό δυναμισμός του ελληνικού στοιχείου, άποτελούν τούς δύο βασικούς μοχλούς μετακίνησής του στην αξιόμαχη θέση για την κοινωνική του ανάπτυξη. Με αυτήν δημιούργησε βασικούς θεσμικούς κανόνες πού εξέλιχθηκαν σέ σύμβολο ένότητας των πνευματικών δυνάμεων του λαού¹⁹, ή όποία τό όδήγησε στή μετέπειτα πορεία του άταλάντευτο και άμετακίνητο στίς ελληνορθόδοξες αρχές και πεποιθήσεις του. Αυτές πού τό έφοδίασαν με έγκατέρευση και τό ένδυνάμωσαν στή σκλαβιά για νά μπορέσει, όταν έφτασε τό πλήρωμα του χρόνου, νά την άποτινάξει από τούς ώμους γενεών ολοκλήρων.

II. Η «ΤΑΚΤΙΚΗ» ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Μέ την έναρξη του βενετοτουρκικού πολέμου (1645) και τή συχνή, στή συνέχεια, παρουσία του βενετικού στόλου στίς Κυκλάδες, όπου θαλασσοκράτησε, τά πράγματα, όπως ήταν φυσικό, άρχισαν νά δυσκολεύουν για τούς Έλληνες, οι όποιοι, παρόλο τουτο, ούτε άπόφειε άλλαξαν, ούτε τούς στόχους και επιδιώξεις τους έγκατέ-

18. Η Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου της Πάτμου διατηρούσε μετόχια στή Νάξο, Πάρο, Μήλο, Κέα, Άμοργό, Σίφνο, Σαντορίνη επικεφαλής των όποιων τοποθετούσε οικονομους-μοναχούς της, οι όποιοι προσέφεραν και πνευματικό έργο στους ντόπιους. Βλ. Χρυσόστ. Γ. Φλωρεντή, *Βραβείον της Ίερας Μονής Αγ. Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου*, Αθήναι, 1980. Για τό μετόχι της Σίφνου βλ. του Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, *Βρυσιανή*, 1981.

19. Έλένης Ε. Κούκκου, *Οί Κοινοτικοί Θεσμοί στίς Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήναι 1980, 14.

λειψαν. Προσάρμοσαν μόνον κατάλληλα την πολιτική τους «τακτική» γιατί άντιλήφθηκαν άμέσως ότι οι Βενετοί είχαν την ανάγκη τους για την έξυπνέρευση των σκοπών του πολέμου. Όπως όμως μαρτυρούν διάφορες ένέργειές τους, φαίνεται ότι ταυτόχρονα είχαν κατανοήσει πώς θά ήταν ούτοπία νά πιστέψουν ότι ό πόλεμος εκείνος μπορούσε νά όδηγήσει στην άπελευθέρωσή τους. Άλλωστε γνώριζαν άριστα, τόσο τίς μεγάλες άλλαγές πού είχαν επέλθει στό διεθνές προσκήνιο και τή μείωση της δύναμης του τουρκικού κράτους, όσο και τούς Βενετούς, για τούς όποιους έτρεφαν από παλαιά άσβεστο μίσος²⁰, ίσοδύναμο με εκείνο πού είχαν για τούς Φράγκους δυνάστες τους και τά τότε κατάλοιπά τους.

Ό πόλεμος μεταξύ Γερμανίας-Τουρκίας κατά την περίοδο 1593-1606 και οι έπιτυχίες πού είχαν σ' αυτόν οι χριστιανικές δυνάμεις είχε άναπτέρωσε τό ήθικό των λαών του Βαλκανικού χώρου πού άρχισαν νά πιστεύουν ότι ή άποτίναξη του τουρκικού ζυγού δέν ήταν άδύνατη. Τότε σημειώθηκε και στίς Κυκλάδες σχετική κίνηση όταν τον Αύγουστο του 1595 αντιπρόσωποι δεκαπέντε νησιών συναντήθηκαν σέ συνωμοτική σύσκεψη στή Νάξο. Εκεί έλαβαν άπόφαση νά άποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό ζητώντας τή βοήθεια του Ίσπανού βασιλέα και όχι του μισητού Βενετικού Κράτους. Σέ έπιστολή τους (9 Αύγουστου) έξιστόρησαν τά δεινά τους, βεβαίωσαν ότι στή νότιο Ελλάδα επικρατούσε γενικά έπαναστατικό κλίμα πού είχε δημιουργηθεί από τίς άποτυχίες των Τούρκων στην Ούγγαρία και ζήτησαν από τούς Ίσπανούς νά στείλουν 100 γαλέρες οι όποιες, μαζί με τά δικά τους πλοία θά κατανικούσαν τό κράτος του διεφθαρμένου σουλτάνου Μεχμέτ Γ'. Ό Ίσπανός βασιλέας ήταν γι' αυτός ό ποθητός μονάρχης πού, όπως σημείωναν οι συνωμότες, «όλοι τον λατρεύουμε και παρακαλούμε τον Θεό νά μάς άξιώσει νά δούμε τή Μεγαλειότητά του Αυτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως». Τό κείμενο της έπιστολής δέν έχει διασωθεί στό πρωτότυπο, αλλά σέ ιταλική μετάφραση στην όποία αναγράφονται μόνον ή Σίφνος, ή Σαντορίνη και ένα άκόμη όνομα νησιού πού ίσως είναι ή Μήλος²¹.

Γνώριζαν λοιπόν οι ορθόδοξοι Έλληνες ότι ό τουρκικός ζυγός στά νησιά τους δέν ήταν καταπιεστικός άφου, εκτός από την καταβολή των φορολογιών, ή παρουσία Τούρκων στην περιοχή τους

20. Ί. Κ. Χασιώτη, Άγνωστη συνωμοτική κίνηση στίς Κυκλάδες στά τέλη του ΊΣΤ' αιώνα, περιόδ. «Έλληνικά», 1969, 22, 377-388.

21. Αυτόθι.

ήταν περίπου ανύπαρκτη, ή δέ διοίκησή της εύρισκονταν στά δικά τους χέρια, στήν τοπική αυτόδιοίκηση. Όταν μάλιστα τά πληρώματα του χριστιανικού στόλου, εύθύς μέ τήν έναρξη του πολέμου λαφυραγωγήσαν και κακοποίησαν τούς κατοίκους τής Μήλου, τής Σίφνου και τής Πάρου²², συνειδητοποίησαν άμέσως ότι μιά τελική νίκη των Βενετών δέν είχε τόσο μεγάλη σημασία γι' αυτούς, ούτε μπορούσε νά σημαίνει άπελευθέρωση των νησιών τους, αλλά νέα καθυπόταξή τους σέ έναν άλλο ζυγό, έστω χριστιανικό. Άν μάλιστα οί Βενετοί άσκούσαν οί ίδιοι τήν επιτόπια διοίκηση, όπως παλαιότερα οί φράγκοι, ίσως νά ήταν και χειρότερα.

Σημειώνεται επ' εύκαιρία ότι στά διάφορα σχέδια πού καταρτίζονταν στίς Αύλές των ήγεμόνων τής εποχής για τή συντριβή του Τουρκικού κράτους προβλέπονταν ή χρησιμοποίηση του έλληνικού στοιχείου για τήν καταπολέμηση των άπίστων. Δέν γίνονταν όμως καν αναφορές για τήν άπελευθέρωσή του. Αντίθετα, διατυπώνονταν σχέδια διαμελισμού των έλληνικών περιοχών και διανομής τους στους Λατίνους φεουδάρχες. Σέ ένα από τά σχέδια αυτά, πού είχε συντάξει για τόν Γάλλο βασιλέα ό πρόξενός του στή Δαμιέτη και στους Άγίους Τόπους Jean Corpin τό 1638, προβλέπονταν και ή διανομή των νησιών του Άρχιπελάγους: στους Βενετούς ή Πάρου, ή Νάξου, ή Πάτμου, ή Κως, ή Μύκονος και ή Σάμος· στον Δούκα τής Φλωρεντίας ή Σίφνος (μαζί μέ τή Θάσο, Σαμοθράκη και Ίμβρο)· στον Δούκα τής Πάρμας, ή Μήλος, ή Φαλκονέρα και ή Ανάφη· στον Δούκα τής Μόδενας ή Κέα και ή Σέριφος. Στόν Δούκα τής Μάντοβας ή Φολέγανδρος, ή Σίβινος και ή Σαντορίνη και στον Δούκα De la Mirandola ή Άνδρος μέ τή Σκυρο²³.

Έκτός των άλλων υπήρχε και τό άβέβαιο τής τελικής έκβασης των πολεμικών επιχειρήσεων πού, μέ τήν πάροδο μάλιστα των χρόνων, γίνονταν ακόμη μεγαλύτερο. Άν ό πόλεμος έκλινε υπέρ των Τούρκων; Τά μεγάλα εκείνα έρωτηματικά, πού φυσικά δέν ήταν δυνατόν νά έχουν άμεσες άπαντήσεις, τούς άνάγκασαν, όπως ήταν φυσικό, νά ακολουθήσουν τή μέση όδό πού άποσκοπούσε στήν, κατά τό δυνατόν, διατήρηση ίκανοποιητικών σχέσεων και μέ τούς δύο έμπολέμους. Η τήρηση τής πολιτικής αυτής ήταν δυσχερεστάτη λόγω τής παρουσίας στά νησιά του καθολικού στοιχείου πού, ως όμοδόξοι μέ τούς Βενετούς, πρόσβλεπε, όπως ήταν φυσικό, στήν

22. Βακαλοπούλου, Γ', 491.

23. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιωτές στήν Ελλάδα*, 475.

ανάκτηση, μέ τή βοήθειά τους, του παλαιού γοήτρου και τής υπεροχής του έναντι των όρθόδοξων Έλλήνων. Η νέα αυτή κατάσταση πραγμάτων, ιδιαίτερα μάλιστα όταν οί Βενετοί επιχειρούσαν ώμές επεμβάσεις στά κοινοτικά ή ακόμη και στά εκκλησιαστικά ζητήματα, δέν έμείωσε τό φρόνημα των Έλλήνων, ούτε περιέστειλε τίς επιδιώξεις τους. Άλλωστε γνώριζαν ότι είναι πολυπληθέστεροι και οί φορείς τής οικονομίας και τής παραγωγής στήν περιοχή και ότι οί Βενετοί ύπολόγιζαν πολύ στή συμπαράστασή τους, τότε τουλάχιστον, για τήν αντιμετώπιση των άναγκών του πολέμου.

Έτσι, στήν άτελεύτητη πάλη τους μέ τίς καθολικές κοινότητες άκολούθησαν άλλη πρακτική, εκείνη του φαινομενικά ήπιου κλίματος. Οί ρίζες ή τά σπέρματα τής πολιτικής αυτής άνευρίσκονται και στά πριν από τόν πόλεμο χρόνια, στή δεκαετία του 1630, όμως σέ μερική έφαρμογή. Τήν ακολουθούσαν δηλαδή επιδέξια μόνο οί κοσμικοί ιθύνοντες των νησιών, οί οικονομικοί κυρίως παράγοντες, στό έμπορικό τους άνοιγμα μέ τή Δύση για τήν επιτυχία των σκοπών τους. Όχι όμως και ό όρθόδοξος Κλήρος, τόν όποιο, ως εκ του λόγου τούτου, οί καθολικοί ιερείς και ιεραπόστολοι χαρακτηρίζαν άστοιχειώτο και βάρβαρο άκριβώς γιατί τούς αντιμετώπιζε μέ σθένος και άποτελεσματικότητα παρά τό πράγματι όλιγογράμματό του. Πολυσέλιδες έκθέσεις καθολικών ιεραποστόλων μέ αναφορές για δυναμικές άντικρούσεις τους από όρθόδοξους μοναχούς, ιδιαίτερα άγιορείτες πού έδρασαν τότε στίς Κυκλάδες έχουν παρασιωπηθεί προκειμένου νά καταδειχθεί ή δήθεν άρμονική συμβίωση των νησιωτών των δύο δογμάτων, ή όποία στήν πραγματικότητα δέν υπήρξε ποτέ. Είναι γνωστό στή Σίφνο όταν έγκαταστάθηκαν εκεί περί τό έτος 1630 τριάντα περίπου καθολικοί από τή Σύρα, οί Έλληνες έκίνησαν γή και ουρανό για νά τούς διώξουν. Έγραψε ό άποστολικός μισσιονάριος του νησιού Domenico Dellagrammatica στίς 3-8-1631 στό Βατικανό ότι «... αυτοί οί σχισματικοί (= όρθόδοξοι) και διώκτες τής καθολικής Πίστεως έπεδίωξαν μέσω Τούρκων άξιωματούχων νά τούς εκδιώξουν από τό νησί, ώστε φεύγοντας αυτοί νά αρχίσει σιγά-σιγά νά σβύνει έδώ τό λατινικό δόγμα...»²⁴. Φαίνεται μάλιστα ότι τούς άνάγκασαν νά αναχωρήσουν από τό νησί γιατί, έπτά χρόνια άργότερα, στήν αναφορά του άποστολικού επισκέπτη Lorenzo Giro Tubino (17-6-1638) σημειώνεται: «Υπάρχουν όκτώ ψυχές καθολικών... Οί Έλληνες άνέρχονται σέ 4.000 περίπου». Όχι δηλαδή πλέον των 30

24. SCPF/Visite, vol. 17, 72^{RV}.

οί καθολικοί, αλλά μόνο όκτώ, από τούς όποιους μάλιστα μόνο οί 4 παλαιοί κάτοικοι.

Κατά τήν περίοδο λοιπόν του πολέμου ή πολιτική γραμμή του «ήπιου κλίματος» άπετέλεσε άνάγκη και πρακτική διπλωματίας. Καί έτσι εφαρμόστηκε. Περιελάμβανε δέ, άν και όχι πάντοτε, τήν παρακολούθηση από τούς όρθοδόξους των θρησκευτικών τελετών των καθολικών, τήν άκρόαση των κηρυγμάτων των ιεραποστόλων τους, τή θερμή ύποδοχή των τελευταίων κατά τίς άφίξεις τους στα νησιά, άκόμη και τήν έξομολόγηση σ' αυτούς. Οί τελευταίοι θά έδιναν μέ τίς άναφορές τους, όπως και τό έκαναν, στα έκκλησιαστικά και πολιτικά τους κέντρα, ευνούικές περιγραφές για τό όρθόδοξο ποιμνιο, χρήσιμες μελλοντικά σέ περίπτωση ήττας τής Τουρκίας κατά τόν πόλεμο. Οί έπιτόπιοι όμως καθολικοί κληρικοί, πού δέν ήταν διερχόμενοι όπως οί ιεραπόστολοι, βεβαίωναν στίς δικές τους άναφορές τό καλοπροαίρετο μέν και τήν ευσέβεια των Έλλήνων, τόνιζαν όμως και τό άμετακίνητό τους από τήν Όρθοδοξία γιατί τό ζούσαν και τό έβλεπαν. Έγραφε χαρακτηριστικά ό βικάριος Σίφνου Βαρθολομαίος Πόλλα (ό μετά καθολικός άρχιεπίσκοπος Νάξου) σέ άναφορά του προς τό Βατικανό στα 1657: «... είναι όμως (οί Έλληνες) άμετακίνητοι στίς άπόψεις τους για τίς πέντε διαφιλονικούμενες διαφορές μεταξύ των δύο δογμάτων άναφορικά μέ τήν ύπόσταση του Άγίου Πνεύματος, μία άνοησία τους πού δέν έννοούν να παραδεχθούν γιατί ίσχυρίζονται πώς είναι θέματα θεμελιωμένα από τόν Δαμασκηνό και τόν Άγιο Βασίλειο... Στο νησί κυκλοφορεί ένα βιβλίο τιτλοφορούμενο Φιλαδέλφεια, πού είναι ή άπάντηση στο βιβλίο πού τύπωσε ή Άγία Προπαγάνδα <τής Ρώμης> άναφορικά μέ τίς πέντε κορυφαίες διαφορές των δύο δογμάτων. Μέ αυτό υπερασπίζονται οί έλληνικές σχισματικές άπόψεις»²⁵.

Οί άνωτέρω πληροφορίες του Πόλλα είναι, κατά τήν άποφή μας, βαρυσήμαντες γιατί φανερώνουν ότι οί όρθόδοξοι Έλληνες τής Σίφνου γνώριζαν πολύ καλά ποιό είχάν στερεώσει τίς δογματικές παραδοχές τους σέ παλαιότατους χρόνους. Άλλωστε ή άναταραχή πού ξέσπασε στή Σαντορίνη, μετά τήν έκρηξη του ήφαιστείου στα 1650, κατά των ίησουϊτών για τίς προκλητικές διακηρύξεις τους στο ζήτημα τής αγιότητας του Γρηγορίου Παλαμά, επεκτάθηκε και στα άλλα νησιά, ιδιαίτερα στή Νάξο, όπου σημειώθηκαν και έπεισόδια και άπειλήθηκε παγκυκλαδική άναστάτωση μεταξύ των δύο δογμάτων.

25. SCPF/SOCG. 272, 206^R-207^R.

Έπεισόδια σημειώθηκαν και στή Σίφνο στα 1664 όταν ό ίησουϊτης μοναχός Riccardi έπεχείρησε να έξομολογήσει όρθοδόξους και να κηρύξει σέ έλληνικές εκκλησίες χωρίς άδεια των εκκλησιαστικών Άρχών²⁶. Έν πάση περιπτώσει, τό γεγονός ότι οί Βενετοί άκολουθούσαν, για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, διαφορετική τακτική από εκείνη του Βατικανού, ένθάρρυνε τούς Έλληνες να άντιμάχονται τούς καθολικούς φανερά, όταν οί τελευταίοι προσπαθούσαν, είτε να τούς μειώσουν, είτε να τούς προσεταιρισθούν δογματικά. Παρατηρείται μάλιστα τό εκπληκτικό φαινόμενο τής άδιάκοπης προσέλευσης καθολικών στίς τάξεις των όρθοδόξων άκριβώς τότε, παρά τήν έντονη παρουσία των Βενετών στίς Κυκλάδες²⁷. Άξίζει άκόμη να σημειωθεί ότι, όλοι σχεδόν οί μεγαλέμποροι των Κυκλάδων μέ έξαιρεση τόν φανατικό όρθόδοξο Βασίλη Λογοθέτη, στή Σίφνο²⁸, άκολουθούσαν έπίσημα τό καθολικό δόγμα, ένίσχυαν οικονομικά καθολικούς ναούς και ιερείς, διευκόλυναν τούς ιεραποστόλους στίς μετακινήσεις τους κ.λπ., πάντοτε όμως για τήν καλύτερη έξυπηρέτηση των έργασιών τους μέ τή Δύση κατά σχετικές άρχειακές μαρτυρίες. Στή μεταστροφή των καθολικών προς τήν Όρθοδοξία συνετέλεσαν και άλλοι, πολιτικοί και οικονομικοί, λόγοι πού δέν έξετάζονται έδω, κυρίως όμως ή σήψη πού επικρατούσε στίς καθολικές κοινότητες και, κυρίως, ό άδυσώπητος έμφύλιος πόλεμος των ιερατικών μελών τους!

Τά μέχρι έδω εκτεθέντα άναφέρονται σέ διαπιστώσεις γενικού χαρακτήρα, ό,τι δηλαδή επέπλευσε στον ώκεανό των γεγονότων πού διαδραματίστηκαν κατά τήν 25χρονη εκείνη πολεμική περίοδο πού συγκλόνησαν κυριολεκτικά τίς κυκλαδικές κοινωνίες από τίς πιο μικρές μέχρι τίς μεγαλύτερες. Ίδιαίτερη μάλιστα σημασία έχουν

26. SCPF/SOCG. 276, 365^R-367^V.

27. Βακαλοπούλου, Γ', 419 και SCPF, Memoria Rerum 1622-1972, vol. I/2 (1622-1700). Rom-Freiburg-Wien 1972, όπου ή βαθμιαία μείωση των καθολικών στίς Κυκλάδες μέ αριθμητικά στοιχεία.

28. Όταν ό Βασίλειος Λογοθέτης πληροφορήθηκε ότι τόν κατηγορήσαν στο Βατικανό πώς ήταν όρθόδοξος, έγραψε άμέσως τά έξής στήν Άγία Προπαγάνδα: «Παρακαλώ τίς σεβασμιότητές σας να μή δίδουν προσοχή στο θρήσκευμά μου και άλλα παρόμοια παρά μόνο στο βασιλικό δίπλωμα πού κατέχω του προξένου τής Γαλλίας διότι, όπως άντιλαμβάνομαι πολλά ψεύδη διαδίδονται σ' αυτά τά μέρη στο όνομά μου χωρίς έγώ να γνωρίζω τίποτε και δέν επιθυμώ βέβαια να χάσω στα 60 και πλέον χρόνια της ηλικίας μου τήν έμπιστοσύνη των κυρίων μου...

Σίφνος, 18/28 Ιουνίου 1651 Βασίλης Λογοθέτης»

SCPF/SOCG. 187, 699^R.

οί ποικίλες αρνητικές επιπτώσεις των γεγονότων σέ θεσμούς και αξίες τῆς νησιώτικης ζωῆς οἱ ὁποῖες, ὅπως σέ ὄλες τίς πολεμικές περιόδους (ἰδιαίτερα στήν ἐξεταζομένη ἐδῶ 25ετῆ), συντελέσαν σέ παρεκκλίσεις ἢ παρεκτροπές ἀπό τά καθιερωμένα πού μέ κόπους καί ἀγῶνες εἶχαν ὡς τότε παγιωθεῖ.

III. ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΣΥΓΚΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΚΑΤΑΠΤΩΣΗ

1, Πολεμικές δοκιμασίες. Πειρατεία

Τά νησιά τά ὁποῖα πρῶτα εἶχαν τήν ἀτυχία νά δοκιμάσουν τίς ἐπιπτώσεις τοῦ πολέμου ἦταν ἡ Μῆλος, ἡ Σίφνος καί ἡ Πάρος. Τά πληρώματα τοῦ βενετσιάνικου στόλου πού εἶχε καταπλεύσει στίς Κυκλάδες γιά τή στρατολόγηση ἀνδρῶν, ἀντί τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐπιδόθηκαν σέ λεηλασίες καί κακοποιήσεις τῶν κατοίκων τῶν τριῶν αὐτῶν νησιῶν. Στίς διαμαρτυρίες τους ἡ Βενετική Δημοκρατία, πού ὑπελόγιζε στή συμπαράσταση τῶν νησιωτῶν κατά τόν πόλεμο, φρόντισε νά ἀπαλλάξει ἀμέσως ἀπό τά καθήκοντά του τόν ναύαρχο Girolamo Morosini γιατί εἶχε ξεφύγει ἀπό τά χέρια του ὁ ἔλεγχος τῶν πληρωμάτων τοῦ στόλου²⁹.

Τά διάφορα πολεμικά γεγονότα πού ἀκολούθησαν στή συνέχεια, ἰδιαίτερα δέ οἱ διελεύσεις ἀπό τήν περιοχή μεγάλων ναυτικῶν δυνάμεων καί οἱ φῆμες πού διέτρεχαν ἀπό νησί σέ νησί γιά μεγάλες ναυμαχίες τῶν ἀντιμαχομένων προξενούσαν στόν λαό, ὅπως ἦταν φυσικό, δέος, τρόμο καί πανικό, τοῦλάχιστον τόν πρῶτο καιρό. Κατά τό μεγαλύτερο διάστημα τοῦ πολέμου στήν Κρήτη, οἱ Βενετοί εἶχαν τόν ἔλεγχο στίς θάλασσες, ὅμως καί σημαντικές ἦττες. Ὁ βικάριος Σίφνου Μᾶρκος Πόλλα ἔγραψε στίς 9 Ἀπριλίου 1648: «... ἡ ἀρμάδα ρημάζει τά νησιά. Στίς 5 Ἀπριλίου πληροφορηθήκαμε πῶς βύθισε 16 γαλλιότες καί 6 βατσέλια τοῦ βενετσιάνικου στόλου... καί εἴμαστε σέ μεγάλη θλίψη γιατί βλέπουμε πῶς τά πράγματα τῶν Βενετῶν δέν πηγαίνουν καλά, ὅπως ἐλπίζαμε ὅλοι οἱ χριστιανοί... Ἡ Κρήτη διατρέχει μέγαν κίνδυνον... Οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Ἀρχιεπέλαγος ἀναχωροῦν γιά τή Δύση γιά νά σώσουν τή ζωή τους γιατί οἱ ἄπιστοι ἀπειλοῦν ὄλα τά νησιά τῶν Κυκλάδων ὡς ἐπαναστατημένα κατά τοῦ Μεγάλου Κυρίου...»³⁰. Τήν προηγουμένη ἡμέρα 8 Ἀπριλίου εἶχε γράψει ἀπό τή Σίφνο καί ὁ καθολικός κληρικός Φραγκίσκος Μικελλούτσι: «... πρό-

29. Βακαλοπούλου, Γ', 491.

30. SCPF/SOCC. 177, 220^{RV}.

σφατα ἔγιναν γνωστά τά θλιβερά συμβάντα στόν χριστιανικό στόλο πού ἔχασε 16 γαλέρες καί 6 μπερτόνια μέ 3.000 ἄνδρες, γεγονός πού προξένησε μεγάλη θλίψη σ' αὐτούς πού ἀγαποῦν τή Βενετική Δημοκρατία»³¹. Τόν χειμῶνα ὅμως τοῦ 1649 «ἡ τουρκική ἀρμάδα μέ 30 γαλέρες καί 4 γαλιάτσες γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη μισοκατεστραμμένη...»³². Τό 1650 μεγάλες ναυτικές δυνάμεις διασχίζουν τίς θάλασσες μέ κατεύθυνση τήν Κρήτη, ἐνῶ μοῖρες τοῦ τουρκικοῦ στόλου βρίσκονται στό Ἀρχιεπέλαγος καί τοῦ Βενετσιάνικου στό Τσιρίγο καί στόν Κάβο Σπάντα, ἔγραφε στίς 20 Μαΐου ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Μήλου Ἀντώνιος Σέρρα³³. Στίς 10 Ἰουλίου 1651 οἱ Βενετοί νικοῦν τούς Τούρκους στή θαλάσσια περιοχή τῆς Παροναξίας καί τόν Ἰούλιο τοῦ 1656 στόν Ἑλλάσποντο. Μέσα στό πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ 1657 κυριαρχοῦν στό Β.Α. Αἰγαῖο, ἀπό ὅπου ὅμως ἀναγκάζονται νά ἀποχωρήσουν τόν Σεπτέμβριο³⁴. Σέ ἐπιστολή τῆς 24 Ἰουλίου 1655 ἀπό τή Βενετία τοῦ καθολικοῦ κληρικοῦ Giorgio Peris σημειώνεται: «... πληροφορηθήκαμε τή ζημιὰ πού ἔκαναν οἱ Βενετοί στούς Τούρκους, δηλ. σέ 16 βατσέλια, μία μαοῦνα καί 6 γαλέρες. Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι 4.000 ἔναντι ἀπωλείας ἑνός μόνο σκάφους πού κάηκε...»³⁵.

Οἱ θαλάσσιες συγκρούσεις συνεχίστηκαν ἐπί χρόνια, τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Κρήτης εἶχε περιέλθει στούς Τούρκους, ὅμως τερματισμός τοῦ πολέμου δέν διαφαίνονταν στόν ὀρίζοντα. Παράλληλα μέ τούς πολεμικούς στόλους μέγαν ἀριθμός πειρατῶν καί κουρσάρων ἄρχισε νά λυμαινεται τό Ἀρχιεπέλαγος, ὅπου εὑρίσκαν ἀσφαλῆ ἀραξοβόλια. Πολλοί ἐπίσης ἔμποροι, ἀπό διάφορα μέρη τῆς Δύσης, ἐγκαταστάθηκαν στά νησιά καί κέρδιζαν ἀπό τό ἐμπόριο τῶν λαφύρων, εἴτε ἀντικείμενα ἦταν αὐτά, εἴτε σκλάβοι. Στό ἐμπόριο αὐτό διέπρεψαν καί ἀρκετοί Ἕλληνες, ἀκόμη καί κληρικοί καί τῶν δύο δογμάτων³⁶.

Οἱ διελεύσεις ἔπειτα ἢ ἡ διαμονή τόν χειμῶνα στά λιμάνια τῶν

31. SCPF/SOCC. 177, 168^R.

32. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ἱστορικά ἔγγραφα Μήλου (1628-1683) ἀπό τά Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ, «Μηλιακά», Β' (1985), 113.

33. Αὐτόθι, 113-114.

34. Βακαλόπουλου, Γ', 500.

35. SCPF/SOCC. 187, 371^{RV}.

36. Δημ. Π. Πασχάλη, Πειρατεία καί δουλεμπορία ἀνά τάς Κυκλάδας ἐπί Τουρκοκρατίας, στά «Ἀνδριακά Χρονικά», 1, Ἰαν. 1948, 152. Κων. Ντόκου, Μία ὑπόθεσις πειρατείας κατά τόν 17ο αἰῶνα (1678-1680), στά «Θησαυρίσματα», Βενετία 2 (1963), 36 ἐπ. καί Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Τοῦρκος σκλάβος ἐνέχυρο γιά χρέη τοῦ κυρίου του, στά «Συριανά Γράμματα», 1988, 3.

νησιῶν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, τόσο τοῦ βενετσιάνικου στόλου, ὅσο καί τῶν κουρσάρων, κυρίως Γάλλων (ὅπως οἱ d' Hocquincourt, de Crainville καί de Téméricourt, ὁ Marchese Villa, ὁ Almeras κ.ά.)³⁷, σήμαιναν λεηλασίες, διαρπαγές, ἠθικά σκάνδαλα κ.λπ. δεινά γιά τοὺς δυστυχεῖς νησιῶτες. Στά 1653 οἱ Βενετοὶ λεηλάτησαν τή Νάξο, ὅπως καί τό 1660 οἱ ἄνδρες τοῦ Almeras (Ἀλμερίγου) πού ἔδιωξαν τοὺς κατοίκους ἀπό τά σπίτια καί τά κτήματά τους καί λεηλάτησαν τά πάντα³⁸. Τίς τρομερές αὐτές καταστροφές περιγράφει μέ γλαφυρότητα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος σέ ἐπιστολή του πρὸς τό Βατικανό, στήν ὁποία σημείωνε ὅτι δέν ἔφτανε ἡ σκλαβιά τους στοὺς Τούρκους γι' αὐτό «κακοποιηθήκαμε καί ἀπό τοὺς δικούς μας χριστιανούς μέ τρομερές λεηλασίες... ἐπῆγαν στήν Πάρο, τήν ὁποία σχεδόν ἐρήμωσαν συλλαμβάνοντας πλῆθος κόσμου καί διαρπάζοντας τήν παραγωγή ἀπό ἐκεῖ στή Σίφνο, στήν πόλη καί τά χωριά τῆς ὁποίας προξένησαν βαρύτατο πλῆγμα μέ τήν ἀρπαγή 200 ἀτόμων... καί ἄλλες σημαντικές ζημιές στήν κτηνοτροφία καί πράξεις ἀναίσχυντες. Δέν ἔχουμε κατάλληλα λόγια νά ἐκφράσουμε τή συμπόνοιά μας γιά τή Σύρα· στή Νάξο διπλῆ λεηλασία μεγαλύτερη τῶν 70.000 σκούδων· στή Νιό, ἀφοῦ κατέκαψαν τά σπίτια, ἄρπαξαν 800 βόδια καί 3.000 αἰγοπρόβατα... στή Σέριφο 1.200 βόδια, 500 ὄνους καί 2.500 αἰγοπρόβατα· στή Μύκονο ἀπεγύμνωσαν ἄνδρες καί γυναῖκες καί γιά τήν Ἄνδρο εἶναι ἀδύνατο νά περιγράψουμε τήν ἔκταση τῆς καταστροφῆς στήν παραγωγή, σέ κεφάλαια καί ἀκίνητα. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ δέν θά μπορέσουν νά ἀναλάβουν γιά πολλά χρόνια, ὅπως καί στά ὑπόλοιπα νησιά, τά ὁποία ἐπίσης ἐρήμωθηκαν. Δέν θά λησμονηθῇ ποτέ ὅτι δέν ἐφείσθησαν καί αὐτῶν τῶν ἱερῶν ναῶν, οὔτε σεβάστηκαν τά ἱερά σκεύη ἀπογυμνώνοντας τά μοναστήρια τῶν πτωχῶν μοναχῶν καθῶς καί τίς ἄπορες χῆρες καί τά ὄρφανά πού ἐξόντωσαν· τά κλάμματα καί τά δάκρυα τῶν τελευταίων ἔφτασαν μέχρι τοὺς οὐρανοὺς καί ἴσως νά ἦταν ἐκεῖνα πού ἀνέκοψαν τήν καταστροφή καί δέν πάθαμε μεγαλύτερες συμφορές»³⁹.

Τήν ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου πρὸς τήν Προπαγάνδα διεβίβασε ὁ καρδινάλιος Ἀντώνιο Μπαρμπερίνη στόν νούντιο τῆς Βενετίας προκειμένου νά ἐνεργήσει καταλλήλως στή Βενετική Δημοκρατία, ὁ δέ νούντιος ἀπήντησε στίς 7 Ἰανουαρίου 1662 ὡς

37. Βακαλοπούλου, Γ', 501. Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ἰωσήφ Δόξας*, 12.

38. Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ἰωσήφ Δόξας*, 18.

39. SCPF/SOCC. 177, 156^R.

ἐξῆς: «Ἀναφερόμενος στά δεινά, τά ὁποία ὁ ἐπίσκοπος Σίφνου παρέστησε πρὸς τήν Ἁγία Προπαγάνδα ὅτι ὑπέστησαν ἀπό τοὺς Βενετούς... καί ὕστερα ἀπό τή διαταγή σας τῆς 23 Νοεμβρίου παρελθ. ἔτους (1661)... ἔγραψα στόν ἀνωτέρω ἐπίσκοπο διαβεβαιώνοντάς τον μέ τόν καλύτερο τρόπο ὅτι ἔστειλα ἐπιστολή στόν ἐκλαμπρότατο καπετάν γενεράλε Μοροζίνη, ἀπό τόν ὁποῖο ἐξαρτῶνται τά πάντα, μέ τήν παράκληση νά μέ ἐνημερώσει γιά κάθε σχετική καλή ἐνέργειά του...»⁴⁰.

Ὅπως ἦταν φυσικό, δεινά ὅπως τά ἀνωτέρω, ἀκόμη καί ἂν θεωρηθοῦν ὑπερβολικοί οἱ ἀριθμοὶ πού ἀναφέρονται στήν ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου, ἐπηρρέαζαν δυσμενέστατα τήν Οἰκονομία τῶν νησιῶν, ἡ ὁποία δέν μπορούσε βέβαια νά ἀναλάβει στή συνέχεια καί νά συνεχίσει τήν πορεία της. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἀπελπισία τῶν νησιωτῶν μετά τίς ἀνωτέρω λεηλασίες καί κακοποιήσεις τους, ὥστε ἔστειλαν ἀντιπροσωπεία στήν Κωνσταντινούπολη καί ζήτησαν τήν προστασία τοῦ Σουλτάνου⁴¹.

Παρόμοια γεγονότα ἔκαναν τοὺς Ἑλληνας νά μισοῦν τοὺς βαρβάρους ἐκείνους καθολικούς χριστιανούς καί νά στερεώνονται περισσότερο στήν Ὀρθοδοξία τους. Ἀκόμη, μέ τόν φανατισμό στή θρησκεία τους, πίστευαν ὅτι συντηροῦσαν καί διατηροῦσαν στό ἀκέραιο τό Γένος τους. Ἡ ἐγκατάλειψη δέ τῶν νησιῶν ἀπό τοὺς Τούρκους κατοίκους καί τοὺς ἐκπροσώπους τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ὅπου τυχόν ὑπῆρχαν, ἀπό τόν φόβο τῶν χριστιανικῶν πληρωμάτων καί τῶν πειρατῶν-κουρσάρων, συνετέλεσε στήν ἄμεση περιέλευση τῆς διοίκησης τῶν κοινῶν ὀλοκληρωτικά στά χέρια τους, μέ ἀποτέλεσμα τό κοινοτικό καθεστῶς νά συνεχίζει τήν ἀναπτυξιακή πορεία του παρά τά περιστασιακά δεινά ἀπό τίς πολεμικές συγκυρίες.

2. Ἡ ἐπίδραση τῶν πολεμικῶν γεγονότων καί τῶν «θεϊκῶν» μαστιγῶν στήν Οἰκονομία καί στήν κοινωνική διαβίωση.

Τό ἐμπόριο καί ἡ παραγωγή, οἱ δύο βασικοὶ πόλοι τῆς νησιωτικῆς Οἰκονομίας δοκιμάσθηκαν σκληρά σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ πολέμου. Ἡ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου καί ὁ ἐφοδιασμός τῶν νησιῶν σέ βασικά προϊόντα εἶχε γίνει ἔργο δυσχερέστατο καί προβληματικό. Οἱ καραβοκύρηδες καί οἱ ἔμποροι ἐπιτελοῦσαν ἔργο ἡρωϊκό καί

40. SCPF/SOCC. 276, 304^{Rv}.

41. Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ἰωσήφ Δόξας*, 12.

τρομερά επικίνδυνο. Οί χριστιανοί πειρατές, Γάλλοι, ιππότες τής Μάλτας κ.ά. πού είχαν καταφθάσει στίς έλληνικές θάλασσες για νά βοηθήσουν τούς Βενετούς, έξελίχθηκαν σέ κουρσάρους, χειρότερους από τούς Τούρκους συναδέλφους τους, ιδιαίτερα άπέναντι τών Έλλήνων, τών «σχισματικών», όπως τούς χαρακτήριζαν, άν και, όχι λίγες φορές, ή θηριωδία τους έπεκτείνονταν και στους όμοδόξους μ' αυτούς, τούς καθολικούς νησιώτες. Η ζωή είχε γίνει άφόρητη. Έγραφε ό βικάριος Σίφνου Βαρθολομαίος Πόλλα στίς 18 Ίουνίου 1659: «Δέν μπορούμε πλέον νά ζήσουμε σ' αυτά τά μέρη από τό πλήθος τών κουρσάρων, τόσο Τούρκων, όσο και Χριστιανών. Και άν οί μέν άρπάζουν τά υπάρχοντά μας, οί άλλοι, μαζί μ' αυτά και τήν έλευθερία και καμιά φορά και τήν ίδια τή ζωή μας»⁴². Στίς 16/26 Άπριλίου 1648, ό Βασίλης Λογοθέτης, πρόξενος τής Γαλλίας στό Αρχιπέλαγος, έγραφε στό Βατικανό ζητώντας τή μεσολάβησή του στόν Μεγάλο Μάγιστρο τών Ίπποτών τής Μάλτας προκειμένου νά διατάξει τούς πλοιάρχους του νά μήν ένοχλοϋν τά έμπορικά σκάφη του, άφοϋ αυτός, όπως ήταν γνωστό, ήταν προστάτης του καθολικισμού στίς Κυκλάδες⁴³. Μετά δέκα χρόνια, ό καθολικός έπίσκοπος Τήνου Mauricio έγραφε σέ έπιστολή του (18 Μαΐου 1658) πρós τό Βατικανό: «Η τουρκική άρμάδα, άποτελουμένη από 50 γαλέρες, γυρίζει σέ όλο τό Αρχιπέλαγος· γι' αυτό τόν λόγο τό έμπόριο τών νησιών άδρανει άπό φόβο, όπως και όλοι έμείς άφοϋ τά ταξίδια έγιναν επικίνδυνα»⁴⁴. Ο στόλος τής Βενετίας έπίσης είχε θέσει υπό τόν έλεγχο του τό έμπόριο τής περιοχής για τήν έξασφάλιση του έφοδιασμού τών δυνάμεών του. Έτσι, τόν Ίούνιο του 1666 ό ναύαρχος Andrea Corner υπέγραψε διαταγή στην Πάρο για τήν έλεύθερη ναυσιπλοΐα τών έμπορικών σκαφών του μεγαλεμπόρου Άνδρου και Σίφνου Μιχελέτου Κοντόσταβλου»⁴⁵.

Στίς δυσχέρειες αυτές, πού ήταν άπότοκες τών πολεμικών γεγονότων, έρχονταν νά προστεθοϋν τρομερές επιδημίες, φυσικές καταστροφές και περίοδοι πείνας από τήν έλλειψη προϊόντων πού άποδυνάμωναν τό ανθρώπινο δυναμικό σέ βάρος τής παραγωγής. Στά 1648 (9 Άπριλίου) ό βικάριος Σίφνου Μάρκος Πόλλα έγραφε: «Τόν περασμένο χρόνο είχαμε επί έξι συνεχώς μήνες πανούκλα,

42. SCPF/SOCC. 187, 638^R.

43. SCPF/SOCC. 177, 158^{RV}.

44. SCPF/SOCC. 276, 260^R-261^V.

45. ASV/Bailo, φάκ. 116.

φέτος δέ ύπάρχει μεγάλη έλλειψη τροφίμων, τόση μάλιστα πού όλος σχεδόν ό κόσμος πεθαίνει από τήν πείνα»⁴⁶. Μαζί μέ τήν άσθένεια, τόν ίδιο χρόνο, 1647, ύπήρχε στά νησιά λιμός λόγω άνομβρίας. Μόνο στή Σαντορίνη, ύστερα από παρακλήσεις ενός ιησουΐτη μοναχού «εκατέβηκε παρευθύς από τόν ούρανό μία εύλογημένη βροχή, όπου τόσον έδρόσισεν όλον τό νησί τής Σαντορίνης και έκαμεν ένα τόσον θαυμαστόν θέρος, ότι δέν ένθυμοϋνται πότε άνθρωπος νά τό είδε καλλίτερον, μάλιστα εις τήν χρονία όταν έξηράνθησαν τά άλλα νησιά και απέθανον από τήν πείναν»⁴⁷.

Στήν επιδημία τής πανούκλας άναφέρεται και ό άποστολικός έπισκέπτης φρά Bernardo da Parigi στην έκθεσή του για τήν Άνδρο (2 Αύγουστου 1652), όπου σημειώνει ότι ό δωρητής κτημάτων Nicolo Camillo άπεβίωσε «πρίν τέσσερα περίπου χρόνια, τόν καιρό τής πανούκλας»⁴⁸. Ακόμη, έγραφε, πώς ή Άνδρος, ένα από τά μεγαλύτερα νησιά, εύφορο και πλούσιο γενικά, δέν ήταν, κατά τήν έποχή τής έπίσκεψής του, πυκνοκατοικημένη «τόσο από τήν πανούκλα πού ύπήρξε τρομερή τά τελευταία χρόνια, όσο και από τόν πόλεμο μέ τό νά βρίσκει έκτεθειμένη στίς έπιδρομές και τών δύο έμπολέμων»⁴⁹. Και τόν Αύγουστο του 1663 γίνεται λόγος για πανούκλα στα νησιά κατά μαρτυρία του βικαρίου Σίφνου: «... αλλά για τήν κακή μου τύχη, μετά τήν άσθένειά μου, για τήν όποία σās έχω ήδη γράφει μέσω Σμύρνης, άρχισε νά γίνεται έδω λόγος για πανούκλα, γεγονός πού μάς έβαλε σέ άνησυχία και περιμένουμε νά δοϋμε τί θά γίνει προκειμένου νά αναχωρήσω για τή Μύκονο...»⁵⁰.

«Στίς αρχές Μαρτίου του έτους 1650, δύο ήμέρες συνεχώς, άρχισε νά τρέμει τό νησί τής Αγίας Ειρήνης... Τούς σεισμούς άκολούθησε μεγάλη ξηρασία πού προξένησε σημαντική καταστροφή σέ όλόκληρο τό νησί... Στίς 14 Σεπτεμβρίου έγιναν σεισμοί τέτοιας έντασης πού άναστάτωσαν όλα σχεδόν τά νησιά του Αρχιπελάγους... Στίς 29 του ίδιου μήνα, ή ήμέρα ήταν ή πιό φοβερή και τρομερή πού άναφέρεται στην Ίστορία, γιατί ή θάλασσα άγκομαχοϋσε, ή γή έτρεμε, ή άτμόσφαιρα έμοιαζε φλογισμένη, τά νέφη τών καπνών άνέβαιναν ψηλά περιτυλιγμένα μέ φλόγες και δέν φαίνονταν τίποτε άλλο παρά

46. SCPF/SOCC. 177, 220^{RV}.

47. Περικλή Ζερλέντη, Έκ τών νησιωτικών γεωγραφικά, ιστορικά, γλωσσικά, «Νησιωτική Έπετηρίς», έν Έρμουπόλει Σύρου 1918, 16.

48. SCPF/SOCC. 187, 574^R.

49. SCPF/SOCC. 187, 573^R.

50. SCPF/SOCC. 276, 347^R-348^R.

λάμπεις, βροντές και κεραυνοί σε μορφές φιδιών, λογχών, σπαθιών και βελών πυρακτωμένων. Έτσι πέρασε όλη η φοβερή εκείνη ημέρα και σε απόσταση τριακοσίων μιλίων μακριά αισθάνονταν τους κλονισμούς της γης, ή δε τέφρα, πού την έσήκωναν ψηλά οι άνεμοι, μεταφέρθηκε μέχρι και σε περιοχές της Μικράς Ασίας. Τό γεγονός έκανε τους Τούρκους των περιοχών εκείνων να πιστέψουν ότι όλα τά νησιά του Αρχιπελάγους καταστράφηκαν από θεϊκή (ουράνια) πυρκαϊά... φούσκωσε ή θάλασσα κατά τρόπο φοβερό και τά κύματα κάλυψαν παραθαλάσσιες περιοχές στό νησί της Ίου ύψους 50 ποδών· στό νησί της Σικίνου εισέδυσαν σε βάθος τριακοσίων πενήντα βημάτων, ώστε έγιναν πολλά ναυάγια μέχρι τό λιμάνι της Candia... στό νησί της Αγίας Ειρήνης κατέρρευσε ένα τεράστιο κομμάτι γης πού κατεπλάκωσε δύο μεγάλα χωριά και από όμοιες ριζικές μεταβολές άλλες περιοχές εξαφανίσθηκαν. Πλέον από διακόσια σπίτια κατακρημνήσθηκαν και ένα βουνό ονομαζόμενο Μεροβίγλι, κοντά στό κάστρο του Σκάρου, διαμελίσθηκε σε περισσότερα τμήματα. ...Πενήντα άνθρωποι και περισσότερα από 1.000 ζώα έχασαν τή ζωή τους...». Πρόκειται για μιá συγκλονιστική περιγραφή της έκρηξης του ήφαιστείου της Σαντορίνης, τήν όποία έκανε, υπό μορφή προλόγου, στην αναφορά του για τήν όμοια του 1707, ό καθολικός αρχιεπίσκοπος Παροναξίας Αντώνιος Γιουστινιάνι προς τό Βατικανό⁵¹.

Θά ήταν βασική παράλειψη αν δέν γίνονταν ειδική μνεία της απόγνωσης πού έφερε, μαζί μέ όλα τά άλλα δεινά, ή έπαχθέστατη διπλή φορολόγηση των νησιωτών από Τούρκους και Βενετούς: Στίς 30 Απριλίου 1652 έγραψε ό βικάριος Σίφνου Βαρθολομαίος Πόλλα πώς ή εκκλησία του ήταν φτωχή γιατί πλήρωνε βαρείς φόρους στους Τούρκους και τους Βενετούς, στίς 2 Ιουλίου δέ του ίδιου χρόνου παρακαλούσε θρηνητικά τό Βατικανό «νά στείλει ένα γράμμα στό Βενετό ναύαρχο Foscolo προκειμένου να μειωθεί ή φορολογία ή να μην πληρώνει καθόλου ή λατινική εκκλησία Σίφνου στους Βενετούς, αφού τους φόρους προς τους Τούρκους δέν ήταν δυνατόν να τους αποφύγει...»⁵². Ό αποστολικός επισκέπτης Bernardo έγραψε τόν ίδιο χρόνο στην έκθεσή του για τή Σύρα ότι τό νησί «παλαιότερα ήταν πυκνοκατοικημένο, λόγω όμως της φτώχειας των κατοίκων

51. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Περιγραφή κοσμογονικών γεγονότων του έτους 1707 στη Σαντορίνη από τόν καθολικό αρχιεπίσκοπο Νάξου Αντώνιο Γιουστινιάνι, περιοδ. «Κυκλαδικά Θέματα», Δ' (1988), 24, 333-337 και Ε' (1988), 26-31.

52. SCPF/SOCC. 187, 711^{RV}, 719^R, 426^R.

από τίς πολεμικές περιστάσεις και τίς επιδρομές των δύο έμπολέμων και μέ τό να πληρώνουν διπλά, τόσο σε χριστιανούς, όσο και σε Τούρκους, περιήλθε σε οικονομική ανέχεια, ένας δέ μεγάλος αριθμός των κατοίκων αναγκάστηκε να μεταναστεύσει για να μπορέσει να επιβιώσει... Σήμερα οι χριστιανοί του καθολικού δόγματος κάθε ηλικίας ανέρχονται σε δύο περίπου χιλιάδες ή 448 οικογένειες... οι δέ του έλληνικού, κάθε ηλικίας και φύλου, μόνο σε 174 ή 47 οικογένειες υπό τή διοίκηση ενός πρωτοπαπᾶ...»⁵³. Τέλος, τήν 1η Μαΐου 1662, ό βενετός ναύαρχος Γεώργιος Μοροζίνης έγραψε από τά Κύθηρα, απαντώντας σε έγγραφο του Δόγη, πού προκλήθηκε από αίτημα της Αγίας Προπαγάνδας, ότι θά φρόντιζε για τόν «ανακουφισμό των καθολικών εκκλησιών Κέας και Άνδρου, αφού της πρώτης έχουν διαρπαγεί τά ακίνητα και της δεύτερης έχει γίνει από λάθος επιβάρυνση κατά τή διενεργηθείσα καταγραφή των ακινήτων»⁵⁴.

Μέσα λοιπόν σ' αυτή τή γενική αναστάτωση πού δημιούργησε ό πόλεμος, τίς λεηλασίες και καταστροφές, τίς επιδημίες, τίς διαρπαγές των προϊόντων της παραγωγής και τήν άβάστακτη διπλή φορολόγησή τους πού έφεραν τή δυστυχία και τήν πείνα, ήταν έπόμενο οι νησιώτες να προβαίνουν σε πράξεις και ένεργειες έξω από κάθε κοινωνική αρχή και κανόνα. Ίδιαίτερα οι έπιρρεπείς σε παρόμοιες ένεργειες βρήκαν τότε τήν εύκαιρία να έξαχρειωθούν, εκείνοι πού θεωρούσαν ότι είχαν άδικηθεί να πιστέψουν ότι έφθασε ή ώρα να άποκατασταθούν ή να εκδικηθούν και εκείνοι πού επιζητούσαν αξιώματα να μηχανοραφούν. Οι νησιωτικές κοινωνίες, μικρές ή μεγαλύτερες, αναστατώθηκαν από παρόμοια γεγονότα και ή σήψη άρχισε να θωπεύει τίς συνειδήσεις και να μειώνει, όπως ήταν φυσικό, τήν άνθεκτικότητα και τήν αντίστασή τους. Ίδιαίτερα οι πληροφοριοδότες και οι, ακόμη χειρότεροι, καταδότες των έμπολέμων ή και των κουρσάρων, πού άνευρίσκονται τόσο μεταξύ των όρθοδόξων, όσο και μεταξύ των καθολικών, δημιούργησαν σοβαρά ζητήματα και αναστατώσεις μεγάλης έκτασης, υπήρξαν δέ, πολλοί άπ' αυτούς, πρωτεργάτες ακόμη και σ' αυτές τίς άρχιερατικές έναλλαγές της έποχής. Οι καθολικοί των νησιών, έκμεταλλεύόμενοι τήν παρουσία της βενετικής ναυτικής δύναμης στα νερά των Κυκλάδων ή διαφόρου γένους χριστιανών κουρσάρων, προσπαθούσαν

53. SCPF/SOCC. 187, 559^R.

54. SCPF/SOCC. 275, 169^{RV}.

νά ικανοποιήσουν διάφορα ζητήματά τους σέ βάρος τών ὀρθοδόξων, τών «σχισματικῶν», ὅπως τούς ἀποκαλοῦσαν περιφρονητικά. Ἡ προσφυγή στους Βενετούς δημιουργοῦσε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀντιπαραθέσεις ἀνάμεσα στίς δύο κοινότητες. Ὅταν λ.χ. ὁ βικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα, ὕστερ' ἀπό παράστασή του στόν βενετό ναύαρχο Leonardo Foscolo πέτυχε τό 1653 τήν ἀπαλλαγὴ τῆς Ἐκκλησίας του ἀπό τόν βενετικό φόρο, ὁ Βασίλειος Λογοθέτης ἀντέδρασε ἔντονα στήν ἐνέργεια αὐτή γιατί ὁ φόρος θά ἐπιρρίπτονταν στίς πλάτες τών ὀρθοδόξων. Τό γεγονός ἀπετέλεσε τήν ἀφορμὴ νά ψυχρανθοῦν οἱ σχέσεις τους καί νά ἀρχίσει ὁ Πόλλα τόν πόλεμο κατά τοῦ Λογοθέτη μέ κατηγορίες πρὸς κάθε κατεύθυνση. Βέβαια ὁ τελευταῖος ἔλαβε τά μέτρα του ὅταν πληροφορήθηκε τίς ἐνέργειες τοῦ Πόλλα καί ἀποδυνάμωσε τίς κατηγορίες του, μέ τήν διπλωματία πού τόν διέκρινε, κάνοντας εἰσήγηση στό Βατικανό (τοῦ ὁποίου ἦταν συνεργάτης) νά τόν προαγάγει σέ ἐπίσκοπον τῆς κενῆς τότε ἐπισκοπῆς Σύρου⁵⁵!

Μία ἀπό τίς κατηγορίες τοῦ Πόλλα πού ἔγραψε στό Βατικανό ἐναντίον τοῦ Λογοθέτη εἶναι ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς γιατί μ' αὐτὴν βεβαιώνεται ἡ πολιτικὴ προσωπικότητα τοῦ δευτέρου καί ἡ διακεκριμένη διορατικότητά του. «Δέν παραλείπω νά ἐνημερώσω ταπεινά τίς σεβασμιότητές σας», ἔγραψε ὁ Πόλλα, «ὅτι μέ ἐντολὴ τοῦ κ. Βασιλείου Λογοθέτη ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Μάλτα κάποιος Βιτόριο Κορφιότης γιὰ νά ἀπελευθερώσει ἐκεῖνον τόν πασίγνωστον κουρσάρο Καραπατακῆ, τόν ὁποῖον συνέλαβαν πέρυσι οἱ γαλέρες τῆς Μάλτας κατά τήν ἐπίθεση τών Τούρκων ἐναντίον τοῦ κάστρου τῆς Τήνου. Ἐκεῖνον τόν Καραπατακῆ πού ἔκανε νά τρέμει ὀλόκληρο τό Ἀρχιπέλαγος, ἐκεῖνον πού ἦταν ἡ ἀφορμὴ νά πεθάνουν ἄδικα τόσοι χριστιανοὶ στή γαλέρα του καί, τέλος, γιὰ νά μὴ μακρυγορῶ, ἐκεῖνον πού συνετέλεσε μέ τίς κατασκοπίες του νά πέσει στά χέρια τών Ὀθωμανῶν ἡ πόλη τών Χανίων, γεγονός πού ἦταν ἡ ἀφορμὴ, ἀπό ἀσήμαντος καί φτωχὸς στρατιώτης νά γίνῃ Μπέης πού στά τουρκικὰ σημαίνει πρίγκιπας. Ὁ Μεγαλοδύναμος βοήθησε νά συλληφθῇ καί νά γίνῃ σκλάβος γιὰ νά ἡρεμήσει τό Ἀρχιπέλαγος ἀπό μύριες καταδρομές. Τώρα ἀπὸ ἐδῶ προσπαθοῦν κάποιον, ὅπως ἀνέφερα νά τόν ἀπελευθερώσουν, γεγονός πού κάνει ὅλους τοὺς χριστιανούς νά ὀδύρονται καί νά ἱκετεύουν τόν Θεό νά μὴν τόν δοῦν ποτέ ἐλεύθερον καί πολλοὶ μέ παρακαλοῦν νά γράψω

55. SCPF/SOCCG. 187, 544^R.

στή Μάλτα καί στίς σεβασμιότητές σας γιὰ νά ἀντιδράσουν στήν ἀπελευθέρωσή του»⁵⁶.

Ἄν ἡ κατηγορία ἦταν ἀληθινὴ τότε φανερόνεται, εἴτε ἡ διορατικότητα τοῦ Λογοθέτη γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Καραπατακῆ στήν τουρκικὴ διοίκηση καί ἤθελε νά τόν ὑποχρεώσει μέ τήν ἀπελευθέρωσή του, εἴτε ὁ μεσολαβητικὸς ρόλος του σέ διάφορα ζητήματα, ὅπως αὐτό, πού τοῦ εἶχαν ἀναθέσει Τοῦρκοι ἰθύνοντες ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσαν νά ἀπελευθερώσουν ἕνα χρῆσιμο γι' αὐτούς στέλεχος τους⁵⁷. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἴτε πρόκειται γιὰ ἀληθινὴ πληροφορία, εἴτε ὄχι, ἀποτελεῖ παράδειγμα καταδοτικῆς ἔργου, «ἀβανίας» ὅπως χαρακτηρίζονταν, πού δηλητηρίαζε τίς σχέσεις μεταξύ τών δύο κοινοτήτων στὰ νησιά. Ὁ Πόλλα μάλιστα, ὅπως μαρτυροῦν οἱ Πηγές, εἶχε ἰδιαίτερη ἐπίδοση σ' αὐτό τό ἔργο. Σέ ἐπιστολὴ του λ.χ. τῆς 7-10-1653 πρὸς τὴν Προπαγάνδα ἔδωσε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Λογοθέτης καί κάποιον ἄλλοι ἔστειλαν στήν Κωνσταντινούπολη, στόν Μεγάλον Βεζύρη, τόν Γεώργιον Γρυπάρη ἀπὸ τὰ Χανιά γιὰ νά ὑποδείξει τὸν τρόπο κατάληψης τοῦ Σέλινου τῆς Κρήτης· ὁ Γρυπάρης αὐτὸς εἶχε τὴν οἰκογένειά του καί πολλοὺς συγγενεῖς στή Ρώμη (ὅπως γνώριζε ὁ Πόλλα ἀπὸ τότε πού σπούδαζε στό Κολλέγιο Urbano), τοὺς ὁποίους εὐεργετοῦσε ἡ Ἁγία Ἐδρα⁵⁸, γιὰ νά χάσουν, προφανῶς, καί οἱ Γρυπάρηδες τῆς Ρώμης τὴν εὐεργεσία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

3. Οἱ ἐσωτερικὲς διαμάχες καί ἡ «κατὰπτωσις» τών λατινικῶν κοινοτήτων.

Γιὰ τὴ διάβρωση τών συνειδήσεων ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικὸς καί ἀντικειμενικὸς εἶναι ὁ ἀποστολικὸς ἐπισκέπτης φρά Bernardo στήν ἔκθεσή του γιὰ τὴν Ἄνδρο (2 Αὐγούστου 1652):

«... ὅλοι οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἀνεχώρησαν (ἀπὸ τὴν Ἄνδρο) γιὰ ἄλλα μέρη ἢ πιάστηκαν σκλάβοι ἀπὸ Χριστιανούς κουρσάρους· οἱ Χριστιανοὶ τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ἰδιαίτερα, ἔφυγαν ἀπὸ τὸν φόβο τών ἀρμάδων καί τών τουρκικῶν φελοικῶν ἢ καί ἀπὸ τίς ἀβανίες πού δημιουργοῦν οἱ Ἕλληνες μέ τοὺς ὁποίους δέν δια-

56. SCPF/SOCCG. 187, 638^{RV}.

57. Ἐπιστολὴ Λογοθέτη τῆς 10-1-1654 πρὸς τὸ Βατικανό μέ τὴν ὁποία παρακαλοῦσε νά μὴ δίνουν βάση σέ ἐναντίον του κατηγορίες γιατί αὐτὸς «ὑπηρετοῦσε πάντοτε πρόθυμα τὴν Ἁγία Ἐδρα καί τὴν Γαλλικὴ Κυβέρνηση τῆς ὁποίας διατελοῦσε πρόξενος» (SCPF/SOCCG. 187, 419^R).

58. SCPF/SOCCG. 187, 713^R.

τηρούν καλές σχέσεις σ' αυτό τό νησί... Σήμερα έχουν απομείνει μόνο 28 καθολικοί, από τούς οποίους οί έξι είναι από τήν Τήνο και ένας από τή Σύρα· όλοι οί άλλοι (κάτοικοι) είναι Έλληνες... Έχει (ή Άνδρος), καθολικόν επίσκοπον τόν Domenico della Grammatica, γέννημα αυτού του νησιού τής Άνδρου, ηλικίας 52 ετών, τά όποια έκλεισε στίς 25 του περασμένου Ιουλίου (έχει γεννηθεί τήν ίδια ημέρα του έτους 1600). Τό 1636 χειροτονήθηκε στή Χίο επίσκοπος τής έπαρχίας Άνδρου και από τότε υπηρέτησε συνεχώς σ' αυτήν μέχρι τίς 14 Σεπτεμβρίου 1647 όποτε τήν εγκατέλειψε για νά γλιτώσει από τίς διώξεις των Τούρκων και τίς συκοφαντίες των Έλλήνων που διέσπειραν τή φήμη ότι αυτός ήταν ή αίτία τής σύλληψης των Τούρκων προκρίτων του νησιού και μάλιστα ότι ή σεβασμιότητά του ειδοποίησε τίς χριστιανικές φελοῦκες νά έλθουν μέ άντάλλαγμα τίς χριστιανικές όμολογίες που κατείχαν οί Τούρκοι μέ τίς όποιες και πλούτισε. Η διάδοση (των κατηγοριών) είναι έξ ολοκλήρου συκοφαντική γιατί και στή Νάξο που συνέβησαν τά ίδια, οί φελοῦκες αυτές, υπό τό πρόσχημα ότι επήγαν νά αναζητήσουν Τούρκους, λεηλάτησαν, τόσον αυτούς, όσο και τούς χριστιανούς και άρπαξαν όλες τίς όμολογίες τους, τίς όποιες, όπως διαδίδεται, μετέφεραν στήν Τήνο και τίς παρέδωσαν στον εκεί Προβλεπτή. Έτσι, μολονότι ανακαλύφθηκε σέ πολλούς ή συκοφαντία αυτή, χρησιμοποιήθηκε από τούς έχθρους τής σεβασμιότητάς του από μοχθηρία για νά τόν καταστρέψουν. Έν τούτοις, όπως φαίνεται, ή σεβασμιότητά του δέν αισθάνεται σίγουρος, γι' αυτό δέν επιστρέφει στήν έπαρχία του άν δέν προηγηθεί ειρήνη. Τά άνωτέρω δέν είναι τελείως ξεκαθαρισμένα και ή άθωότητά του (δέν γίνεται) κοινώς άποδεκτή»⁵⁹.

Όταν έρωτήθηκε από τό Βατικανό ό βικάριος Σίφνου Βαρθολομαίος Πόλλα ποιά γνώμη είχε για τήν ένωση των δύο καθολικών επισκοπών Μήλου-Κιμώλου και Σίφνου-Θερμίων-Κέας, αυτός απάντησε (μεταξύ 1657-1658) ότι δέν τήν έβλεπε δυνατή για δύο σπουδαίους λόγους: α) «ό σεβασμιώτατος Μήλου (Αντώνιος Σέρρα) παίρνει μισθό από τή Βενετική Δημοκρατία 15 pezze da otto κάθε μήνα για τίς πληροφορίες και καταδόσεις που κάνει έναντίον των Τούρκων, οί όποιοι, για τόν λόγο αυτόν τόν μισούν και επιδιώκουν συνεχώς νά τόν συλλάβουν μέ κίνδυνο τής ζωής του και δήμευση τής κτηματικής περιουσίας τής Έκκλησίας Μήλου. Μέχρι τώρα δέν τό έχουν επιχειρήσει έξ αίτίας τής βενέτικης άρμάδας, όταν όμως

59. SCPF/SOCG. 187, 573^R.

βελτιωθούν γι' αυτούς τά πράγματα, θά χάσει τή ζωή του, όπως παραδέχονται Τούρκοι και Έλληνες», β) «έπί πολλά τώρα χρόνια που υπάρχει ό πόλεμος, ό επίσκοπος αυτός δέν πληρώνει φόρους στους Τούρκους, όπως πληρώνουν όλοι οί άλλοι, γι' αυτό έχει χαρακτηριστεί ως publico ribelo al Turco (= κοινός έπαναστάτης). Θα έλθει όμως ή ημέρα που ή κτηματική περιουσία τής Έκκλησίας Μήλου θα δήμευθεί για νά έξοφληθούν τά χρέη... Έγώ υπηρετώ μέχρι σήμερα τήν Έκκλησία Σίφνου υπό τήν προστασία τής Αγίας Προπαγάνδας (όχι δηλ. των Βενετών) και για νά μήν υπάρξουν κίνδυνοι πληρώνω πάντοτε, όχι μόνο τόν φόρο στους Τούρκους, αλλά και στους Βενετούς»⁶⁰. Έννοούσε δηλαδή ό Βαρθολομαίος ότι ή ένωση των δύο επισκοπών δέν θα ήταν βιώσιμη λύση, γιατί άργά ή γρήγορα οί Τούρκοι θα δήμευαν και θα έκποιούσαν τήν περιουσία τής μιās λόγω τής τακτικής που ακολουθούσε άπέναντί τους ό Σέρρα σέ βάρος τής έκκλησίας του.

Όμως και αυτός ό Βαρθολομαίος, που κατηγορούσε τόν καθολικό επίσκοπο Μήλου ως άμειβόμενο καταδότη των Βενετών, φαίνεται ότι είχε κάνει τό ίδιο για έναν παλαιό συμμαθητή του στό Κολλέγιο τής Προπαγάνδας, τόν όποιο έθεσαν οί Βενετοί κωπηλάτη στίς γαλέρες τους. Όταν τελικά αυτός άπελευθερώθηκε, προσχώρησε στους Τούρκους για νά έκδικηθεί τόν Βαρθολομαίο. Έτσι, ό Marco Rossi, canonico di Candia, που πληροφορήθηκε τά διατρέξαντα, έγραψε από τή Βενετία στίς 8 Φεβρουαρίου 1659 προς τόν καρδινάλιο Mario Albrici, ότι «ό Δελή Χουσεΐν πασάς έστειλε τρεις γαλέρες στή Μήλο για νά συλλάβουν τόν επίσκοπο του νησιού και μερικές γαλιώτες στή Σίφνο για νά συλλάβουν τόν Πόλλα, αλλά ό επίσκοπος δραπέτευσε στήν Κρήτη και ό Πόλλα κρύφτηκε στα βουνά»⁶¹.

Ό Pietro Rosa, καθολικός μεγαλέμπορος Σίφνου, έγραψε στίς 22 Ιουλίου 1659 στό Βατικανό για τόν διάδοχο του Πόλλα (ό όποίος τότε είχε προαχθεί σέ αρχιεπίσκοπο Παροναξίας) βικάριο Αντώνιο Γοζαδίνο, ότι «πηγαινοέρχεται από νησί σέ νησί μετερχόμενος ό,τι-δήποτε άλλο έκτός από τό έργο του βικαρίου, ότι είναι κατάσκοπος των Βενετών στους όποιους καταδίδει και παραδίδει πολλούς φτωχούς νησιώτες που δραπετεύουν από τή βενέτικη άρμάδα. Έτσι καταφέρει νά άποσπā χρήματα από τούς μέν (για νά μήν τούς

60. SCPF/SOCG. 272, 205^{RV}-208^R.

61. SCPF/SOCG. 276, 264^{RV}.

προδίδει) και από τήν άλλη έχει τή συμπαράσταση τῶν Βενετῶν. Σέ ὅλα αὐτά έχει τήν ὑποστήριξη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου Πόλλα, ἀπό τόν ὁποῖο ἀποστέλλεται (στά νησιά) μέ τόν τίτλο τοῦ ἀρχιμανδρίτη τοῦ Ἀρχιπελάγους γιά τήν ἐκτέλεση δῆθεν ἐντολῶν πού ἔχει πάρει ἀπό τόν πάπα. Μεταξύ ἄλλων κατέστησε ἐδῶ ἔγκυο μίαν Ἑλληνίδα... ..τό ἴδιο δέ ἔκανε τώρα και στήν Πάρο...»⁶².

Γιά ἠθικά σκάνδαλα, ὅπως τά ἀνωτέρω τοῦ Γοζαδίνου, ὑπάρχει πλήθος μαρτυριῶν στίς Πηγές. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται: α) στή Σίφνο, τοῦ καθολικοῦ κληρικοῦ Φραντσέσκο Μικελλούτσι τό ἔτος 1653 πού ἀποκαλύφθηκε ὅτι εἶχε σαρκικές ἐπαφές μέ μοναχές τῆς ὀρθόδοξης μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τοῦ Μογκοῦ⁶³ και ἄλλη ἀνήθικη δράση, β) στή Νάξο, τοῦ πρέ Λίβιου Σουμμαρίπα, τοῦ ὁποῖου δύο ἐρωμένες κατήγγειλαν ἐπίσημα και ἐνώπιον Μαρτύρων στήν καντζελαρία ὅτι τίς εἶχε καταστήσει ἐγκύους⁶⁴, γ) στή Σύρο, τοῦ Giovanni Pascale, console di Veneziani, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ τήν ἐκθεση τοῦ ἀποστολικοῦ ἐπισκέπτη ἐπισκόπου Ἰεραπόλεως (2 Φεβρ. 1667), ἦταν δημόσιος σκανδαλοποιός μέ τό νά διατηρεῖ στό σπίτι του μίαν ἔγγαμη και διαζευγμένη, ἐνῶ τή σύζυγό του τήν εἶχε στείλει νά μένει στή Μύκονο⁶⁵ και δ) στή Σύρο ἐπίσης και στήν ἴδια ἐκθεση, καταγγέλλεται γιά τούς μοναχοὺς καπουτσίνους: «μετά τόν θάνατο τοῦ σεβασμιωτάτου Marengo οἱ καπουτσῖνοι κυβέρνησαν ἐπί 12 χρόνια αὐτή τήν ἐπαρχία... Οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ εἶχαν συνεργασία μέ τούς Φράγκους κουρσάρους και τούς φιλοξενοῦσαν στό μοναστήρι τους, μέσω δέ αὐτῶν ἀπειλοῦσαν και ἔκαναν κάθε ἀντίθετόν τους νά τρέμει, τό δέ χειρότερο ἀναλάμβαναν τή φροντίδα τῶν παλλακίδων πού ἀρκετοὶ ἀπό τούς κουρσάρους ἐγκαθιστοῦσαν στή Σύρα και τίς ἐμπιστεύονταν στά χέρια τῶν εἰρημένων πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης δέχονταν στήν Ἀδελφότητά τους μερικές φραγκισκανές μοναχές»⁶⁶.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ μοναχοὶ τῶν διαφόρων καθολικῶν ταγμάτων ἀκολουθοῦσαν δικό τους δρόμο και μάλιστα προσπαθοῦσαν νά ἐπιβληθοῦν στοὺς ἐπισκόπους των νησιῶν στοὺς ὁποῖους δημιουργοῦσαν και τρομερά προβλήματα. Οἱ καπουτσῖνοι στή Μῆλο μάλιστα ὑπῆρ-

62. SCPF/SOCG. 276, 298^{RV}.

63. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, *Βρυσιανή*, 1981, 31, τοῦ ἴδιου, *Μοναστήρια τῆς Σίφνου*, Ἀθήνα 1984, 38-39.

64. SCPF/SOCG. 188-239^R, 240^R.

65. SCPF/ARCIP. 2^b, 408^V.

66. SCPF/ARCIP. 2^b, 407^R.

ξαν ἡ ἀφορμή νά πεθάνει ὁ ἐπίσκοπος τοῦ νησιοῦ Ἀντώνιος Σέρρα ἀπό ἀποπληξία κατά μαρτυρία τοῦ διαδόχου του Ἰωάννη Ἀντώνιου Καμίλλη⁶⁷. Γιά φατριασμούς και σκάνδαλα κατηγορήθηκαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Τήνου Mauricio Doria (ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου οἱ καθολικοὶ τοῦ νησιοῦ εἶχαν χωριστεῖ σέ δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα)⁶⁸ και ἰδιαίτερα τῆς Σύρου Giuseppe Guarchi. Ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε μέγας σκανδαλοποιός, ἴσως και ἀνισόρροπος ἄνθρωπος. Ἐγίνε πρόξενος πολλῶν συμφορῶν, τόσο στήν ἐπαρχία του, ὅσο και σέ ἄλλες Κυκλάδες. Στίς ἀνακρίσεις πού διενεργήθηκαν γιά τήν ὅλη πολιτεία του, κατά τόν Φεβρουάριο τοῦ 1667, δέν ὑπῆρξε καθολικός κληρικός ἢ λαϊκός τοῦ νησιοῦ πού νά μὴν περιγράψει μέ τά μελανότερα χρώματα τή διαγωγή και συμπεριφορά του. Συνεργάστηκε τόσο μέ τούς Βενετούς, ὅσο και μέ τούς Τούρκους, προκειμένου νά βλάψει τόσο τό ποίμνιό του, ὅσο και τούς ὀρθοδόξους Ἑλληνας⁶⁹.

Τό ἔτος 1658, κλῆρος και Λαός τῆς καθολικῆς παροικίας Νάξου, ὕστερ' ἀπό κανονική ψηφοφορία, διάλεξαν γιά ἀρχιεπισκοπὸ τους τόν βικάριο Francesco Comneno, decano τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ὁποῖος, κατά κοινή ἀναγνώριση, διέθετε, ἐκτός ἀπό τά προσόντα πού ἐπιθυμοῦσε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα, γνώση τῆς γλώσσας, ἐντοπιότητα, πείρα τῆς ἐπαρχίας και, κυρίως, τή λαϊκή ἀποδοχή. Ἀκόμη εἶχε εὐγενῆ καταγωγή γιατί ἦταν ἀνεψιός τοῦ ἀειμνήστου συμπολίτη τους Δημητρίου Κομνηνοῦ, διακεκριμένης προσωπικότητας στήν Κωνσταντινούπολη πού εἶχε συμπαρασταθεῖ πάντοτε μέ ἐπιτυχία τήν πατρίδα του Νάξο σέ ὅλα τά προβλήματα τῆς μέ τό Κράτος. Τή λαϊκή ἀπόφαση γνωστοποίησαν στό Βατικανό μέ ἀναφορὰ τῆς 15ης Σεπτεμβρίου 1658 (νέο ἡμ.) οἱ ἐκλεγμένοι ἀπό τή Βενετική Δημοκρατία γιά τή διοίκηση τῆς Νάξου σύντιχοι και προκουρατόροι τοῦ νησιοῦ, οἱ ὁποῖοι και ζήτησαν τόν διορισμό του στόν κενό θρόνο

67. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, *Τά Οἰκονομικά τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου δύο ἀρχιερατειῶν (1642-1699)*, περ. «*Μηλιακά*», Ἀθήνα 1983, Α', 91. Γιά τά προβλεπόμενα πού δημιουργοῦσαν οἱ μοναχοὶ τῶν διαφόρων ταγμάτων στοὺς καθολικούς ἐπισκόπους τῶν νησιῶν βλ. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, *ὁ.π.*, 99.

68. SCPF/SOCG. 187, 365^R και 370^{RV}, ὅπου δύο ἐπιστολές ἀπό 19-1-1656 και 25-4-1656 τοῦ καθολικοῦ ἱερέα Μήλου δόν Giorgio Peris στίς ὁποῖες περιγράφονται τά γεγονότα τῆς Σύρας, τῆς πατρίδας του.

69. Τό ἀνακριτικό ὕλικό κατά τοῦ Guarchi εὐρίσκεται στό Ἀρχεῖο τῆς SCPF/SC.ARCIP. 2^b, 406^R-436^R. Βλ. και Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, *Ἀπό τό Νικολό Κοντόσταβλο (1662) καταγγελία καθολικοῦ ἐπισκόπου Σύρου και σύσταση κληροδοτήματος στή Σίφνο*, περιοδ. «*Κυκλαδικά Θέματα*», χρόνος Γ' (1986), 13.

της Παροναξίας⁷⁰. Ἡ Ἁγία Προπαγάνδα δὲν ἀποδέχθηκε τὴν πρόταση καὶ ἐψήφισε ἀρχιεπίσκοπον τὸν βικάριο Σίφνου Βαρθολομαῖο Πόλλα, ἀπόφοιτον τοῦ Κολλεγίου Urbano τῆς Ρώμης, ὅμως ἀπὸ ταπεινὴ οἰκογένεια τῆς Σύρας. Ὅταν τὸ πληροφορήθηκαν οἱ Νάξιοι θέλησαν νὰ στείλουν στὴ Ρώμη, ὅπως φανέρωσε κάποιος Giovanni Mattia Crespo, Νάξιος, πού ἐπῆγε στὴ Βενετία τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1658, «δύο κληρικούς με ἐπιστολές τους παρακαλώντας τὴν Ἁγία Προπαγάνδα νὰ μὴν ἀπονεύει στὸν Βαρθολομαῖο τὸ ἀξίωμα γιὰ πολλοὺς λόγους, τόσο γιὰ τὸ ταπεινότατο τῆς καταγωγῆς του, μιὰ καὶ εἶναι γιὸς ἐνὸς τσαγκάρη καὶ ἔχει δύο ἀδελφούς ἀξιους καὶ κατὰλληλους γιὰ ὅ,τιδήποτε μολονότι προσποιῶνται πὼς δουλεύουν με ἕναν τρίτο ἀδελφὸ τους γεωργὸ ἐνῶ τὰ οἰκονομοῦν ἐπιδέξια ἀπὸ τίς πλάτες ἐκείνων τῶν ἐμπόρων στοὺς ὁποίους δούλευαν ὅταν ἦταν νεαροὶ σὰν κράχτες καὶ μεγάλωσαν μετερχόμενοι διεφθαρμένα ἔργα εἰσπράττοντας εἴκοσι τὰ ἑκατό (ὅπως ἔκανε ἀκόμη καὶ ὁ εἰρημένος Βαρθολομαῖος), ὅσο καὶ γιὰ τίς φήμες πού διατρέχουν στὰ νησιά γιὰ κάποιες σχέσεις πού εἶχε με μιὰ κουινιάδα του ἢ ὁποία δὲν μποροῦσε νὰ διαβίῳσει με τὸ σύζυγό της καὶ ἄλλα παρόμοια...»⁷¹.

Ὁ πόλεμος πού εἶχε ἀρχίσει κατὰ τοῦ Βαρθολομαίου, πρὶν ἀκόμη ἀναλάβει τὴν Ἐκκλησία Νάξου, συνεχίσθηκε ἐντονότερος καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια σέ σημεῖο πού τὸ ποίμνιο νὰ χωρισθεῖ σέ δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, τὸ δὲ 1668, ὅταν ὁ Βαρθολομαῖος εὐρίσκονταν στὴ Βενετία, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴ Ρώμη, ἔφτασε διαταγή τῆς τελευταίας νὰ μὴν ἐπιστρέψει στὴν ἔδρα του μέχρι νὰ διευκρινισθοῦν διάφορες κατηγορίες ἐναντίον του⁷². Ἀργότερα τοῦ ἐπιτράπηκε νὰ μεταβεῖ στὴν Πάρο, νὰ διαμένει δηλαδὴ ἐκεῖ μέχρι νὰ ἡρεμήσουν τὰ πνεύματα τῶν ἀντιθέτων στὴ Νάξο καὶ ἄλλες περιπέτειες. Ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος Μήλου Καμίλλης ἔγραφε σέ ἐπιστολὴ του τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1670 γιὰ τὴν κατάσταση στὴν καθολικὴ Ἐκκλησία Νάξου: «Υψηρότητα στὴ Νάξο σέ διάφορα ἀξιώματα εἰκοσιπέντε χρόνια, οὐδέποτε ὅμως εἶδα τὸ χάος πού ἐπικρατεῖ ἐκεῖ σήμερα καὶ στό ὁποῖο βαδίζει καθημερινά ὁ Κληρὸς της. Παραλείπω δὲ νὰ ἀναφέρω τὰ μεγάλα σκάνδαλα πού συμβαίνουν ἐκεῖ...»⁷³. Τόσο μάλιστα ἐκρυθμὴ ἦταν ἐκεῖ ἡ κατάσταση ὥστε ὁ

70. SCPF/SOCC. 275, 57^{RV}.

71. SCPF/SOCC. 275, 80^R-81^R.

72. Γιὰ τὸ ἐν λόγω ζήτημα ὑπάρχει μεγάλη ἀλληλογραφία στό Ἄρχειο τῆς SCPF.

73. SCPF/SCITT. RIF. CONGR./ARCIPEL. 2^a, 70^{RV}.

ἀρχιεπίσκοπος Βαρθολομαῖος ἀναγκάστηκε νὰ εισηγηθεῖ στὴ Ρώμη νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν βενετὸ ναύαρχο νὰ ἀποκαταστήσει τὴν τάξη⁷⁴.

Οἱ ἀναφορὲς γιὰ τὴν αὐτοδιάβρωση τοῦ Καθολικισμοῦ στὶς Κυκλάδες κατὰ τὴν ἱστορουμένη περίοδο ἦταν ἐκτεταμένες στὶς ἀρχαικές πηγές. Δέν θὰ εἶναι μάλιστα ὑπερβολὴ ἂν διατυπώναμε τὴν ἀποψη ὅτι ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τίς σημαίνουσες αἰτίες μεταπήδησης τῶν καθολικῶν στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες.

4. Οἱ κλυδωνισμοὶ στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ οἰκονομικὸ χάος καὶ οἱ θεσπισμένες καταπιέσεις.

Σημαντικὰ γεγονότα καὶ ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ κλυδωνισμοὶ συντάραζαν παράλληλα καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Στὴ δημιουργία τους εἶχαν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἐνεργὸ ρόλο ἀπὸ παλαιότερα (1620-1640), οἱ καθολικοὶ κύκλοι καὶ παράγοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέσω τῶν Αὐστριακῶν καὶ, κυρίως, τῶν Γάλλων πρεσβευτῶν-συνεργατῶν τοῦ Βατικανοῦ. Ἀπὸ τίς συνέπειες τῶν γεγονότων ἐκείνων, καὶ, ἰδιαίτερα, τίς ἀλλεπάλληλες ἀλλαξοπατριαρχίες, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν μιὰ θλιβερὴ περίοδο στὴ μακραίωνη ζωὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, δοκιμάστηκε σκληρὰ ὀλόκληρη ἢ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ μάλιστα αὐτὴ τῶν Κυκλάδων. Τεράστια οἰκονομικὰ χρέη τοῦ Πατριαρχείου, ὀδηγοῦσαν σέ ἐπαχθὴ καταπίεση τῶν ἱεραρχῶν γιὰ τὴν πληρωμὴ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φορολογιῶν. Σέ ἰδιαίτερα δυσχερῆ θέση εὐρίσκονταν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Κυκλάδων οἱ ὁποῖοι, λόγω καὶ τῶν ἄλλων πολλαπλῶν οἰκονομικῶν ἀφαιμιάξεων τους, ἀδυνατοῦσαν νὰ συγκεντρώσουν τὰ ἐπιρριπτόμενα τακτικά καὶ ἔκτακτα ἐκκλησιαστικά ἔσοδα ἀπὸ τὸ σκληρὰ δοκιμαζόμενο ἀπὸ τίς πολεμικὲς συγκυρίες ποίμνιό τους.

Συνοδικὸς τόμος τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1644 εἶχε ἐξουσιοδοτήσει τὸν πατριάρχη νὰ προέρχεται στὴν καθαίρεση τῶν ἀρχιερέων πού δὲν φαίνονταν συνεπεῖς στὶς οἰκονομικὲς τους ὑποχρεώσεις⁷⁵. Ἐνα χρόνο κατόπιν, στὶς 6 Δεκεμβρίου 1645, ἄλλος συνοδικὸς τόμος ἐπέβαλε ὑποχρεωτικὴ καταβολὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς ἐνός κατ' ἀποκοπὴν ποσοῦ προκειμένου νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τὰ «δυσβάστακτα χρέη» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ μὴ καταβολὴ του θὰ

74. SCPF/SOCC. 275, 525^{RV}, ὅπου ἐπιστολὴ ἔτους 1668.

75. Δ. Γ. Ἀποστολοπούλου – Π. Δ. Μιχαηλάρη, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου, μιὰ πηγὴ καὶ ἕνα τεκμήριο*, Ἀθήνα 1987, 179.

ἐπέφερε τὴν ἄμεση καθαίρεση τῶν ἀρχιερέων⁷⁶. Ἔτσι, μὲ τὴν ἀπλή διαδικασίᾳ τῆς ἐπιβολῆς κυρώσεων (ἀργιῶν, καθαιρέσεων) μόνο ἀπὸ τὸν Πατριάρχη κατὰ τῶν ἀρχιερέων πού ἀδυνατοῦσαν νὰ ικανοποιήσουν τίς ὑποχρεώσεις τους ἢ τῆς «συγχωρήσεώς» τους βραδύτερα (δηλ. τῆς ἀνάκλησης τῶν κυρώσεων) ἀπὸ τὸν ἴδιο πατριάρχη ἢ τὸν διάδοχό του μὲ τὴν καταβολή κάποιων χρηματικῶν ποσῶν, ἄρχισε μία ἄνευ προηγουμένου θλιβερῆ συναλλαγῆ ἢ ὁποῖα εἶχε πάρει τόση ἔκταση, ὥστε «ὑπόνοιάν τινα ἀναφύεσθαι, καί... μεμψιμοιρίαν τινά δι' ἀλλήλων»⁷⁷. Βραδύτερα, ἐπὶ πατριάρχου Παρθενίου Δ', γιὰ νὰ περισταλεῖ προφανῶς τό κακό, ψηφίσθηκε στίς 11 Αὐγούστου 1659, νέος συνοδικός τόμος, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο: α) ἀρχιερεῖς, πού εἶχαν τιμωρηθεῖ γιὰ παραπτώματα καί ἰδίως γιὰ τὴν μή καταβολή τῶν ἐκκλησιαστικῶν δοσιμάτων, δέν ἦταν πλέον δυνατόν νὰ συγχωροῦνται μὲ πατριαρχική μόνο πράξη «ἄνευ τῆς κοινῆς εἰδήσεως τῶν ἐγκρίτων καί ἐπισήμων ἐνταῦθα διατριβόντων ἀρχιερέων», χωρὶς δηλαδή γνώμη καί τῆς ἱεραῆς συνόδου καί β) ἡ μεσολάβηση ἀρχιερέων καί πολιτικῶν ἀρχόντων στὸν πατριάρχη γιὰ τὴν ἀθώωση ἀρχιερέων πού εἶχαν τιμωρηθεῖ, δέν ἦταν πλέον ἐπιτρεπτή⁷⁸.

Πρέπει, τέλος, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ πράξεις ἐπιβολῆς τῶν κυρώσεων κατὰ ἀρχιερέων, εἶχαν προσλάβει, ὡς τύπος ἐγγράφων, μία περίπου ὅμοια μορφή, μὲ τὴν παράθεση σοβαρῶν κατηγοριῶν κατὰ τῶν κατηγορουμένων, μὲ μνεῖα καταγγελίας γραπτῆς ἢ προφορικῆς τῶν ἐπαρχιωτῶν τους καί πρόσθετης, δῆθεν, ἀναφορᾶς στοῦ γεγονότος ὅτι δέν εἶχαν ἐκπληρώσει, παράλληλα, καί τίς οικονομικές τους ὑποχρεώσεις, πού ἦταν στήν πραγματικότητα ἡ κύρια, ἂν ὄχι ἡ μοναδική αἰτία ἐπιβολῆς τῶν κυρώσεων, χωρὶς φυσικά τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι δέν ὑπῆρχαν καί περιπτώσεις πού οἱ πραγματικοὶ λόγοι ἦταν ἄλλοι, ἄσχετοι μὲ τοὺς οικονομικούς.

Οἱ ὀρθόδοξοι λοιπὸν ἱεράρχες τῶν Κυκλάδων εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν, παράλληλα μὲ τὰ ἐπιτόπια δεινὰ ἀπὸ τίς πολεμικές καί λοιπές περιστάσεις, καί αὐτὸ τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στίς ἀξιώσεις του γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τακτικῶν καί ἐκτάκτων φορολογιῶν του ἀπὸ ἓνα οικονομικὰ ἐξουθενωμένο ποίμνιο, τό ὁποῖο ἔπρεπε νὰ πληρώνει σέ Τούρκους καί Βενετούς ἀπὸ τό ὑστέρημά του, ἀφοῦ καί τὴν παραγωγὴ τοῦ ἄρπαζαν καί τό λαφυραγωγοῦσαν ἐμπόλεμοι

76. Αὐτόθι, 180.

77. Αὐτόθι, 324.

78. Αὐτόθι.

καί κουρσάροι. Οἱ ἀποδιδόμενες λοιπὸν στοὺς ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς κατηγορίες, ὅτι μοναδικὸ ἔργο εἶχαν τὴ συγκέντρωση τῶν φορολογιῶν γιὰ τὴ συντήρησή τους καί τὴ συντήρηση τοῦ Πατριαρχείου κ.λπ. (ὅπως ἔγραφαν στίς ἐκθέσεις τους οἱ περιερχόμενοι τὰ νησιά ἀποστολικοὶ ἐπισκέπτες καί ἱεραπόστολοι, ἄνθρωποι δηλαδή πού ἔμεναν λίγες ἡμέρες σέ κάθε νησί καί δέν ἦταν δυνατό νὰ ἔχουν ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῶν πραγμάτων), στεροῦνται τοῦλάχιστον ἀντικειμενικότητας.

Παρόμοια γεγονότα, ἀκόμη καί ἐξεγέρσεις τῶν ὀρθοδόξων στὰ νησιά γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἔλαβαν πράγματι χώρα⁷⁹. Γιατί ὅμως δέν προσπάθησε κανεὶς νὰ τὰ προσεγγίσει καί ἐξηγήσει; Ἀντίθετα, ὑπάρχουν καί ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰ περιγράψουν μὲ μελανὰ χρώματα τοὺς ὀρθοδόξους, τονίζοντας ἰδιαίτερα τὴν «ἀνωτερότητα», τό ἀφιλοχρήματο, τὴν ταπεινότητα κ.λπ. τῶν καθολικῶν στηριζόμενοι σέ πληροφορίες τῶν ἀνωτέρω ἐκθέσεων! Τοὺς διέφυγαν ὅμως πολυάριθμες εἰδήσεις πού ὑπάρχουν στίς ἴδιες Πηγές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλήσαν μόνο τίς κατηγορίες ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ δέν ἀναφέρονται στοὺς τρόπους πού μετῆλθαν οἱ καθολικοὶ ἐπίσκοποι, ἱερεῖς καί μοναχοὶ γιὰ τὴ συγκέντρωση χρημάτων, τόσο γιὰ τὴ συντήρησή τους, ὅσο καί γιὰ τὴν ἐπιτέλεση διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ἔργων, παρά τό γεγονός ὅτι δέν ἦταν «ἀμόρφωτοι» ἢ «ἀστοιχείωτοι». Ἄλλωστε δέν εἶχαν τὴ βαρύτερη ὑποχρέωση καταβολῆς φορολογιῶν γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ Βατικανοῦ, ἀντίθετα μάλιστα, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, εἶχαν καί ικανοποιητικές ἐτήσιες ἐπιχορηγήσεις τῆς Ρώμης, ἀδιάφορο ἂν δέν ἔφταναν πάντοτε ἔγκαιρα, ὅπως καί ἰδιαίτερες οικονομικές ἐνισχύσεις τῆς γιὰ τὴν ἀγορὰ κτημάτων, προκειμένου νὰ ἔχουν ἔσοδα ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσή τους. Ἀξίζει ὅμως νὰ σημειωθεῖ, ὄχι ὡς περίεργο, ἀφοῦ ἦταν πρακτικὴ τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὡς φαινόμενο πού ἔλαβε μεγάλην ἔκταση ἀκριβῶς λόγω τοῦ πολέμου, ἢ πώληση σκλάβων ἢ ἡ ἀποδοχὴ δωρεᾶς σκλάβων ἀπὸ κληρικούς γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ἐκκλησιαστικῶν, δῆθεν, σκοπῶν. Χωρὶς νὰ εἶναι ἀμέτοχοι καί οἱ ὀρθόδοξοι κληρικοὶ στὴ βδελυρὴ δουλεμπορία, οἱ καθολικοὶ συνάδελφοί τους διατήρησαν τό προβάδισμα σ' αὐτὴν⁸⁰. Δικαιολο-

79. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, «Ἀνταρσία» τοῦ πληρώματος τῆς Ὀρθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς Σίφνου, «Σιφνιακά», (1991), 61-79.

80. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Σκλάβοι καί δουλεμποροὶ κατὰ τὸν 17ο αἰ., «Σιφνιακά», 18 (2010), 5-86.

γημένα άλλωστε γιατί οι Βενετοί και οι περισσότεροι χριστιανοί κουρσάροι και πειρατές ήταν όμοδοξοί τους και ήθελαν να τους βοηθούν οικονομικά κάνοντάς τους δώρα σκλάβους προς πώληση, ούτε βέβαια μπορούσαν να άρνηθούν τις «προσφορές» τους οι καθολικοί κληρικοί, αφού οι «εύσεβείς» αυτοί δωρητές ήταν άνθρωποι επικίνδυνοι που μπορούσαν να αντιδράσουν βίαια και καταστροφικά. Στις Πηγές υπάρχει σημαντικός αριθμός μαρτυριών για τις ανθρώπινες αυτές «προσφορές».

* * *

Ο βενετοτουρκικός πόλεμος των ετών 1645-1669, με κύριο πεδίο διεξαγωγής του την Κρήτη, είχε καταστροφικές επιπτώσεις και στον αϊγαιακό χώρο, ιδιαίτερα μάλιστα στο στρατηγικής σημασίας κυκλαδικό σύμπλεγμα, τόσο από τους διερχομένους ή τους πολεμικούς στόλους που στάθμευαν σ' αυτό, όσο και από μωαμεθανούς και χριστιανούς πειρατές και κουρσάρους που χρησιμοποιούσαν τα λιμάνια των νησιών σαν όρμητήριά τους. Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι νησιώτες υπέφεραν τά πάνδεινα και μόνο ή καρτερικότητα και ή Πίστη τους, αλλά και ή όξυδέρκεια και διπλωματικότητα σημαντικών πολιτικών και εκκλησιαστικών ήγητόρων που διακρίθηκαν τότε ανάμεσά τους, συνετέλεσαν στην επιβίωσή τους ως ελληνορθόδοξου, ιδιαίτερα, Λαού με τίς, κατά τό δυνατόν, λιγότερες απώλειες. Η διαπίστωση «ότι ή τουρκοκρατούμενη νεοελληνική κοινωνία δέν ήταν μία άπολιτική, θρησκευτική κοινότητα ισοδούλων, αλλά διαφοροποιημένη πολιτική κοινωνία με θεσμική συγκρότηση» και «άκόμη, ότι ή ιδεολογία με την όποία λειτούργησε ή κοινωνία αυτή την περίοδο της όθωμανικής επικυριαρχίας δέν περιορίστηκε στους θρήνους για την “Άλωση”, ανταποκρίνεται άπόλυτα στις κυκλαδίτικες κοινωνίες της ιστορουμένης, ιδιαίτερα, εποχής, αλλά και της παλαιότερης»⁸¹.

81. Δ. Γ. Άποστολοπούλου – Π. Δ. Μιχαλάρη, ό.π., 7.

«Ο ΑΓΙΟΣ ΤΑΦΟΣ» ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ ΜΕΤΟΧΙ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ [1629-1687/1835]

Η ΑΝΘΗΧΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΕΔΑΦΙΧΗ

Α΄. ΜΕΤΟΧΙ

Πρώτη μαρτυρία για την ύπαρξη μετοχίου του Πατριαρχείου Ίεροσολύμων στη Σίφνο, κάτω και άπέναντι από τό Κάστρο, έχουμε κατά τό έτος 1629¹. Έκτοτε και μέχρι τό 1649 σιγή άπόλυτη καλύπτει την ιστορία του². Πρό του έτους τούτου τό Πατριαρχείο διόρισε ήγούμενόν του τόν ιερομόναχο Μακάριον Άσπρά, άνθρωπον με ίκανοποιητική, για την εποχή εκείνη, μόρφωση και εργατικότητα, ό όποιος επιδόθηκε στο έργο του με ξεχωριστό ζήλο. Για την προσωπικότητά του μάλιστα έγραψε τό 1663 ό βικάριος Σίφνου Paterii τονίζοντας ότι, ενώ όλοι οι ιερείς της Σίφνου έστερούντο μόρφωσης, αυτός, «μέ καταγωγή από τό Χαλέπι, ήταν ίκανοποιητικά μορφωμένος και γνώστης της άραβικής γλώσσης»³.

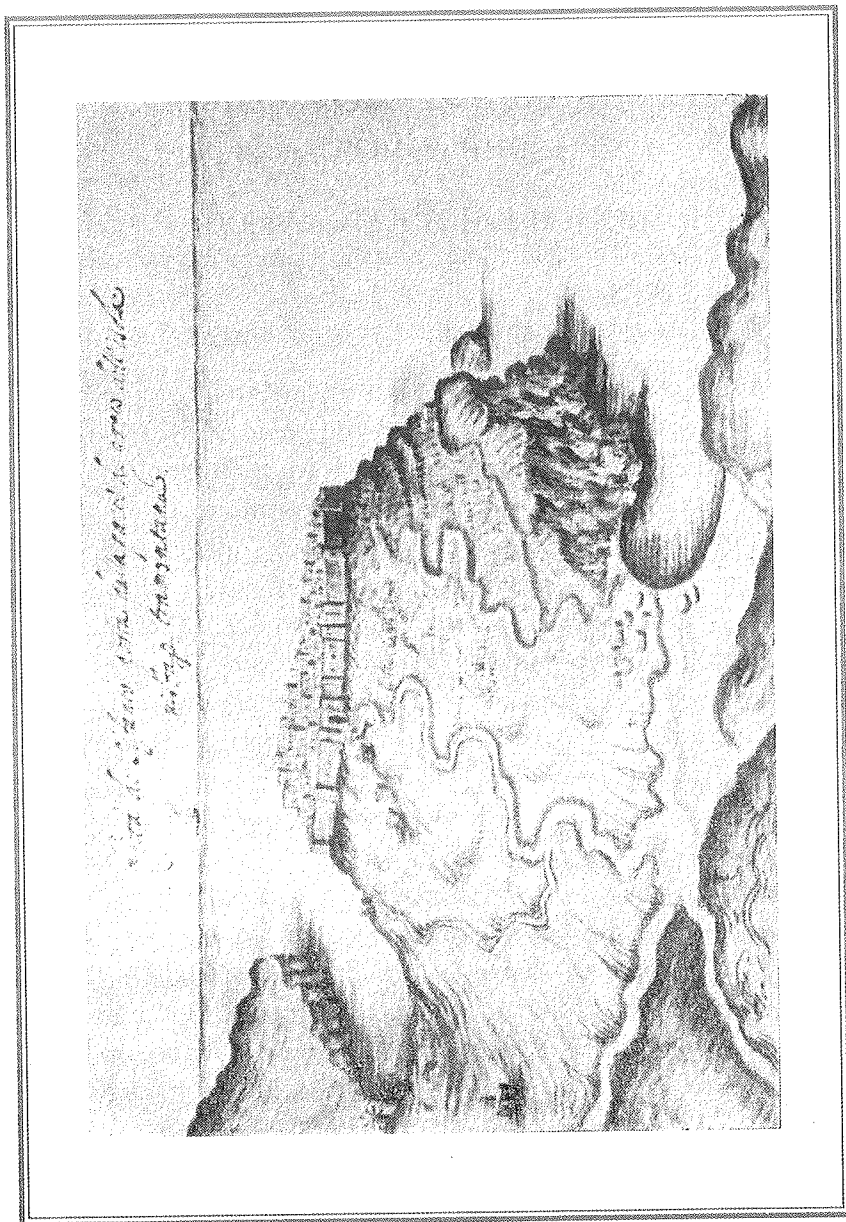
Μεταξύ άλλων ενεργειών ό Μακάριος συγκρότησε: α) τριμελή ομάδα επιτρόπων του μετοχίου και β) Άδελφότητα ταπεινών φίλων του Παναγίου Τάφου με αρχικά μέλη 56 οικογενειών του νησιού τά όποια κατέγραψε όνομαστικά σε κατάστιχο κατά Μάρτιον του έτους 1652⁴. Μέ έδρα τή Σίφνο ό Μακάριος περιόδευε και στίς άλλες Κυκλάδες προσφέροντας πνευματικό έργο, ιδρύοντας και Άδελφάτα ένισχυτών του Άγίου Τάφου. Στίς 11 Άπριλίου 1652 εύρίσκονταν «στό Καστέλλι της Πάρου», όπου άποδέχθηκε δωρεές

1. Βασ. Βλ. Σφυρόερα, Ή Σίφνος σε δύο σχέδια του 1629, περ. «Ή Σιφνιακή», Αθήνα 1967, άριθ. 11-12, 140-141.

2. «Σιφνιακά», 5 (1995), 66 έπ.

3. SCPF/SOCG. 276, 354^R-357^R και άνωτέρω ύποσημ. 2.

4. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ίστορία της Σίφνου από την Προϊστορική Έποχή, Αθήνα 2014 (Γ΄ έκδοση), 165 και 430 φ. των εικόνων.

Τό Κάστρο, όπως τό είδε ό περιηγητής Monanipi. Διακρίνεται τό τείχος πού περιέκλειε τήν πόλι καί ή μεγάλη Λούζια. Κάτω άριστερά έκκλησιά, δηλωτικό τής ύπαρξης τού μετοχίου Αγ. Τάφου.

σέ ναούς καί κτήματα από εύσεβείς δωρητές Παριανούς. Στά σχε-
τικά δωρεοδοτικά έγγραφα φρόντισε νά αναγραφεί όρος ότι ναοί
καί κτήματα «ύποτάσσονται εις τό μοναστήρι (= μετόχι) τής Σί-
φονου», ότι δηλαδή θά είχαν άμεση εξάρτηση από τό παλαιότερο
χρονικά μετόχι τής Σίφνου, αυτό δηλ. πού λειτουργούσε ήδη⁵. Ο
Μακάριος παρέμεινε στή διοίκηση τού μετοχίου τής Σίφνου επί
πολλά χρόνια, ίσως καί μέχρι τό έτος 1674. Δέν υπάρχουν περισ-
σότερες πληροφορίες για τό έργο του κατ' αυτά τά χρόνια, αλλά
φαίνεται ότι διέθετε, εκτός από κηρυκτική δεινότητα καί ικανότητα
έπηρεασμού προσώπων στήν παροχή οικονομικών προσφορών υπέρ
του Παναγίου Τάφου, άπολύτως αναγκαίων για τή συντήρησή Του,
άν κρίνουμε καί από τίς δωρεές των Παρίων, πού έχουν ως έξής:
α) Δύο εκκλησίες, ή μία τού Άγίου Νικολάου καί ή άλλη τού Άγίου
Πέτρου (μέ κελί καί κηπάρι), β) Ρεάλια 25 για «νά ζωγραφισθή
ή εικόνα τού Άγίου Πέτρου στό ναό του», γ) περιβόλι «σέ τόπον
καλούμενον Έρινεία μέ νερό δικό του, μέ δύο στέρνες, μέ συκαϊς
ρίζες 23, μέ χωράφια καί άμπέλια... άκόμη καί εις νήσον Θερμία
ένα σπίτι εις τόν Άγιον Τάφον νά στέκει δι' άνάπαυσιν μικράν των
πατέρων», δηλαδή των διερχομένων από τά νησιά ιεροσολυμιτών.
Έκτός από αυτές τίς αξιόλογες προσφορές ό Μακάριος Άσπρας
συγκρότησε τότε στήν Πάρο, στά χωριά «Καστέλλι, Άγουσα, Κόστα
καί Λεύκες», πολυμελή Άδελφάτα μέ συμμετέχουσες 79 οικογένει-
ες-ύποστηρικτές τού Παναγίου Τάφου⁶.

Άλλες πληροφορίες για τό μετόχι περιέχονται στή διαθήκη τής
«κερά Μακαρίας Γεράρδη» πού συντάχθηκε στις 5 Μαρτίου 1674
από τόν πρωτονοτάριο Σίφνου διάκονο Σερμαρτή. Κατ' αυτήν ή
κερά Μακαρία «εύρίσκετον εις τό μοναστήρι τού Άγίου Ήλιού καί
τώρα, μή δυναμένη νά ύποφέρη τήν τосαύτην ψυχρότητα τού όρους
διά τήν ασθένειαν όπού έχει, ήθέλησεν καί ήλθεν εις τό μοναστηράκι
τής Παναγίας, μετόχιον τού Παναγίου Τάφου, όπως εύρη άνεσιν
τής ασθeneίας αυτής». Στήν ίδια διαθήκη καί σέ άλλα σημεία τού
κειμένου τό μοναστηράκι άποκαλείται «Παναγίας Ύπαπαντής» καί
«Παναγίας Παντάνασσας» άφιερωμένο «εις τόν Άγιον Τάφον από
τήν πολιτείαν τής Σίφνου πρό τού έτους 1673, όντος εκεί τού μα-
καρίτου παπα-Μακαρίου τού Άσπρα».

5. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Μετόχι τού Άγίου Τάφου καί άγιοταφικά Άδελφά-
τα στήν Πάρο, περ. «Παριανά», έτος ΣΤ'/Σ/βριος 1985, 19, 122-125.

6. Αυτόθι.

Ἀκολούθως ἡ κερά Μακαρία «φοβουμένη τό τοῦ θανάτου αἰφνί-
διον, ἔκραξεν τόν κάτωθεν ὑπογράφοντα πρωτονοτάριον καί ἔμπρο-
σθεν τῶν κάτωθεν μαρτύρων νά γράφει ὅσα ἐδῶ κάτω φανερώνει»:

α) Εἰς τό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἡλιοῦ τό ἀμπέλι ὅπου ἔχει εἰς
τόν Ὀρνόν καί τό μόνιασμα ὑποκάτωθεν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου, μέ
τόν ὄρο «νά τό τρώγη ἕως τῆς ζωῆς της καί μετά τόν αὐτῆς θάνατον
νά εἶναι τοῦ ἁγίου ἡλιοῦ παντελεύθερα».

β) εἰς τόν Ἅγιον Τάφον «τό χωράφι ὅπου ἔχει εἰς τόν Ἀρτεμόνα,
εἰς τούς Ἀφτολιούς, νά τό τρώγη ἕως τῆς ζωῆς της καί, ἀποθανούσης
αὐτῆς, νά ἔχει ἄδειαν ὁ κύρ Γεράσιμος, ὁ ἱερομόναχός της, νά τό
κρατῆ καί νά τό τρώγη ἕως τῆς ζωῆς του διά νά ἡμπορῆ νά στέκη
καί αὐτός εἰς τό ἄνωθεν μετόχιον τοῦ Ἁγίου Τάφου νά τήν ἱερουργᾶ
καί νά τήν μνημονεύη καί νά εἶναι ἴδιος οἰκοκύρης καί εἰς πᾶσαν τήν
μασαριάν (= οἰκοσκευή) τοῦ κελλιοῦ της, ὅ,τι ἤθελεν εὔρεθῆ καί ἀπο-
θανόντος αὐτοῦ, οἱ πατέρες τοῦ Ἁγίου Τάφου νά εἶναι οἰκοκυροῖ».

γ) «ἀκόμη νά γροικοῦνται καί τά πρόβατα ὅπου ἔχει, ἀποθανού-
σης αὐτῆς, εἰς τήν ἐξουσίαν τοῦ ἱερομονάχου Γερασίμου».

δ) Ὅμως, «ἄν ὁ ἀφέντης ὁ Θεός χάριτι τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἤθελεν
τήν φωτίση καί ἀξιώση νά ὑπάγη νά προσκυνήση τόν ἴδιον Ἅγιον
Τάφον, νά ἔχει ἐξουσίαν, τόσον διά τό ἄνωθεν χωράφι, ὡσάν καί
πᾶσαν μασαριάν ὅπου τῆς εὔρεθῆ, νά τά πουλῆ καί νά παγαίνειν
κατά τήν ὄρεξιν της εἰς τόν Ἅγιον Τάφον»⁷.

Τά ἀνωτέρω εἶναι τά μόνα γνωστά ἱστορικά στοιχεῖα γιά τό μετόχι
τοῦ Παναγίου Τάφου στή Σίφνω ὡς ἐκκλησιαστικοῦ καθιδρύματος. Ὡς
Σχολεῖο, μέ τήν τιμητική διάκριση «Σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου» ἀπό
τῆς καθίδρυσής του τό ἔτος 1687 καί ἐξῆς, ἔχουν γίνει γνωστά πολλά
καί σέ λεπτομέρειες στά τεύχη Γ' (1993), 5-109 καί Ε' (1995) 5-166
τῆς ἔκδοσής μας «Σιφνιακά» βάσει πλούσιου ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ.

Θεωροῦμε λοιπόν σωστό καί χρήσιμο νά συνεισφέρουμε, ἀκόμη
μία φορά, στήν Ἱστορία τοῦ Σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου, Σχολεῖ-
ου Μέσης Παιδείας τῆς Σίφνου (1687-1835), κάποιες λεπτομέρειες
τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ ἱστορικοῦ βίου του μέ τήν χρησιμοποίηση
μεταξύ τῶν ἄλλων, ἀνεκδότων ἐγγράφων, πού δέν δημοσιεύθηκαν
παλαιότερα γιά λόγους οἰκονομίας. Ἐσχάτους χρόνους τοῦ Σχολεῖο
θεωροῦμε ἐκείνους τῆς ἐγκατάλειψης, κατερείπωσης καί καταδέ-
φισης τοῦ λαμπροῦ κτιριακοῦ συγκροτήματός του, ὅπως πλέον τό

7. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, *Μοναστήρια τῆς Σίφνου*, Ἀθήνα 1984, 14 ἐπ.

θαυμάζομε στά δύο σχέδιά του, ἔτους 1817, πού ἀπεκάλυψε καί
μας ἐφοδιάσε ὁ παλαιός καλός φίλος μας Γρηγόρης Μπελιβανάκης,
τόν ὁποῖο εὐχαριστοῦμε καί πάλι ἀπό καρδιάς. Τά δύο αὐτά σχέδια
βεβαιώνουν καί τήν ἄλλη μαρτυρία, τοῦ μαθητῆ καί μετά διδασκά-
λου ἐπί χρόνια σ' αὐτήν Γεωργίου Ψαραύτη, ὅτι τό συγκρότημα τῆς
Σχολῆς ἦταν δυναμικότητος 300 μαθητῶν⁸!

Β'. ΣΧΟΛΕΙΟ «ΑΓΙΟΣ ΤΑΦΟΣ»

Κατά τή δεύτερη δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα παρατηρεῖται στήν
Οἰκονομία τῆς Σίφνου σημαντική μείωση χρηματικῶν κεφαλαίων γε-
γονός πού σημαδεύτηκε μέ τήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπερχρέων
ὀφειλετῶν πού ὀδηγοῦσε, ἀναπόφευκτα, σέ πτωχεύσεις. Ἡ Κοινότητα
ἀντιμετώπιζε, ἐπίσης, οἰκονομικά προβλήματα πού τήν ἀνάγκαζαν νά
συνάπτει πολλά δάνεια. Εἶναι διακριβωμένο ἀθθεντικά ὅτι κατά τή
χρονική περίοδο 1785-1821 δανείστηκε 173.378 γρόσια μέ ἐτήσιο τόκο
10% συνήθως ἤ καί 12%. Ἀπό τό ἐν λόγω συνολικό ποσόν τά 104.494
γρόσια εἶναι δανεισμός τῆς περιόδου 1810-1821, γεγονός πού βεβαιώ-
νει τή γενική οἰκονομική δυσπραγία πού ἐπικράτησε τήν ἴδια περίοδο
μέσα σέ ἕνα κλίμα κοινωνικῆς ἀρρυθμίας καί ἀβεβαιότητος⁹. Ἐνα πα-
ράδειγμα μάς δίνει τό ἔτος 1836 ὁ Σίφνιος πρῶην μητροπολίτης Βι-
δύνης Παῖσιος ἀναφερόμενος στήν προεπαναστατική περίοδο καί τόν
κίνδυνο πού διέτρεχε ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Σοφίας νά ἀπωλέσει
τά ὑπάρχοντά του λόγω χρεῶν: «Εἶναι γνωστή εἰς ὅλην τήν νῆσον μας
ἡ ἐλεεινή κατάστασις εἰς ἣν περιέπεσεν ἡ οἰκία τοῦ ποτέ Λοῦϊ Γγιῶν
πρό τῆς ἐπαναστάσεως, δηλ. ὅτι εἶχε φθάσει εἰς τόν ἔσχατον βαθμόν
τῆς ἀπορίας, βεβυθισμένον εἰς χρέος ὑπέρογκον καί καταποντισμένον
εἰς τά βάθη τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἀπελπισίας καί τούτου ἔνεκα οἱ δανεισταί
του ἀπεφάσισαν κοινῇ γνώμη νά ἐκποιήσωσι τήν ἀκίνητον περιουσίαν
του καί οὕτω νά λάβῃ ὁ καθ' εἷς ὅ,τι ἤθελε τοῦ ἀναλογίσει»¹⁰.

Σοβαρή ἔλλειψη οἰκονομικῶν πόρων καί ἄλλα προβλήματα ἀντι-
μετώπισε καί ἡ Σχολή τοῦ Ἁγίου Τάφου. Μετά βίας τό ταμεῖο τῆς
πλήρωνε τόν διδασκαλικό μισθό πού, περί τό 1820, εἶχε ἀνέλθει σέ
1300 γρόσια τόν χρόνο, ἐνῶ ἀδυνατοῦσε ἐντελῶς νά προέλθει σέ
ἐπισκευές καί συντήρηση τῆς οἰκοδομῆς της πού κινδύνευε νά κατα-
πέσει. Ὁ ἀοίδιμος οἰκουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος Ε', ὁ ὁποῖος

8. «Σιφνιακά», 3 (1993), 16.

9. «Σιφνιακά», 7 (1999), 79 ἐπ.

10. «Σιφνιακά», 14 (2006), 163 ἐπ.

Τό συγγραφέημα τοῦ Σχολείου τοῦ ἔτος 1817 σέ σχέδιο Haller von Hallerstein.

φαίνεται ὅτι εἶχε ἐνημερωθεῖ (ἀπό τόν συνοδικό Μητροπολίτη Σίφνου καί Μήλου Καλλίνικο;) γιά τίς ἀνάγκες τῆς Σχολῆς, προκειμένου νά κεντρίσει τό φιλότιμο τῶν Σιφνίων, ἔγραψε στίς 4 Μαρτίου 1819 πρός τοὺς ἐπιτρόπους καί τοὺς προκρίτους τό ἐπόμενο γράμμα:

«Γρηγόριος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καί Οἰκουμενικός πατριάρχης

Τιμιώτατοι προεστῶτες καί πρόκριτοι τῆς νήσου Σίφνου καί ἐπίτροποι τῆς αὐτόθι κοινῆς σχολῆς τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καί εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εὐχή, εὐλογία καί συγχώρησις. Πληροφορούμενοι τήν καλήν διοίκησιν καί ἀρμονίαν τοῦ ἐν τῇ πατρίδι σας, χάριτι θεία, ἀκμάζοντος Ἑλληνομουσείου, τήν φιλοπονίαν καί εὐδοκίμησιν τοῦ διδάσκοντος ἐν αὐτῇ ἐλλογιμωτάτου κύρ Νικολάου καί τήν ἐπίδοσιν τῶν διδασκομένων, χαίρομεν, ὡς εἰκός, καί ἀποδεχόμεθα εὐχαρίστως τόν θεάρεστον πατριωτισμόν σας καί τόν διάπυρον χριστιανικόν ζῆλον σας. Διό καί γράφοντες διά τῆς παρουσίας πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς ἐπιχορηγοῦμεν τῇ τιμιότητι σας τάς ἐκ κέντρου καρδίας ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν εὐχάς καί εὐλογίας καί πατρικῶς παραινοῦμεν καί προτρεπόμεθα ὅπως, διαφυλάττοντες ἀπαράτρεπτον τόν ἔνθεον αὐτόν ζῆλον σας, φροντίζετε ἀγρύπνως περὶ πάντων τῶν συντεινόντων εἰς εὐστάθειαν τῆς σχολῆς καί ἰδίως ἀφορώντων εἰς ἄνεσιν, περίθαλψιν καί τιμὴν τοῦ εἰρημένου ἐν αὐτῇ διδασκάλου, φιλοτιμούμενοι νά ἔχητε τήν ἐλλογιμότητά του κατὰ πάντα εὐχάριστον καί ὑπόχρεων, ὥστε ἐντρεχέστερον καί ἐπιμελέστερον νά ἐνασχολῆται περὶ τήν ἀνάλογον αὐτῆς καρποφορίαν καί ἐπίδοσιν καί χρηστότητα τῶν ἡθῶν τῆς ὑπὸ τήν διδασκαλικήν του προστασίαν φιλομαθοῦς νεολαίας, τῶν γνησίων τέκνων τῆς πατρίδος σας, διά νά ἔχητε τό κλέος ἀθάνατον, ὡς φιλοπάτριδες καί φιλογενεῖς, τάς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν εὐχάς καί εὐλογίας ἀδιαλείπτους καί τόν μισθόν ἀπειροπλάσιον παρὰ Θεοῦ, οὗ ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς τιμιότητός σας, αἰωθ' (= 1819), Μαρτίου δ'.

† ὁ Κωνσταντινουπόλεως καί ἐν Χριστῷ εὐχέτης»¹¹.

Οἱ ὑποδείξεις τοῦ Πατριάρχου «... φροντίζετε ἀγρύπνως περὶ πάντων τῶν συντεινόντων εἰς εὐστάθειαν τῆς σχολῆς...» καί

11. Βασ. Βλ. Σφυρόερα, Ἔγγραφα τῆς Νήσου Σίφνου (1785-1820), ἐκ τῆς Συλλογῆς Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, 17 (1967), 26-27.

«προσφέρετε τιμήν τοῦ εἰρημένου ἐν αὐτῇ διδασκάλου...», φανερόνουν ἐκδήλωση ἀνησυχίας γιά τήν καλή συνέχιση τοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς. Ταῦτα βέβαια ἐν μέσῳ τῶν διαδόσεων τοῦ ἐπερχομένου ξεσηκωμοῦ τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας τους, γεγονός πού ἀκολούθησε σύντομα.

Γ'. ΚΤΙΡΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Ἀναφορικά μέ τήν κατάσταση τῆς Σχολῆς κτιριολογικά, πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι, ἀπό πολλῶν χρόνων ὑπῆρχαν προβλήματα, εἰδικά μέ τόν κυρίως «ὄντᾶ» (= ἡ μεγάλη αἴθουσα διδασκαλίας τῶν μαθημάτων), ἀλλά καί τῶν λοιπῶν χώρων, ὅπως διακρίνονται αὐτοί στό δεύτερο σκιτσογράφημα ἔτους 1817 τοῦ ἐπισκέπτη τῆς Σίφνου Haller von Hallerstein πού μᾶς ἀποκαλύπτει, ὅπως καί τό πρῶτο, ἕνα τεράστιο γιά τήν ἐποχή του σχολικό συγκρότημα. Πληροφορίες, ἄλλωστε, τοῦ Καρόλου Ἰ. Γκιών, (Ἱστορία τῆς Νήσου Σίφνου, ἐν Σύρω 1876, σσ. λα'), δηλώνουν ὅτι «ἡ τῆς Σίφνου Σχολή κατέστη περισπούδατος καί μαθηταί οὐκ ὀλίγοι ἤρχοντο ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς... Διημέρευον δέ πάντες οἱ μαθηταί εἰς τὰ διάφορα δωμάτια τῆς Σχολῆς, καταλλήλως ἐντός τοῦ περιβόλου αὐτῆς ὠκοδομημένα, διηρημένοι κατά χωρία· διενυκτέρευον δέ συνήθως ἐν αὐτοῖς οἱ ἀλλοδαποί...» Ἀπό τήν ἴδια Ἱστορία τοῦ Γκιών πληροφοροῦμεθα ὅτι στό κτίριο τῆς Σχολῆς συνετελοῦντο, κατά καιροῦς, ἐργασίες συντήρησής του (μερεμέτια), ὅπως λ.χ. κατά τὰ ἔτη 1779, 1780, 1782, ἀλλά καί τό ἔτος 1796, Αὐγούστου 13, κατά διαταγήν τοῦ Κωστάκη Χαντζερῆ, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς «τούς προεστῶτες καί ἐπιτρόπους τῆς νήσου Σίφνου», πρὸς τούς ὁποίους δήλωνε ὅτι «ἐγένετο γνωστόν εἰς ἡμᾶς ὅτι ὁ, ἐν τῷ ἐλληνικῷ σχολεῖῳ μέγας ὄντᾶς, ἐν ᾧ κάθηται ὁ διδάσκαλος καί παραδίδει τὰ μαθήματα, ἔπεσε πρό μικροῦ καί ἤδη οὐκ ἔχει τόν τρόπον, οὔτε τό σχολεῖον, οὔτε τό κοινόν σας νά οἰκοδομήσει τόν ρηθέντα ὄντᾶν, ὄντα πάνυ ἀναγκαῖον» γιά τήν καλή λειτουργία του. Ἐπειδή εἶχε πληροφορηθεῖ, ἐπίσης ὅτι «ὁ μακαρίτης Κυζίκου κύρ Ἀγάπιος ἐπαφήκεν εἰς τό κοινόν σας δύο χιλιάδες πεντακόσια γρόσια, παραγγείλας τό τούτων διάφορον (= τόκος) νά δίδεται ὑπέρ ψυχικοῦ του μνημοσύνου, διά τοῦτο γράφοντες προστάζομεν σφοδρῶς καί ἀποφασιστικῶς, ὅπου τὰ ἀπό τοῦ περυσικοῦ διαφόρου τῶν ρηθέντων ἄσπρων (= χρημάτων) ἐκείνου τοῦ μακαρίτου ἑκατόν πενήκοντα γρόσια, ὁμοίως καί τὰ ἀπό τοῦ φετεινοῦ διαφόρου ἄλλα ἑκατόν πενήκοντα, συμποσοῦμενα ὅλα εἰς γρόσια τριακόσια, χωρίς ἄλλο, διά χειρός τοῦ λογιωτάτου ἐδικοῦ μας κοινοῦ σας καντζιλλιέρη

Κωνσταντίνου Παλαιοῦ, νά δοθῶσιν εἰς τόν Ἀντώνιον Νιοτάρην, ὅπου δι' ἐπιστάσις αὐτοῦ τοῦ Ἀντωνίου καί ἐξ αὐτῶν τῶν τριακοσίων γροσίων νά ἀνοικοδομηθῇ ὁ καταπεσών ἐκείνος ὄντᾶς τοῦ σχολεῖου μέχρι τῆς πρώτης Ὀκτωβρίου ἐξ ἀποφάσεως, καθότι, ἂν μάθωμεν πῶς ἕως τότε δέν ἐτελείωσε καί ἀπό μέρος σας κοινῶς δέν ἔγινε προθυμία καί ἐπιμέλεια διά τήν ταχεῖαν τελείωσιν ἐκείνου τοῦ ὄντᾶ, ἀφορήτους προσωπικᾶς παιδείας καί ζημίας ἀνεπαισθήτους θέλετε ἴδει διενεργουμένας καθ' ὑμῶν, ὡσάν ὅπου ἀδιαφορεῖται εἰς τά πρὸς τήν βελτίωσιν τοῦ σχολεῖου σας, ὅπερ εἶναι καί ὁ ἔπαινος καί ὁ καλλωπισμός τοῦ τόπου σας. Ἐν ὀλίγοις προστάζομεν ἀποφασιστικώτατα, μικροί καί μεγάλοι, νέοι καί γέροντες, ὅλοι σας κοινῶς νά ἀπέλθῃτε κουβαλοῦντες οἱ μέν πέτρες, οἱ δέ χῶμα, οἱ δέ ὅ, τι περ ἂν χρειασθῇ, διά νά τελειώσῃ μούτλακ (= ἀραβ., ὅπωςδῆποτε) μία ὥρα τό ὀγληγορώτερον καί ὁ ρηθεῖς ὄντᾶς καί ὅτι ἄλλο μερεμέτι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τό σχολεῖον. Σίφινοι, ἀνοίξετε τά μάτια σας καλά, μεγάλην προσοχήν νά ἔχετε εἰς τήν σύστασιν τοῦ κοινοῦ ἐλληνικοῦ σχολεῖου, διά νά μήν πάθετε ὅσα δέν στοχάζεσθε. Προσέτι, ἐπειδή καί εἰς τό σχολεῖον πρέπει νά γίνεται ἐτησίως ὀλίγον μερεμέτι, προστάζομεν ἀποφασιστικῶς, ὅπου τὰ ἑκατόν πενήκοντα γρόσια, τὰ ἀπό τοῦ ἐτησίου διαφόρου τῶν ρηθέντων ἄσπρων ἐκείνου τοῦ μακαρίτου Κυζίκου, νά δίδωνται τόν καθέκαστον χρόνον εἰς ἕνα τῶν χρησίμων συμπατριωτῶν σας καί διά χειρός ἐκείνου νά ἐξοδεύωνται εἰς μόνον μερεμέτι τῶν ὄντᾶδων καί ἐκκλησιῶν τοῦ ἐλληνικοῦ σχολεῖου».

Καί τό γράμμα τελείωνε μέ τά ἀκόλουθα:

«Μανθάνομεν ὅτι καί ὁ λογιώτατος διδάσκαλος τοῦ ρηθέντος σχολεῖου Τζορτζάκης Μπαῶς πολιτεύεται μέ τρόπον καλόν, ἐπιμελούμενος τοῦ ἔργου του καί μόνον σκοπόν ἔχων τήν προκοπήν τῶν εἰς αὐτόν φοιτῶντων, ἐφ' οἷς καί χαίρομεν καί πᾶσιν ὑμῖν παραγγέλλομεν νά φέρεσθε πρὸς τήν λογιότητά του μέ ἀμοιβαῖον τρόπον καί μέ τήν προσήκουσαν φιλοφροσύνην, ὅπως γένηται προθυμότερος εἰς τό ἔργον του. Οὕτω προστάζομεν ἀποφασιστικῶς καί τινάς ἀπό ἐσᾶς, μήτε μικρός, μήτε μέγας νά μήν τολμήσῃ νά δείξῃ τήν παραμικροτέραν ἐναντιότητα εἰς ὅσα διά τοῦ παρόντος προστάζομεν, ἐπειδή ἡ ζημία του εἶναι κάτεργον καί ἐξ ὀλοκλήρου ἀφανισμός του. Λοιπόν γενέσθω ἐξ ἀποφάσεως, ὡς προστάζομεν. 1796. Αὐγούστου 13, ἀπό Χίου.

Τῆς τιμιότητός σας ὅλως
Κωστάκης Χαντζερῆς».¹²

12. Σφυρόερα, ὁ.π., 9-13.

Μέ παρόμοια προβλήματα και, μετά τήν ἔγερση τῶν Ἑλλήνων τόν Μάρτιο τοῦ 1821 κατά τῆς Τουρκίας, ἀνέκυψαν και πρόσθετα, οικονομικά κυρίως προβλήματα, ἀφοῦ τά χρηματικά κεφάλαια τοῦ Σχολείου εὑρίσκονταν κατατεθειμένα ἐντόκως στίς Κοινότητες Σίφνου και Σερίφου οἱ ὁποῖες ἀδυνατοῦσαν πλέον νά ἐκπληρῶνουν τίς ὑποχρεώσεις τους πρός αὐτό λόγω ἄλλων, πολεμικῶν ἀναγκῶν, ἀκόμη και ὅταν τό ἴδρυμα ἐνισχύθηκε, μέσω τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀπό τόν Ἰωάννη Βαρβάκη, τό ἔτος 1820 μέ τό ποσόν 7.500 γροσίων¹³, λόγω ἐμπερίστατης κατάστασης πού εἶχε ἀνακύψει στό Ταμεῖο τοῦ Πατριαρχείου.

Ὁ, ἀπό τοῦ ἔτους 1808, διδάσκαλος τῆς Σχολῆς Νικόλαος Χρυσόγελοσ, μέ τήν ἔναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως παραιτήθηκε γιά νά πάρει μέρος ὅπου ὑπῆρχε ἀνάγκη στήν ἔγερση μέ δύναμη Σιφνίων πολεμιστῶν, οἱ δέ διάδοχοί του, Νικόλαος Σπεράντσας στή θέση του και ὁ Γεώργιος Ψαραύτης στό ἀγιορείτικο μετόχι τοῦ Ἁγίου Ἀντίπα ὡσ προπαιδευτής διδάσκαλος, ἀναγκάζονταν νά παραιτοῦνται ἀπό τίς θέσεις τους ἀπλήρωτοι καθ' ὄλην τήν δεκαπενταετία πού ἀκολούθησε, ὅπως ἔχει ἱστορηθεῖ λεπτομερῶς¹⁴.

Ἄς σημειωθεῖ μάλιστα ὅτι καθ' ὄλο αὐτό τό διάστημα τό κτίριο τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Σίφνου δέν ἔτυχε τῆς ἀπαραίτητης φροντίδας και συντήρησης. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ κατερείπωση του και ὁ κίνδυνος νά καταπέσει μέ δυσάρεστες συνέπειες.

Τέλος, θά ἦταν παράλειψη ἂν δέν κάναμε λόγον γιά τό μέγάλωμα τοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματος τῆς Σχολῆς τό ὁποῖο ὑπῆρξε ἔργο τοῦ, ἐπί εἴκοσι τοῦλάχιστον χρόνια (1779-1798), «κοσμητόρος» τῆς Γεωργίου Γρυπάρη, ἀνθρώπου πού, μέ δραστήριες και ἀποφασιστικές ἐνέργειες, ἐπέτυχε νά τῆς προσδώσει καλή λειτουργικότητα και, μέ παρανομία ἀκόμη, ν' ἀνεγείρει στόν χῶρο τῆς «πολλά οἰκήματα» δηλαδή αἵθουσες διδασκαλίας και φιλοξενίας ξένων μαθητῶν, ὅσο ἠὔξανε, ὁ ἀριθμός τῶν τελευταίων. Οἱ Σίφνιοι ἀνεγνώρισαν τήν ἐξαιρετική προσφορά του και, κατά τήν ἀποβίωσή του, ἀνέγραψαν ἐπί τοῦ τάφου του¹⁵:

«Εἰπέ τάφε, τίς ἐνθάδε ὁ κρυπτόμενος νεκρός;
Ὁ Γεώργιος Γρυπάρης, ὁ ταῖς πράξεσι λαμπρός.
Ὁ Φιλόμουσος Προστάτης και Κοσμήτωρ τῆς Σχολῆς
Ἦν ἐκόσμησε και ἄλλοις, και οἰκήμασι πολλοῖς».

Ὅτι ἐπί τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν πολλά οἰκήματα στή Σχολή, ἐκτός τῆς σχετικῆς μνείας ἐπί τοῦ τάφου του, βεβαιώνεται τοῦτο και ἐξ ἄλλης πηγῆς. Πρόκειται περί γράμματος τοῦ Δραγομάνου τοῦ στόλου Ἀλεξάνδρου Σούτσου τῆς 6ης Ὀκτωβρίου 1798, τό κείμενο τοῦ ὁποῖου ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Τιμιώτατοι προεστῶτες και ἐπίτροποι τῆς νήσου Σίφνου, ἡμετέροι προσφιλέστατοι, τήν τιμιότητά σας προσφιλῶς χαιρετοῦμεν, εἶητε ὑγιαίνοντες ἐν εὐημερία. Ἐνεφανίσθη ἡμῖν τό ἴσον τοῦ ἀφιερωτικοῦ γράμματος τῶν δύο χιλιάδων πεντακοσίων γροσίων τοῦ μακαρίτου Κυζίκου κύρ Ἀγαπίου και ἐπηνέσαμεν τήν καλήν διάθεσιν ἐκείνου, ἡγανακτήσαμεν δέ διά τήν κακοβουλίαν τοῦ Γεωργάκη Γρυπάρη και Γιαννάκη Μπάου, οἵτινες, ἐπί προσχήματι μείζονος καλοῦ τάχα, ἐξηπάτησαν και τήν τιμιότητά σας και τόν ὑψηλότατον αὐθέντην προκάτοχόν μας και διά γράμματός του ἀνήρρεσαν τήν διαθήκην και τόν σκοπόν τοῦ μακαρίτου Κυζίκου, πράγμα ὅπου ἐκπλήττει και ταράττει πάντα ἐχέφρονα. Ὁ σκοπός τους και τό κέντρον τῆς συλλογῆς αὐτῶν τῶν δύο εἶναι πολλά γνωστός εἰς ἡμᾶς και διά τοῦτο ἠθέλαμεν ἐνεργῆσει τήν πρέπουσαν αὐτοῖς παιδείαν. Μ' ὄλον τοῦτο, εὐσπλαγχνισθέντες κατά τό παρόν, ὑποκρύπτομεν τήν ἀγανάκτησίν μας. Εἶναι ἀρκεταί αἱ ἀραί τοῦ μακαρίτου Κυζίκου κατά τῆς ἀκεφάλου κεφαλῆς αὐτῶν. Ἔγινε γνωστή και εἰς ἡμᾶς ἡ κακή αὐτῶν διάθεσις μέ τό νά ἀθετῶσι και παρατρέπωσι ἀρχιερέων διαθήκας και ἀποφάσεις. Αἱ παράλογοι διαθήκαι ἀναιροῦνται, καθῶς ἡ τῆς Βιτοράκαινας και Θεοδωράκη Μωραῖτου, ὅπου ἔτι ζώντων τῶν ἀδελφῶν, ἐκκληρονόμησεν ὁ ἀνεψιός και πάλιν ὁ Γεωργάκης Γρυπάρης καρποῦται πράγματα προικισμένα εἰς ἄλλον του ἀδελφόν και δι' αὐτάς τάς ἀδικίας τους θέλει γένει εἰς τό μετέπειτα ἡ προσήκουσα σκέψις και ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου διά νά ἐπαληθεύσῃ εἰς αὐτούς τοῦς τολμητίας ἡ παροιμία «αἶξ ἑαυτῆ τήν μάχαιραν».

Ἐπειδή δέ ὁ Γεωργάκης Γρυπάρης, καιτοι συγγενῆς τοῦ μακαρίτου Κυζίκου ἐφάνη τοιοῦτος ἀγνώμων και ἀναιρέτης τῆς διαθήκης του και κάνει ὑπόθεσιν τό σχολεῖον τῆς κακῆς του διαθέσεως, διά τοῦτο ἀποβάλλομεν ἀπό τήν ἐπιτροπικήν και δοσοληψίαν τοῦ σχολείου αὐτόν και διορίζομεν ἄντ' ἐκείνου τόν ἄξιον οἰκονόμον Σίφνου και τόν Κων-

13. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Παρθένιος Χαιρέτης, περ. «Τεύχη τοῦ ΕΛΙΑ», τόμ. δεῦτερος, 1989, 82, ὑποσ. 1, ὅλως δ' ἰδιαίτερα «Σιφνιακά», 5 (1995), 66 ἐπ.

14. «Σιφνιακά», 25 (2017), 23 ἐπ.

15. Καρόλου Ἰ. Γκιών, Ἱστορία τῆς Νήσου Σίφνου, Σύρος 1876, σελίς κ'.

σταντίνου Παλαιόν, καντζιλλιέρη σας, όπου οί δύο από τοῦ νῦν καί εἰς τό ἐξῆς νά εἶναι ἐπίτροποι τοῦ ρηθέντος σχολείου καί νά ἔχωσι πᾶσαν δοσοληψίαν καί καλήν κατάστασιν τῆς σχολῆς καί σᾶς παραγγέλλομεν ἀνυπερθέτως ὅλοι οἱ προεστῶτες μετά τῶν δύο ἐπιτρόπων, όπου διορίζομεν, νά ἐπιμεληθῆτε καί νά φροντίσητε τήν καλήν ἀποκατάστασιν τοῦ σχολείου, διά νά μή παροραῖται καί ἀμεληθῆται τό κοινόν καλόν καί μέ πρῶτον νά ἔχωμεν τήν περί τούτου ἀπόκρισίν σας, διά νά μή κάμνη χρείαν καί λάβωμεν ἡμεῖς αὐτήν τήν φροντίδα. Προστάζομεν δέ σφοδρῶς ἀπό τοῦ νῦν καί εἰς τό ἐξῆς νά διενεργοῦνται τά διάφορα τῶν δύο χιλιάδων πεντακοσίων γροσίων κατά τήν καλήν διαταγήν καί νόμιμον παραγγελίαν τοῦ μακαρίτου Κυζίκου χωρίς τινός παρεκτροπῆς, διότι ἂν φανῆ τινάς ἐναντίος εἰς αὐτήν ταύτην τήν διαθήκην θέλει παιδευθῆ νόμιμως μέ σκληρότητα· οὕτω ποιήσατε καί ὑγιαίνετε.

1798, Ὀκτωβρίου 6, ἀπό Ντιβάν-χανέ.

Τῆς τιμιότητός σας ὄλως,
Ἀλέξανδρος Σοῦτσος»¹⁶.

Μέ ἄλλους λόγους οἱ Γεωργάκης Γρυπάρης, πού πρωτοστάτησε στή χρησιμοποίηση χρημάτων τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου Ἀγαπίου Γρυπάρη, καί ὁ Γιαννάκης Μπαῶς, οἱ ὁποῖοι προέταξαν τίς ἀνάγκες τοῦ Σχολείου σέ ἐπεκτάσεις κτιριακές ἢ καί καλῆς συντήρησής του παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Κυζίκου παρεχώρησε «δάνεια εἰς τό Κοινόν Σίφνου πέντε πουγγία, τά ὁποῖα ἡ πανιερότης του διορίζει, ὡσάν πάγκος, νά διατηροῦνται ἀμετακίνητα ἐπάνω εἰς τό Κοινόν, τό δῆ λεγόμενον εἰς αἰῶνα αἰῶνος μέ διάφορον (= τόκον) πρὸς τεσσαράκοντα γρόσια τό κατ' ἔτος κάθε πουγγίον καί νά λαμβάνη τό δεδουλευμένον τοῦτο διάφορον παρά τῆς κοινότητος, ἕως οὔ ζῆ ἡ πανιερότης του, μετά δέ θάνατον αὐτῆς καί πρὸς θεόν ἐκδημίαν, πάλιν νά εἶναι καί τότε ἀμετακίνητα, χωρίς νά ἡμπορεῖ κανένας τῆς συγγενείας εἰς αὐτά νά ἐγγίξῃ μέχρις αὐτοῦ ὀβολου, ἔξω τοῦ δεδουλευμένου αὐτῶν διαφόρου, τό ὁποῖον θέλει νά λαμβάνη ὁ διορισθεὶς παρά τῆς πανιερότητός του ναζίρης ἐκ τῆς συγγενείας του, μετά τοῦ κατά καιρόν ἀρχιερέως <τῆς Σίφνου>, διδασκάλου τε τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς καί προεστῶτων τῆς νήσου, οἵτινες πέρνοντας εἰς χεῖρας τό διάφορον τοῦτο, θέλουσιν δίδει κατ' ἔτος τά ἑκατόν γρόσια νά ὑπανδρεύεται μία πτωχή παρθένος, τά πεντήκοντα νά

κυβερνάται ἓνας πτωχός μαθητής, καί τά λοιπά πεντήκοντα <σύνολο δηλαδή 200> νά λαμβάνη ὅστις τῆς συγγενείας προΐσταται καί ἐπιστατεῖ εἰς τάς χρείας τοῦ, ἐπ' ὀνόματι μεγαλομάρτυρος ἁγίου γεωργίου σεμνουμένης ἐκκλησίας καί ἐπιλεγομένης βασάλου, καί νά πληρώνη ἐκ τούτων τόν ἐφημέριον καί νά κάμνη τοῦ ἐπιταφίου τῆς Ἐλεούσης τήν κληροδοσίαν καί τό περίσσευμα καί κουσουρί νά ἐξοδεύῃ εἰς καλλωπισμόν τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ μεγαλομάρτυρος γεωργίου...»¹⁷. Ἀντί δηλαδή τῶν ὄσων κατέγραψε συγκεκριμένα νά πραγματοποιοῦνται ἐκ τοῦ προερχομένου «διαφόρου» (= τόκου) ὁ Κυζίκου, οἱ Γρυπάρης καί Μπαῶς, τά χρησιμοποίησαν γιά τίς ἀνάγκες τοῦ Σχολείου, πάλι γιά ἔργο θεάρεστο δηλαδή, ἀλλ' ἐκτός τῶν παραγγελιῶν τοῦ διαθέτη, ὥστε νά ὑπάρξουν οἱ ἀντίθετοι πού κατήγγειλαν τό γεγονός στόν νέο δραγομάνο τοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἀπεκατέστησε τά πράγματα κατά τήν ἐπιθυμία τοῦ διαθέτη. Παρ' ὅλα ταῦτα καί ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, οἱ συμπολίτες τοῦ Γρυπάρη τόν ἐτίμησαν καί τόν ἀνεγνώρισαν ὡς δημιουργόν τοῦ μεγαλοπρεποῦς σχολικοῦ κτιρίου πού αὐτός ἐκόσμησε «οἰκήμασι πολλοῖς» κατά τά διασωθέντα σχέδια τῆς Σχολῆς, ἔτους 1817.

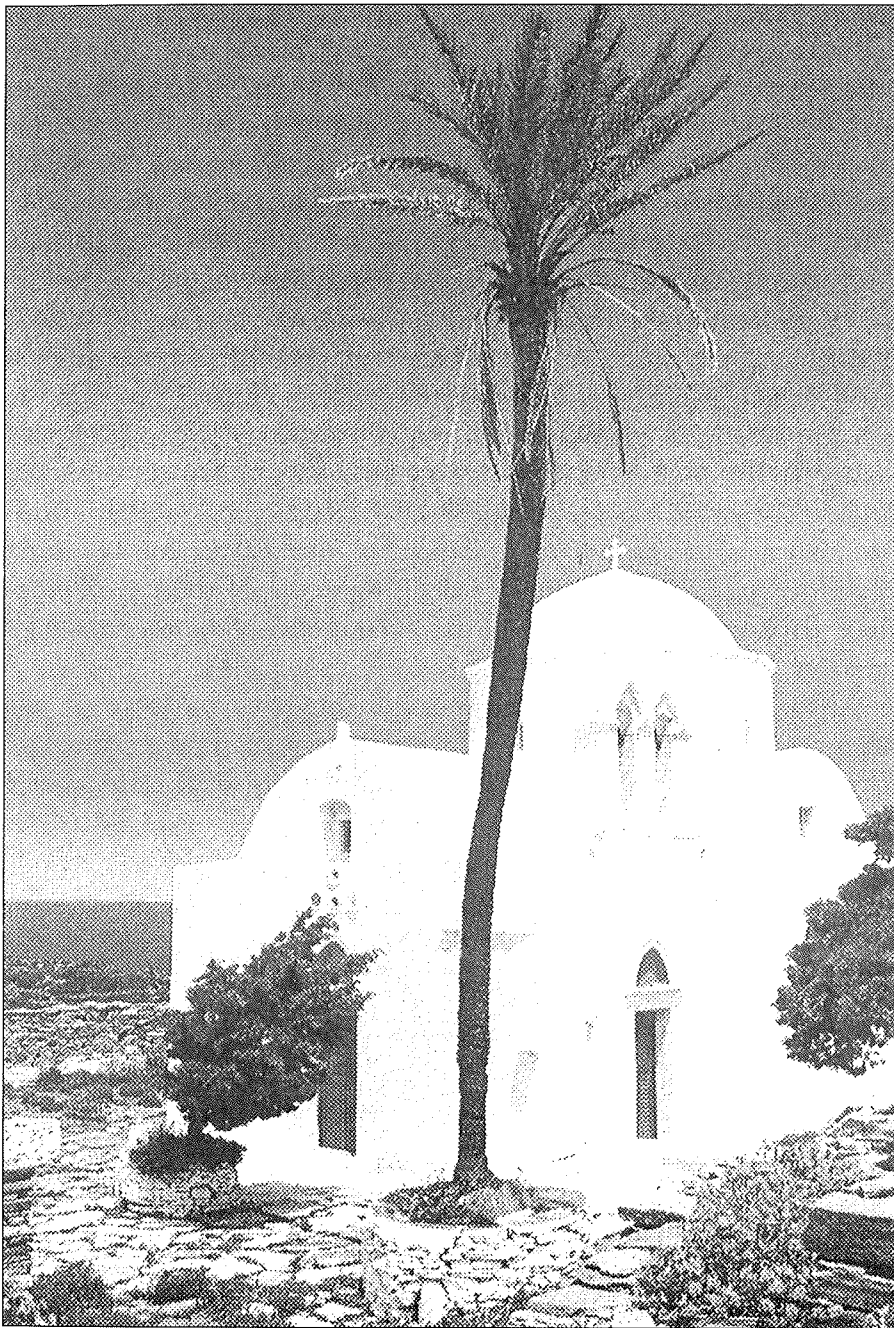
Αὐτό λοιπόν τό σχολικό συγκρότημα ἀπέμεινε τοῦλάχιστον μία δεκαπενταετία [1821-1835] χωρίς συντήρηση καί «μερεμέτια» μέ ἀποτέλεσμα νά κινδυνεύει νά καταπέσει σέ ἐρείπια. Μόλις τότε ἄρχισαν οἱ ἀνησυχίες τῶν γονέων ἀπό τόν κίνδυνο πού διέτρεχαν οἱ μαθητές-παιδιά τους στήν περίπτωση τοῦ ἀπευκταίου.

Τό νέο Ἑλληνικό Σχολείου Σίφνου στό δομικά ἰσχυρό κτίριο τῆς Φυτειᾶς.

Ὅταν οἱ Σίφνιοι πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ Βασιλική Γραμματεία Δημοσίου Ἐκπαιδύσεως σχεδίαζε τή μεταφορά τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἀπό τή Σίφνο στή Μῆλο, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἡ ἔδρα τῆς Ἐπαρχίας, ἔσπευσαν νά ζητήσουν τήν παραμονή του στό νησί τους ἐπικαλούμενοι σοβαροῦς λόγους καί τό ἱστορικό παρελθόν τῆς λειτουργίας του. Τό Ἐπαρχεῖο ἀπέστειλε τήν ἀναφορά τῶν Σιφνίων στή Νομαρχία Κυκλάδων μέ θετική εἰσήγηση ἐπί τοῦ αἰτήματος ἐπικαλούμενο καί τό γεγονός ἀνυπαρξίας στή Μῆλο καταλλήλου

17. Γ. Α. Πετρόπουλου, Νομικά Ἐγγραφα Σίφνου τῆς Συλλογῆς Γ. Μαριδάκη (1684-1835), «Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», Γ', Γ' (1956), 351-352.

16. Βασ. Βλ. Σφυρόερα, Ἐγγραφα τῆς Νήσου Σίφνου, 13 ἐπ.

Καθολικό τῆς ἄλλοτε γυναικείας Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου στή Φυτειά.

κτιρίου γιά τή στέγαση τοῦ Σχολείου, ἐνῶ στή Σίφνο ὑπῆρχε, σέ ἐξαιρετική τοποθεσία, κτίριο στερεᾶς κατασκευῆς, ἐκεῖνο τῆς καταργηθείσης τόν προηγούμενο χρόνο γυναικείας Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου στή Φυτειά. Γνωστοποίησε δ' ἀκόμη ὅτι «πρό πολλῶν ἐτῶν διετηρεῖτο <στή Σίφνο> σημαντικόν Ἑλληνικόν Σχολεῖον, τό ὁποῖον ἦτο καί προικισμένον ἀπό διαφόρων <προσώπων> συνδρομάς... καί ἐπειδή ἐδόθησαν τόσα καλά εἰς τήν Νῆσον Μῆλον, νομίζομεν ὅτι ἦσθαι καλόν νά συγχωρηθῆ <= παραχωρηθῆ> εἰς τήν Σίφνον ἢ Ἐπαρχιακή Σχολή». Ἐπεσήμανε δέ ὅτι «εἰς τήν Μῆλον δέν ὑπάρχει κανέν Δημόσιον Κατάστημα, εἰμή τό Ἄλληλοδιδασκαλεῖον καί εἷς παρακείμενος μικρός οἰκίσκος πρὸς χοῆσιν Ἑλληνικῆς Σχολῆς», τά δέ ἐκεῖ μοναστήρια τῆς Ἁγίας Μαρίνας καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἦταν «πολλά μακράν καί εἰς ἔρημον σχεδόν τόπον... οἱ δέ Μήλιοι δέν ἦταν εἰς <οἰκονομικήν> κατάστασιν νά ἐξοδεύσωσι δι' ἀνέγερσιν τοιούτων καταστημάτων...»

Μετά ταῦτα ἡ Γραμματεία, ἀφοῦ ἀξιολόγησε τίς διάφορες πληροφορίες καί εἰσηγήσεις Ἐπαρχείου καί Νομαρχίας, μέ Βασιλικό Διάταγμα τῆς 25ης Μαρτίου (6 Ἀπριλίου) ἐνέκρινε «τήν ἐκ νέου σύστασιν Ἑλληνικοῦ Σχολείου στή Σίφνο», ἀλλά καί τό ἄλλο αἴτημα τῶν Σιφνίων «νά τοῖς δοθῆ καί ἡ διαλυφθεῖσα γυναικεία Μονή τῆς Φυτειᾶς» γιά τή στέγασή του ἐνώπιον τοῦ κινδύνου κατάρρευσης τοῦ παλαιοῦ κτιριακοῦ συγκροτήματός του, ἐκεῖνου τῆς ἄλλοτε διάσημης Σχολῆς «τοῦ Ἁγίου Τάφου»¹⁸.

Σχολάρχης τοῦ νέου Σχολείου τοποθετήθηκε τότε ὁ παλαιός του δάσκαλος Νικόλαος Σπεράντσας μέ μετάθεσή του ἀπό τήν Ἄνδρο, ὅπου σχολάρχευε. Στή Σίφνο ἐφθάσε στίς 15 Μαΐου καί τήν ἐπομένη ἡμέρα «εἰδοποιήθησαν ὅλοι οἱ γονεῖς τῶν ἐλληνοδιδασκομένων παιδῶν νά πέμψωσι τά τέκνα των διά νά κατατάττονται εἰς τήν ἀνήκουσαν τάξιν», κατά τήν πρώτη ἀναφορά τοῦ διδασκάλου πρὸς τήν Γραμματεία. Σημείωσε ἀκόμη σ' αὐτήν ὅτι τήν πρώτη ἡμέρα «ὁ ἀριθμός τῶν συναχθέντων μαθητῶν ἀναβαίνει τοὺς ἐβδομήκοντα» μέ προοπτική περαιτέρω αὐξήσης τοῦ ἀριθμοῦ τους. Κατέγραψε ἀκολούθως καί τίς ὑπάρχουσες πρῶτες ἀνάγκες τοῦ Σχολείου πού διεπίστωσε· ὅπως «πρῶτην μέν ἀνάγκην ἑνός τοῦλάχιστον συνεργά-

18. Οἱ πληροφορίες πού χρησιμοποιοῦμε σ' αὐτήν τήν ἐργασία προέρχονται ἀπό τά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους καί ἀνήκουν στήν κατηγορία «Γραμματεία Ἐκκλησιαστικῶν», Ἑλληνικό Σχολεῖο Σίφνου, θυρίς 47, Φάκ. 14 (ὅπου ἔγγραφα 39 τῆς περιόδου ἀπό 9 Μαρτίου 1833-18 Δεκ. 1834) καί β) Ἑλληνικό Σχολεῖο Σίφνου, θυρίς 5, Φάκ. 7 (ὅπου ἔγγραφα 70 τῆς περιόδου ἀπό 20 Ἀπρ. 1835-28 Ἰουλ. 1939).

του-βοηθού διδασκάλου», δεύτερον «νά διορισθῆ μία Ἐφορεία διά νά ἐπιμελῆται τό Κατάστημα καί νά χορηγηθῆ πόρος τις <οικονομικός> διά νά κατασκευασθῶσι τά ἀναγκαῖα εἰς παράδοσιν <τῶν μαθημάτων> δωμάτια καί ἓν μέγαλον ὁποῦ θέλουν γίνεσθαι αἱ ἐξετάσεις καί αἱ συναθροίσεις ὄλων τῶν μαθητῶν καί, τρίτον, νά ἐτοιμασθῶσι τά βάρη, αἱ διδασκαλοκαθέδραι, τράπεζαι καί τάλαιπά. Εἶναι τό κατάστημα τοῦτο ἀρμοδιώτατον εἰς ταύτην τήν χρῆσιν διά τήν κεντρικήν θέσιν του καί διά τήν ὁποίαν χαίρει ἡσυχίαν. Οἱ μαθηταί διημερεύουσιν εἰς αὐτό καί ἕκαστος ἀπό τούς προχωρημένους κατά τήν ἡλικίαν καί κατά τάς γνώσεις ἔλαβεν ὑπό τήν ὁδηγίαν του ἄλλους μικροτέρους διά νά ἐπαγρυπνᾷ εἰς τήν εὐταξίαν καί πρόοδον αὐτῶν. Βιβλίων ἔχει τό Σχολεῖον παντελῆ στέρησιν...»

Ἡ Γραμματεία, μέ ἀφορμή τίς ἐπισημάνσεις αὐτῶν τῶν βασικῶν ἀναγκῶν τοῦ Σχολείου ἀπό τόν διδάσκαλο, ἔγραψε στόν νομάρχη Κυκλάδων τό ὑπ' ἀριθ. 936/429/17-7-1835 ἔγγραφο μέ τό ὁποῖο γνωστοποίησε ὅτι «ἡ Κυβέρνησις, προσδιορίσασα προσωρινῶς τόν ἀριθμόν τῶν ἐντός τοῦ Κράτους σχολείων καί τῶν διδασκάλων τούς ὁποίους διώρισεν εἰς ἕκαστον, ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τά ἐνόντα χρηματικά μέσα καί τάς πιστώσεις τοῦ Ταμείου. Ἡ συντήρησις τῶν κατ' ἐπαρχίαν σχολείων εἶναι ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν Δήμων καί ἂν ἡ Κυβέρνησις διατηρεῖ τινά ἐξ αὐτῶν, εἴτε καθ' ὀλοκληρίαν, εἴτε κατά μέρος, τό τοιοῦτον πρέπει νά θεωρηθῆ ὡς συνεισφορά ἐκ μέρους τῆς ἀναλαμβανούσης ἐν μέρος τῶν καθηκόντων τῶν εἰσέτι ἀδιοργανίστων Δήμων. Τοῦτο ἐφαρμόζεται καί εἰς τήν Σχολήν τῆς Σίφνου, τήν ὁποίαν ἡ Κυβέρνησις ἐπί τῷ δραστηκώτατον συνέδραμεν ἀποφασίσασα νά πληρῶνῃ τόν σχολάρχην αὐτῆς», τό ὁποῖον, κατά τόν ἐκπαιδευτικόν νόμον, ἔπρεπε νά πληρῶνῃ ὁ Δήμος.

Ἡ Γραμματεία γνωστοποίησε τίς ἀνωτέρω θέσεις τῆς ἐπειδή, μετά τόν σχολάρχην, καί 94 οἰκογενειάρχες τῆς Σίφνου τῆς ἀπηύθυναν στίς 13 Ἰουνίου 1835 ἀναφορά εὐχαριστήριο μέν γιά τήν ἀνασύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τους, ἀλλά γιά νά ζητήσουν καί βοηθόν τοῦ σχολάρχου τόν διδάσκαλον Γεώργιον Ψαραύτην, πού εἶχε διατελέσει «διδάσκαλος εἰς τήν Σχολήν ταύτην χρόνους ἑπτὰ καί ἐδείχθη πραγματικῶς ὠφέλιμος εἰς τούς μαθητάς διά τήν φιλοπονίαν καί εὐμέθοδον διδασκαλίαν του. Ὑπέρ αὐτοῦ χρεωστοῦμε νά συνομολογήσωμεν ὅτι εἰς τάς παρελθούσας ἀνωμαλίας, μολοντί δέν ἔλαβε μισθόν δεκατέσσαρας μήνας, δέν κατεδέχθη μ' ὄλον τοῦτο ποτέ νά ἀφήσῃ τά τέκνα τῆς πατρίδος καί τό σχο-

λεῖον αὐτό εἰς παντελῆ παῦσιν καί ἀργίαν, ἀλλ' ἐδίδασκεν ἀόκνως ἀναμένων τήν ποθητήν ταύτην ἡμέραν διά νά ἀνταμειφθῶσιν οἱ ἀγῶνες του».

Ἡ Γραμματεία μέ τό ὑπ' ἀριθ. 936/429/17 Ἰουλ. 1835 ἔγγραφο τῆς πρὸς τή Νομαρχία Κυκλάδων γνωστοποίησε ὅτι «ἡ Κυβέρνησις ἐπί τῷ δραστηκώτερον συνέδραμε τήν Σχολήν τῆς Σίφνου ἀποφασίσασα νά πληρῶνῃ τόν σχολάρχην αὐτῆς. Ἄν οἱ Σίφνιοι εἶχαν ἀνάγκην καί δευτέρων διδασκάλων ἔργον των εἶναι νά φροντίσουν περί τῆς πληρωμῆς τους. Νομίζομεν δέ ὅτι ὁ ἴδιος σχολάρχης δύναται νά ὑποχρεώσῃ τούς ἀρχαιότερους τῶν μαθητῶν ν' ἀναλάβωσι τήν διδασκαλίαν εἰς τάς κατωτέρω τάξεις». Ὅμως, λίγες ἡμέρες ἀργότερα, στίς 22 Ἰουλίου/3 Αὐγούστου 1835, ἐκδόθηκε καί ἀπεστάλη στήν ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας τό ἐπόμενο Βασιλικό Διάταγμα:

«ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐπειδή εἰς τήν ἀναφοράν τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀπό 28 Ἰουνίου/10 Ἰουλίου τ.ἔ. περί τοῦ Σχολείου τῆς Σίφνου καί εἰς τήν κατ' αὐτήν ἐκδοθεῖσαν ἀπόφασιν ἀπό 9/21 Ἰουλίου ἐσημειώθει κατά λάθος ὁ μισθός τοῦ Σχολάρχου Σπεράντσα μέ 160 δραχμάς, ἐνῶ προσδιωρίσθη ἤδη ὑπό 6/18 Ἀπριλίου εἰς 200 δραχμάς, παραγγέλλομεν διά τοῦ παρόντος τήν Γραμματείαν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν νά πληρῶσῃ τόν ρηθέντα μισθόν ὡς προσδιωρίσθη πρότερον, παραβλέπουσα τήν σημειωθεῖσαν ἐσφαλμένην διαταγήν.

Ἐν Ἀθήναις τήν 22 Ἰουλίου/3 Αὐγούστου 1835

Καθ' ὑψηλοτάτην ἐπιταγήν

Armasberg».

Βασικά λοιπόν ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τούς Σίφνιους εὐρισκαν ἱκανοποίησιν ἀπό τήν Γραμματεία, ὅχι ὅμως καί οἱ ἐπί μέρους ἀνάγκες τοῦ Σχολείου ἀφοῦ αὐτές ἀποτελοῦσαν ὑποχρεώσεις τοῦ Δήμου Σίφνου, κατά τήν Κυβέρνησιν. Ἡ τακτοποίηση καί αὐτῶν ἔγινε σιγά-σιγά, παρ' ὅλο πού ὁ Δήμαρχος διέθεσε τήν ἐκ Δρχ. 400 ἀντιμισθία του πρὸς τοῦτο ἀμέσως. Σέ φυλλάδιο ἔτους 1860 περιέχονται πληροφορίες γιά τήν ἐν γένει βελτίωσιν τοῦ κτιρίου καί χρῆσιν του ὡς Σχολείου: «... καί μετά τήν σύστασιν τῶν γυμνασίων καί σχολαρχείων Σύρου, πολλοί νέοι τῶν πέριξ νήσων, οἷον Μήλιοι,

Σερίφιοι και άλλοι... ἤρχοντο ἀκόμη, εἴτε χάριν οἰκονομίας, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, εἰς Σίφνον, ὅπου ἐδιδάσκοντο κατοικοῦντες ἐν τῇ σχολῇ, ἧς τὰ πολλά καὶ εὐρύχωρα οἰκήματα, τὰ μὲν ἐχρησίμευον ὡς παραδόσεων αἵθουσαι, τὰ δὲ ὡς ἐνδικοιτῆματα καὶ μελετητήρια τῶν μαθητῶν, τὰ δὲ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν διδασκάλων· ἡ δὲ μαρμάρινος καὶ εὐρύχωρος αὐλή εἰς περίπατον καὶ συνδιάλεξιν· οὕτω δὲ ἦ τε ἄμιλλα καὶ ὁ ζῆλος ἠϋξάνετο καὶ ἡ πρόοδος ἐγένετο ταχύτερα καὶ πληρεστέρα»¹⁹.

Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω, τὸ γυναικεῖο μοναστήρι τῆς Φυτειᾶς, ἰσχυρότατης κτιριακῆς κατασκευῆς, καλοδιατηρημένο καὶ σὲ θέση κεντρικῆ πού ἐξυπηρετοῦσε ὅλα τὰ χωριά, ἱκανοποιοῦσε ἀπόλυτα καὶ τίς σχολικῆς ἀνάγκες, ὕστερ' ἀπὸ τὴν κατασκευὴ δύο καινουργῶν αἰθουσῶν διδασκαλίας καὶ βιβλιοθήκης μὲ τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τοῦ Δημάρχου Νικ. Χρυσογέλου καὶ τῆ συμπαράστασι τῶν κατοίκων. Ἔτσι, ἐνῶ μὲ τὴν κατάργησι τοῦ σκοποῦ πού ὑπηρετοῦσε ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνες, τῆς γυναικειᾶς δηλαδὴ Μονῆς, ἐκινδύνευε, λόγω ἐγκαταλείψεως, σὲ ἀφανισμό, ὁπότε μία νέα ἀνάγκη τοῦ τόπου, ἡ Ἐκπαίδευσι τῆς Νεολαίας, ἀνέδειξε τὴ Φυτεῖα σὲ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο. Ἐνα ἀκόμη μοναστήρι τοῦ νησιοῦ, ὅπως πολὺ παλαιότερα, τὸ ἔτος 1687, τὸ μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου, σὲ ὁποῖο ἰδρῦθηκε ἡ περιώνυμη ὁμώνυμη Σχολή, προσέφερε τοὺς ἰσχυροὺς χώρους τοῦ γιὰ τὴ στέγασι τῆς Παιδείας²⁰.

Ἡ τύχη τῆς νέας Σχολῆς.

Μετὰ τὴ στεγαστικὴ τακτοποίηση τῆς νέας πλέον Ἑλληνικῆς Σχολῆς στοὺς χώρους τῆς διαλελυμένης γυναικειᾶς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου στὴν κεντρικὴ τοῦ νησιοῦ τοποθεσία τῆς Φυτειᾶς, ἡ τοπικὴ Δημογεροντία Σίφνου μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 410/3 Σεπτεμβρίου 1835 ἀναφορὰ τῆς πρὸς τὸν Ἐπαρχο Μήλου, ἔθεσε ἕνα σημαντικὸ πρᾶγματι σχολικὸ ζήτημα, πού ἀπασχολοῦσε τοὺς κατοίκους, σχετικὸ μὲ τὴν ἐκπαίδευσι τῆς νεολαίας δημοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ νησιοῦ. Τοῦτο δὲ γιὰτί, ἐνῶ ὑπῆρχε στὴν Ἀπολλωνία Δημοτικὸ Σχολεῖο, τὰ μικρὰ παιδιὰ τῶν ἄλλων χωριῶν δὲν ἦταν, γιὰ ποικίλους λόγους, δυνατόν νά ἐξυπηρετοῦνται ἀπ' αὐτό, κυρίως λόγω ἀποστάσεων. Ἔτσι «ἡ Δημογεροντία, θεώρησε, μὲ λύπην τῆς, τὴν ἔλλειψιν καὶ ἐπι-

19. «Σιφνιακά», 15 (2007), 105-106.

20. «Σιφνιακά», 3 (1993), 31-32.

θυμοῦσα, κατὰ τὰ χρέη τῆς, νά γενῆ πρόξενος κοινωφελείας, τολμᾶ νά σᾶς παρακαλέσῃ νά ἐνεργήσῃτε, ὅπου ἀνήκει, ὥστε νά παραχωρηθῇ πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Νήσου ἡ ὕλη τῆς ἐρειπωθείσης παλαιᾶς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου, ὥστε ἐξ αὐτῆς καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν κατοίκων, ν' ἀνεγερθῶσιν εἰς τὴν πόλιν, δηλ. τὸ Κάστρο (ἧτις διόλου στερεῖται ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς) καὶ εἰς ἐκεῖνα τῶν χωριῶν, ὅπου ὑπάρχει παρομοία ἔλλειψις, σὲ Δημοτικὰ Σχολεῖα». Καὶ συνέχιζε γράφοντας ὅτι σὲ ἀλληλοδιδασκτικὸ Σχολεῖο Ἀπολλωνίας «δὲν εἶναι δυνατόν νά συνέρχεται ὅλη τῆς Νήσου ταύτης ἡ νεολαία... μάλιστα ἐκεῖνη τῆς Πόλεως (= Κάστρου) καὶ τῶν χωριῶν Ἀρτεμῶνος, Ἐξαμπέλων καὶ Καταβατῶν... ἀφοῦ τοῦτο κυρίως χρησιμεύει διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Νεολαίας τοῦ χωρίου Ἀπολλωνίας (Σταυρίου) καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὅτι, καὶ ἂν ἦτο δυνατόν, νά συνέρχεται εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὅλη τῆς Νήσου ἡ Νεολαία, τὸ Σχολεῖον δὲν ἔχει τοιαύτην χωριτικότητα». Ἐπομένως, παιδιὰ μικρῆς ἡλικίας, «ὕστεροῦμενα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς Μεθόδου, ἀναγκαίως διὰ τὴν Εἰσαγωγὴν εἰς ἐκεῖνα τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης τὰ Σχολεῖα», παραμένουν ἀνεκπαίδευτα.

Στὸ αἶτημα τῶν Σιφνίων ὁ Ἐπαρχος Μήλου ἔδειξε κατανόησι, τὸ ἀποδέχθηκε καὶ ἔγραψε ἀναλόγως στὸν Νομάρχη τονίζοντας ἰδιαίτερα ὅτι «ἡ νεολαία τῆς Σίφνου ἔχει ἀνάγκην δύο καὶ τριῶν καταστημάτων χρησιμευόντων διὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα, ἡ δὲ παλαιὰ Ἑλληνικὴ Σχολή ὁ Ἅγιος Τάφος, κειμένη εἰς μίαν κοιλάδα ἀπόκεντρον καὶ ὀλίγον φωτιζομένην ἀπὸ τὸν ἥλιον καταντᾶ νοσώδης, παραμεληθεῖσα δὲ τόσους χρόνους εἰς τὸ διάστημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατήντησε ἐρείπιον καὶ βαθμηδὸν ἐλαττώνονταν ἡ ὕλη αὐτῆς· νομίζει λοιπὸν δίκαιον νά παραχωρηθῇ εἰς τὴν Κοινότητα ἡ ὕλη τοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐρειπωμένου σχολείου πρὸς κατασκευὴν Δημοτικῶν Σχολείων τοσοῦτων ἀναγκαίων εἰς αὐτὴν».

Ἡ Νομαρχία ἀκολούθως ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Γραμματεῖαν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τὸ ἐπόμενο ἔγγραφό τῆς:

«Ἀριθ. 892

Ἐρμούπολις

τὴν 7 Μαρτ. 1836

Πρὸς τὴν Β(ασιλικήν) ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ.λπ. Γραμματ. τῆς Ἐπικρατείας

Ἡ Δημοτικὴ ἀρχὴ Σίφνου ἐζήτησατο δι' ἀναφορᾶς τῆς νά παραχωρηθῇ εἰς τὸν Δῆμον ἡ ὕλη τοῦ ἐρειπωμένου Σχολείου ἐπονομαζομένου ὁ Ἅγιος Τάφος διὰ νά χρησιμεύσῃ εἰς τὴν οἰκοδομὴν

νέου Δημοτικού Σχολείου. Ἡ Νομαρχία ἐζήτησε νά πληροφορηθῆ πότε ἐκτίσθη τό ἐρειπομένον τοῦτο Σχολεῖον, διά ποιῶν μέσων, πῶς ἐπονομάζεται ἅγιος Τάφος, ἄν συμπεριλαμβάνεται εἰς τά Μοναστηριακά κτήματα καί ὁποίας ἀξίας εἶναι ἡ ὕλη.

Εἰς ἀπάντησιν τό ἐπαρχεῖον Μήλου ἔστειλε τήν εἰς ἀντίγραφον ἐσωκλειομένην ἀναφοράν του ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη πρό ἀμνημονεύτων χρόνων, ὅτι ἀφιερῶθη κατ' ἀρχάς εἰς τόν Ἅγιον Τάφον καί μετέπειτα παρεχωρίσθη εἰς τόν Δῆμον καί μετεσκευάσθη εἰς Σχολεῖον κ.λπ., κ.λπ.

Ἐπειδή τό ἐπαρχεῖον μετεχειρίσθη τήν λέξιν “πρό ἀμνημονεύτων χρόνων” συμπεραίνομε βασίμως ὅτι ἔγγραφα δέν ὑπάρχουν. Παρά τό ἀνωτέρω ἀντίγραφον, κρίνω ἀναγκαῖον νά ἐσωκλείσω καί ἀντίγραφον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς τοῦ ἐπαρχείου καθῶς καί ἐκείνης τῆς Δημ. ἀρχῆς, εἶμαι δέ γνώμης νά δοθῆ ἡ ἄδεια εἰς τόν Δῆμον Σίφνου νά μεταχειρισθῆ τήν ὕλην τοῦ ἐρειπίου εἰς τήν κατασκευήν τοῦ Νέου Σχολείου, τόσω μᾶλλον καθόσον, κατὰ τήν ἔκθεσιν τοῦ ἐπαρχείου, αὐτή εἶναι μικρᾶς ἀξίας καί ἐλαττοῦται καθ' ἐκάστην ὡς οὕσα ἐκτεθειμένη καί ἀπεριόριστος.

Εὐπειθέστατος
Ἐν ἀπουσία τοῦ Νομάρχου
Ὁ Διευθυντής
Ν. Δραγοῦμης
Ὁ Γραμματεὺς».

Ἀκολούθησε ἡ ἔγκριση τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μέ τό ἐπόμενο ἔγγραφό της. Τό τέλος τῆς Σχολῆς καί κτιριολογικά εἶχε ἐπέλθει!

«Ἀρ. πρ. 4618/943
Ἐν Ἀθήναις τήν 21 Ἀπρ. 1836

Πρός
τόν Νομάρχη Κυκλάδων.

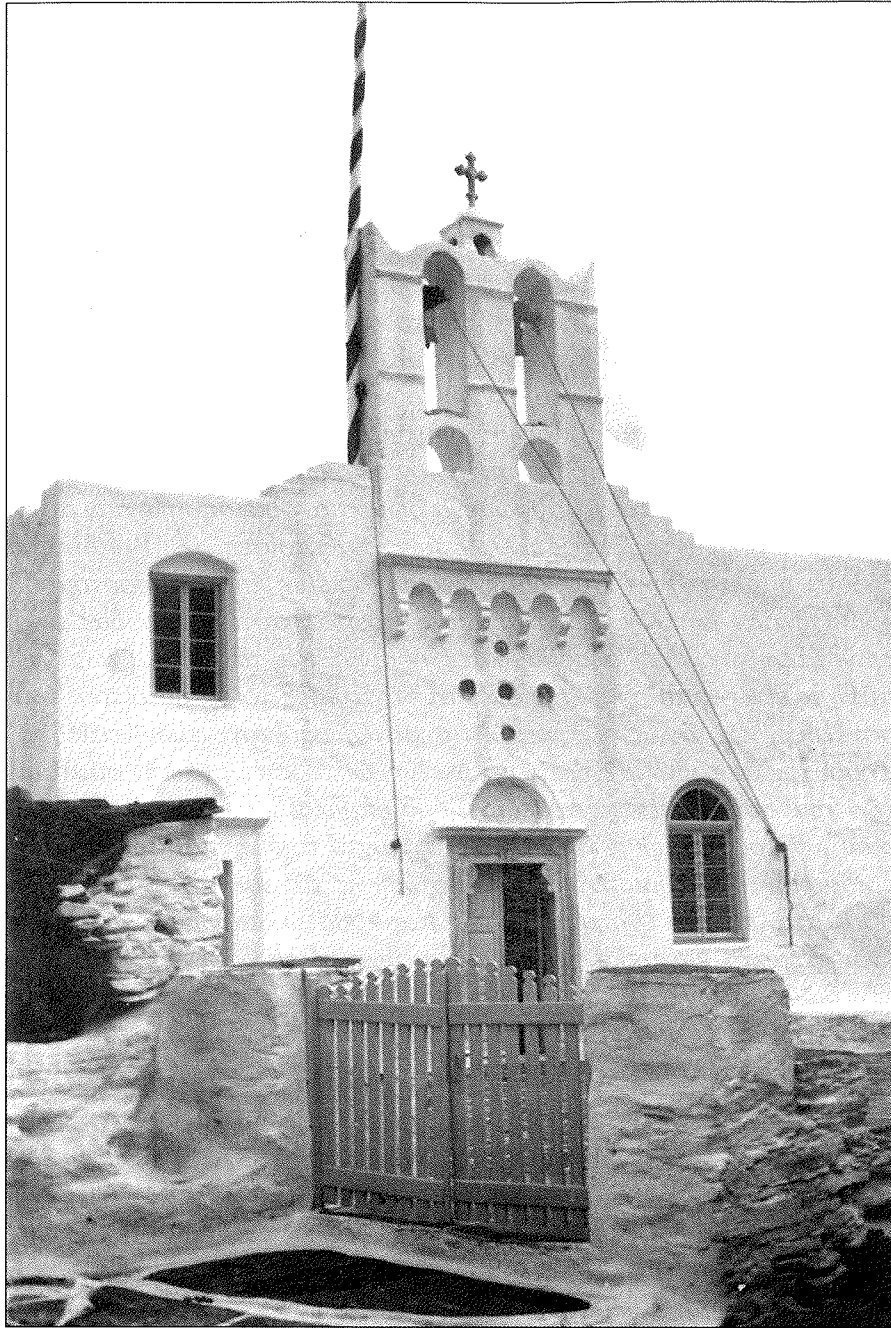
Ἐπειδή ἡ δημοτική Ἀρχή Σίφνου ἐξαιτεῖται, ὡς ἀναφέρει, τήν ὕλην τοῦ νῦν ἐρειπωμένου ἐλληνικοῦ ποτέ σχολείου των πρὸς οἰκοδομήν ἄλλου νέου δημοτικοῦ σχολείου, αὐτή δέ ἡ ὕλη διασκορπίζεται καθ' ἐκάστην, ὡς λέγεται, μή προνοουμένη ὑπό οὐδενός, γίνεται δεκτὴ ἡ αἴτησις τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς κατὰ τήν πρότασίν σας. Ὅθεν προσκαλεῖσθε νά διατάξῃτε νά γίνῃ ἡ ἐκτίμησις καί ἀπογραφή τῆς ὕλης καί νά παραδοθῆ εἰς τόν δῆμον διά νά χρησιμεύσῃ ὑπό τήν

ἐπιτήρησιν τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς εἰς τόν σκοπὸν τὸν ὁποῖον προτείνετε. Πρωτοκόλον δέ τῆς ἀπογραφῆς ταύτης θέλετε πέμψῃ ἐν καιρῷ πρὸς τήν Γραμματεῖαν ταύτην.

Ὁ Γραμματεὺς
(ὑπογραφή)».

Τά ἐπακόλουθα τῆς ἀνωτέρω ἔγκρισης εἶναι γνωστά (βλ. «Σιφνιακά» 3 (1993), 45 ἐπ.), περιγράφονται δέ ἐπιτυχῶς καί σέ προεκλογικό φυλλάδιο τῆς ἐποχῆς, τόσο τῆς κατεδάφισης τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Τάφου, προκειμένου ν' ἀνεγερθεῖ στό Κάστρο Δημοτικό Σχολεῖο (πού δέν τελείωνε ἡ οἰκοδομή του ἐπὶ 30 χρόνια), ὅσο καί τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Μονῆς Χρυσοστόμου στή Φυτειά, πού ὁ Δήμαρχος Ἰω. Προβελέγγιος «παρέδωκε τό μοναστήριον εἰς κατοικίαν χωρικῶν, οἱ καί ἀνοικοδομήσαντες τά σεσαθρωμένα δωμάτια, οἰκειοποιήθησαν αὐτά, τά μὲν προικίζοντες, τά δέ ἄλλως πως διαθέτοντες...»²¹. Βραδύτερα βέβαια ὁμολογήθηκε ὅτι «ἐν τῇ Σχολῇ ἐκείνῃ τοῦ Χρυσοστόμου... ἐδιδάχθησαν ἐντελῶς ἢ ἔκαμαν τάς πρώτας αὐτῶν σπουδᾶς ὅλοι τῶν Σιφνίων, ὅσοι σήμερον κατέχουσιν ἀξίως τάς θέσεις των... Ἐν αὐτῇ ἐφοίτων καθ' ἐκάστην ὄλαι αἱ θυγατέρες τοῦ μακαρίτου Χρυσοστόμου... καί ἄλλαι τινές τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν νεάνιδες... Τοσοῦτον δέ εὐδοκίμει ἡ Σχολή ἐκείνη, ὥστε καί μετὰ τήν σύστασιν τῶν γυμνασίων καί σχολαρχείων Σύρου πολλοὶ νέοι τῶν πέριξ νήσων, οἷον Μήλιοι, Σερίφιοι καί ἄλλοι... ἤρχοντο ἀκόμη εἰς Σίφνον ὅπου ἐδιδάσκοντο κατοικοῦντες ἐν τῇ σχολῇ, ἧς τά πολλά καί εὐρύχωρα οἰκήματα, τά μὲν ἐχρησίμευον ὡς παραδόσεων αἵθουσαι, τά δέ ὡς ἐνδαιτητήματα καί μελετητήρια τῶν μαθητῶν, τά δέ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν διδασκάλων ἢ δέ μαρμάρινος καί εὐρύχωρος αὐλή εἰς περίπατον καί συνδιάλεξιν οὕτω δέ ἢ τε ἄμιλλα καί ὁ ζῆλος ηὔξανετο καί ἡ πρόοδος ἐγίνετο ταχύτερα καί πληρεστέρα».

21. «Σιφνιακά», 15 (2007), 104 ἐπ.

Παναγία ή Γερανοφόρα. (Φωτ. Σ. Μ. Συμεωνίδη, 1962)

ΟΙ ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΙ ΜΩΑΜΕΘΑΝΩΝ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΑΙΤΙΟ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΜΑΧΕΣ ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ

Στά Ἀρχεῖα τῆς Sacra Congregazione di Propaganda Fide (Ρώμη), ὑπάρχει, μεταξύ πολλῶν ἄλλων, καί μία σειρά ἐγγράφων πού ἀναφέρονται σέ βαπτίσεις (ἐκχριστιανισμούς) Μωαμεθανῶν στίς Κυκλάδες κατά τά μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος¹. Τό φαινόμενο, ὅπως βεβαιώνουν τά ἐγγράφα, δέν ἦταν ἀσυνήθιστο κατά τήν ἐποχή ἐκείνη. Ἐν τούτοις, ἡ ἀλληλογραφία προῆλθε, ὅταν, καθολικοί παράγοντες τῆς Νάξου καί τῆς Μήλου, ἐσκέφθησαν νά τό ἀναγάγουν σέ ζήτημα, προκειμένου νά στοιχειοθετήσουν κατηγορία γιά νά ματαιώσουν τήν προαγωγή σέ ἐπίσκοπο τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου τοῦ Ἰωάννη Ἀντωνίου Καμίλλη, βικαρίου μέχρι τότε τοῦ νησιοῦ. Πρόκειται γιά ἄλλο, συνηθισμένο, ἐπίσης, φαινόμενο τῆς ἴδιας ἐποχῆς, κατά τήν ὁποία, οἱ φατριασμοί καί οἱ διαμάχες στίς καθολικές κοινότητες τῶν Κυκλάδων εἶχαν πάρει μορφή ἐπιδημίας καί προετοιμαζαν, ὑποσκάπτοντας τά θεμέλιά τους, τή μεγάλη συρρίκνωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τους πού ἀκολούθησε².

Οἱ ἐκχριστιανισμοί Μωαμεθανῶν στίς Κυκλάδες, ὅπου ὁ ἀριθμός τους ἦταν πάντοτε μικρός ἀκόμη καί στίς περιόδους ἀμέσου διοικήσεως τῶν νησιῶν ἀπό Τούρκους στρατιωτικούς καί διοικητικούς ὑπαλλήλους, δέν ὑπῆρξε ὁμαδικό φαινόμενο, ὅπως οἱ ἐξισλαμισμοί τῶν Χριστιανῶν στή Μ. Ἀσία, Πόντο, Κρήτη κ.ά.³ ἢ, πολύ παλαιό-

1. Ἐπί τοῦ θέματος ἔχουν ἀναφερθεῖ μέ συντομία ὁ Β. J. Slot, Καθολικαί Ἐκκλησίαι Κιμῶλου καί τῶν πέριξ νήσων, στά «Κιμωλιακά», Ἀθήνα 1974, Ε', 80-81 (ἐντεῦθεν ἡ ἀναφορά θά γίνεται Slot, Ἐκκλησίαι) καί ὁ Σίμος Μίλτ. Συμεωνίδης, Τά Οἰκονομικά τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου δύο ἀρχιερατειῶν, στά «Μηλιακά», Ἀθήνα 1983, Α', 93-94 (καί ἐντεῦθεν Σίμου Μίλτ. Συμεωνίδη, Οἰκονομικά).

2. Σημαντικά στοιχεία ἀρχεακῶν πηγῶν ἐπί τοῦ θέματος βλ. στοῦ Σίμου Μίλτ. Συμεωνίδη, Τό Ἀρχιεπέλαγος κατά τόν πόλεμο Τουρκίας-Βενετίας (1645-1669) καί οἱ ἀρχιερατικές ἐναλλαγές στίς Ὀρθόδοξες Ἐπισκοπές, στά «Μηλιακά», Ἀθήνα 1989, Γ', 17-136 καί σέ ἀνάτυπο (ἐντεῦθεν Σίμου Μίλτ. Συμεωνίδη, Ἀρχιεπέλαγος).

3. Ἄπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Δ', Τουρκοκρατία 1669-1812, Θεσσαλονίκη 1973, 87-103.

τερα, οί εκχριστιανισμοί Μουσουλμάνων τουρανικής (τουρκόφωνης) καταγωγής πού χρησιμοποιήθηκαν ως μισθοφόροι στά βυζαντινά και στά λατινικά στρατεύματα τής Ανατολής⁴. Υπήρξε φαινόμενο μερικής, οικειοθελούς ή εξαναγκαστικής, προσελεύσεως στον Χριστιανισμό, τό όποιο, λόγω τής ποικιλομορφίας των περιπτώσεων, εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Καί τούτο γιατί, ακόμη και άν στά δημοσιευόμενα στό Παράρτημα έγγραφα περιέχονται κάποιες υπερβολές, όπως άπαιτούσε ή περίσταση και ή αίτία συντάξεώς τους, άποκαλύπτει τόν δυναμισμό των Κυκλαδιδών και εμφανίζει τίς μικρές κοινωνίες τους μέ σφριγος και μαχητικότητα πού έκπλησσει. Επίσης προσδίδει άλλη διάσταση στή μορφή του κοινωνικού βίου των νησιωτών, οί όποιοι, παρά τά δεινά, ούτε ήττοπαθείς, ούτε μοιρολάτρες υπήρξαν, όπως προσωπικά πιστεύω, ύστερ' από μελέτη χιλιάδων άνεκδότων έγγραφων.

Αυτά τά θέματα θά προσπαθήσω νά προσεγγίσω στηριζόμενος στις πολύτιμες μαρτυρίες των έγγραφων πού έκδίδονται στό παράρτημα μέ τά στοιχεία Α'-Γ' (και παραπομπές στους αριθμούς των στίχων τους), σέ άλλες άρχαιακές πηγές και στή γνωστή μου βιβλιογραφία. Τά έγγραφα, έξ όσων γνωρίζω, είναι άνέκδοτα, πλην ενός, του υπό στοιχείον Η', τό όποιο έχω δημοσιεύσει στην τοπική εφημερίδα «Μήλος» (φ.φ. 48-52, Νοεμ. 1980-Μάρτ. 1981), όμως σέ ελληνική μετάφραση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΟΙ ΒΑΠΤΙΣΤΕΙΣ ΜΩΑΜΕΘΑΝΩΝ ΠΡΟΣΧΗΜΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

Α'. Ιστορικό τής υποθέσεως

Η φθίνουσα πορεία πού ακολούθησε ή καθολική επισκοπή Μήλου, όπως και οί λοιπές καθολικές επισκοπές των Κυκλάδων⁵, μετά την έπιβολή τής τουρκοκρατίας (1537 και έξής), ανακόπηκε από τή δραστηριότητα πού ανέπτυξε στην έπαρχία ό διακεκριμένος

4. Άλέξη Γ. Κ. Σαββίδη, Έκχριστιανισμένοι Τουρκόφωνοι Μισθοφόροι στά Βυζαντινά και στά Λατινικά στρατεύματα τής Ανατολής, στά Πρακτικά Γ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου τής Έλληνικής Ιστορικής Έταιρείας, Θεσσαλονίκη 1989, 89-97.

5. Slot, Έκκλησίαι, 55 έπ. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 81.

ιεράρχης της Άντώνιος Σέρρα, ό Χίος (1642-1664)⁶. Ο θάνατός του στις 19 Φεβρουαρίου 1664 από άποπληξία⁷ και οί οικονομικές ύποχρεώσεις πού είχε αναλάβει στην προσπάθειά του νά ανασυντάξει την επισκοπή⁸, έδημιούργησαν, για κάποιο διάστημα, χαώδη κατάσταση και κινδύνους μεταπτώσεώς της στό παλαιότερο δυσάρεστο καθεστώς⁹. Στις εκκλήσεις των κατοίκων τής Μήλου περί διορισμού νέου επισκόπου, ή Ρώμη, ή όποία είχε ενημερωθεί για την οικονομική κατάσταση τής επισκοπής και τόν μικρό αριθμό των πιστών της, προτίμησε, κατ' αρχήν, νά μήν εκλέξει νέον επίσκοπο, αλλά νά διορίσει έναν ικανό βικάριο για τή διοίκησή της. Έμπιστεύθηκε λοιπόν τή θέση στον Ίωάννη Άντώνιο Καμίλλη, μέχρι τότε κανόνικο και άρχιερατικό καντσελλάριο Νάξου, για την προσωπικότητα του όποιου είχε εξαιρετες πληροφορίες, ακόμη και αιτήματα για την ανάδειξή του σέ επίσκοπο Άνδρου¹⁰. Ο Καμίλλης ανέλαβε καθήκοντα άποστολικού βικαρίου Μήλου μετά τόν Άπρίλιο του 1665¹¹ και έπιδόθηκε μέ ζήλο στό έργο του, παρά τά τεράστια οικονομικά προβλήματα τής επισκοπής πού άνέκυψαν εύθύς άμέσως.

Η δραστηριότητα του Καμίλλη έντυπωσίασε τούς κατοίκους τής έπαρχίας, καθολικούς και όρθοδόξους, οί όποιοι, μέ επιστολές τους στη Ρώμη, έζήτησαν την ανάδειξή του σέ επίσκοπο¹². Η Προπα-

6. Slot, Έκκλησίαι, 72. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 82 έπ. Του ίδιου, Ιστορικά Έγγραφα Μήλου (1628-1683) από τά Αρχεία του Βατικανού, περιοδ. «Μηλιακά», Άθήνα 1985, Β', 111 έπ.

7. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 90.

8. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 94.

9. Μετά τόν θάνατο του επισκόπου Σέρρα, ό άρχιεπίσκοπος Νάξου άνέθεσε την προσωρινή διοίκηση τής επισκοπής Μήλου στον έφημέριο Κιμάλου Giorgio Rossi, όμως οί καπουτσίνοι τής τοπικής Άποστολής άνέλαβαν αυθαίρετα τή διακυβέρνησή της μέ άποτέλεσμα νά δημιουργηθοϋν δυσάρεστες προστριβές και, φυσικά, μείωση του γοήτρου τής Λατινικής Έκκλησίας Μήλου (βλ. Slot, Έκκλησίαι, 139-140. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 91).

10. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Αρχιεπάγος, 135-136, όπου δύο επιστολές των έτων 1664 και 1665 του όρθοδόξου άρχιεπ. Άνδρου Αύξεντίου επί του θέματος. Από του έτους 1663, ό Άνδριος μεγαλέμπορος στή Βενετία Νικολό Κοντόσταυλος, είχε προέλθει σέ έέργειες και είχε λάβει ύποσχέσεις από κύκλους τής Ρώμης για την ανάδειξη του Καμίλλη σέ επίσκοπο τής γενέτειράς του Άνδρου (SCPF/SOCC. 272, 97', όπου σχετική έπιστολή του Κοντόσταυλου από 1 Δεκ. 1663), θέσεως πού έχηρε από του έτους 1656, μετά τόν θάνατο του Domenico Dellagrammatica (βλ. Δ. Ι. Πολέμη, Από την έποχή τής παρακμής τής δυτικής επισκοπής Άνδρου, 1591-1648, περιοδ. «Θησαυρίσματα», Βενετία 1990, 206ς, 282).

11. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 91-92 και Ιστορ. Έγγραφα, 141.

12. Slot, Έκκλησίαι, 76 και Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οικονομικά, 113-114.

γάνδα, αφού παρακολούθησε επί μιά τριετία τό ἔργο τοῦ Καμίλλη καί συγκέντρωσε πρόσθετες πληροφορίες γιά τήν ποιότητα τοῦ ἀνδρός, προήλθε στήν ἐκλογή του σέ ἐπίσκοπο Μήλου καί ἀποστολικό διαχειριστή τῆς Ἐκκλησίας Σίφνου¹³. Σχετική εἰσήγηση εἶχε κάνει καί ὁ μονσινιόρ Sebastiani fra Giuseppe di Santa Maria, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως καί Ἀποστολικός Ἐπισκέπτης στό Αἰγαῖο, μέ ὑπόμνημα τῆς 10 Φεβρουαρίου 1668. Ὁ Sebastiani, πού πρόσφατα εἶχε περαιώσει τό ἔργο τῆς Ἐπισκέψεως τῶν νησιωτικῶν ἐκκλησιῶν καί εἶχε χρησιμοποιήσει τόν Καμίλλη ὡς γραμματέα, εἶχε τόσο πολύ ἐντυπωσιασθεῖ ἀπ' αὐτόν, ὥστε ἔγραψε πῶς «τόν θεωροῦσε ὡς τόν καλύτερο ἄνθρωπο πού ὑπῆρχε σέ ὁλόκληρο το Ἄρχιπέλαγος γιά τήν ἐνάρετη ζωή του, τή σοφία καί φρόνησή του...» (... lo stima il miglior soggetto che sia in tutto l'Arcipelago per bontá di vita, dot(t)rina e prudenza...)¹⁴.

Μέ ἔγγραφο τῆς 31 Μαρτίου 1668 ἡ Προπαγάνδα ἀνεκοίνωσε στό ποιμνιο τῆς ἐπαρχίας καί τόν Καμίλλη τήν ἐκλογή του σέ ἐπίσκοπο Μήλου καί ἀποστολικό διαχειριστή τῆς Ἐκκλησίας Σίφνου¹⁵, κατά τήν πρόταση Sebastiani¹⁶. Ἡ γνωστοποίηση τῆς ἀποφάσεως ἱκανοποίησε τούς πολλούς, ἐκίνησε ὅμως καί τόν φθόνο μερικῶν, τόσο στή Μῆλο, ὅσο καί στή Νάξο, οἱ ὁποῖοι δραστηριοποιήθηκαν γιά νά ματαιώσουν τήν προαγωγή του. Φαίνεται μάλιστα ὅτι συνεργάστηκαν πρός τοῦτο ἀφοῦ καί οἱ δύο, δηλ. καί οἱ τῆς Μήλου καί ἐκεῖνοι τῆς Νάξου διετύπωσαν τήν ἴδια κατηγορία, τίς βαπτίσεις Τούρκων ἀπό τόν Καμίλλη, καί ὑπέβαλαν τό ἴδιο ἀκριβῶς αἴτημα, τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τή Μῆλο καί τοποθέτησή του στήν Ἄνδρο ἢ ὅπου ἄλλοῦ ἐπιθυμοῦσε ὁ ἴδιος¹⁷.

Περί τά μέσα τοῦ ἔτους 1668 καί ἐνῶ ἀκόμη ἐκκρεμοῦσαν κάποια τυπικά-διαδικαστικά θέματα, προκειμένου νά δοθεῖ ἀπό τή Ρώμη ἡ ἐντολή τελέσεως τῆς χειροτονίας του, πρῶτα οἱ Νάξιοι ἐχθροί τοῦ Καμίλλη ἀπέστειλαν στήν Προπαγάνδα ἐνυπόγραφη καταγγελία ἐναντίον του (una scritta contro di lui)¹⁸. Ποιοί καί πόσοι ὑπέγραψαν τήν καταγγελία, δέν παραδίδεται. Ἀναφέρονται ὅμως

13. Σίμου Μιλτ. Συμμεωνίδη, Οἰκονομικά, 93.

14. SCPF/Congreg. Particolari, vol. 21, 81^R-82^R.

15. Σίμου Μιλτ. Συμμεωνίδη, Οἰκονομικά, 131.

16. SCPF/Congr. Partic., ὁ.π.

17. Παράρτημα, ἔγγραφο Ε', 41-43 καί Η', 127-130.

18. Ἐγγραφο Ζ', 6-7.

ὡς «canonici»¹⁹, οἱ ὁποῖοι τόν εἶχαν «compatrioto e confratello»²⁰, δηλαδή κληρικοί συμπατριῶτες καί συνάδελφοί του. Ἐνας ἀπ' αὐτούς πρέπει νά ἦταν ὁ Francesco Comneno, decano Ναξίας²¹, τόν ὁποῖον ὀνοματίζει ὁ Καμίλλη στό ἔγγραφο Η' καί, κατά πᾶσαν πιθανότητα, ὁ Francesco Lorendano, ὁ ὁποῖος καί παλαιότερα, κατά τήν ἀνάδειξή του σέ βικάριο Μήλου, τόν εἶχε κατηγορήσει ὡς προσωπικότητα ἀκατάλληλη γιά τή θέση γιατί, κατά τούς ἰσχυρισμούς του, προέρχονταν ἀπό μή νόμιμο γάμο²². Οἱ τελευταῖες αὐτές κατηγορίες εἶχαν καταρρεύσει ἕνα χρόνο πρῖν, ὅταν ὁ Ἀποστολικός Ἐπισκέπτης μονσινιόρ Sebastiani, κατά τή διενέργεια τῆς ἐπισκέψεως Νάξου, διεξήγαγε ἀνακρίσεις καί προήλθε σέ ἐξέταση, κατ' ἀντιπαράσταση, τῶν Καμίλλη-Λορεντάνο. Τότε προσκομίσθηκε καί ἐπίσημη πιστοποίηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ γονεῖς τοῦ Καμίλλη εἶχαν τελέσει νόμιμο γάμο²³.

Κατά τοῦ ἐψηφισμένου ἐπισκόπου Μήλου διευτυπώθησαν τρεῖς κατηγορίες. Ὅτι: α) ἐβάπτισε Τούρκους δημοσία, β) παρά τόν ὑπάρχοντα ἀπαγορευτικό νόμο τοῦ τουρκικοῦ κράτους, γ) γεγονός πού προδιέγραφε ἀμέσους κινδύνους καταστροφῆς ἐκκλησιῶν καί ἐξανδραποδισμοῦ κληρικῶν τοῦ καθολικοῦ δόγματος στή Μῆλο κατά τήν πρώτη ἄφιξη τοῦ τουρκικοῦ στόλου στήν περιοχή²⁴. Τό ζήτημα ἦταν πολύ σοβαρό καί ὁ Καμίλλη πού, ὡς βικάριος, ἐμφανίζονταν νά ἔχει ἐνεργήσει ἐντελῶς ἐπιπόλαια, χωρίς νά ἀναλογισθεῖ τίς συνέπειες καί τήν ὑποχρέωση πού εἶχε προασπίσεως τοῦ δόγματος καί τῆς Ἐκκλησίας, ἦταν, φυσικά, καί ἀκατάλληλος γιά ἐπίσκοπος τῆς.

Ἡ καταγγελία περιῆλθε στήν Προπαγάνδα τό φθινόπωρο τοῦ 1668 καί, ἀφοῦ διέταξε τόν κατηγορούμενο νά ἀπέχει παρομοίων ἐνεργειῶν²⁵, μέ τήν, ἀπό 6 Ὀκτωβρίου, ἰδίου ἔτους, ἐντολή τῆς ἀνέθεσε στόν νέο ἐπίσκοπο Σαντορίνης Φραγκίσκο Ξανθάκη τή διενέργεια

19. Ἐγγραφο Ζ', 35-36.

20. Ἐγγραφο Ζ', 14-17.

21. Ἐγγραφο Η', 75-77. Ὁ Francesco Comneno ὑπῆρξε διεκδικητής καί τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Παροναξίας. Ἡ ἐκλογή, ἀντ' αὐτοῦ, τοῦ βικαρίου Σίφνου Βαρθολομαίου Πόλλα, ὑπῆρξεν ἀφορμή διαχωρισμοῦ τοῦ καθολικοῦ ποιμνίου Παροναξίας σέ δύο στρατόπεδα μέ ἀποτέλεσμα νά διασαλευθεῖ ἡ ἡρεμία ἐπί πολλά χρόνια καί νά δημιουργηθοῦν ἐπεισόδια ἀχαρακτήριστα (βλ. περισσότερα στοῦ Σίμου Μιλτ. Συμμεωνίδη, Ἄρχιπέλαγος, 46-48).

22. Congr. Partic., ὁ.π.

23. Αὐτόθι.

24. Ἐγγραφο Η', 9-12.

25. Ἐγγραφο Α', 10-12.

ανακρίσεων²⁶. Ο Σαντορίνης παρέλαβε την εντολή από τον νούντσιο της Βενετίας, όπου εύρισκονταν τότε, προετοιμάζοντας τό ταξειδι μεταβάσεως στην Ξδρα του. Όμως, διάφοροι λόγοι τον υπεχρέωσαν να μακρύνει την παραμονή του στη Βενετία και να αναχωρήσει απ' εκεί μόλις στις 14 Φεβρουαρίου 1669, ενημερώνοντας, όπως υποθέτω, την Προπαγάνδα. Όστερ' από ένα δύσκολο, με ενδιάμεσες διακοπές, ταξειδι, μέσω Κερκύρας, έφθασε, επί τέλους, στη Σίφνο, στις 8 Ιουνίου, όπου παρέμεινε πλέον των δέκα ημερών²⁷. Είχε, φαίνεται, σκοπό να μεταβεί από τη Σίφνο στη Μήλο προκειμένου να εκτελέσει τη διαταγή της Προπαγάνδας. Τελικά δέν έπήγε, γιατί, όπως αναφέρει ο ίδιος²⁸, διάφορα ιερά σκεύη πού του παρέδωσε ο νούντσιος στη Βενετία για την εκκλησία της Μήλου, τά έστειλε μέ τρίτους στον Καμίλλη από τη Σίφνο. Έκει πρέπει να πληροφορήθηκε ότι οι ανακρίσεις είχαν ήδη διεξαχθεί από τον επίσκοπο Τήνου Mauricio Doria, όπως θά δοϋμε στη συνέχεια. Δέν παρέλειψε όμως να συγκεντρώσει κάποιες πληροφορίες για τον Καμίλλη και τίς βαπτίσεις Τούρκων και μάλιστα «από αυτόπτες μάρτυρες», όπως ανέφερε στην Προπαγάνδα μέ την, από 18 Ιουνίου 1669, επιστολή του εκ Σίφνου²⁹, στην οποία θά επανέλθουμε κατωτέρω.

Η Προπαγάνδα, όταν πληροφορήθηκε την καθυστέρηση του επίσκοπου Σαντορίνης στη Βενετία ή την Κέρκυρα, μέ άλλη εντολή της, από 2 Μαρτίου 1669, ανέθεσε τη διενέργεια των ανακρίσεων στον επίσκοπο Τήνου Mauricio³⁰. Αυτός παρέλαβε τη διαταγή τίς πρώτες ημέρες του Ιουνίου, όταν μάλιστα εύρισκονταν εκεί και ο Καμίλλης, ο οποίος είχε μεταβεί στην Τήνο κατόπιν παλαιότερης, προφανώς, όμοιας, προκειμένου να δώσει ένώπιον του Mauricio Doria την όμολογία πίστεως του έψηφισμένου επισκόπου, κατά την τάξη, για να ακολουθήσει ή χειροτονία του από αρχιερέα πού θά καθόριζε ή Ρώμη. Καί ένω είχε περαιωθεί αυτή ή διαδικασία και αποσταλεί από τον Τήνου τό πρωτόκολλο και ο όρκος πίστεως του Καμίλλη μέ εύκαιρο ταχυδρομείο³¹, έφθασε ακολουθώς ή διαταγή των ανακρίσεων. Έτσι ο Καμίλλης, πού εύρισκονταν ακόμη στην Τήνο, πριν προλάβει να πιστέψει ότι ή χειροτονία του ήταν ζήτημα

26. Έγγραφο ΣΤ', 14-18.

27. Έγγραφο ΣΤ', 2-9.

28. Έγγραφο ΣΤ', 10-13.

29. Έγγραφο ΣΤ', 17-21.

30. Έγγραφο Ζ', 4-9.

31. Έγγραφο Ζ', 2-5.

χρόνου, υποχρεώθηκε να υποστεί τη δοκιμασία των ανακρίσεων. Τό γεγονός, πού αποτελούσε απειλή ματαιώσεως της προαγωγής του, τον έκανε, όπως ήταν φυσικό, να ανησυχήσει. Γι' αυτό, αφού είχε ήδη πληροφορηθεί και τά όνόματα των κατηγορών του από τη γραπτή καταγγελία των τελευταίων, πού είχε διαβιβασθεί στον ανακριτή³², απέστειλε άμέσως, από την Τήνο, σύντομη επιστολή στη Ρώμη³³ μέ την οποία έξηγοϋσε ότι επρόκειτο για σκευωρία έναντιον του πού είχε στόχο τη ματαίωση της αναδείξεώς του σε επίσκοπο και επέστρεψε στη Μήλο για να οργανώσει την άντεπίθεσή του.

Β'. Τά προηγηθέντα των ανακρίσεων

Ο Καμίλλης φαίνεται ότι είχε πληροφορηθεί έγκαιρα τίς ενέργειες των έχθρών του και είχε αρχίσει να προετοιμάζεται για την άντιμετώπισή τους πολύ πριν ή υπόθεση φθάσει στο σημείο των ανακρίσεων. Είτε λοιπόν γιατί είχε πράγματι άρνηθεί να βαπτίσει και άλλους σκλάβους, πού τότε είχαν όδηγηθεί στη Μήλο από ιππότες της Μάλτας, είτε γιατί ο ίδιος είχε ζητήσει τη βοήθειά τους, οι τελευταίοι απέστειλαν στην Προπαγάνδα επιστολή-διαμαρτυρία μέ κατάλληλο, υπέρ του βικαρίου, περιεχόμενο³⁴. Στην επιστολή οι ιππότες έπλεκαν τό έγκώμιο του Καμίλλη ως persona che amministra degnamente li sacramenti della chiesa, instruisce perfettamente bene l'integritá della sua vita³⁵ και έξέφραζαν βαθύτατη έκπληξη για την άπαγόρευση τελέσεως των βαπτίσεων, αφού μ' αυτές δέν έπεχειρείτο νεωτερισμός, αλλά ή συνέχεια μιås παραδόσεως πού παρέλαβαν από τούς προκατόχους τους. Όλλωστε, έδήλωναν, ότι τό μυστήριο έτελείτο μέ την άρμόζουσα σεμνότητα και άπόλυτη μυστικότητα. Έκείνο όμως πού τούς άνησυχούσε περισσότερο, έξ αίτίας της άπαγορεύσεως της Ρώμης, ήταν ο μεγάλος κίνδυνος να αποβιώσουν άβάπτιστοι οι, έκούσια προσελθόντες στον Χριστιανι-

32. Έγγραφο Ζ', 6-8.

33. Έγγραφο Η', 3-5.

34. Βλ. Έγγραφο Α'. Τό πρωτότυπο είναι γραμμένο στη γαλλική, υπάλληλος όμως της Γραμματείας της Προπαγάνδας τό απέδωσε στην Ιταλική γλώσσα, όπως δημοσιεύεται στο παράρτημα. Τό γαλλικό κείμενο υπογράφουν τέσσερις ιππότες της Μάλτας, οι Cosme de Castillon Castiluz(;), Guillaume Bernard d'Avernes, de Temericourt και Bremond de Themicourt και φέρει χρονολογία 1669, Μαρτίου 26, εκ Μήλου (πού παραλείπεται στο Ιταλικό αντίγραφο, όπως και τά όνόματα των ιπποτών).

35. Έγγραφο Α', 14-17.

σμό, σκλάβοι, οί όποιοι, εύρισκόμενοι συνεχώς επί τών πολεμικών πλοίων τους, ήταν μαζί μ' αυτός, έκτεθειμένοι στίς συνέπειες τών συνεχών πολεμικών επιχειρήσεων³⁶.

Μέ τήν πρώτη αυτή ένέργεια, ό Καμίλλης πληροφορούσε τήν Προπαγάνδα, μέσω σημαινόντων τρίτων, ότι: α) δέν επιχειρούσε νεωτερισμούς, ούτε έθετε σέ κίνδυνο τόν καθολικισμό στή Μήλο μέ πράξεις συνήθεις και έπαναλαμβανόμενες «έκ παραδόσεως», και β) άρνούμενος τήν τέλεση βαπτίσεων, δυσαρεστούσε τό Τάγμα τών Ίπποτων και τούς ανθρώπους του πού «έχυναν τό αίμα τους και έθυσίαζαν και αυτή τή ζωή τους σ' εκείνες τίς θάλασσες μαχόμενοι τόν άσπονδο έχθρό τής Έκκλησίας», τόν Τουρκο³⁷.

Ό Καμίλλης έν γνώριζε πολύ καλά τούς έχθρούς του, τόσο αυτός τής Νάξου, όσο και εκείνους τής Μήλου. «Δέν μπορεί νά είναι άλλοι», έγραφε, «παρά όλοι εκείνοι τής σφηκοφωλιάς τών συκοφαντών (di quel vespaio de calumniatori) πού και άλλες φορές ακόμη έφρόντισαν νά μέ πληγώσουν περιγράφοντας στή Αγία Προπαγάνδα άνυπόστατα ψεύδη έναντίον μου»³⁸. Στή Μήλο, έκτός από κάποιον Benedetto Nesti, μέ τόν όποιο είχε διαφορές για ένα κτήμα τής έκκλησίας³⁹, άλλ' έπίστευε ότι δέν θά έφθανε σέ σημείο νά μετάσχει σέ σκευωρία έναντίον του, οί καπουτσίνιοι τής τοπικής Άποστολής ήταν εκείνοι πού τόν άντιμάχονταν φανερά και μάάλιστα ό Domenico d' Ambiano, superiore Μήλου, ό όποίος εύρίσκονταν τότε μόνος στό νησί, γιατί οί (άγνωστου άριθμού) άλλοι άπουσίαζαν. Ό άποστολικός επισκέπτης Sebastiani στό, από 10 Φεβρουαρίου 1668, ύπόμνημά του για τόν Καμίλλη, άναφερόμενος στίς σχέσεις του μέ τούς καπουτσίνιους, έγραφε ότι, ένώ στήν αρχή «τόν εκτιμούσαν και τόν έξυμνούσαν, τώρα πλέον δέν τό κάνουν»⁴⁰, γιατί αυτός δέν άνέχονταν τίς παράτυπες πράξεις και παράνομες ένέργειές τους πού έμείωναν τό γόητρο τής Καθολικής Έκκλησίας.

Οί διαφορές μεταξύ Καμίλλη-καπουτσίνων είχαν άνακύψει πολύ σύντομα, από τόν πρώτο μάάλιστα χρόνο τής αναλήψεως άπ' αυτόν του βικαριάτου. Όπαδός τής πιστής έφαρμογής τής κανονικής τάξεως τής Έκκλησίας, δέν έδίστασε νά γράψει άμέσως στή Ρώμη τίς παρατυπίες και παρανομίες τους και νά προτείνει τήν καθιέρωση

36. Έγγραφο Α', 4-6, 31-35.

37. Έγγραφο Α', 2-4.

38. Έγγραφο Η', 130-133.

39. SCPF/Congr. Partic., vol. 21, 81^R-82^R.

40. Αυτόθι.

«μερικών κανόνων για τήν καλύτερη διοίκηση» και όμοιόμορφη έμφάνιση τής Έκκλησίας στήν επισκοπική περιφέρεια Μήλου⁴¹. Η Προπαγάνδα εύρήκε σωστές τίς προτάσεις του και τίς έκανε άποδεκτές μέ έγγραφό της, μέ τό όποιο άπηγόρευσε τήν τέλεση λειτουργιών επί πλοίων ή λειτουργιών και κατά τά δύο ήμερολόγια, παλαιό και νέο, κατά τήν ίδια ήμέρα, όπως άδίστακτα έκαναν οί καπουτσίνιοι μέ άποτέλεσμα στόν ναό τους νά έορτάζουν «π.χ. τήν άποκεφάλιση του Αγίου Ίωάννου του Βαπτιστή, κατά τό παλαιό, και μετά νά άνεβαίνουν σέ ένα πλοίο και νά ψάλλουν τή γέννηση τής Θεοτόκου, κατά τό νέο, ... ώστε στήν ξηρά οί καπουτσίνιοι ακολουθούν τό παλαιό ήμερολόγιο και στή θάλασσα τό νέο και, συχνά, τήν ίδια ήμέρα, τόσο τό παλαιό, όσο και τό νέο»⁴². Μετά τίς άπαγορεύσεις τής Ρώμης, στίς όποιες άδιαφόρησαν οί καπουτσίνιοι, ισχυριζόμενοι άλαζονικά ότι αυτοί «είναι ιεραπόστολοι του Βασιλέα»⁴³ τής Γαλλίας και όχι τής Προπαγάνδας, εκήρυσαν κατά του Καμίλλη φανερό πόλεμο.

Έπίστευε λοιπόν αυτός ότι, οί καπουτσίνιοι, πού τούς είχε ίκανούς για όλα⁴⁴, ήταν οί διοργανωτές τής έναντίον του σκευωρίας. Έτσι άρχισε άμέσως και μέ σύστημα νά προετοιμάζει τήν ύπεράσπιση και άντεπίθεσή του. Μετά τούς ίππότες, έζήτησε και έλαβε, στίς 10 Άπριλίου 1669, έπίσημη μαρτυρία τριών κατοίκων τής Μήλου, οί όποιοι έδήλωσαν ένυπόγραφα, ένώπιον του καντζιλιέρη τής κοινότητας, ότι «και ό άποθανών επίσκοπος Σέρρα και οί πατέρες καπουτσίνιοι και άλλοι κληρικοί έβάπτισαν στή Μήλο Τουρκους και μαύρους»⁴⁵. Ίδιαίτερη σημασία έχει τό γεγονός ότι οί μάρτυρες, άμέσως μετά τήν ύπογραφή τους, έσημείωσαν ιδιοχείρως «ότι είδαν τόν πάντρε Domenico, προϊστάμενο τών καπουτσίνων, νά βαπτίζει σκλάβους νέγρους στόν καθεδρικό ναό τής Μήλου»⁴⁶, έξειδικεύοντας μέ τόν τρόπο αυτό τή μαρτυρία τους στό πρόσωπο του Domenico.

41. Σίμου Μιλτ. Συμειώνη, Οικονομικά, 124. Πρέπει νά σημειωθεί ότι οί δραστηριότητες τών καπουτσίνων έμείωναν και τό εισόδημα του Καμίλλη από λειτουργίες, έλεημοσύνες κ.λπ. ένώ έν γνώριζαν ότι άντιμετώπιζε μεγάλα οικονομικά προβλήματα τής επισκοπής.

42. Σίμου Μιλτ. Συμειώνη, Οικονομικά, 124.

43. Αυτόθι.

44. Γράφοντας ό Καμίλλης τό 1671, επίσκοπος πλέον τής Μήλου, για τούς καπουτσίνιους, έσημείωνε: «... θά μου κηρύξουν πόλεμο μέχρι θανάτου και δέν θά ήσυχάσουν, άν δέν πάρουν εκδίκηση...», βλ. Σίμου Μιλτ. Συμειώνη, Οικονομικά, 125.

45. Έγγραφο Β', 7-12.

46. Έγγραφο Β', 12-19.

Τὴν ἴδια ἡμέρα, 10 Ἀπριλίου 1669, ἐνώπιον τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας στή Μήλο, ἄλλοι μάρτυρες, τρεῖς ἔμποροι ἀπὸ τῆ Χίο, τοῦ λατινικοῦ δόγματος, ἐβεβαίωσαν, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Καμίλλη, ὅτι ἡ βάπτισις τέκνων Τούρκων ἀπὸ τῆς μητέρας ἢ συγγενεῖς τους, ἀποτελοῦσε συνηθισμένο φαινόμενο, οἱ δὲ γεννήτορες δὲν εἶχαν ἀντίρρηση⁴⁷. Ἀκόμη, στίς 3 Ἰουνίου 1669, ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας Nicolo Zuco, μὲ δική του μαρτυρία, ἐβεβαίωσε ὅτι οὐδέποτε συνέτρεξε κίνδυνος ἀπὸ τῆς βαπτίσεως, ἂν δὲ συνέβαινε προσεχῶς, ἡ Κοινότητα εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ τὸν ἀποτρέψει μὲ τὴν καταβολή, σὲ ἐσχάτη ἀνάγκη, ἐνὸς χρηματικοῦ ποσοῦ. Ἐδήλωσε ἀκόμη, ὅτι ἡ μοχθηρία τῶν ἐχθρῶν τοῦ Καμίλλη, εἶχε ἐπινοήσει τὸν δῆθεν κίνδυνο, προκειμένου νὰ διασυρθεῖ τὸ ὄνομά του καὶ ματαιωθεῖ ἡ χειροτονία του σὲ ἐπίσκοπο⁴⁸.

Παρόμοιες βεβαιώσεις παρεχώρησαν στίς 20 Μαΐου οἱ ὀρθόδοξοι ἀξιωματοῦχοι κληρικοί τῆς Κιμώλου⁴⁹, καθὼς καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ ἀγιοταφικοῦ μετοχίου τῆς Μήλου, ὁ ὁποῖος μάλιστα προσέθεσε ὅτι καὶ στή Συρία καὶ ἄλλα μέρη ἐγίνονταν βαπτίσεις Μωαμεθανῶν⁵⁰. Ἐντὸς τοῦ Ἰουνίου, καὶ μετὰ τῆς διενέργειας τῶν ἀνακρίσεων στήν Τῆνο καὶ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Καμίλλη στή Μήλο, ὁ τελευταῖος ἐπῆρε παρόμοια βεβαίωση καὶ ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους ἀξιωματούχους κληρικούς τῆς Μήλου⁵¹, τὴν ὁποία ἀπέστειλε ἀμέσως στὸν ἀνακριτὴ. Αὐτὸς τὴν διεβίβασε στή Ρώμη μὲ δευτέρη ἀναφορά, τῆς 17 Ἰουλίου, μὲ τὴν ὁποία ἐπανέλαβε τῆς ἀπόψεως πού εἶχε διατυπώσει στήν πρώτη (ὑπὲρ τοῦ Καμίλλη)⁵².

Ὁ προϊστάμενος τῶν καπουτίνων τῆς Μήλου Domenico d' Ambiano φαίνεται ὅτι εἶχε πληροφορηθεῖ τῆς ἀνωτέρω ἐνεργείας τοῦ Καμίλλη καί, φοβούμενος μήπως αὐτὸς ἐπιτύχει τὴν ἀποδυνάμωση τῶν ἐναντίων του κατηγοριῶν, ἀπεφάσισε νὰ παρεμβληθεῖ μὲ δική του καταγγελία, ὅμοια σὲ περιεχόμενο μὲ τὴν προηγηθεῖσα τῶν Ναξιῶν. Ἴσως ἀκόμη νὰ ἐγνώριζε ὅτι οἱ, ὑπὲρ τοῦ Καμίλλη, μάρτυρες, ἐβεβαίωσαν καὶ τὴ δική του ἐνεργὸ συμμετοχὴ στίς βαπτίσεις πού τὸν ἐξομοίωσαν μὲ τὸν κατηγορούμενο. Ἐσπευσε λοιπὸν μὲ ἐπιστολή τῆς 17 Ἰουνίου 1669 πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Προπαγάνδας

νὰ κατηγορήσει τὸν Καμίλλη γιὰ βαπτίσεις ἐπτὰ Μωαμεθανῶν, σκλάβων τῶν ἵπποτῶν, τοὺς ὁποίους εἶχε κατηγορήσει αὐτὸς στὸν Χριστιανισμό, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ μυστήριο θὰ ἐτελεῖτο στή Μάλτα, δηλαδή ἐκτὸς τουρκικοῦ ἐδάφους⁵³. Ἡ ἀπερισκεψία τοῦ Καμίλλη, συμπλήρωνε, ἔκανε τοὺς φρόνιμους καὶ διακεκριμένους χριστιανούς τῆς Μήλου νὰ τρέμουν (fa tremar li più bravi christiani) ἀπὸ τὸν φόβο τουρκικῶν ἀντιποίνων καὶ ἐξολοθρευμοῦ a tutto il Rito Latino. Καὶ πότε; Τότε ἀκριβῶς πού τὸ λατινικὸ δόγμα εἶχε ἰδιαίτερα προοδεύσει σὲ νησί μὲ τὸ ἔργο πού εἶχαν ἐπιτελέσει οἱ καπουτσίνοι τὰ τελευταῖα χρόνια⁵⁴, ἔργο γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχε, πρὸ μερικῶν μηνῶν, ἐνημερώσει τὴ Ρώμη⁵⁵. Θὰ ἦταν γι' αὐτὸ χρήσιμο καὶ ἐπωφελές νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ Μήλο ὁ βικάριος καὶ νὰ τοποθετηθεῖ λ.χ. στήν Ἄνδρο ἢ ὅπου ἄλλοῦ ἐπιθυμοῦσε ὁ ἴδιος γιὰ νὰ γλυτώσει τὴ ζωὴ του καὶ νὰ ἀποφύγουν τὴν καταστροφή ναοὶ καὶ λατινικὸ δόγμα⁵⁶.

Γ'. Ἡ ἀπολογία – ἀντεπίθεση τοῦ Καμίλλη

Ὁ Καμίλλης, μετὰ τὴ σύντομη ἀναφορά πού ἔστειλε στήν Προπαγάνδα ἀπὸ τὴν Τῆνο ἐπὶ τῶν ἐναντίων του κατηγοριῶν, ὅταν ἐπέστρεψε στή Μήλο, ἀπεφάσισε νὰ ἐνημερώσει τοὺς προϊσταμένους του μὲ κάθε λεπτομέρεια⁵⁷. Ἄνθρωπος πού ἐγνώριζε ἄριστα πρόσωπα καὶ πράγματα ὄλων τῶν νησιῶν, προῆλθε στή σύνταξη μιᾶς ἐξασέλιδης καὶ πυκνογραμμῆς ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, πράγματι, πολύτιμο ἱστορικὸ κείμενο⁵⁸. Μὲ αὐτὴν ἀνατρέπει μίαν πρὸς μίαν τῆς κατηγορίας μὲ θαυμαστὴ εὐστροφία καὶ πλῆθος παραδειγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων συγκλονιστικῶν πληροφοριῶν. Ἡ ὅλη δομὴ τῆς ἐπιστολῆς ἀποδεικνύει τὴν ἐξαιρετικὴ κατάρτιση τοῦ ἀν-

53. Ἐγγραφο Ε', 19-21.

54. Ἐγγραφο Ε', 35-37.

55. Ἐγγραφο Ε', 2-5.

56. Ἐγγραφο Ε', 40-46.

57. Ἐγγραφο Η', 5-9.

58. Στὰ Ἀρχεῖα τῆς Προπαγάνδας εὐρίσκονται θησαυρισμένες ἐπιστολές τοῦ Καμίλλη πού ἀνέρχονται σὲ ἑκατοντάδες, μίαν ἐξαιρετικὰ πυκνὴ ἀλληλογραφία, ἡ ὁποία καλύπτει περίοδο σαράντα ὀλοκλήρων χρόνων (1659-1698). Οἱ ἐπιστολές αὐτές (πού ἔχω συγκεντρώσει σὲ μικροφίλμς), καλλιγραφημένες, μὲ σωστὴ σύνταξη-ὀρθογραφία, ἀποτελοῦν σπουδαιότατα κείμενα καὶ πολύτιμο ὕλικό γιὰ τὴν ἱστορία ὄλων σχεδὸν τῶν Κυκλάδων καί, ἰδιαίτερα, τῆς Νάξου, Μήλου, Κιμώλου καὶ Σίφνου, νησιῶν στὰ ὁποῖα ἀνέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα ὁ ἱεράρχης αὐτός.

47. Ἐγγραφο Γ', 7-13.

48. Ἐγγραφο Δ'.

49. Slot, Ἐκκλησιαί, 149-150.

50. Ἐγγραφο Η', 123-126.

51. Ἐγγραφο Θ', 14-19.

52. Ἐγγραφο Θ'.

δρός⁵⁹, τό δέ περιεχόμενον ἐπιτρέπει τή συναγωγή σημαντικῶν πληροφοριῶν γιά τίς κοινωνίες, λατινικές καί ὀρθόδοξες, τῶν νησιῶν.

1. *Περί τῶν κατηγοριῶν.* Οἱ κατηγορίες ὅτι: α) ἐβάπτισε Τούρκους δημοσία, β) κατά παράβαση τοῦ ἀπαγορευτικοῦ τουρκικοῦ νόμου μέ συνέπεια γ) νά ἐπαπειλεῖται ἡ καταστροφή ἐκκλησιῶν καί κληρικῶν, εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ψευδεῖς⁶⁰. Ἐβάπτισε δύο-τρεῖς Τούρκους, ὄχι ὅμως δημοσία, ἀλλά μέ ἄκρα μυστικότητα. Μάρτυρες πρός τοῦτο οἱ παρευρεθέντες στίς βαπτίσεις ἐπίσκοπος Calamina-χωρεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, κατά τό 1665, καί ἐπίσκοπος τοῦ Bisignano, κατά τό 1667⁶¹.

Ἐνῶ σέ ἄλλα νησιά τό μυστήριον τελεῖται δημοσία, ἐν μέσῳ κωδωνοκρουσιῶν, πυροβολισμῶν καί ἄλλων θορυβῶδων ἐκδηλώσεων, ἐκεῖνος ἐβάπτισε τοὺς Τούρκους μέ σεμνοπρέπεια καί μυστικότητα. Τό τουρκικό κράτος οὐδέποτε ἀπηγόρευσε διά νόμου τίς βαπτίσεις «γιατί ὁ Μωαμεθανικός νόμος περί τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους δέν ἐφαρμόζεται ὅπως σέ ἄλλες περιοχές ὑποκείμενες στόν Τούρκο, ὅπως ἡ Χίος, ἡ Σμύρνη, τό Χαλέπι κ.λπ. Στά μέρη τοῦ Ἀρχιπελάγους διαβιοῦμε μέ ὅλη τή Χριστιανική ἐλευθερία, ὅπως στίς πόλεις τῆς Χριστιανοσύνης, χωρίς καμμία διαφορά. Δυνάμει Ἀκτιναμέ, δηλ. Βούλας πού ἔχει παραχωρηθεῖ ἀπό τόν Μεγάλο Κύριο σ' αὐτά τά νησιά, καμμία ἄλλη περιοχή τῆς Τουρκίας δέν ἀπολαμβάνει τόσων προνομίων καί ἀπαλλαγῶν ὅπως ἀπολαμβάνουμε ἐμεῖς στά νησιά

59. Ὁ Ἰωάννης Ἀντώνιος Καμίλλης, καταγόμενος ἀπό τοὺς Camilli τῆς Ἄνδρου, γεννήθηκε περί τό 1630 στήν Πάρο. Ἐλαβε σημαντικώτατη μόρφωση ἀπό τοὺς ἰησοῦτες τῆς Νάξου καί ἔτυχε ἐτησίας μετεκπαιδύσεως στή Ρώμη (βλ. Slot, Ἐκκλησία, 76 καί Σίμου Μιλτ. Συμειωμένη, Ἐγγραφα, 141). Ἐγνώριζε τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας καί Λατίνους συγγραφεῖς, λατινικά, ἰταλικά καί ἑλληνικά. Ὁ ἀποστολικός ἐπισκέπτης Sebastiani, πού εἶχε γνωρίσει τόν Καμίλλη κατά τήν ἐπίσκεψή πού πραγματοποίησε στά νησιά (1667) καί διατηροῦσε, ἔκτοτε, ἀλληλογραφία μαζί του, ἔγραψε, πολύ ἀργότερα, τό 1683, ὡς ἐπίσκοπος πλέον Città di Castello: «Δέν μπορῶ παρά νά τόν παρομοιάσω μέ τόν περίφημο Λέοντα Ἀλλάτιο» (Σίμου Μιλτ. Συμειωμένη, Ἐγγραφα, 143-144), θέλοντας νά τονίσει τή μεγάλη μόρφωση καί τή διακεκριμένη προσωπικότητα τοῦ ἀνδρός, πρός τόν ὅποιο κατέφευγαν Λατίνοι καί Ἕλληνες ἀρχιερεῖς «για νά τοὺς ἐρμηνεύσει συγγραφεῖς καί νά ἀναγνώσει πολλά ἑλληνικά συγγράμματα». Ἐγραψε δύο πραγματείες: α) περί σφαλμάτων καί παραβάσεων τῶν ὀρθοδόξων ἀναφορικά μέ τά ἅγια μυστήρια καί ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, 1683 (Σίμου Μιλτ. Συμειωμένη, ὁ.π.) καί β) περί τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας τῆς Μήλου, στά λατινικά, 1693, «κατά παράκληση τοῦ Vincenzo Coronelli, τῶν Βενετῶν σοφωτάτου κοσμογράφου» (Slot, Ἐκκλησία, 175-188).

60. Ἐγγραφο Η', 9-12.

61. Ἐγγραφο Η', 15-19.

μας»⁶². Ἔτσι, πολλοί Τούρκοι βαπτίζονται οἱ ἴδιοι τά παιδιά τους, γνωρίζουν δέ ἄλλους ὁμοθρήσκους τους πού ἔχουν προσέλθει στόν Χριστιανισμό⁶³. Τέλος, ἂν, ἐξ αἰτίας τῶν βαπτίσεων, ὑπῆρχε κίνδυνος καταστροφῆς ἐκκλησιῶν καί κληρικῶν, τοῦτο ἔπρεπε νά εἶχε συμβεῖ πρό πολλοῦ καί νά μήν εἶχαν ἀπομείνει οὔτε μία ἐκκλησία, οὔτε ἓνας κληρικός, καθολικός ἢ ὀρθόδοξος.

2. *Περί τῆς στάσεως τῶν ὀρθοδόξων.* Ἐάν οἱ κατήγοροι ἀναφέρονται καί σέ καταστροφή τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν καί κληρικῶν, τοῦτο θά συνέβαινε, ὄχι γιατί αὐτός ἐβάπτισε ἐλάχιστους Τούρκους, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῶν δικῶν τους πράξεων καί τῆς ἀδιαφορίας λήψεως μέτρων προφυλάξεως κατά τίς βαπτίσεις τους. Ὅχι ὅμως μόνο γι' αὐτές, ἀλλά καί γιά πολλές ἄλλες αἰτίες καί λόγους σοβαροῦς.

Παραδείγματα:

– Στίς πανηγυρικές ἡμέρες τοῦ ἔτους ἀνυψώνουν λάβαρα καί σημαίες, ἄλλοι τῆς Μάλτας, ἄλλοι τῆς Βενετίας καί ἄλλοι τῆς Ἰσπανίας.

– Συνεισφέρουν ἐτησίως 20.000 ρεάλια καί 50 ἄνδρες σέ ἐνίσχυση τοῦ βενετσιάνικου στόλου ἐναντίον τῶν Τούρκων.

– Ἀγοράζουν καθημερινά, ὄχι μόνο τίς σάϊκες, τά βατσέλια, τά ὑπάρχοντα καί ἐμπορεύματα τῶν Τούρκων πού μεταφέρονται ἀπό τοὺς κουρσάρους στή Μήλο, ἀλλά καί αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους πού τοὺς ξαναπουλοῦν γιά σκλάβους στίς χριστιανικές γαλέρες.

– Στή Μήλο, πού εἶναι τό καταφύγιο ὄλων τῶν κουρσάρων, τοὺς δέχονται στά σπίτια τους, φυλάσσουν τά πράγματά τους, τοὺς προμηθεύουν τροφές καί δίνουν σέ γάμο ἢ χωρίς γάμο τά κορίτσια τους.

– Κατασκευάζουν πλοῖα καί μικρές γαλέρες πού τίς ἀρματώνουν γιά τήν καταπολέμηση τῶν Τούρκων.

– Ἀνεγείρουν συνεχῶς νέες ἐκκλησίες καί χορηγοῦν τήν ἱερά μετάληψη στοὺς Τούρκους πού ἐβάπτισαν οἱ ἴδιοι.

Ἀποκλείεται, λοιπόν, νά εἶναι αὐτός ἡ αἰτία πιθανῆς καταστροφῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ ἓνας καί μόνον ἀπό τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἀρκεῖ γιά νά τοὺς ἐξολοθρεύσουν οἱ Τούρκοι, ἂν καί ὑπάρχουν καί ἄλλες, ἀκόμη πιό σοβαρές, αἰτίες⁶⁴.

62. Ἐγγραφο Η', 158-164.

63. Ἐγγραφο Η', 20-22.

64. Ἐγγραφο Η', 27-44.

3. *Περί τῆς καταστροφῆς τῶν Λατίνων.* Σέ ποιές λατινικές ἐκκλησιές καί κληρικούς ἀναφέρονται οἱ κατήγοροι; Στή Μήλο δέν ὑπάρχουν παρά μόνο δύο ἐκκλησίες, ἐκείνη τῶν καπουτσίνων καί ὁ καθεδρικός ναός τῆς ἐπισκοπῆς, καθὼς καί δύο κληρικοί, δηλ. ἕνας καπουτσίνος (προφανῶς ὁ Domenico d'Ambiano) καί ὁ ἴδιος ὁ Καμίλλης.

α) Ὁ ναός τῶν καπουτσίνων⁶⁵.

Ἐάν πρόκειται νά καταστραφοῦν ἡ ἐκκλησία καί οἱ λοιπές ἐγκαταστάσεις τῶν καπουτσίνων ἀπό τοὺς Τούρκους, τοῦτο δέν θά γίνῃ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐβάπτισε ἕναν μωαμεθανό, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἐπομένους σοβαροὺς λόγους:

– Γιατί τὸ μοναστήρι τους ἀνοικοδομήθηκε ἀπὸ Μαλτέζους κουρσάρους μὲ τὸ αἷμα τῶν Τούρκων, δηλ. μὲ τίς σάϊκές τους, τὰ ὑπάρχοντά τους, ἀκόμη καί αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ὅταν, σκλάβοι τῶν Μαλτέζων, ὑποχρεώθηκαν νά πάρουν μέρος στὴν ἀνοικοδόμησι τῶν κτιρίων ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς ἐπέζησαν, εὐρίσκονται τώρα στὴν Τουρκία καί ὀδύρονται γιὰ τὰ βάσανα πού ἐτράβηξαν τότε.

– Γιατί ὄχι μόνον οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ καί οἱ Ἕλληνες τῆς Μήλου ἀπειλοῦν καθημερινά καί δέν περιμένουν παρά τὴν κατάλληλη ἐυκαιρία γιὰ νά καταστρέψουν τὸ θαυμάσιο αὐτὸ οἰκοδόμημα ἢ καλύτερα φρούριο.

– Γιατί οἱ Τοῦρκοι γνωρίζουν πολὺ καλά ὅτι μέσα σ' αὐτὸ τὸ μοναστήρι στρατωνίζονται οἱ κουρσάροι καί ἀφήνουν γιὰ φύλαξη τὰ χρήματά τους.

– Γιατί οἱ καπουτσῖνοι ἢ μᾶλλον ὁ ἕνας καί μόνος πού ὑπάρχει τώρα, ἂν σκοτωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, δέν θά σκοτωθεῖ γιατί ἐγὼ ἐβάπτισα ἕναν ἀπ' αὐτοὺς, ἀλλὰ γιατί ὁ ἴδιος ἐβάπτισε περισσοτέρους, ὅπως βεβαιώνουν ἐνυπόγραφα ἔντιμοι πολῖτες. Φυσικά, ὁ κίνδυνος νά ἀφανισθοῦν κάποιαν ἡμέρα οἱ καπουτσῖνοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὑπάρχει⁶⁶. Ὅχι ὅμως ἐξ αἰτίας τῶν βαπτίσεων, ἀλλὰ γιὰ πολλὰ ἄλλα σφάλματα πού δέν περιγράφονται.

65. Ἐγγραφο Η', 44-60.

66. Ὁ Καμίλλης ὑπῆρξε προφητικός, γιατί ἡ καταστροφή τοῦ μοναστηρίου τῶν καπουτσίνων τῆς Μήλου συντελέσθηκε στίς 28 Ὀκτωβρίου 1682 ἀπὸ τὸν σεργάτη τοῦ τουρκικοῦ στόλου Μεσερόγλου, μὲ ἐντολή τοῦ καπουδᾶν πασᾶ. Παραστατική περιγραφή τοῦ γεγονότος, ἀπὸ ἀναφορά ἀνωνόμου καπουτσίνου (ἡ ὁποία εὐρίσκεται στὰ Archives Nationales de France Aff. Etr. B1, 862) βλέπε στοῦ Κ. Γ. Κωνσταντινίδη. Ἡ καταστροφή τοῦ μοναστηρίου τῶν καπουτσίνων τῆς Μήλου στὰ 1682, περιοδ. «ΗΩΣ», περίοδος τρίτη, ἔτος 4ον, ἀριθ. 43, Φεβρ. 1961, 41-46 καί ὀλίγα στοῦ Σίμου Μιλτ. Συμμεωνίδη, Οἰκονομικά, 146-147.

β) Ὁ καθεδρικός ναός⁶⁷.

Ὁ καθεδρικός ναός τῆς ἐπισκοπῆς ἀποκλείεται νά καταστραφεῖ ἀπὸ Τούρκους. Τοῦτο δέ γιατί, κατὰ τὴν ἀνακατασκευὴν τοῦ χορηγήθηκε barat, δηλαδή ἔγγραφο παροχῆς προνομίου τοῦ Σουλτάνου μὲ τὸ ὅποιο, ἐκτὸς τῆς ἐγκρίσεως ἀνακατασκευῆς, ἀπαγορεύεται σέ ὅλους τοὺς Τούρκους νά προξενήσουν σ' αὐτὸν ζημία γιὰ κανέναν ἀπολύτως λόγο. Τὸ barat, πού ἐκόστισε 120 σκούδα, φυλάσσεται καλῶς στὸ Ἄρχεϊο τῆς ἐπισκοπῆς. Ἐκδόθηκε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐπισκόπου Σέρρα, ἡ ἐξόφλησή του ὅμως πραγματοποιεῖται ἀπ' αὐτὸν (τόν Καμίλλη), πού ἐπὶ τέσσερα χρόνια ἀναγκάζεται νά πληρώνει τοκογλυφικές ὑποχρεώσεις.

4. *Περί τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκχριστιανισθέντων*⁶⁸. Ἐάν ποτέ ἀποφασίσουν οἱ Τοῦρκοι νά καταστρέψουν ἐκκλησίες μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι σ' αὐτές ἔγιναν βαπτίσεις Τούρκων, πρέπει νά θεωρεῖται βέβαιο ὅτι θά καταστραφεῖ καί αὐτὴ τῆς Μήλου. Δέν ὑπάρχει ὅμως τέτοια πιθανότητα γιατί οἱ βαπτισθέντες εἶναι ἀπειράριθμοι. Ἀπ' αὐτοὺς, ὅπως ἐνδεικτικά, μποροῦν νά ἀναφερθοῦν:

α) Στὴ Νάξο. Κάποια κυρία Κατερίνα, θυγατέρα τοῦ Καδῆ, δηλ. Τούρκου δικαστῆ, πού ἐβαπτίσθηκε ἀπὸ τὸν λατῖνο ἐφημέριο, ἐξομολογεῖται καί μεταλαμβάνει τῶν ἀχράντων μυστηρίων πότε στὸν καθεδρικό ναό, πότε στοὺς πατέρες καπουτσίνους καί πότε στοὺς ἰησοῦίτες. Μία ἄλλη Τουρκάλα, ἡ Μεριενή τοῦ Σεφέρ, ἐβαπτίσθηκε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ ἦταν παντρεμένη μὲ Τοῦρκο· μετὰ παντρεύτηκε μὲ ἕναν Ἕλληνα καί στὴ συνέχεια μὲ λατῖνο· τώρα ἀκολουθεῖ τὸ λατινικὸ δόγμα. Κυρίως ὅμως ὁ δὸν Φραγκίσκος Κομνηνός, vicario e decano τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, εἶναι τέκνο Τούρκου μὲ πολλοὺς Τούρκους συγγενεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη, πράγμα πολὺ γνωστὸ σέ ὅλους, καί σ' αὐτοὺς τοὺς Τούρκους.

β) Στὴν Ἄνδρο. Δύο Τοῦρκοι, ἔγιναν Χριστιανοί. Πρόκειται γιὰ τοὺς Antonio Grammatica καί Giovanni Daponte.

γ) Στὴ Σύρο. Ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ Τούρκου Ἀλῆ Δαπόντε, ἐβαπτίσθηκαν ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ὅπως καί οἱ Τουρκάλες σκλάβες τοῦ κουρσάρου Zorzi Maria πού ἐβαπτίσθηκαν δημοσίᾳ μὲ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις, ὄχι συνηθισμένες καί πολλοὶ ἄλλοι.

67. Ἐγγραφο Η', 60-70.

68. Ἐγγραφο Η', 71-106.

Φωτ. Σ. Μ. Συμεωνίδη (1962;).

δ) Στή Σίφνο. Όλα τὰ παιδιά τοῦ Ἑβρέμ, πού ἐβάπτισαν οἱ Ἕλληνες, ὅπως καί τὰ ἀγόρια τοῦ Ναῖπ.

ε) Στή Σαντορίνη. Ἐνας Τοῦρκος, ὑπηρέτης τώρα τοῦ κ. Ἰωάννη Κωτάκη, ἐβαπτίσθηκε ἀπό τούς Ἕλληνες.

στ) Στήν Πάρο. Τά παιδιά τοῦ Μουσουλή κεχαγιᾶ, ἐβαπτίσθηκαν ἀπό τούς Ἕλληνες, ὅπως καί ἕνας μαῦρος, τέκνο μαύρου κεχαγιᾶ.

ζ) Στή Μύκονο. Ἡ θυγατέρα ἑνός ναῖπτη, τώρα παπαδιά ὀρθοδόξου κληρικοῦ.

η) Στήν Ἄγουσσα. Όλα τὰ παιδιά τοῦ Χουσεῖν, ἡ Μεριενή, ὁ Μουσταφᾶ, ὁ Ἄλῃ, ὁ Μεμέτ, ὀρθόδοξοι χριστιανοί.

θ) Στήν Κίμωλο. Τά παιδιά τοῦ Χασάν, ὁ Ἄλῃ, ἡ Ραντσία, ἡ Φατιμέ, ἐβαπτίσθηκαν ἀπό τούς Ἕλληνες. Ἐπίσης ἡ Αἰσέ, ἡδὴ Κατερίνα, Τουρκάλα πού τὴν ἐβάπτισε ὁ μονσινιόρ Σέρρα, ἐπίσκοπος Μήλου· ἀκόμη μία ἄλλη, ὀνομαζόμενη Καντίνα καί μετὰ Ἄννα, ἐβαπτίσθηκε ἀπό τόν οἰκονόμο καί ἐκηδεύτηκε ἀπό τόν ἴδιο στήν ἐκκλησία του.

ι) Στή Μῆλο. Ἐκτός τῶν ἄλλων (προφανῶς ἐκείνων πού δέν διέμεναν στό νησί), ἕνας μαῦρος Ἄλῃ, τώρα ὀνομάζεται Φραντσέσκος, ἐβαπτίσθηκε ἀπό τόν μονσινιόρ Σέρρα καί ἀκολούθως παντρεύτηκε μέ Ἑλληνίδα καί ἔκανε παιδιά μελαχροινά πού ἐβάπτισαν οἱ Λατῖνοι· ἔχουν μεγαλώσει καί πηγαίνουν στό σχολεῖο. Ὅμοίως ἕνας ἄλλος Τοῦρκος, ὀνόματι Μουσταφᾶ, ἐβαπτίσθηκε ἀπό τούς Ἕλληνες καί λέγεται Μᾶρκος.

Υπάρχουν ἀκόμη καί πολλοί ἄλλοι, πού τούς ἐβάπτισαν Λατῖνοι ἢ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ζοῦν σήμερα καί τούς γνωρίζουν οἱ Τοῦρκοι, ἀλλά ποτέ δέν ἐπροξένησαν κακό σέ ἐκκλησίες ἢ κληρικούς, ἐξ αἰτίας τῆς μεταστροφῆς τους στόν Χριστιανισμό.

5. *Περὶ τῶν προθέσεων τῶν κατηγορῶν*⁶⁹. Οἱ κατηγοροὶ δέν ἐκινήθηκαν ἀπό φόβο μήπως κακοπάθει ὁ ἐψηφισμένος ἐπίσκοπος. Ἀντίθετα, δέν ἠμπόρεσαν νά ἀνεχθοῦν τό γεγονός ὅτι τοῦτος εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας. Ἐπειτα, τό μεγαλύτερο κακό πού μποροῦσε νά πάθει αὐτός, ἐξ αἰτίας τῶν βαπτίσεων, ἦταν ἡ καταβολή 50-60 σκούδων καί οὐδέν πλέον. Ἄν βέβαια ἐγνώριζε ὅτι ὑπῆρχε καί ἡ ἐλαχίστη πιθανότητα νά ὑπάρξει καί ἡ μικρότερη ζημία γιὰ τὴν Ἐκκλησία, οὐδέποτε θά προέρχονταν στίς βαπτίσεις. Ἄλλωστε, οἱ τόσο ἐμπειροὶ ἐπίσκοποι τῆς Calamina καί τοῦ Bisignano,

69. Ἐγγραφο Η', 106-142.

πού παρέστησαν στίς βαπτίσεις, θά τόν ἐμπόδιζαν, ἐάν πράγματι συνέτρεχε κίνδυνος, νά προχωρήσει σ' αὐτές. Οἱ Τοῦρκοι οὐδέποτε ἔβλαψαν τήν Ἐκκλησία γιά παρόμοιες πράξεις, οὔτε καί στή Συρία, ὅπου οἱ ὀρθόδοξοι Ἑλληγες πολύ συχνά βαπτίζουν Μωαμεθανούς.

Εἶναι λοιπόν φανερό ὅτι στόχος τῶν κατηγορῶν ἦταν, ὄχι μόνο ὁ ἀποκλεισμός του ἀπό τήν ἐπισκοπή, ἀλλά καί αὐτή ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπό τό βικαριάτο. Γι' αὐτό δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλοι παρά ὄλοι ἐκεῖνοι τῆς σφηκοφωληᾶς τῶν διαβολέων, οἱ ὅποιοι καί ἄλλες φορές εἶχαν ἐπιχειρήσει νά τόν συκοφαντήσουν, ἀνεπιτυχῶς, στήν Προπαγάνδα.

6. *Περί τῶν αἰτίων τελέσεως τῶν βαπτίσεων*⁷⁰. Δέκα λόγοι τόν ὀδήγησαν στή λήψη τῆς ἀποφάσεως νά βαπτίζει Μωαμεθανούς:

α) Ἡ δόξα τοῦ Κυρίου καί ἡ ἀφοσίωση στόν συνάνθρωπο πού μέ τόση ἐπιθυμία ζητᾶ νά βαπτισθεῖ, σέ σημεῖο πού μιά ἄρνηση νά ἰσοδυναμεῖ μέ μεγάλο ἔγκλημα.

β) Τό παράδειγμα τοῦ ἐπισκόπου Μήλου μονσινιόρ Σέρρα, τῶν πατέρων καπουτσίνων καί λοιπῶν ἱερωμένων πού ἐβάπτισαν δημοσία πολλούς Τοῦρκους σκλάβους καί ἐλευθέρους.

γ) Τό παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων, πού κάνουν τό ἴδιο.

δ) Τό παράδειγμα τῶν ἄλλων νησιῶν ὅπου ὑπάρχουν πολλοί ἐκχριστιανισθέντες Τοῦρκοι.

ε) Ἡ ἀρχαία συνήθεια καί πρακτική σέ ὄλο τό Ἀρχιεπίσκοπος.

στ) Ἡ βεβαιότητα ὅτι δέν πρόκειται νά προέλθει ποτέ ζημία στήν Ἐκκλησία ἢ τούς κληρικούς.

ζ) Ἐάν δέν ἐβάπτιζε αὐτός, οἱ Ἑλληγες ἦταν πάντοτε ἔτοιμοι νά βαπτίσουν ἐκεῖνοι.

η) Ἐάν δέν ἐβάπτιζε ἐκινδύνευε νά περιπέσει στή δυσμένεια τοῦ Καπετάν Γενεράλε καί ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ βενετσιάνικου στόλου ἢ τῶν Ἱπποτῶν τῆς Μάλτας ἀπό τούς ὁποίους παρακλήθηκε ἢ καί διατάχθηκε νά τό κάνει.

θ) Ἡ ἐκτίμηση ὅτι πρόθεση τῆς Ἀγίας Προπαγάνδας καί τῶν λειτουργῶν τῆς εἶναι ἡ θυσία καί αὐτῆς τῆς ζωῆς χάριν διαδόσεως τῆς πίστεως καί

ι) Γιατί ὁ μωαμεθανικός νόμος δέν ἔχει ἐφαρμογή στό Ἀρχιεπίσκοπος, ὅπως σέ ἄλλες περιοχές.

70. Ἑγγράφο Η, 142-167.

Ἐάν, ὅστερ' ἀπό ὄλα αὐτά, θεωρηθεῖ ὅτι ἔκανε σφάλμα, ἔθετε τόν ἑαυτό του στή δικαία κρίση τῆς Ἀγίας Προπαγάνδας.

Δ'. Τό πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων

Ὁ ἀνακριτής ἐπίσκοπος Τήνου Mauricio Doria, ἀφοῦ προῆλθε σέ ἐξέταση τοῦ Καμίλλη, ἀπηύθυνε στήν Προπαγάνδα τήν, ἀπό 19 Ἰουνίου 1669, ἀναφορά του⁷¹, στήν ὁποία ἐπεσύναψε καί τίς ἐνυπόγραφες-ἐπίσημες μαρτυρίες πού τοῦ ἀπέστειλε αὐτός, ὅταν ἐπέστρεψε, ἀπό τήν Τήνο, στή Μήλο. Πρακτικό τῶν ἀνακρίσεων δέν εὑρίσκεται στόν οἰκεῖο φάκελλο, εἶναι δέ πιθανόν νά μήν καταρτίσθηκε. Στήν ἀναφορά ἐκτίθενται λεπτομερῶς καί μέ σαφήνεια οἱ ἀπόψεις τοῦ Doria πού, φυσικά, ἀποτελοῦν καί τό πόρισμα ἐπί τῆς ὑποθέσεως. Τοῦτο ἦταν ὑπέρ τοῦ κατηγορουμένου γιατί, κατά τόν Τήνου:

α) Ἡ βάπτισμα Μωαμεθανῶν σέ ὀλόκληρο τό Ἀρχιεπίσκοπος ἦταν φαινόμενο συνηθισμένο. Ὅλοι οἱ κληρικοί, Λατῖνοι καί Ὀρθόδοξοι, προέρχονταν σέ βαπτίσεις χωρίς φόβο καί προφυλάξεις, οὐδέποτε δέ αὐτές ὑπῆρξαν αἰτία ὀλέθρου κληρικῶν-ἐκκλησιῶν. Τά πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, πού κατέπλεε κάθε τόσο στά νησιά, ἐγνώριζαν τούς τέως ὀμοθρήσκους τους πού εἶχαν προσχωρήσει στόν Χριστιανισμό καί ἔρχονταν σέ ἐπαφή μαζί τους χωρίς νά δημιουργηθεῖ ποτέ ζήτημα⁷².

β) Οἱ κληρικοί τῆς Νάξου, πού ὑπέγραψαν τήν καταγγελία κατά τοῦ Καμίλλη, ἐγνώριζαν ἄριστα ὅτι στό νησί τους ὑπῆρχαν πολλοί, ἄνδρες-γυναῖκες-παιδιά, Τοῦρκοι πού εἶχαν βαπτισθεῖ καί ἤδη ἐζούσαν ὡς ὑποδειγματικοί χριστιανοί. Κάποιοι μάλιστα ἀπ' αὐτούς προέρχονταν ἀπό διακεκριμένες τουρκικές οἰκογένειες, ὅπως ἡ θυγατέρα τοῦ «καδῆ» πού εἶχε πλέον τό ὄνομα Κατερίνα. Παρ' ὄλο τοῦτο καταστροφή ἐκκλησιῶν καί κληρικῶν δέν ὑπῆρξε⁷³.

γ) Τό πλέον σημαντικό, ἕνας ἀπό τούς κανόνικους-κατηγόρους, ἦταν, ὅπως ἐγνώριζαν οἱ πάντες καί αὐτός ὁ ἴδιος, ἀπόγονος Τοῦρκων, τέκνο ἢ ἀνιψιός τους! Ἦταν δυνατόν νά ἀγνοεῖ ὅτι τοῦτο δέν ἐπέσυρε καταστροφή; Συνεπῶς, ἢ, κατά Καμίλλη, κατηγορία καί ἢ προβαλλομένη ἀνησυχία γιά ἐπερχόμενη καταστροφή ἀπό τούς Τοῦρκους, προέρχονταν ἀπό ἀνθρώπους ἀνελικρινεῖς καί ἀποτε-

71. Ἑγγράφο Ζ'.

72. Ἑγγράφο Ζ', 17-23.

73. Ἑγγράφο Ζ', 25-35.

λοῦσαν πράξεις φαρισαϊσμοῦ πού υπέκρυπταν τό μίσος καί τόν φθόνο τους⁷⁴.

δ) Οἱ καπουτσῖνοι μάλιστα, όπουδήποτε καί ἄν εὐρίσκονταν, ἄλλο δέν ἔκαναν παρά νά βαπτίζουν Τούρκους καί μαύρους ἀποβλέποντας στήν ἀριθμητική αὔξηση τῶν πιστῶν τοῦ καθολικοῦ δόγματος. Ἐβάπτιζαν καί ἐξακολουθοῦσαν νά βαπτίζουν στή Σύρο χωρίς φόβο καί ιδιαίτερες προφυλάξεις. Στήν Τήνο τό ἴδιο, ὅπου ὅλες τίς σκλάβες-ἐρωμένες πού διατηροῦσε ἐκεῖ ὁ πειρατής Ζώρζης Μαρία, τίς ἐβάπτισαν στό καθολικό δόγμα⁷⁵. Ἐπίσης καί οἱ Ἕλληνες στή Μήλο, Τήνο, Κίμωλο, Πάρο, Ἄνδρο, Μύκονο καί ὅλα τά ἄλλα νησιά⁷⁶. Ἀκόμη καί ὁ ἀποθανών ἐπίσκοπος Μήλου Ἀντώνιος Σέρρα ἐβάπτισε, ὅμως τότε δέν εὐρέθηκε κανεῖς νά ἀνησυχήσει. Μόνο τώρα, πού ὁ πτωχός δόν Καμίλλης ἐτοιμάζονταν γιά τό ἐπισκοπικό ἀξίωμα, εὐρέθηκαν οἱ δῆθεν υπέρμαχοι τῶν συμφερόντων τοῦ δόγματος καί τῆς Ἐκκλησίας⁷⁷.

ε) Συμπέρασμα: οἱ κατήγοροι τοῦ ἐψηφισμένου ἐπισκόπου δέν προήλθαν στήν καταγγελία ἀπό ζῆλο καί καλή προαίρεση, «ἀλλά ἀπό φθόνο καί πάθος ἀπροσμέτρητο» λόγω τῆς ἐκλογῆς του στόν ἀνώτερο βαθμό, στόν ὁποῖο αὐτός δικαίως καταξιώθηκε, ἀφοῦ καί προτερήματα διέθετε καί ἀγιότητα βίου. Ἦταν γι' αὐτό ἀνάγκη, κατέληγε ἡ ἀναφορά, νά μὴν ἀνησυχοῦν οἱ κακοί-διῶκτες τοῦ Καμίλλη καί «νά εὐθυγραμμίσουν τίς ἐπιθυμίες καί τό θάρρος τους πρὸς τό θέλημα τοῦ Κυρίου, ὁ Ὅποιος φωτίζει ἀξιοθαύμαστα τοὺς ἐκλέκτορες τῆς Προπαγάνδας νά ἐπιλέγουν ὡς ἐπισκόπους πρόσωπα χρήσιμα στήν Ἐκκλησία Του» καί νά μὴν ἀπασχολοῦν τή Ρώμη μέ παρόμοια θέματα, ἀλλά καί αὐτόν πού, σοβαρά ἀσθενής καί κληνῆρης μέ ποδάγρα, ἀναγκάστηκε νά ἐπιδοθεῖ σέ ἔρευνες καί ἀνακρίσεις⁷⁸.

Ὅταν ὁ Καμίλλης ἀπέστειλε στόν ἐπίσκοπο Τήνου καί τήν πιστοποίηση τῶν ὀρθοδόξων ἀξιωματούχων κληρικῶν τῆς Μήλου (τοῦ οἰκονόμου, πρωτοπαπᾶ, πρωτοσυγκέλλου) καί προκρίτων τοῦ νησιοῦ⁷⁹, ὁ Doria διεβίβασε καί αὐτήν στήν Προπαγάνδα μέ ἄλλην, ἀπό 17 Ἰουλίου 1669, ἐπιστολή του⁸⁰, στήν ὁποία ἐσημείωσε ὅτι, ἐν τῷ με-

74. Ἐγγραφο Ζ', 35-44.

75. Ἐγγραφο Ζ', 43-51.

76. Ἐγγραφο Ζ', 51-54.

77. Ἐγγραφο Ζ', 54-58.

78. Ἐγγραφο Ζ', 59-64.

79. Ἐγγραφο Θ', 14-19.

80. Ἐγγραφο Θ'.

ταξῷ, εἶχε συγκεντρώσει καί ἄλλες πληροφορίες ἐπί τοῦ θέματος τῶν βαπτίσεων ἀπό υπεύθυνα καί ἐντελῶς ἀξιόπιστα πρόσωπα, οἱ ὁποῖες ἐπιβεβαίωσαν τίς θέσεις πού εἶχε ἀναπτύξει στήν πρώτη ἀναφορά του⁸¹. Σύμφωνα μ' αὐτές οἱ βαπτίσεις Μωαμεθανῶν συνεχίζονταν ἀδιαλείπτως ἀπό Ἕλληνες ἢ Λατίνους κληρικούς καί καπουτσῖνους, γεγονός πού φανέρωνε ὅτι οἱ ἐχθροί τοῦ Καμίλλη εἶχαν ὡς μοναδικό τους στόχο τή ματαίωση τῆς προαγωγῆς του σέ ἐπίσκοπο. Κατά συνέπεια ἡ Προπαγάνδα, χωρίς ἐνδοιασμούς καί διστακτικότητα, ἔπρεπε νά προχωρήσει στή χειροτονία τοῦ, ἄνευ λόγου, κατηγορουμένου.

Οἱ ἐνδιάμεσες ἀρνητικές τοποθετήσεις

Παρ' ὅλο πού ὁ ἐπίσκοπος Σαντορίνης Φραγκίσκος δέν ἠμπόρεσε νά διεξαγάγει τίς ἀνακρίσεις γιά τοὺς λόγους πού ἤδη ἀναφέραμε, δέν παρέλειψε, ἀπό καθήκον πρὸς τήν Προπαγάνδα, νά προέλθει σέ κάποιες ἔρευνες, ὕστερ' ἀπὸ δεκαήμερη παραμονή στή Σίφνο (8-18 Ἰουνίου 1669) καί νά τήν ἐνημερώσει σχετικῶς⁸². Σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού συγκεντρώσε, χωρίς νά μεταβεῖ στή Μήλο, πλὴν «ἀπὸ αὐτόπτες μάρτυρες», οἱ βαπτίσεις πού ἐτέλεσε ὁ Καμίλλης πραγματοποιήθηκαν στίς 2 Μαρτίου 1667 καί ἀποτελοῦσαν πράξη πού θά ἐπέφερε τόν ὄλεθρο στήν ἐκκλησία Μήλου καί τοὺς πιστοὺς τῆς⁸³. Τοῦτο δέ γιατί οἱ Τοῦρκοι θά τή θεωροῦσαν πράξη προσβολῆς τῆς θρησκείας τους καί ἀντικειμένην στοὺς τουρκικούς νόμους⁸⁴. Ἦταν, κατὰ συνέπειαν, ἀναπότρεπτη ἡ καταστροφή, λαμβανομένου μάλιστα ὑπόψη τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ τουρκική ἀρμάδα ἤθελε ἀπὸ καιρό νά πλῆξει τή Μήλο καί ἐπιζητοῦσε τήν κατάλληλη εὐκαιρία. Τοῦτο δέν εἶχε συμβεῖ μέχρι τότε γιατί τήν ἐμπόδισαν τά πολεμικὰ πλοῖα τῆς Βενετίας καί τῶν πειρατῶν.

Ποιοὶ ἦταν «οἱ αὐτόπτες μάρτυρες» πού ἔδωσαν τίς πληροφορίες στόν ἐπίσκοπο Σαντορίνης, δέν παραδίδεται. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ Προπαγάνδα δέν τίς ἐθεώρησε σοβαρές καί υπεύθυνες.

Ἐπίσης, ἡ αὐτόκλητη ἀρνητική παρέμβαση τοῦ καπουτσῖνου τῆς Μήλου Domenico d'Ambiano, θεωρήθηκε ἀνεπιληκρινῆς γιατί αὐτός ἰσχυρίσθηκε ὅτι: α) «ἐπὶ εἴκοσι χρόνια πού ὑπηρετοῦσε στήν Τουρκία, κανεῖς δέν εἶχε διανοηθεῖ» νά βαπτίσει Μωαμεθανούς, β) οὔτε

81. Ἐγγραφο Θ', 6-11.

82. Ἐγγραφο ΣΤ'.

83. Ἐγγραφο ΣΤ', 19-21.

84. Ἐγγραφο ΣΤ', 22-32.

καί αὐτός «ὁ ἀποθανών ἐπίσκοπος Σέρρα» τῆς Μήλου, γ) οἱ δέ «σχισματικοὶ Ἑλληνας, μεγάλοι ἐχθροί» τοῦ λατινικοῦ δόγματος «εἶχαν πολλές φορές ἀπειλήσει πῶς, ὅταν ἐπέστρεφαν οἱ Τοῦρκοι, θά κατέδιδαν τόν βικάριο ὅτι ἔχει βαπτίσει πολλούς» Μωαμεθανούς⁸⁵, πράγμα πού θά ἦταν δυνατόν νά γίνει πιστευτό ἂν δέν ἐβάπτιζαν καί αὐτοί. Οἱ ἐπίσημες ὁμως πιστοποιήσεις πολλῶν τρίτων καί αὐτοῦ τοῦ ἀνακριτοῦ, ἀπέδειξαν τούς ἰσχυρισμούς αὐτούς ἀναληθεῖς.

Ε'. Ἡ συλλογιστική τῆς Προπαγάνδας καί ἡ ἀπόφαση

Μετά τήν περιέλευση στήν Προπαγάνδα τοῦ ἀνακριτικοῦ καί λοιποῦ ὕλικου τῆς ὑποθέσεως, ἡ Γραμματεία τῆς προῆλθε στήν κατάρτιση εἰδικοῦ σημειώματος⁸⁶ γιά τή σύντομη, πλὴν σφαιρική, ἐνημέρωση τῶν καρδιναλίων τοῦ Συμβουλίου προκειμένου νά μορφώσουν γνώμη ἐπ' αὐτῆς καί νά πάρουν ἀπόφαση. Στό σημείωμα περιλαμβάνονταν, κατάλληλα διατυπωμένα, καί διευκρινιστικά στοιχεῖα-ἀπόψεις τοῦ Γραμματέως, πού ἐμφανίζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

α) Στήν παράγραφο πού ἐκτίθενται οἱ γνώμες τοῦ Καμίλλη. Σημειώνεται, μεταξύ ἄλλων, ὅτι αὐτός θεωροῦσε, «διατηρώντας κάποιαν ἐπιφύλαξη, ὅτι οἱ ἐναντίον του κατηγορίες ἐξυφάνθησαν ἀπό τούς καπουτσίνους, *come é stato realmente*» (= ὅπως εἶναι ἡ ἀλήθεια)⁸⁷, προστέθηκε ἀπό τόν συντάκτη τοῦ σημειώματος. Ἐγνώριζε δηλαδή ἡ Γραμματεία τῆς Προπαγάνδας ὅτι ἡ κατηγορία κατά τοῦ Καμίλλη εἶχε ὑποκινητές τούς καπουτσίνους τῆς Μήλου.

β) Στή διατύπωση τῆς γνώμης τοῦ Γραμματέως. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ Καμίλλη, φοβούμενος μήπως ἡ Προπαγάνδα «καθυστερήσει τήν πλήρωση τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Μήλου, γιά τόν ὁποῖο προορίζεται», προῆλθε στή σύνταξη μακροσκελοῦς ἐπιστολῆς-ἐπιθέσεως κατά πάντων, μέ τήν ὁποία «ἐπιδιώκει, κατά τή συνήθεια τῶν Ἑλλήνων, νά ἀποδείξει ὅτι δέν ἔχει κάνει σφάλμα»⁸⁸ βαπτίζοντας Μωαμεθανούς.

Ἡ ἔκφραση «κατά τή συνήθεια τῶν Ἑλλήνων» ἔχει, ὅπως πιστεύω, μεγάλη σημασία γιατί, προβαλλομένη ὡς παροιμιώδης, ἐμπεριέχει τόν δυναμισμό καί τό ἀγωνιστικό πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων

85. Ἐγγραφο Ε'.

86. Ἐγγραφο Γ.

87. Ἐγγραφο Γ, 48-51.

88. Ἐγγραφο Γ, 61-64.

νά ἐμμένουν στίς θέσεις τους καί νά προασπίζονται τά δίκαιά τους. Αὐτές τίς θέσεις, καί συγκεκριμένα τίς ὀρθόδοξες θέσεις τῶν Ἑλλήνων, τίς ἐγνώριζε πολύ καλά ἡ Προπαγάνδα γιατί ἀποτελοῦσαν τό ἀδιάσειστο ἐμπόδιο στίς προσηλυτιστικές ἐπιδιώξεις τῆς στίς ἑλληνικές περιοχές. Ἐνοχλημένος ὁ Γραμματεὺς τῆς Προπαγάνδας ἀπό τό ὕψος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καμίλλη, ἠθέλησε νά τόν χαρακτηρίσει, μειωτικά βέβαια, ὡς κινούμενον ἐλληνότροπα, μολονότι Λατῖνος· ὡς ἄτομο πού εἶχε ἐπηρεασθεῖ ἔντονα ἀπό τό κοινωνικό περιβάλλον μέσα στό ὁποῖο διαβιοῦσε, τό ἐλληνορθόδοξο, πού ὑπερτεροῦσε καί ἀσκοῦσε ἐπίδραση σαρωτική στόν κυκλαδικό χῶρο, τόν προαιώνιο χῶρο του.

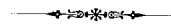
γ) Στό συμπέρασμα, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι οἱ κατηγορίες κατά τοῦ ἐψηφισμένου ἐπισκόπου Μήλου, ἐνῶ ὑπέκρυπταν τό ζωνρό ἐνδιαφέρον τῶν κατηγορῶν ὑπέρ τοῦ δόγματος καί τῆς Ἐκκλησίας, ἦταν ἀβάσιμες καί ἀντικρούονταν ἀπό πιστοποιήσεις ὑπευθύνων λαϊκῶν καί κληρικῶν. Ὁ «κατηγορούμενος», προστίθεται, ἐτέλεσε βαπτίσεις, ἀλλά μέ σεμνοπρέπεια καί μυστικότητα, ἐνῶ οἱ «κατήγοροι», οἱ καπουτσῖνοι, δέν ἐπῆραν μέτρα προφυλάξεως καί μή δημοσιοποιήσεως τοῦ μυστηρίου. Συνεπῶς, κατηγορούμενος καί κατήγοροι, ὑπέπεσαν στό ἴδιο «σφάλμα», ἂν ἐπρόκειτο περί σφάλματος, καί μάλιστα οἱ δεῦτεροι ἐντελῶς ἀπερίσκεπτα⁸⁹.

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῶν καρδιναλίων δέν εἶναι γνωστή ὡς κείμενο, τοῦλάχιστον σ' ἐμένα. Ἦταν ὁμως ὑπέρ τοῦ Καμίλλη, ὅπως προκύπτει ἀπό τό γεγονός ὅτι, μετά τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1670, ὁ, μέχρι πρό τιος, «κατηγορούμενος», ἀναφέρεται ὡς *moderno vescovo di Milo*⁹⁰, πού σημαίνει ὅτι ἡ χειροτονία του εἶχε ἤδη συντελεσθεῖ. Ἔτσι, οἱ φατριαστικές ἐνέργειες τῶν ἐχθρῶν του, ἐκτός ἀπό τήν πολύμηνη ἀναστάτωση πού τοῦ προκάλεσαν, ἀλλά καί τή μείωση τοῦ γοήτρου τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὄλοι ἦταν ὀπαδοί, δέν ἐστάθηκαν, τελικά, ἱκανές νά ἐπιτύχουν τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τή Μήλο ἢ νά ματαιώσουν τήν προαγωγή του σέ ἐπίσκοπο. Τό θέμα εἶχε κλείσει γιά τή Ρώμη. Ὅχι ὁμως καί γιά τόν Καθολικισμό στίς Κυκλάδες, ὅπου τό ζήτημα εἶχε καταγραφεῖ ἀνεξίτηλα σέ βάρος του. Ἄλλωστε οἱ διαφορές καί οἱ διαμάχες μεταξύ Καμίλλη-καπουτσίνων συνεχίσθηκαν ἀμείωτες.

89. Ἐγγραφο Γ, 70-80.

90. Σίμου Μιλτ. Συμμεωνίδη, Οἰκονομικά, 94.

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΙ ΘΕΜΑΤΩΝ

1. Η *antica prattica*

Κατά τίς μαρτυρίες τῶν ἐγγράφων πού δημοσιεύονται στό παράρτημα, ἡ βάπτιση Μωαμεθανῶν στίς Κυκλάδες δέν ἀποτελοῦσε φαινόμενο τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος μόνον, ἀλλά συνήθεια ἢ πρακτική παλαιότητα «κάθε καιροῦ» (*antica prattica di ogni tempo*)⁹¹ καί μάλιστα tanto triviale e comune (τετριμμένη καί κοινή)⁹². Οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς τῆς Κιμῶλου στήν, ἀπό 20 Μαΐου 1669, πιστοποίησή τους ὑπέρ τοῦ Καμίλλη, ἐδήλωναν «ὅπως, ὄχι μόνον πριχοῦ τόν μπόλεμον ... ὄντας ἀκόμη καί Τοῦρκοι ἀφεντάδες καί κριτάδες εἰς τόν τόπον ἀπάνω ... μά καί εἰς τόν καιρόν τουτουνοῦ τοῦ πολέμου ἐβάπτισαν πολλοί ἀπό ἡμᾶς τούς Ρωμαίους ἱερεῖς παιδιὰ Τούρκων»⁹³. Δηλαδή καί πολύ πρό τῆς ἐνάρξεως (1645) τοῦ πολέμου Τουρκίας-Βενετίας, ὅταν ἀκόμη ὑπῆρχαν στά νησιά Τοῦρκοι διοικητές καί δικαστές, «μέ ἐλευθερίαν ἐβαπτίζαμεν τούς Τούρκους»⁹⁴, συμπλήρωναν οἱ Κιμῶλιοι ἱερεῖς. Ἐπίσης, στό ἔγγραφο τῶν ἱπποτῶν τῆς Μάλτας, ἀναφέρεται ὅτι αὐτοί δέν ἔκαναν τίποτε ἄλλο, ἀπό τό νά συνεχίζουν ἕνα ἔργο πού παρέλαβαν ἀπό τούς προκατόχους τους, πιθανόν δέ καί αὐτοί ἀπό τούς δικούς τους.

2. Οἱ βαπτιζόμενοι Μωαμεθανοί

Ὡς βαπτιζόμενοι ἀναφέρονται Τοῦρκοι, mori=μαῦροι⁹⁵ καί negri=νέγροι⁹⁶, συνήθως σκλάβοι τῶν ἱπποτῶν τῆς Μάλτας ἢ ἄλλων δυτικῶν πειρατῶν, ἀλλά καί ἐλεύθεροι Τοῦρκοι καί τέκνα Τούρκων⁹⁷. Τόσον οἱ σκλάβοι, ὅσο καί οἱ λοιποί Μωαμεθανοί, φέρεται ὅτι προσέρχονταν στόν Χριστιανισμό οἰκειοθελῶς. Οἱ πρῶτοι, εὐρισκόμενοι

91. Ἐγγραφο Α', 20-21.

92. Ἐγγραφο Ζ', 18-19.

93. Slot, Ἐκκλησίαι, 149.

94. Slot, Ἐκκλησίαι, 150.

95. Ἐγγραφο Α', 4-5 καί Β', 8-9.

96. Ἐγγραφο Β', 13-14.

97. Ἐγγραφο Γ', 8-9.

ἐπί μακρὰ διαστήματα ἐπί τῶν δυτικῶν πολεμικῶν πλοίων, «μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐξοῦσαν τά μυστήρια τῆς Ἁγίας Πίστεως καί, τελικά, ἐξέφραζαν τήν ἐπιθυμία νά γίνουν Χριστιανοί»⁹⁸, ἔγραφαν οἱ ἱππότες τῆς Μάλτας στήν Προπαγάνδα, θέλοντας, προφανῶς, νά δείξουν ὅτι ἡ προσέλευση τῶν σκλάβων στό καθολικό δόγμα δέν ἦταν προῖόν βίας ἢ τρόπος ἀποφυγῆς τῶν δεινῶν τῆς σκλαβιάς, ἄν καί οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι εὐρίσκονταν στά πλοῖα ἄλλοι 4, ἄλλοι 8 καί ἄλλοι 12 χρόνια δέσμιοι⁹⁹.

Περισσότερο πιστευτοί γίνονται οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς τῆς Κιμῶλου πού ἔγραφαν «εἴμαστε πάντα ἔτοιμοι νά βαπτίζωμεν ὅσους Τούρκους θεληματικῶς ζητήσωσιν ἅγιον βάπτισμα, ἔστοντας (τοῦτο) καί νά εἶναι τό πλέον θεάρεστον ἔργον, ὅπου λογιάζομεν νά ἡμποροῦμεν νά κάμνωμεν σύροντας εἰς τό φῶς τῆς πίστεως καί ὀρθοδοξίας τέσ ψυχές ὅπου στέκουσι νά χαθοῦν»¹⁰⁰. Στούς «θεληματικῶς» προσερχομένους στόν Χριστιανισμό περιλαμβάνονται καί τά παιδιὰ μέ γεννήτορες Τούρκους, οἱ μητέρες τῶν ὁποίων «ἡ κάποιος χριστιανός συγγενής τους», τά ἐβάπτιζαν, ἐν γνώσει τοῦ γεννήτορος, πού ὅμως προσεποιεῖτο ὅτι ἀγνοοῦσε τό γεγονός προκειμένου νά ἱκανοποιήσῃ τήν ἐπιθυμία τῆς (χριστιανῆς προφανῶς) μητέρας¹⁰¹. Ἐπρόκειτο δηλαδή γιά παιδιὰ, τά ὁποῖα, ἐπειδή θά μεγάλωναν στίς μικρές χριστιανικές κοινωνίες τῶν νησιῶν, μέσα στίς ὁποῖες ἔπρεπε νά ἐπιβιώσουν, ἐφρόντιζαν νά γίνουν χριστιανοί. Στήν κατηγορία αὐτή πρέπει νά κατατάξουμε, κατά τούς ἰσχυρισμούς τοῦ Καμίλλη, τόν don Francesco Comneno, decano τότε τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ Νάξου, ἀφοῦ αὐτός ἦταν figlio d'un Turco καί ὄχι ἐκχριστιανισθέντος Τούρκου¹⁰². Ἀντίθετα, τέκνα Τούρκων, μέ χριστιανές μητέρες πού δέν τά ἐβάπτισαν, ὑπέφεραν πολλά δεινά στή ζωή τους¹⁰³, μολονότι νόμιμα κατά τόν ἱερό νόμο τῶν Μωαμεθανῶν.

98. Ἐγγραφο Α', 4-6.

99. Ἐγγραφο Α', 30-31.

100. Slot, Ἐκκλησίαι, 149-150.

101. Ἐγγραφο Γ', 8-15.

102. Ἐγγραφο Η', 75-84.

103. Ἀντ. Φλ. Κατσουροῦ, Οἱ Τοῦρκοι τῆς Νάξου, στήν Ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, ἐν Ἀθήναις 1973 Θ' (1971-1973), 152 ἐπ., ὅπου ἀναφέρεται ἡ περίπτωση τοῦ «μεγαλειοτάτου ἀφέντη» Μεῦμέτη τζελεπῆ, τέκνου τοῦ Ἰουσοφ κεχαγιά καί τῆς ὀρθόδοξης χήρας Μαγδαληνῆς Μοσκονᾶ, ἡ ὁποῖα ἦταν πάντοτε ἀνήσυχη γιά τόν γιό της γιατί ἐκινδύνευε ἡ ζωή του κάθε φορά πού ἔφθαναν στό νησί χριστιανοί κουρσάροι (σελ. 154), προφανῶς γιάτί ὁ Μεῦμέτης τζελεπῆς δέν εἶχε γίνει χριστιανός.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχουν οι μαρτυρίες για τον έγχριστιανισμό τέκνων άξιωματούχων Μωαμεθανών, όπως κεχαγιάδων¹⁰⁴, νάιπηδων¹⁰⁵ και καδήδων¹⁰⁶, μολονότι δέν παραδίδεται άν πρόκειται περί τέκνων μέ άμφοτέρους τούς γονεΐς Μωαμεθανούς.

3. Τό βάπτισμα και οι πανηγυρισμοί

Του μυστηρίου τής βαπτίσεως προηγείτο στάδιο κατηγήσεως τών άλλοθρήσκων στον Χριστιανισμό από κληρικούς τών νησιών, καθολικούς και όρθοδόξους, ανάλογα μέ τό δόγμα πού θά ακολουθοΰσαν οι προοριζόμενοι για βάπτισι¹⁰⁷. «Μέ τάξιν και παρρησίαν τής Έκκλησίας μας, κατά τήν συνήθειαν», αναφέρεται χαρακτηριστικά στην έπιστολή τών όρθοδόξων κληρικών Κιμώλου¹⁰⁸. Οι ίππότες τής Μάλτας, πού είχαν τακτικό άγκυροβόλιό τους τό λιμάνι τής Μήλου, άνέθεταν τήν κατήχηση στους καθολικούς έφημερίους και τούς καπουτσίνους τής εκεί Άποστολής.

Μετά τήν κατήχηση ακολουθοΰσε ή βάπτισι, είτε στα Κυκλαδονήσια (κατονομάζονται ή Μήλος, ή Νάξος, ή Πάρος, ή Άνδρος, ή Σϋρος, ή Σίφνος, ή Σαντορίνη, ή Κίμωλος, ή Μύκονος, ή Τήνος, αλλά και tutte l'altre isole del'Arcipelago)¹⁰⁹, είτε στη Μάλτα¹¹⁰, εκείνων βέβαια πού θά ακολουθοΰσαν τό λατινικό δόγμα.

Μεγάλη έντύπωση προκαλεί τό γεγονός ότι, στίς τελετές βαπτίσεων Μωαμεθανών στίς Κυκλάδες, περιλαμβάνονταν, συνήθως, και πανηγυρισμοί «μέ κωδωνοκρουσίες, τρομπέτες, πυροβολισμούς και άλλες θορυβώδεις έκδηλώσεις», ένω σέ πολλά νησιά, οι νεοφώτιστοι «έφεραν λευκά ένδύματα»¹¹¹. Στόν δημόσιο και πανηγυρικό αυτόν χαρακτήρα τών βαπτίσεων θά μπορούσε νά διακρίνει κανείς τό σύμβολισμό τής κατανικήσεως του άλλοθρήσκου κυριάρχου και νά διαπιστώσει τόν δυναμισμό τών υποδοΰλων Κυκλαδιτών, όπως και τήν, μέχρι προκλήσεως, τόλμη τους, άφοΰ έμφανίζονται νά μήν υπολογίζουν καν τήν ύπαρξη του τουρκικού κράτους¹¹². Άλλωστε

και στα πανηγύρια τών Άγίων και τίς άλλες έορταστικές έκδηλώσεις, ύψωναν λάβαρα και σημαίες τής Μάλτας, τής Βενετίας, τής Ίσπανίας και άλλων Χριστιανικών κρατών¹¹³. Τά φαινόμενα αυτά, τά όποια φανερώνουν ανθρώπους πού δέν είχαν ύποταχθεί στό μοιραίο και τή δυστυχία τους, προσεπιμαρτυροΰν ότι οι κάτοικοι τών Κυκλάδων και, ιδιαίτερα, οι όρθόδοξοι Έλληνες, δέν αποτελοΰσαν «μία άπολιτική, θρησκευτική κοινότητα ίσοδούλων» πού φυτοζωΰσε μέσα στα φοβερά δεινά τής τουρκοκρατίας¹¹⁴, «άλλά διαφοροποιημένη πολιτική κοινωρία μέ θεσμική συγκρότηση... και ιδεολογία... πού δέν περιορίστηκε στους θρήνους για τήν Άλωση»¹¹⁵.

Έτσι, ή έξήγησι του φαινομένου τών βαπτίσεων Μωαμεθανών κατά τήν τουρκοκρατία πρέπει, κατά τή γνώμη μου, νά αναζητηθεί μέσα στα ευρύτερα πλαίσια τής άνωτέρω τοποθετήσεως. Τό παράτολμο, όπως φαίνεται, τών βαπτίσεων, όχι βέβαια από τούς ίππότες τής Μάλτας και τούς άλλους δυτικού δόγματος πειρατές και κουρσάρους, όσο άπ' αυτούς πού κατοικοΰσαν μόνιμα στα νησιά και, ιδιαίτερα, τούς όρθοδόξους Έλληνες, καθώς και οι πληθωρικές δραστηριότητες τών τελευταίων, όπως περιγράφονται από τόν Καμίλλη στο έγγραφο Η', 33-41 (βλ. και § Γ, 2), δέν φανερώνουν ανθρώπους μέ ήττοπάθεια και έκμηδενισμένο ήθικό, άλλ' άτομα μέ μεγάλες ικανότητες, θάρρος και έπίγνωση τών επιχειρουμένων και τών συνεπειών τους. Τό παράτολμο τών βαπτίσεων δέν έστηρίζονταν βέβαια στην παρουσία Βενετών-πειρατών κατά τήν μακρά περίοδο του βενετοτουρκικού πολέμου (1645-1669), άφοΰ και πρό αυτού, «όντας άκόμη και Τούρκοι άφεντάδες και κριτάδες εις τόν τόπον άπάνω ... έστοντας αυτοί νοικοκύρηδες έδω εις τά νησιά»¹¹⁶, οι βαπτίσεις έτελοΰντο, τό ίδιο άφοβα. Συνεπώς, ή έξήγησι του φαινομένου εύρίσκεται στην ικανότητα τών Κοινοτήτων και στον δυναμισμό τών κοινωριών τους.

μώλου, από 20.5.1669, στην όποία αναφέρεται ότι έβάπτιζαν «χωρίς νά έχωμεν καμμίαν αντίρρησι και φόβον τών Άγαρηνών... έλπίζοντας πώς δέν θέλομεν ιδεί πλέον τό άνομον γένος εκείνων νά μάς όρίζη...».

113. Έγγραφο Η', 31-33.

114. Περί τών δεινών τών Κυκλαδιτών βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Αί Κυκλάδες κατά τούς μεταξΰ τών Τούρκων και τών Βενετών πολέμους (1644-1669 και 1684-1699), στον τόμο «Εις Μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου», έν Άθήναις 1935, 132-139, και αναδημοσίευση στο περιοδ. «Άπεραθίτικα», 1, έτος ΙΙΙ, 1990, 41-49.

115. Δ. Γ. Άποστολοπούλου - Π. Δ. Μιχαήλαρη, Η Νομική Συναγωγή του Δοσιθέου, μία πηγή και ένα τεκμήριο, Άθήνα 1987, 7 (έκδοσι Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών).

116. Slot, Έκκλησία, 149-150.

104. Έγγραφο Η', 91-93.

105. Έγγραφο Η', 89-90, 93-94.

106. Έγγραφο Η', 71-73.

107. Έγγραφα Α', 14-16 και Ε', 20-22.

108. Slot, Έκκλησία, 149.

109. Έγγραφα Ζ', 51-54 και Η', 71-100.

110. Έγγραφο Ε', 21-22.

111. Έγγραφο Η', 13-16.

112. Slot, Έκκλησία, 149, όπου ή έπιστολή τών όρθοδόξων κληρικών τής Κι-

Σχετική είναι ή μαρτυρία του προξένου της Γαλλίας στη Μήλο Nicolo Zuco, ό οποίος, αναφερόμενος στον προβαλλόμενο από τους έχθρους του Καμίλλη κίνδυνο πού, δηθεν, διέτρεχε ό καθολικισμός από τις βαπτίσεις, πληροφορούσε την Προπαγάνδα ότι «ή Κοινότητα είχε την ικανότητα να τον αποτρέψει με την καταβολή, σε έσχάτη ανάγκη, μιας χρηματικής ποσότητας στον Μεγάλο Τουρκο (τόν σουλτάνο) και όλα θά έσβυναν μέσα στη λήθη»¹¹⁷.

4. Οι βαπτίσεις μορφή ανταγωνισμού

Δέκα λόγους επικαλέσθηκε ό Καμίλλης για να δικαιολογήσει τις βαπτίσεις, πού έτέλεσε στη Μήλο. Δύο απ' αυτούς αναφέρονταν στους όρθοδόξους Έλληνες, οι όποιοι έβάπτιζαν, επίσης, Μωαμεθανούς (έγγραφο Η', 148-149) και, σε περίπτωση δικής του άρνήσεως, ήταν απολύτως βέβαιο ότι θά έσπευδαν να βαπτίσουν τους σκλάβους των ίπποτων κατά τό δικό τους δόγμα, αφού ήταν πάντοτε έτοιμοι και προθυμότατοι προς τουτό (Η', 152-153). Βέβαια οι ίππότες δεν θά κατέφευγαν στους όρθοδόξους κληρικούς για να βαπτίσουν τους σκλάβους τους, πράγμα πού μπορούσαν να κάνουν άργότερα στη Μάλτα, άλλ' ό Καμίλλης ήθελε έτσι να δείξει στην Προπαγάνδα ότι ό Καθολικισμός ύστερούσε έναντι των όρθοδόξων, οι όποιοι δεν είχαν να αντιμετώπισουν άπαγορεύσεις, όπως εκείνος, και είχαν απόλυτη έλευθερία κινήσεων.

Η επίκληση από τον Καμίλλη του «κινδύνου» των Έλλήνων, φανερώνει τις, άνεκαθεν, ύπάρχουσες μεγάλες διαφορές μεταξύ των δύο δογμάτων στις Κυκλάδες και τον άκατάπαυστο ανταγωνισμό τους. Απόψεις περί άρμονικής συμβιώσεως μεταξύ των δύο Κοινοτήτων, είναι περίπου φανταστικές, όπως μαρτυρούν χιλιάδες έγγραφα πού έχω μελετήσει και βεβαιώνουν για τό ακριβώς αντίθετο, ειδικά κατά τον 17ο αιώνα.

Οι δυτικοί πειρατές και, όλως ιδιαίτερα, οι ίππότες της Μάλτας, στρατιώτες-μοναχοί οι τελευταίοι και φανατικοί καθολικοί, είχαν στις επιδιώξεις τους και τον προσηλυτισμό στον Καθολικισμό «αίρετικων», όπως αποκαλούσαν τους όρθοδόξους, και άλλοθρησκων. Θά ήταν, νομίζω, έντελως παράλογο να δεχτούμε ότι «οικειοθελώς» προσέρχονταν στον καθολικισμό οι σκλάβοι τους και όχι για να γλυτώσουν από τά δεινά τους. Τουτό δεν σημαίνει ότι και οι όρθόδοξοι

δέν άσκοούσαν προσηλυτισμό μετερχόμενοι τά δικά τους μέσα και τρόπους. Και δεν ήταν μόνον οι επικλήσεις ή αποδείξεις της άρχαιότητας και γνησιότητας του δόγματός τους, ή των προνομίων πού άπελάμβαναν από τό τουρκικό κράτος οι ραγιάδες κ.λπ. κ.λπ., αλλά και πολλά άλλα, πραγματικά και ψυχολογικά, μέσα. Ό ιησουΐτης πρέ Marco Lima, σε έκθεσή του, από 26 Όκτωβρίου 1632, προς την Προπαγάνδα, άνέφερε ότι, κατά την επίσκεψή του στη Σίφνο, εύρηκε «δύο γυναΐκες (καθολικού δόγματος) πού είχαν πάρει την απόφαση να άσπασθούν την όρθοδοξία μόλις εύρισκαν σύζυγο Έλληνα»¹¹⁸, έλλείπει, προφανώς, καθολικων. Προς αυτήν την κατεύθυνση, του έκμηδενισμού του αριθμού των Λατίνων στο νησί τους, έκινούντο με μεγάλη δραστηριότητα οι Σίφνιοι. Όταν τον προηγούμενο χρόνο ήλθαν από την Σύρο τριάντα καθολικοί για μόνιμη έγκατάστασή τους στη Σίφνο, οι όρθόδοξοι έκίνησαν γή και ούρανό για να τους διώξουν, πράγμα, πού τελικά επέτυχαν¹¹⁹. Στην ίδια έκθεση του Lima αναφέρεται ότι «ό Έλληνας οικονόμος υπέσχετο σε έναν φτωχό Λατίνο ότι θά του έδινε δύο τζεκίνια άν προσέρχονταν στην όρθοδοξία, αλλά δεν τό επέτυχε γιατί του άπήντησε ότι αυτός θά του έδινε τρία, άν γίνονταν εκείνος καθολικός»¹²⁰. Ό ίδιος οικονόμος, Άπόστολος ιερεύς Γοζαδίνος (μέλος της δυναστικής οικογενείας της Σίφνου των Gozzadini, κλάδος της όποίας προσήλθε στην Όρθοδοξία πρό του 1580)¹²¹, επί δύο μήνες πού άσθενούσε βαρύτατα ή, καθολικού δόγματος, κουνιάδα του Margartina Gozzadina, σύζυγος του όρθοδόξου άδελφού του, έπεδίωκε πειστικά να την μεταστρέψει στην Όρθοδοξία. Όμως με την ήθική συμπαράσταση του καθολικού επισκόπου Σίφνου Giacomo della Rocca, άπεβίωσε καθολική και εκηδέυτηκε απ' αυτόν «προς μεγάλη λύπη του όρθοδόξου συζύγου της και του οικονόμου Γοζαδίνου πού προΐσταται των Έλλήνων»¹²² γιατί δεν επέτυχαν του σκοπού τους.

Μύρια είναι τά παραδείγματα της αντιπαλότητας μεταξύ καθολικών-όρθοδόξων στις Κυκλάδες πού περιέχονται σε, άνεκμετάλλευτες, άρχειακές πηγές. Ένα απ' αυτά και ό, έξεταζόμενος εδώ, εκχριστιανισμός Μωαμεθανων, τον όποιο έπεδίωκαν άμφότερα τά δόγματα.

118. SCPF/SOCC. 184, 224^v-225^r.

119. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Αρχιπέλαγος, 29, ύποσ. 24β.

120. SCPF ό.π.

121. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Η Κυρία Βρυσιανή, τά νεώτερα ιστορικά στοιχεία, Αθήνα 1981, 45. Του ίδιου, Ιστορία της Σίφνου από την Προϊστορική Έποχή μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, Αθήνα 1990, 153.

122. SCPF/SOCC. 165, 22^r+65^r, όπου έπιστολή από 2.9.1640 του della Rocca.

117. Έγγραφο Δ', 11-14.

Κατά τόν καθολικό επίσκοπο Τήνου Mauricio Doria, οί καπουτσίνιοι «άλλο δέν έκαναν παρά νά βαπτίζουν δημοσία Τούρκους και μαύρους, προκειμένου νά αύξηθει ό αριθμός τών πιστών»¹²³ τής Καθολικής Έκκλησίας. Άλλωστε τά φορτία μέ σκλάβους κατέφθαναν τότε συνεχώς στά Κυκλαδονήσια και ύπήρχε έκτεταμένο πεδίο δραστηριότητος. Κατά μαρτυρία του Καμίλλη, πού είναι άκριβής γιατί μπορούσε νά έλεγχει από τήν Προπαγάνδα, άκόμη και αυτός ό ναύαρχος και άξιωματικοί του βενετσιάνικου στόλου, του είχαν ζητήσει νά βαπτίσει Μωαμεθανούς¹²⁴, προφανώς σκλάβους στίς γαλέρες.

5. Αιτίες τών έκχριστιανισμών

Οί αιτίες προσελεύσεως Μωαμεθανών στον Χριστιανισμό, κατά τήν ιστορουμένη εποχή, είναι διάφορες και εικάζονται από έλάχιστες μαρτυρίες τών πηγών. Έχω τήν γνώμη ότι, για τήν καλύτερη προσέγγιση του θέματος, είναι σκόπιμο νά γίνει μία, κατ' άρχήν, διάκριση μεταξύ αιτίων, αναφερομένων σέ σκλάβους, και όμοίων σέ έλευθέρους Μωαμεθανούς. Τουτό δέ γιατί, για τούς πρώτους, δέν είναι παράτολμο νά υποθέσουμε ότι οί συνθήκες διαβίωσέως τους στή σκλαβιά τούς όδηγοῦσαν στήν άπόφαση νά γίνουν άρνησθήσοικο προκειμένου νά άποφύγουν τά δεινά τής δουλείας πού, για πολλούς άπ' αυτούς, κατά τό γράμμα τών ίπποτων τής Μάλτας, διαρκούσε 4, 8 και 12 μαρτυρικά χρόνια¹²⁵. Φυσικά δέν άποκλείεται και όποιαδήποτε άλλη αίτία, άκόμη και αυτή τής οικειοθελούς προσελεύσεως, άφού όλα είναι πιθανά ή δυνατά.

Γιά τούς έλευθέρους Μωαμεθανούς, οί αιτίες πρέπει νά ήταν πολλές και διάφορες. Στριζόμενος στίς μαρτυρίες τών πηγών, τίς κατέταξα σέ τρεις βασικές κατηγορίες.

α) Τής οικειοθελούς προσελεύσεως ή προσηλυτισμού.

Στήν κατηγορία αυτή έντάσσονται: ή θυγατέρα (άγνωστου) Καδη τής Νάξου¹²⁶, ή όποία προσήλθε στό καθολικό δόγμα, χωρίς νά γίνεται μνεία ιδιαιτέρου λόγου. Δύο Τούρκοι τής Άνδρου, πού έλαβαν τά όνόματα Άντώνιος Γραμματίκας και Ίωάννης Δαπόντες¹²⁷. Ένας Τούρκος στή Σαντορίνη, πού έγινε όρθόδοξος και ύπηρέτης του

123. Έγγραφο Ζ', 43-46.

124. Έγγραφο Η', 153-156.

125. Έγγραφο Α', 30-31.

126. Έγγραφο Η', 71-74.

127. Έγγραφο Η', 84-86.

Ίωάννη Κωτάκη¹²⁸. Στήν Κίμωλο, ή Άϊσέ, πού έβαπτίστηκε καθολική από τόν επίσκοπο Σέρρα¹²⁹ και ή Καντίνα, πού έγινε όρθόδοξη μέ τό όνομα Άννα, από τόν οίκονόμο Κιμώλου, ό όποιος μάλιστα, όταν άπεβίωσε ή Άννα, τήν εκήδευσε ό ίδιος¹³⁰, και στή Μήλο ό Τούρκος Μουσταφά, πού έγινε όρθόδοξος μέ τό όνομα Μάρκος¹³¹.

Στήν ίδια κατηγορία κατατάσσονται και τά γνήσια παιδιά Τούρκων, όπως στή Σίφνο, όλα τά παιδιά του Έβρέμ και εκείνα του Ναΐπ, πού προσήλθαν στήν όρθόδοξία¹³². Στήν Πάρο, τά παιδιά του Τούρκου Μουσουλή κεχαγιά, έγιναν όρθόδοξα, όπως και ό γιός ενός μαύρου κεχαγιά¹³³. Στήν Άγουσσα, επίσης όρθόδοξα, τά παιδιά του Χουσεΐν, πού έφεραν τά τούρκικα όνόματα Μεριενή, Μουσταφά, Άλη και Μεμέτ¹³⁴ και στήν Κίμωλο τά παιδιά του Χασάν, όνομαζόμενα Άλη, Ραντία, Φατιμέ, επίσης όρθόδοξα¹³⁵.

β) Τής άποφυγής διώξεων.

Κατά τίς μέχρι τώρα γνωστές μαρτυρίες, οί Τούρκοι δέν έδίωκαν τούς εκχριστιανιζόμενους όμοεθνείς και όμοθρήσκους τους¹³⁶. Άντίθετα, είναι γνωστές επιδρομές δυτικών πειρατών και κουρσάρων στή Νάξο για τή σύλληψη Τούρκων μονίμων κατοίκων¹³⁷ ή Ναξίων πού είχαν έξισλαμισθει¹³⁸. Τουτό είχε ως άποτέλεσμα νά εγκαταλείψουν σιγά-σιγά τό νησί οί Τούρκοι για νά άποφύγουν τίς διώξεις. Κάποιοι άπ' αυτούς, πού είχαν λόγους νά παραμείνουν στον τόπο, είναι πολύ πιθανόν νά προσήλθαν στον Χριστιανισμό.

γ) Τής τελέσεως γάμου.

Άναφέρεται λ.χ. στή Νάξο ή Τουρκάλα Μεριενή, θυγατέρα Σεφέρ, συζευγμένη πρώτα μέ Τούρκο, ή όποία προσήλθε στήν Όρθόδοξία προκειμένου νά συζευχθει μέ Έλληνα και κατόπιν μέ Λατίνο, όποτε άκολούθησε τό λατινικό δόγμα¹³⁹. Στή Μήλο, ό μαῦρος Άλη, έβαπτίστηκε καθολικός από τόν επίσκοπο Σέρρα, συζεύχθηκε μέ

128. Έγγραφο Η', 90-91.

129. Έγγραφο Η', 97-98.

130. Έγγραφο Η', 98-100.

131. Έγγραφο Η', 103-104.

132. Έγγραφο Η', 89-90.

133. Έγγραφο Η', 91-93.

134. Έγγραφο Η', 94-96.

135. Έγγραφο Η', 96-97.

136. Έγγραφα Δ', 8-11, Ζ', 20-25 και Η', 22-27.

137. Κατσαροῦ, Οί Τούρκοι, 154.

138. Αὐτόθι.

139. Έγγραφο Η', 73-76.

ὀρθόδοξη καὶ ἐβάπτισε τὰ παιδιά πού ἀπέκτησε μαζί της κατὰ τὸ καθολικὸ δόγμα¹⁴⁰. Τὰ παιδιά αὐτά, ἀρκετὰ μεγάλα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Καμίλλη, ἐπήγαιναν στό σχολεῖο πού διατηροῦσε ὁ ἴδιος¹⁴¹. Στὴ Μύκονο, ἡ θυγατέρα ἑνὸς ναΐπη, ἔγινε ὀρθόδοξη προκειμένου νὰ συζευχθεῖ μέ Ἑλληνα, ὁ ὁποῖος ἔγινε στή συνέχεια ἱερεὺς καὶ ἐκείνη πρεσβυτέρα¹⁴².

6. Ἡ τύχη τῶν ἐκχριστιανιζομένων

Γιὰ τὴν τύχη τῶν ἐκχριστιανιζομένων δὲν γνωρίζουμε πολλὰ πράγματα. Τί ἀπέγιναν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι μετὰ τὴ βάπτισή τους; Εἰδικὰ γιὰ τοὺς σκλάβους δὲν ἔγινε δυνατόν νὰ δώσω οὔτε μία ἀπάντηση στό ἐρώτημα. Γιὰ τοὺς ὑπολοίπους, τὰ στοιχεῖα τῶν ἐγγράφων μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε, στηριζόμενοι στίς αἰτίες τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τους, τὴν περαιτέρω τύχη τους. Ὅπως λ.χ. γι' αὐτούς πού συνεζεύχθησαν στὰ διάφορα νησιά, ὅτι ἔμειναν ἐπὶ τόπου καί, ἐργαζόμενοι κατὰ τίς δυνατότητές τους, θά ἐπέρασαν τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βίου τους, μέ τίς οἰκογένειες πού ἐδημιούργησαν ἀκολουθώντας τὴν τύχη τῶν ὑπολοίπων συγκατοίκων τους. Παράδειγμα ὁ ἀνωτέρω Ἀλῆ στὴ Μῆλο, πού ἔκανε παιδιά μιγάδες (moretti τὰ ἀποκαλεῖ ὁ Καμίλλη)¹⁴³, τὰ ὁποῖα ἐπήγαιναν καί στό σχολεῖο. Ἡ στὴ Σαντορίνη ὁ Τοῦρκος πού ἔμεινε ὑπηρέτης τοῦ Κωτάκη, ἡ πρεσβυτέρα στὴ Μύκονο κ.λπ.

7. Ἡ ἀπόλυτη θρησκευτικὴ ἐλευθερία

Ὁ τελευταῖος λόγος, ἀπὸ τοὺς δέκα, πού ἐπικαλέσθηκε ὁ Καμίλλη γιὰ νὰ δικαιολογήσει τίς βαπτίσεις πού ἐτέλεσε στὴ Μῆλο, ἀναφέρεται στὴν ἀπόλυτη θρησκευτικὴ ἐλευθερία πού ἀπελάμβαναν οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων, μόνοι αὐτοί, μέσα στό τουρκικὸ κράτος. «*Στὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους*», ἔγραφε, «*ὁ μωαμεθανικὸς νόμος δὲν ἔχει τὴν ἴδια ἰσχὺ πού ἔχει σὲ ἄλλες περιοχὲς ὑποκείμενες στὸν Τοῦρκο, ὅπως λ.χ. στὴ Χίο, τὴ Σμύρνη, τὸ Χαλέπι κ.λπ.*», στίς ὁποῖες, συνέχιζε, «*δὲν ἀπολαμβάνουν τόσων προνομίων, ὅσων ἀπολαμβάνουμε ἐμεῖς... δυνάμει Ἀκτιναμέ, δηλαδή Βούλας τοῦ Με-*

140. Ἐγγραφο Η', 100-103.

141. Αὐτόθι.

142. Ἐγγραφο Η', 93-94.

143. Ἐγγραφο Η', 101-103.

γάλου Κυρίου», ὥστε, «*στὰ μέρη τοῦ Ἀρχιπελάγους νὰ ζοῦμε μέ κάθε χριστιανικὴ ἐλευθερία, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει στὰ χριστιανικά κράτη*»¹⁴⁴.

Ἡ κατάταξη τῆς Χίου στίς περιοχὲς στίς ὁποῖες ἴσχυαν ἄλλοι, αὐστηροὶ νόμοι καὶ περιορισμοί, θά ἔπρεπε, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, νὰ ὀδηγήσει στὴν ἀπόρριψη τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Καμίλλη. Καί τοῦτο γιὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ, ὑπὲρ τῶν Κυκλάδων, ἀκτιναμέδες τῶν σουλτάνων εἶχαν ὡς ὑπόδειγμα ἐκείνον τῆς Χίου¹⁴⁵. Ὅμως φαίνεται πῶς ὁ Καμίλλη ἐγνώριζε πολὺ καλά τὰ πράγματα τοῦ Αἰγαίου γιὰ τὴν Χίο ὑπῆρχε πιὸ ἔντονη τουρκικὴ παρουσία ἀπὸ διοικητικούς καὶ δικαστικούς ὑπαλλήλους, καθὼς καὶ μικρὴ στρατιωτικὴ δύναμη ὑπὸ ἕναν ἀγά, ἡ ὁποία ἠῤῥξανε σὲ 400 ἄνδρες ἐν καιρῷ πολέμου¹⁴⁶, ὅπως τότε, παρά τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ διοίκηση τοῦ νησιοῦ στηρίζονταν σὲ εἰδικὸ προνομιακὸ καθεστῶς.

Συνεπῶς, ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Καμίλλη περὶ θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων ἐλευθεριῶν στίς Κυκλάδες, δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς πραγματικότητος, γιὰ τὸ τουρκικὸ κράτος, ἐκ τῶν πραγμάτων (ἀδυναμία ἀσκήσεως ἀπὸ τὸ ἴδιο τῆς διοικήσεως τῶν νησιῶν, ἔντονη παρουσία μεγάλων ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Βενετίας, δυτικῶν πειρατῶν καὶ κουρσάρων κ.λπ.), ἀκολουθοῦσε πολιτικὴ ἀνεκτικότητα, ἀρκούμενο στὴν εἴσπραξη τῶν φορολογιῶν καὶ μόνο. Κάθοδοι, κατὰ καιροῦς, τοῦ καπουδάν πασᾶ στὰ νησιά, κυρίως γιὰ τὴν εἴσπραξη τῶν φορολογιῶν καί, ἐπ' εὐκαιρία, ἐπιλύσεως διαφορῶν ἢ τιμωρίας παρεκτρεπομένων κατοίκων ἢ ὀλοκλήρων νησιῶν, δὲν ἄλλαζαν τὴν ἐν γένει ἐπικρατοῦσα κατάσταση. Ἄλλωστε γι' αὐτὴν ὑπόλογοι ἐνώπιον τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἦταν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Κοινοτήτων.

Οἱ ἀκτιναμέδες τῶν ἐτῶν 1580, 1628/1629 καὶ 1646 ὑπὲρ τῶν κατοίκων τῶν Κυκλάδων, περιελάμβαναν διατάξεις πλήρους ἐλευθερίας στὴν ἄσκηση τῆς λατρείας καὶ ἐκουσίου, μόνον, ἐξισλαμισμοῦ χριστιανῶν κατὰ τὰ ἐπιτασσόμενα στὸν ἱερό νόμο¹⁴⁷. Ὁ νόμος

144. Ἐγγραφο Η', 158-164.

145. Γιὰ τοὺς ἀκτιναμέδες γενικὰ καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. τοῦ Βασ. Βλ. Σφυρόερα, *Οἱ Δραγομάνοι τοῦ στόλου, ὁ θεσμὸς καὶ οἱ φορεῖς*, Ἀθήναι 1965, 1, 16 καὶ 22.

146. Γεωργίου Ι. Ζολώτα, *Ἱστορία τῆς Χίου*, ἐν Ἀθήναις 1926, Γ', μέρος πρῶτον, Τουρκοκρατία, 67-68.

147. Βλ. τὰ κείμενα τοῦ Ζολώτα, *Ἱστορία*, 60, 100, 104 καὶ τοῦ Δημ. Π. Πασχάλη, *Προνόμια καὶ Διοικήσεις τῶν Κυκλάδων ἐπὶ τουρκοκρατίας*, στὰ *Ἀνδριακά Χρονικά*, 1, Ἰανουάριος 1948, 120-150.

αὐτός δέν ἀπαγόρευε μικτούς γάμους Μωαμεθανῶν μέ χριστιανές γυναῖκες, ἐνῶ προέβλεπε βαρύτερες ποινές, καί τόν θάνατο, σέ περίπτωση γάμου μεταξύ χριστιανοῦ καί μωαμεθανῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπιζε μεγάλο πρόβλημα μέ τόν λεγόμενο γάμο «προσωρινῆς» μορφῆς (Kabin), πού ἀνεγνώριζε τό τουρκικό δίκαιο. Ὁ γάμος αὐτός συνετελεῖτο ὅταν ἕνας Μουσουλμάνος προσέφερε «γαμήλιο δῶρο» σέ χριστιανή πού εἶχε τήν ἔννοια «ἐνοικιασμοῦ» της γιά ὀρισμένο χρονικό διάστημα. Τά τέκνα ἀπό τούς γάμους αὐτούς ἐθεωροῦντο νόμιμα¹⁴⁸.

Γάμοι Τούρκων μέ χριστιανές γυναῖκες καί τῶν δύο δογμάτων ἀναφέρονται στή Νάξο, ὅπου μικρός ἀριθμός ἀπό αὐτούς εἶχε ἐγκατασταθεῖ στό νησί ἀπό τά τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος¹⁴⁹. Ἐπίσης, γάμοι ἢ παράνομες συμβιώσεις δυτικῶν πειρατῶν μέ ὀρθόδοξες γυναῖκες, δημιουργοῦσαν προβλήματα στίς μικρές κυκλαδικές κοινωνίες μέ πολυποικίλες προεκτάσεις. Ὁ Καμίλλης ἀναφερόμενος ἐπιβαρυντικά στούς Ἑλληνας, ἔγραφε: «Δίνουν (στούς κουρσάρους) σέ γάμο ἢ χωρίς γάμο τά κορίτσια τους»¹⁵⁰ καί, σέ ἄλλη ἐπιστολή του, ἀπό 25 Ἰουνίου 1688, ἀκριβολογεῖ:

«Σέ πολλά ἀπό τά νησιά αὐτά, παρατηροῦνται ἀταξίες καί καταχρήσεις ὡς πρός τό μυστήριον τοῦ γάμου, τόσο ἀπό τήν ἀνεπάρκεια τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν, ὅσο καί ἀπό τήν κακοήθεια μερικῶν ἀχρείων χριστιανῶν, Γάλλων καί Ἰταλῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐρχόμενοι σ' αὐτά τά μέρη μέ κουρσάρικα πλοῖα, εἴτε μέ τή βία, εἴτε μέ τή συναίνεση Ἑλληνίδων γυναικῶν, νυμφεύονται κατά τό ὀρθόδοξο δόγμα, μερικές μάλιστα φορές ἀναγκάζουν καί τούς λατίνους ἐφημερίους νά τούς νυμφεύσουν παρουσιάζοντας πλαστές βεβαιώσεις ὅτι εἶναι ἄγαμοι ἢ τελοῦν σέ χηρεία καί, μετά τόν γάμο, ἀφοῦ ἱκανοποιήσουν τίς σεξουαλικές ἐπιθυμίες τους, ἐγκαταλείπουν τίς γυναῖκες αὐτές, ἄλλες σέ κατάσταση ἐγκυμοσύνης καί ἄλλες μέ δύο ἢ τρία παιδιά βαπτισμένα κατά τό λατινικό δόγμα. Οἱ μητέρες ὅμως τά ξαναβαπτίζουν κατά τό ὀρθόδοξο ἢ τούς δίνουν τό ἅγιο μύρο ἢ χρίσμα, ἀκόμη καί τήν ἅγια κοινωνία γιά νά γίνουν πραγματικοί χριστιανοί, γιὰτί εἶναι παιδιά σκυλόφραγκων, ὅπως τούς ἀποκαλοῦν. Αὐτή ἡ

148. Ἀποστ. Βακαλοπούλου, Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων καί οἱ δοκιμασίες τους ὑπό τούς Τούρκους, στήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν), Ἀθήναι 1974, 56 ἐπ. (ἐξισλαμισμοί).

149. Κατσουροῦ, ὁ.π.

150. Ἐγγραφο Η', 38-39.

ἐλεεινή συμπεριφορά δημιουργεῖ στούς Ἑλληνας κακίστη γνώμη γιά τούς δυτικούς σέ σημεῖο πού νά πιστεύουν ὅτι ὅλοι οἱ Φράγκοι εἶναι ἄθεοι, ὅπως αὐτοί οἱ ἴδιοι. Ἔτσι, ὅλοι οἱ κόποι καί οἱ ἰδρώτες πού ἔχουν χυθεῖ ἐπί χρόνια ἀπό τούς ἱεραποστόλους, ἐκμηδενίζονται σέ ἕνα λεπτό ἀπό τούς κακοῦς αὐτούς χριστιανούς μέ τίς καταχρήσεις τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου»¹⁵¹.

Τά διάφορα αὐτά κοινωνικά φαινόμενα, συχνότατα στά νησιά τῶν Κυκλάδων κατά τήν ἱστορουμένη ἐποχή, δημιουργοῦσαν δυσάρεστες καταστάσεις καί μεγάλα προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν σοβαρά τίς Κοινότητες.

8. Ἡ συνέχιση τῶν βαπτίσεων

Οἱ κατηγορίες πού ἐξυφάνθησαν κατά τοῦ Καμίλλη εἶναι βέβαιο ὅτι ἀπέβλεπαν, ἀποκλειστικά καί μόνο, στήν κατασυκοφάντηση καί ματαίωση τῆς προαγωγῆς του, γιὰτί οἱ βαπτίσεις Μωαμεθανῶν δέν ἔπαψαν οὔτε μετά τά γεγονότα πού περιγράψαμε. Μεταγενέστερες πληροφορίες ἀναφέρουν ὅτι καί ὡς ἐπίσκοπος καί μάλιστα πρός τό τέλος τῆς ζωῆς του, στά 1698, ἔκανε δύο βαπτίσεις καί, εἶναι πιθανόν, νά εἶχαν προηγηθεῖ καί ἄλλες. Ἔτσι, στίς 3 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους αὐτοῦ ἐβάπτισε «τουρκική σκλάβα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ καπιτάν Albino, Πορτογαλέζου» καί στίς 6 Φεβρουαρίου ἄλλη «τουρκική σκλάβα τοῦ καπιτάν Bremond». Στήν πρώτη ἐδόθηκε τό ὄνομα Κατερίνα καί στή δεύτερη τό ὄνομα Μαρία¹⁵².

Συμπερασματικά, τό φαινόμενο τῶν ἐκχριστιανισμῶν Μωαμεθανῶν στίς Κυκλάδες κατά τήν τουρκοκρατία καί συνηθισμένο, πράγματι, ἦταν καί συχνότατο.

151. SCPF/Scr. Rif. nei Congr., Arcipel. 4, 28^{RV}.

152. Slot, Ἐκκλησίαι, 255.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Σημείωση: Τά εκδιδόμενα κατωτέρω έγγραφα, υπό τά στοιχεία Α'-Γ', τῶν Ἀρχείων τῆς Sacra Congregazione di Propaganda Fide (SCPF), προέρχονται ἀπό τόν Φάκ. ἀριθ. 423 τῆς κατηγορίας ἐγγράφων Scritture Originali Congregazioni Generali (SOCG). Εἶναι ὅλα πρωτότυπα, πλήν τοῦ Α', πού εἶναι ἀντίγραφο στήν ἰταλική ἀπό τό γαλλικό πρωτότυπο. Δημοσιεύονται ὡς ἔχουν, μέ ἐλάχιστες διορθώσεις.

[Α'] *Em(inentissimi)mi e Rev(erendissimi)mi Sig(no)ri.*

Impieghiamo in questi mari il nostro sangue e la nostra vita contro il Turco³ nemico giurato della chiesa, facciamo molti schiavi de quelli nel⁴ ritenghiamo alcuni mori a nostro servitio che col tempo essendo vissut⁵ ti nei misteri della nostra santa fede desiderano di farsi christiani. ⁶ Sin adesso li nostri predecessori e noi gli habbiamo fatto battezzare ⁷ a Milo, dove é la nostra ritirata più ordinaria senza veruna⁸ difficoltà; hora ch'abbiamo alcuni per far battezzare, il signor vic(ari)o⁹ eletto dall'E(minenze) V(ostre) Vesc(ov)o ci ha fatto molta resistenza dicendo che¹⁰ ha ordine dalla S(acra) Cong(regazio)ne di non battezzarne più temendo che questo coll¹¹ tempo non venisse a ruinare q(ues)ta chiesa. Ma altrove non ci fanno¹² queste difficoltà ne oppositioni, ma noi vorressimo più tosto far¹³ questa funtione qui, perché ci siamo tutto il di e perche it signor¹⁴ vic(ari)o é una persona ch'amministra degnamente li sacramenti¹⁵ della chiesa, instruisce perfettamente bene, et é nell'approbatione¹⁶ universale di tutti per l'integritá della sua vita. Onde suppli¹⁷ chiano humilmente l'E(minenze) V(ostre) di haver la bondá di lasciare pura¹⁸ libertá al d(ett)o sig(no)r vic(ar)io di renderci q(ues)to servitio che tutti ti suoi¹⁹ predecessori hanno riso sin al presente e di riflettere, P(rim)o, che tale²⁰ è l'antica prattica di ogni tempo e supposto che li Turchi do²¹ vessero da q(ues)to pigliar un giorno occasione di rovinare la chiesa²² latina per haver ciò in sin rotto per alcuni anni, non ne sareb²³ be ne più ne meno e che se volessero occasioni di avanie contro ²⁴ i latini troverebbero altre materie più plausibili e poi se noi²⁵ in q(ues)to vediamo qualche pericolo peculiare per la chiesa, noi che ²⁶ esponiamo tutto il giorno nostra vita per difesa di essa, non ci è pericolo ²⁷ che vogliamo far cosa che possa essere la di lei perdita, 2o q(ues)ti ²⁸ battesimi si fanno senza tanta solennitá

di sonare e concorso di popolo ²⁹ ma senza strepito, si che apena veruno se ne accorge, 3o é ben giusto ³⁰ che q(ues)ti poveri schiavi ch'abbiamo qui con voi 4, 8, 12 anni e che ³¹ conduciamo con noi tutto il di ne combattimenti alla morte et³² in fine muoiono di un colpo di moschetto o di canone, non siano pri³³ vati del sacramento di battesimo doppo haver lo domandato tanto tem³⁴ po fra gli christiani. Preghiamo dunque affettuosamente l'E(minenze)³⁵ V(ostre) di lasciar libero al sig(no)r Vic(ari)o l'amministrazione del sacramenti³⁶ di battesimo e noi dal conto nostro per accommodarsi al Iodevoli³⁷ istruzioni dategli procureremo particolarmente di farlo senza³⁸ rumore e strepito benche in effetto non vi si faccia gran solenni ³⁹ tá e q(ues)ti novi christiani e noi tutti con essi saremo obligati⁴⁰ di pregar Dio per la conservatione e prosperitá dell'E(minenze) V(ostre). ⁴¹ Ci dispiace che li altri Cavallieri di Levante non si trovano tutti⁴² qui adesso in q(ues)to porto per sottoscrivere tutti con noi et essendo⁴³ spinti dal med(esi)mo zelo, uniribbero unanimamente le loro preggere⁴⁴ e li loro voti per ottener piú facilmente q(ues)ta gratia dall'E(minenze) V(ostre) ⁴⁵ nella quale siamo tutti ugualmente interessati.

[SCPG/SOCC. 423, 265^{RV}. Στά ff. 264^R+266^{RV} τό πρωτότυπο στά γαλλικά. Βλ. καί κεφάλ. 1ο, § Β', ὑποσ. 30].

[Β'] *Adi 10 Ap(ri)le 1669 s.N. Milo*

Ad istanza del Rev(erendissimo) M(onsigno)re don Gioan(n) e Ant(oni)o Camilli già³ vicario Ap(ostoli)co et elletto Ves(co)vo di Milo comparsimo in questa⁴ publica cancelleria l'infrascritti sig(no)ri habitanti in questo⁵ luoco da me Notaro infrascritto riconosciuti et con lorro espresso⁶ giuramento affermano di sapere et respetivamente haver veduto⁷ il q(uodam) Monsignor Ill(ustrissi)mo Serra ves(co)vo morto, li R(everendi) P(adri) Capuzzini⁸ et altri sacerdoti qui a Milos battezzare Turchi e Morri⁹, maschi e femine pubblicamente che heranno schiavi condotti¹⁰ qui dalli corsari Maltesi e questo si fá ació serva all¹¹ sode(tt)o Mon(signo)r Camilli ove gl'occore.

¹² Io don Tomaso Labela ho visto il Padre Dom(eni)co ¹³ superiore di Capucini battesare schiavi negri¹⁴ nella chiesa catedrale di Milo et affermo ut supra.

- ¹⁵ Io Ben(edeto) Nesti confeso avere visto afermo |¹⁶ quanto sopra.
¹⁷ Io Pietro Brue confeso avere visto |¹⁸ afermo quanto di sopra.
¹⁹ Christoffalo Androsiano Not(ari)o publ(ico) e cancelliere sindi-
 calle|²⁰ della città di Milo affermo quanto sopra.

[SCPF/SOCG.423, 269^R]

[Γ'] **Adi 10 Ap(ri)le 1669 s.N. Milo**

Instando costi M(onsigno)r Rev(erendissi)mo Camilli già vicario App(ostoli)co et hora|³ elletto di Milo comparsino avanti di me sottoscritto|⁴ Not(ar)rio e Canci(lie)re publico l'infrascritti sig(no)ri Franc(esco) Plamaro, |⁵ Georgiò dé Via, e Nicolaastro Soffiano mercantil6 da Scio del ritto Latino de me sottoscritto conosciutti|⁷ et attestano qualmente in viso spesse volte hanno|⁸ battezzato ... eclesia(sti)zzi figl(iuo)li natti da Turchi|⁹ presentatigli dalla madre o da qualche parente, pero|¹⁰ quanto si puó secretamende et questo si fa spessissime|¹¹ volte senza veruna difficoltà et anco delle volte|¹² Io sa il padre che é Turco come il suo figlio é stato ba|¹³ tezzato e pure fa vista di non Io sapra e compiacere|¹⁴ alla moglie o a qualche parente christiano tanto|¹⁵ hanno affermato con loro giuram(en)to et hanno sotto|¹⁶ scritto di proprio pugno.

|¹⁷ Nicollas Soffiano testimonio

|¹⁸ Georgio De Via testimonio

|¹⁹ Francesco Plamaro testimonio

|²⁰ Christoffalo Androsiano Not(ari)o Pub(li)co e Canciliere|²¹
 sindacale della citta di Milo affermo quanto sopra.

|²² Noi Nicolo Zucco per sua Maestá Christia(nissi)ma

|²³ Console di Milo

|²⁴ Ovunque le presenti nostri pervenivano atestiamo|²⁵ qualmente l'oltrascritto Signor Christofalo Andro|²⁶ siano é tale quale si sottoscrive alle cui|²⁷ copie et sottoscrizioni cui si presta et da|²⁸ per tutto li si puó prestare piena fede.

|²⁹ Datta Milo li 10 Aprile 1669 s.n.

|³⁰ Nicolo Zucco console.

[SCPF/SOCG. 423, 270^R]

[Δ'] **Em(inentissi)mi e Rev(erendissi)mi Sig(no)ri Sig(no)ri P(ad)roni Col(endissi)mi.**

Havendo io inteso come vien quelerato il R(everendissi)mo Don Gio(vanni) Antonio Camilli|³ eletto di questa Chiesa per haver battezzati alcuni turchi rappresentando|⁴ i suoi emoli con finta pietá la rovina delli Ecc(lesiasti(ci) ammirai la perversita|⁵ degl'accusatori, e stimai esser obligo mio come console Regio di far consa|⁶ pevoli l'E(minenze) loro che se il supposto timore della roina sud(et)ta sia vero|⁷ sequirebbe l'istesso per tutte quest'isole ove s'é praticato da sacerdoti|⁸ Latini e Creci battezzar i turchi senza verun riguardo. Ma accio non|⁹ accaderá mai perché siano certe l'E(minenze) loro che se pace si fará e tor|¹⁰ neranno li turchi a comandarci tutte le cose fatte contro la loro|¹¹ setta, non permetterà questa communitá che siano essaminate, et|¹² alla piú stretta pagarebbe una volta qualche somma al Gran turco|¹³ acciò restino sepellite nell'oblivione. Però suplico hum(ilmen)te l'E(minenze) loro|¹⁴ di non prestar fede all'invidiosi, e gia che la loro singular prudenza|¹⁵ elesse a questa Chiesa il sudetto Monsignor Camilli si degnino anco di farlo|¹⁶ consecrare quanto prima che sará di particolar consolatione di tutti noi|¹⁷ e maggior servitio di questa chiessa; per la difesa della quale non man|¹⁸ caró mai d'adoperarmi non solo io ma tutti dell'isola che desiderano veder|¹⁹ consecrato il sudetto eletto, con che fine river(entemen)te bagio le porpore.

|²⁰ Di V(ostre) Em(inenze) Humilissimo et Devotissimo Servitore

|²¹ Milo 3 Giugno 1669 Nicolo Zucco, console.

[SCPF/SOCG. 423, 285^R]

[E'] **Emi(nentissi)mo e R(everendissi)mo S(ignore) P(ad)rone Colle(ndissi)mo**

Gia alcuni mesi sono che diedi parte a V(ostra) Em(inen)za|³ del frutto che si fa in questa Missione di Milo nell'|⁴ Arcipelago, per questo per non attediare V(ostra) Em(inen)za|⁵ vengo con la presente farli profondissima riverenza|⁶ per darli parte d'uno negotio dell'ultima importanza|⁷ cio é che V(ostra) Emi(nen)za sara ben informata del pericolo|⁸ grande che si trova nel baptezare Turchi nella Turchia|⁹ nel quale non si parla d'altro che d'esser infilzato in un|¹⁰ palo o di farsi Turco o di perder le chiese et altre grandel|¹¹ avanie; benche qui non

siano al presente Turchi, sono¹² tutti loro suditi nati et loro tributarii, e subito che¹³ Venetia fara la pace, il Turco mandara un ministro¹⁴ di Giustitia per esercitar la; per questo li christiani¹⁵ sono attenti di non dar occasione d'esser persequitati¹⁶ e molestari da detti infedeli. Ma nostro R(everendissi)mo S(ignor) vicario¹⁷ senza considerar il pericolo ove si mette non solamente¹⁸ la sua persona, ma le chiese nostre e tutti i latini¹⁹ per pura incordigia ha battezzato sette Turchi schiavi²⁰ delli S(ignori) Cavaglieri di Malta, li quali havevo dottrinato²¹ nella fede per esser battezzati in Malta, delli quali ch'era²² uno del Sig(nor) Kavagliere Bellenvilla francese, duoi altri del Conte²³ di Veru sua conserva, un altro del sig(nor) cap(etan) Bremont, francese²⁴ un'altro del sig(nor) Kaval. de Prat diffomagostiere, francese, e duois²⁵ altri del sig(nor) Commandatore di Bouilly, francese, cose che da²⁶ vinti anni che io servo la Missione in Turchia mai nissuno²⁷ ha havuto l'ardire di fare, ne il vescovo difunto ne²⁸ nissuno altro, per rispetto de i Turchi, delli quali piú volte²⁹ già ci hanno minacciati li Greci schismatici nostri grandi³⁰ nemici dicendo avanti di me che quando veniranno³¹ li Turchi accusaranno nostro vicario d'haverel³² battezzato tanti Turchi, cose che fa tremar li piú bravi³³ christiani, perche sarebbe la vorina non solamente³⁴ delle persone, ma delle chiese et occasione di grandel³⁵ avanie e tutto il Rito Latino, il quale doppo la³⁶ nostra venuta qui va aumentando ogni giorno.

³⁷ Per questo sup(p)lico vostra eminenza per l'amor di³⁸ Dio et per la conservatione del Rito nostro di proveder³⁹ a tal disgratia che puo arrivare; procurando che⁴⁰ sia dato un altro impiego al detto vicario per⁴¹ allontanarlo di qui, mandandolo, ó in Andro o⁴² altrove, dove li piacerá, questo è quanto ho⁴³ giudicato esser necessario dire a V(ost)ra Em(inen)za per⁴⁴ informaria circa un negotio di tal importanza⁴⁵ a fin che, se accade qualche disgratia a questa chiesa⁴⁶ (che Dio guardi), non sia incolpato per non havere⁴⁷ informato vostra Eminenza alli piedi della quale⁴⁸ con profondissima riverenza inchinato bascio la sua⁴⁹ sacra porpora per vivere sempre.

⁵⁰ Humilissimo, Devotissimo Obligatissimo s(ervi)tore

⁵¹ fra Dominico D'Ambiano Capucino⁵² superiore di questa Residenza di Milo⁵³ suo miss(iona)rio benche indegno.

⁵⁴ Dall'isola di Milo

⁵⁵ nell'Arcipelago alli 17 Giunio 1669.

[SCPF/SOCG. 423, 282^{RV}]

[ΣΤ'] Ill(ustrissi)mo e Rev(erendissi)mo Signore P(ad)rone Col(endissi)mo

Fu tanto all'improvviso la mia partenza da Venetia³ che non mi permise di darne l'aviso a V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma per rice⁴ ver i suoi comandi conforme m'haveva poco avanti⁵ ordinato, é statto però il mio viaggio tanto disas⁶ troso che da Ven(eti)a partito li 14 febraro arrivai al⁶ Corfú li 20 Marzo, dove per patimenti hauti in⁷ vascello restai giorni 42 infermo con la gratia⁸ del Signore rihavutomi gionti nell'isola di Sifanto⁹ li 8 Giugno, vicino a Milo non piú che milia 30¹⁰ da dove inviai al S(igno)r D(on) Gio(vanni) Ant(oni)o Camilli, vicario Apostolico il¹¹ calice che mi fu couregiato dal Monsignor Ill(ustrissi)mo Nuntio¹² Apostolico di Venetia per quella chiesa, dove per debito¹³ dell'obedienza che son tenuto in virtu di comandi di¹⁴ V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma come per sua lettera di 6 8bre prossimo passato¹⁵ qual m'impose d'informarmi per la persona del¹⁶ sudetto Camili, se ciò sia vero che habbi batezzato¹⁷ Turchi e ciò non si puó dubitare perche da per¹⁸ sone che furono presenti nella funtione fui assi¹⁹ curato et ciò sequi in Milo li 2 Marzo 1667²⁰ nella chiesa cathedrale. li Turchi erano schiavi²¹ grandi di età di raggione, di Capitan Corsaro per nome²² chiamato Monsú Lamfie, questa cosa tratan²³ dosi della Religione di Turchi da loro con seve²⁴ rissime pene vietati non puo che inemitabilmente²⁵ non avverli notabil danno alla sudetta Chiesa et²⁶ a i quei christiani et in effetto l'Armata Tur²⁷ chesca va rigirando spesso alla volta di²⁸ quel isola per trovarne congiuntura di²⁹ ruinarla che sin hora sarebbe statto effetuato, se³⁰ li vascelli dell'Armata Veneta et altri di corso³¹ non vi fossero stati capitati ad impedirli et ciò³² serva per aviso alla Sac(ra) Cong(regazio)ne per obedir a V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma³³ di quanto mi comandó, Le galere Turche s'aspeta³⁴ no qui da giorno in giorno per esiger li carazi³⁵ e subito partite io me mandaró a Santorino³⁶ da dove poi daró aviso distinto, mentre³⁷ riverentissimamente le baccio affetuoso le mani et resto.

³⁸ Sifanto li 18 Giugno 1669

³⁹ V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma e Rev(erendissi)ma

⁴⁰ al Monsignor Ill(ustrissi)mo secretario della Prop(aganda)

⁴¹ Umilissimo, Devotissimo et Obligatissimo Servo

Francesco Vescovo di Santorini

[SCPF/SOCG. 423, 275^{RV}]

[Z'] *Eminentissimi e R(everendissi)mi Sig(no)ri*

Doppo haver io di ordine di V(ostre) Em(inen)ze formato il processo di mons(igno)r³ Camilli eletto vescovo di Milo et quello subito ispedito al⁴ Roma col suo dupplicato, mi giungono lettere di 2 Marzo⁵ decorso con nuovo ordine di dovermi informare ... giudicial⁶ mente sopra l'esposto della scritta contro di lui datta costá aggra⁷ vandolo som(mamen)te di haver bat(t)iz(z)ato Turchi schiavi de corsari⁸ Maltesi e mettendo questo caso in tanta consideratione all'⁹ Em(inenze) V(ostre) fan restar dubioso e perpleso il finim(ent)o giud(izi)o¹⁰ et la somma loro imperigiebil virtú et prudenza.

¹¹ Io veram(en)te ammiro in p(ri)mo capo la malitia degli¹² accusatori et come si vertono di un ... zelo di pietá et¹³ di religione, che non é cosi, ma ben invidia e passione¹⁴ intolerabile di vedere quest' huomo loro compatrioto¹⁵ e confratello assunto alla Dignitá di vescovo, che il S(igno)r¹⁶ Iddio Io distina per i di lui meriti e bontá.

¹⁷ Il batizzare Turchi nativi et reconciliare gli¹⁸ ... á cosa tanto triviale e commune in tutto l'¹⁹ Arcipelago, che ogni uno de e(cc)-lesiastici Latini e greci lo fan(no)²⁰ senza scrupulo ne riguardo e gratie a Dio non si é²¹ sentito mai per questo capo alcun pericolo e rovina delle²² chiese, e gli Turchi pure coll' Armata ovungue capitono trovano²³ sempre di questi della loro setta già fatti christiani²⁴ e non ne parlono.

²⁵ A Naxia non puono già negare li Riv(eren)di Signori Canonici sottoscritti²⁶ contro il Camilli, che non si siano ivi donne²⁷ e huomini e figli de Turchi stessi batizzati e fatti christiani²⁸ che al presente vivono cattolicamente, in particolare una tal²⁹ d(onna) Maria figlia di Seffer Turcho, una tal sig(no)ra Catt(erin)a³⁰ figlia del Cadi Giudice di quel luoco Turco, viventi³¹ al presente e molti altri che tralascio e tutto cio³² non vi sovrasta pericoli e vorina delle chiese e³⁴ di quelli ecclesiastici.

³⁵ Pare uno de med(esi)mi Canonici, che non voglio³⁶ fargli nomine, non é forse egli figlio o nipote³⁷ se non fato di un Turcho? e pur egli non se ne di³⁸ se stesso di essere abbracciato doi Turchi, ma ha³⁹ paura della rovina di Don Camili, e di quella sua⁴⁰ chiesa; Da questo dunque comprender possero l'Em(inen)ze⁴¹ V(ostre) se gli espositori della scritta sono veridichi e lo⁴² fanno per zelo d'Iddio o per odio e passione propria fari⁴³ saica. Gli Padri Capucini da per tutto ovunque si⁴⁴ trovano non guardono di batizar pubblicamente e Turchi⁴⁵ e Mori e vidar qual si sia alla fede Cattolica;⁴⁶ A Sira hanno

ció praticatú piú volte e lo praticano⁴⁷ di continuo e non temono di niuna cosa et ivi pur⁴⁸ stavo habitanti, i figlioli di soli da Ponte turchi nativi⁴⁹ le schiave che teneva per concubine il Signor Zorzi Maria⁵⁰ e tutti batizzati dai sudetti Padri alla Latina.

⁵¹ A Milo pur hanno fatto e ne fano Io stesso, cosi altre tanto⁵² fano gli Greci, ivi et in Argentiera, a Parisi, in⁵³ Andro, a Micone et in tutte l'altre isole dell' Arcipelago.

⁵⁴ Monsignor Serra, vescoco scorso di Milo ha pur fatto l'istesso⁵⁵ come dagli attestati trasmessimi da Monsignor Camil(l)i, che mando⁵⁶ qui occlusi e di niun di questi mai se ne parlo, se non⁵⁷ hora che il povero. Don Camil(l)i sta per farsi vescovo. Habbino⁵⁸ pazienza i maligni et si aggiustino il cuore et Io stomaco⁵⁹ ai voleri di S(ua) D(ivina) M(aesta), che ben inspira l'Em(inen)ze V(ostre) a far⁶⁰ elettione di Vescovi proficui alla sua Chiesa, mentre⁶¹ levando ogni altro tedio all'Em(inen)ze loro, et a me stesso⁶² it travaglio, scrivendo dal letto, ove mi trovo molto⁶³ aggravato dalla gotta con proffonda riverenza inchino⁶⁴ e baccio la sacra porpora dell'Em(inen)ze V(ostre)

⁶⁵ Tine 19 Giugno 1669 s.N.

⁶⁶ Hum(ilissi)mo Dev(otissi)mo Ser(vito)re

⁶⁷ Mauricio Doria vesc(ovo).

[SCPF/SOCG. 423, 267^{RV}+268^R]

[H'] *Ill(ustrissi)mo e Rev(erendissi)mo Sig(no)r mio Sig(no)re P(ad)rone Col(endissi)mo*

Alla pregiat(issi)ma lettera di V(ostra) Ill(ustrissi)ma con la quale m'impone dover dar raguaglio de fondam(en)ti³ con i quali ho battezzato alcuni Turchi condotti qui da corsari Maltesi diedi humilissima rispos⁴ ta da Time, ove son stato chiamato da quel Monsignor Ill(ustrissi)mo Vesc(ov)o per far la proffessione della fede⁵ et el mio proffesso d'ordine della Sac(ra) Cong(regazio)ne. Ma non permettendomi la comoditá d'apportar alla⁶ notitia di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma quanto devo circa questo punto, mi riservai di farlo da Milo, come⁷ con la pres(en)te faccio, supplicando humilm(en)te la benignitá di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma a compatirmi mentre⁸ saró tanto prolisso.

⁹ É stato dunque rappresentato alla S(acra) Cong(regazio)ne 1o) che da me siano stati battezzati pubblicam(en)te d(et)ti¹⁰ Turchi,

2o) contra la prohibit(io)ne fattane de Turchi, 3o) che per ciò corre evidente rischio¹¹ della rovina delle chiese e degl'eccl(esiast)ici di quest'isola. Con ogni riverenza et humiltá¹² rispondo esser vero che io ho battezzato dui o tre mori, ma non é vero che li habbi¹³ battezzati publicam(en)te, anzi molto segretam(en)te quanto permetteva la font(io)ne non si fecero suoni¹⁴ di campane o trombette, titi di mortaleti, come fanno altri nell'altre isole, non furon¹⁵ vestiti di bianco come neofiti; e di questo mi possono esser testimonii l'ill(ustrissi)mo Monsignor suffrag(ane)o¹⁶ di Constantin(o)poli e l'ill(ustrissi)mo Monsignor Vesc(ov)o di Bisignano già Vis(itato)re Ap(ostoli)co che si trovarono presenti, l'¹⁷ uno al primo anno, et altro al terzo anno del mio Vicariato e veddero che non ho fatto¹⁸ veruna publicitá o solennitá di battesimo.

¹⁹ Al 2o dico essere falso che i Turchi habbino mai publicata questa prohibit(io)ne nell'Arcipelago²⁰ anzi loro med(esi)mi facevano battezzar i loro figliuoli, e sapevano che molti turchi si battezza²¹ vano e mai si sono rissentiti, come si prova per le qui anesse fede de i papas Greci.

²² Al 3o dico esser falsa la conseguenza che cavano i miei accusatori come di ciò corre il²³ rischio della vorina delle chiese e degl'ec(clesiasti)ci de questo luogo. Perché se questa fosse²⁴ vera, doveria esser già da molti anni prima rovinata ogni chiesa e tutti gl'ec(clesiasti)ci²⁵ Latini e Greci che battezzarono publicamente molti Turchi, come attestano haver fatto²⁶ i med(esi)mi papás greci nelle fede qui occluse.

²⁷ Hora di qual Chiesa e di quali relegiastici parlano quei zelanti che mi querelano?²⁸ se parlano delle chiese et ec(clesiasti)ci di rito greco; Rispondo che se essi havran da essere²⁹ rovinati, saranno per difetto loro (se difetto si può chiamare) havendo essi battezzati³⁰ quei pochi et per esser loro pronti di battezzar ancora, come nelle d(ett)e fede protestano. ³¹ e poi perche essi nelle lor chiese in tutte le solenitá dell'anno inarborano stendardi e band(ie)re³² chi di Malta, chi di Venetia, chi di Spagna et io nella mia chiesa mai ho fatto simili cose.³³ perche essi contribuiscono annualmente ai Venetiani 20 milla reali e 50 marinari per sos³⁴ rentam(en)to dell'Armata contro il Turco. perché giornalmente comprano non solo le saiche, i vascelli³⁵ le robbe e mercantie de Turchi portate qui da corsari, ma anco comprano li stessi Tur³⁶ chi e li rivendono per schiavi alle galere christiane. perché qui é il ricetta di tutti³⁷ i corsari, quali ricevono nelle loro case, conservano i loro effetti, gli provedono di³⁸ biscotti, gli dano in matrim(oni)o e senza matrim(oni)o le loro figliuole.

perche fabricano³⁹ bastimenti e galleote e l'armano di qua contro i Turchi; perche fabricano giornalm(en)te⁴⁰ nuove chiese. perche amministrano i sacram(en)ti a i Turchi battezzati da essi greci. ⁴¹ Non può esser dunque che io habbia da esser la caggione della rovina dei greci, perche ⁴² una sola causa delle soprad(et)ti basta per esser da i Turchi esterminati, oltre che n'hanno⁴³ altre piú grosse di queste.

⁴⁴ Se poi intendono delle chiese et ec(clesiasti)ci Latini, qui non sono piú di due chiese e duoi⁴⁵ ec(clesiasti)ci, la chiesa de R(everendissimi) P(adri) Capucini e la nostra cathed(rale), un padre capuc(in)o et io solo. ⁴⁶ quanto alla chiesa de capucini se havra da esser rovinata da Turchi, non si rovine⁴⁷ rá per haver battezzato un Turcho, ma bensì potrà esser perché é fatta contro ⁴⁸ la legge de Turchi. perche é fatta da i corsari Maltesi, col sangue de i med(esi)mi Turchi⁴⁹ fabricata dalle loro saiche, dalle loro robbe, ch'essi med(esi)mi essendo schiavi servivano alla⁵⁰ fabrica et hora si trovano in Turchia et esclamano. e non solamente i Turchi ma⁵¹ gl'istessi greci di Milo hoggi giorno strident dentibus e non aspettano altro che l'⁵² opportunità per abbattere questa magnifica fabrica, per non dirla fortezza.⁵³ e perche ben sanno i Turchi che dentro il convento med(esi)mo alloggiano i corsari el las⁵⁴ ciano in conserva i loro denari, li padri capucini poi che in tutto si trova un⁵⁵ padre, se patirá da i Turchi non patirá perche batesai io un Turco, ma forse⁵⁶ per haver esso med(esi)mo battezzato piú di uno, come costa per l'ingionta testim(onian)za⁵⁷ di persone deg(nissi)me di fede. patirano i padri capucini senz'altro qualche giorno da⁵⁸ Turchi per molti loro mancamenti contro i Turchi, che qui non posso narrare.⁵⁹ Ma prego Iddio che i padri non patischino, e ch'i Turchi non venghino, come speriamo.

⁶⁰ Mi resta hora parlare della nostra cathed(ra)le e di mé. Quanto alla cathed(ra)le dico essere⁶¹ impossibile che per haver battezzato un Turco habbi da esser destrutta, perche acció⁶² si possa reffarcire et ingrandirla un poco, habbiamo ottenuto un Barat, cioè Privileg(ge)o⁶³ dal Gran Turco nel quale ci da licenza di rifabricarla e proibisce a tutti i Turchi⁶⁴ che per niuna causa possano inferir molestia a d(ett)a chiesa. e questo Barat lo tengo⁶⁵ in mano io e costa 120 scudi, quali non havendo a pagargli a quello che per ord(in)e di⁶⁶ Monsignor Serra ha fatto la spesa d'haverlo, pago tuttavia hora quatr'anni l'usura. ⁶⁷ e poi se mai furon da turchi rovinate chiese per essersi in quelle battez(z)ati i Turchi ⁶⁸ sará anche rovinata la nostra; ma non v'é esempio alcuno:

e che siano stati⁶⁹ battezzati turchi ce ne sono quasi innumerabili gli esempi. però stimai bene di⁷⁰ annoverar qui alcuni.

⁷¹ 1. In Naxia una tal sig(nor)a Catherina figlia del' Cadi, cioè Giudice turco, fu battezzata ⁷² dal nostro paroco, confessa, comunica hora nella cathed(rale), hora da padri capucini, hora ⁷³ da Padri Giesuiti. Similmente un'altra donna chiamata Merieni di Seffer turca⁷⁴ battezzata da Greci, maritata prima con un Turco, poi con un greco, e poi⁷⁵ con un Latino, hora osserva il rito Latino. Di piu il sig(nor) D(on) Fran(cesc)o Commenó non⁷⁶ é egli figlio d'un turco? non ha anco i parenti turchi in Constan(tino)poli? non se ne⁷⁷ andó piú volte in Cons(tantino)poli cosi prima, come doppo la pres(en)te guerra? non habbitavano⁷⁸ i Turchi in Naxia? non vengono ogn'anno ó tutta l'Armata turca, ó vero dui⁷⁹ tre beileri per scoder il carazzo dalle isole? non lo sanno forse i Turchi ch'egli⁸⁰ é figlio d'un Turco? pur troppo lo sanno, perché é cosa nota e palese a tutti⁸¹ come dunque non han rovinata la chiesa e li ec(clesiasti)-ci in Naxia? e pure egli é vic(ario)⁸² e Decano di quel cath(edra)le. o forse vieta la legge Maumettana che si possono bat⁸³ tezzare i Turchi; e permette che battezzantosi gli s'amministrino i sacramenti?

⁸⁴ 2. In Andro che si trova tanto vicina alla Turchia dui turchi si fecero christ(ia)ni, ⁸⁵ l'uno si chiama Ant(oni)o Grammatica e l'altro Gio(vanni) daponte nativo turco.

⁸⁶ 3. A Sira, tutti i figliuoli di Ali daponte turco, battezzati da i Parochi nostri Latini, ⁸⁷ item le schiave turche di Zorzi Maria Corsaro battezzate publicam(en)te con solen⁸⁸ itá non ordinaria, et tanti altri che sarebbe troppo a raccontarli.

⁸⁹ 4. A Siffanto tutti i figliuoli di Euren battezzati da i Greci; ancora i figliuoli di Naip.

⁹⁰ 5. A Santorino un altro turco, hora é ser(vito)re del S(ignor) Gio(vanni) Cotachi, battezzato dalli greci.

⁹¹ 6. A Paros i figliuoli di Mussuli Chiachagiá battezzati da greci. similm(en)te un altro moro.

⁹² 7. figlio d'un Chiachagiá moro.

⁹³ 8. A Micone la figlia di un Naip, cioè Auditor turco, hora é pretessa greca.

⁹⁴ 9. All'Agussa tutti i figliuoli di Cussein, cioè Merieni, Mustafá, Ali, Meemet,⁹⁵ hora sono christiani battesati da greci.

⁹⁶ 10. All'Argentiera i figliuoli di Chassan, cioè Ali, Ranzia, Fattmé battezzati da greci.⁹⁷ Di piú Aissé hora Catherina, turca battezzata da

Monsignor Versovo Serra di Milo, ⁹⁸ ancora un'altra d(ett)a Candina, hora Anna battezzata dal Conomo e sepelita poi da ⁹⁹ med(esi)mo nella sua chiesa.

¹⁰⁰ Qui pure a Milo, fuor degl'altri, un tal moro Ali, hora si chiama Francesco, ha¹⁰¹ battezzato da Monsignor Serra, et poi fu sposato con una greca, ha fatto figliuoli¹⁰² moretti battezzati da i nostri Latini, sono grandotti e vengono alla mia scola,¹⁰³ similmente un'altro Turco, d(ett)o Mustafá, battezzato da i greci, si chiana Marco e¹⁰⁴ tanti altri turchi battezzati ó da Latini ó da Greci, che al pres(en)te vivono et lo¹⁰⁵ sanno i Turchi e mai hanno fatto verum oltraggio alle chiese ó agl'ec(clesiasti)ci¹⁰⁶ Di me forse temono questi tali, che non habbi á esser rovinato? Si vede chi¹⁰⁷ aramente che non si muovono a darmi quest'accusa per affetto che mi por¹⁰⁸ tano, ma perche non possono soffrire di vedermi esser alla gratia della Sacra Cong(regazione)¹⁰⁹ e procurano con ogni artificiosa malignitá e simulato zelo d'impedire¹¹⁰ la mia conservatione. Volesse Iddio ch'io habbi a morir per man de Turchi per haver¹¹¹ fatti christiani i turchi, ma Dio benedetto per i miei peccati non mi dará la corona ¹¹² del martirio. Il mag(gio)re danno che potro haver da turchi quando di ciò fossi¹¹³ accusato appo di quelli é di pagar cinquanta o sessanta scudi; ma son certo¹¹⁴ che per questo capo non havró mai danno da Turchi. Il sacerdote et ¹¹⁵ quelli dui chierici che tengo appresso di me sono forastieri, e quando¹¹⁶ havessero veduto il pericolo, sene possono andar via, il che non sará mai.

¹¹⁷ Non sono tanto sciocco che non conosca il male che mi sovastá battezzando i¹¹⁸ turchi, che se havessi conosciuto che per ciò potrebbe venir qualche minimo¹¹⁹ danno alla chiesa non l'havrei mai fatto; e se i sudetti due vescovi di Calamina¹²⁰ e di Bisignano che sono tanto praticchi di Turchia havessero visto che face¹²¹ va male, mi haveriano avvertito a non battezzare quei turchi. Mai non¹²² han fatto danno i Turchi a gli nostri eccl(esiasti)ci ne alli Greci per tal fontione che¹²³ non solam(en)te in questi parti, ma etiandio nelle parti di Soria i greci battezzano¹²⁴ spesse volte i turchi come l'attesta nell'occluso foglio il Guard(ia)no del S(anto) Sepolcro¹²⁵ del rito greco, e l'Abbate del Convento di detti padri greci di Gerusalemme,¹²⁶ Ma quelli buoni huomini che m'accusano, rappresentano il caso tanto grave¹²⁷ et irremediabile se non con la mia total perditione, coll' esser privato¹²⁸ non solo dal Vescovato ma etiandio dal Vicariato Ap(ostolico) sicome m'accenna¹²⁹ Monsignor Vescovo di Tine esser tale l'istanza che i

miei accusatori fanno alla S(acra) Cong(rega)zione.¹³⁰ Non puo esser altro che qualche d'uno di quel vespaio de calumniatori che¹³¹ altre volte ancora procurarono di trafigermi sin al vivo rappresentando¹³² alla S(acra) C(ongregazione) molte falsità contro di me; sopra le quali havendo mandato le mie¹³³ giustificazioni l'incostaminata giustizia di V(ostra) S(ignorie) Ill(ustrissi)me verso certificata che era¹³⁴ una mera persecut(io)ne e si degno consolarmi con suoi Nobilissimi caratteri.¹³⁵ Così spero pur adesso che la sua innata prud(en)za conoscerà la malignità di chi rappre¹³⁶ sento alla S(acra) Cong(regazio)ne il caso tanto pericoloso, come é mosso di passione d'invidia et¹³⁷ odio contro di me non per zelo della Chiesa e sisforza con la solita ipocrisia¹³⁸ con la quale ha fatto precipitar altri, di presipitar ancor mé. Però confido nella¹³⁹ somma benignità di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma che si compiacerá tenermi sotto la sua protett(io)ne¹⁴⁰ ne permetterà che resti mortificato un suo hum(ilissi)mo Ser(vito)re che riconosce tutta la¹⁴¹ sua fortuna della di lei somma gratia.

¹⁴² Di quanto ho già detto et dalli attestati qui anessi potrà l'alta prudenza di S(ua) S(ignoria)¹⁴³ Ill(ustrissi)ma ricavare i fondam(en)ti ch'hebbe a far tal fontione, che furono.

¹⁴⁴ 1o La gloria di Dio e la carità verso il prossimo che con tanta istanza mi diman¹⁴⁵ dava il battesimo e negarglielo mi pareva gran crudeltá.

¹⁴⁶ 2o L'esempio di Monsignor Serra, Vescovo di Milo, de Padri Capucini et altri sacerdoti nostri¹⁴⁷ che han battezzati pubblicamente molti turchi schiavi e liberi.

¹⁴⁸ 3o L'esempio de Greci che battezzarono una mano anch'essi.

¹⁴⁹ 4o L'esempio dell'altre isole ove ne sono tanti turchi battezzati pubblicamente.

¹⁵⁰ 5o Il costume antiquo e la pratica per tutto l'Arcipelago.

¹⁵¹ 6o Vedendo che non potrà mai esser di pregiud(icio) o detrimento alla Chiesa o ad eccl(esiastici)ci.

¹⁵² 7o Se io non gl'havessi battesato, i greci sarebbero semp(re) pronti a battezzarli.

¹⁵³ 8o Se non gl'havessi battesati incorrevo nella discratia dell'Ecc(ellentissi)mo Cap(etan) G(enera)le¹⁵⁴ et altri Capi d'Armata e dei Sig(no)ri Cav(alie)ri di Malta da guali venivo pregato¹⁵⁵ anzi comandato di farlo.

¹⁵⁶ 9o Stimando io esser l'inttentione della S(acra) Cong(regazio)ne

che li suoi ministri e ser(vito)ri¹⁵⁷ non sparagnino etiandio la vita per la propagatione della fede.

¹⁵⁸ 10o Perche la legge Maumetana nell'isole del Arcipel(ag)o non ha quel vigore¹⁵⁹ che ne ha in altre Città soggette al Turco, v.g. Scio, Smirne, Alepo etc. ma¹⁶⁰ in questi paesi dell'Arcip(elag)o viviamo con tutta la libertá christiana, come¹⁶¹ nelle Città di Christianità, niente manco; in virtu dell'Actinamé, cioè¹⁶² Bolla concessa dal Gran Sig(no)re a quest'Isole, che verum altra parte di Turchia¹⁶³ gode tante prerogative et esentioni come in q(uest)e isole ne godiamo.

¹⁶⁴ Nulla di meno se ho fatto male, io mi sottometto alla corett(io)ne della S(acra) C(ongregazione) et¹⁶⁵ sono pronto di ricever la penitenza che mi dará V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma che essendo mio¹⁶⁶ patrone disponga come Iddio la inspira. Io non mi reputo degno del¹⁶⁷ grado Vesc(ova)le, ne mai lo pretesi; ben si V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma con la sua solita benignità mi¹⁶⁸ ha portato sin a questo segno, che da pertutto si sá la elezione mia: se¹⁶⁹ si degnará anco finirmi, procureró con tutto l'animo di corrisponder al¹⁷⁰ mio dovere, che la S(acra) C(ongregazione) et V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma non habbino a dolersi di me: caso che no,¹⁷¹ mi basta la gratia di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma et esser suo div(otissi)mo ser(vito)re e questo stimare la mia¹⁷² mag(gio)re fortuna. et qui supplicandola scusarmi del tedio riverent(emen)de bacio la s(acre) V(este).

¹⁷³ Di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma e Rev(erendissi)ma

¹⁷⁴ Di Milo 3 Luglio 1669

¹⁷⁵ Hum(ilissi)mo, Oblig(atissi)mo et Oben(diendissi)mo Ser(vito)re

¹⁷⁶ Gio(vanni) Ant(oni)o Camilli v(icario) A(postolico)

[SCPF/SOCG. 423, 277^R-279^V]

[Θ] Ill(ustrissi)mo e Rev(erendissi)mo Sig(no)re mio P(ad)ro(ne)
Col(endissi)mo

Dopo haver ispedito costi duplicato il processo de vita et moribus³ formato il s(igno)r D(on) Antonio Camilli eletto vesc(ov)o di Milo et mede(simamen)te⁴ transmesse le risposte d'informazione che desiderava V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma et la Sac(ra)⁵ Cong(regazio)ne circa l'esposto dagli'emuli di detto D(on) ANtonio per haver egli battezzati⁶ Turchi schiavi de Maltesi, facendo vederne anco con attestati di piú⁷ persone degne di fede, come per uso e costume inveterato in questi⁸

paesi e da per tutto l'Arcipelago, vengono di continuo battezzati turchi⁹ e schiavi e da Preti greci e da Latini, da capucini et da ogn'¹⁰ altro religioso qualsisia, senz'alcun cospetto e pericolo della¹¹ rovina delle chiese et delli eccles(iasti)ci nel modo che rapp(rese)ntano¹² in loro scrittura gl'appassionati emuli di esso d(on) Ant(oni)o. a fine d'¹³ impedirgli quella dignità e grado Episcopale in cui vien chiamato¹⁴ da Dio tanquam Aron et dalla Sac(ra) Cong(regazio)ne eletto; mi perviene¹⁵ hora pur da Milo altro attestato, che fanno quei preti greci¹⁶ primarii del rito, cioè l'economò, il protopapá, il protosingelo et¹⁷ altri a favore di D(on) Camilli, afirmando per falso, maligno e¹⁸ captioso quanto contro di lui vien esposto: onde la Sac(ra) Cong(regazio)ne¹⁹ col riflesso e fondamento di ciò che se gli attesta, potrà divenire²⁰ alla di lui esped(iz)io)ne senz'alcun dubio e sospetto; ch'io in tanto a V(ostra) S(ignoria)²¹ Ill(ustrissi)ma e Rev(erendissi)ma. bacio con divot(io)ne la mano e resto perpetuo.

²² Tine li 17 Luglio 1669

²³ Mons(igno)r Ill(ustrissi)mo e R(everendissi)mo Arc(ivescov)o di Ces Seg(retario) di Prop(agan)da.

²⁴ Humilissimo, Devotissimo, Obligatissimo Servitore
Mauritio Vescovo di Tine.

[SCPF/SOCG. 423, 281^{RV}]

[I] Sommario

Alcuni Cavalieri di Malta francesi doppo haver con lettera² rappresentato il solito di far battezzare a Milo luogo di loro³ ritirata i schiavi Turchi, che desiderano abbracciare la fede⁴ christiana, scrivono che il vicario Apostolico di quest'isola fa⁵ hora molta resistenza di battezzarne alcuni, col supposto⁶ d'essergli stato dalla S(acra) Congr(egazio)ne proibito per evitare l' pericolo⁷ che col tempo possano essere i Cattolici e le chiese Latine da⁸ Turchi danneggiati; Una tal oppositione, asseriscono, non ve⁹ nirgli altrove fatta, e che intanto cercano, che una tal fun¹⁰ tione si faccia a Milo, in quanto quasi di continuo vi si fer¹¹ mano, e perche il vicario instruisce perfettamente i battezzanti¹² et é per l'integrità della sua vita nella stima universale di¹³ degnamente amministrare questo sacramento. supplicano per¹⁴ tanto, che al medemo si lasci piena libertá di render loro¹⁵ questo servitio, che tutti i suoi Predecessori Vescovi hanno¹⁶ reso sino al presente e di riflettere.

¹⁷ P(rim)o, esser stata sepmre la consuetudine di battezzare i schiavi¹⁸ e supposto che i Turchi da ciò pigliassero occasioni di far¹⁹ danno a i Latini, tanto contro questi, se volessero far avanie²⁰ ne troverebbero altre piú plausibili, oltreche quando essi ca²¹ valieri un tal pericolo credessero, non esporrebbero la Chiesa, ²² per la quale combattono a questi cimenti.

²³ 2o Che questi batesimi si fanno senza strepito, e con segretezza.

²⁴ 3o Esser conveniente, che i schiavi, che vogliono esser battezzati²⁵ siano consolati, mentre continuamente stanno esposti nelle galere²⁶ al pericolo della vita.

²⁷ Promettono bensì per accommodarsi alle lodevoli istruzioni dare²⁸ al Vicario, che procuravano di far questa funtione senza strepito²⁹ benché come essi dicono, non si faccia con molta solennità.

³⁰ Aggiunge Monsignor Vescovo di Tine, che il battezzare Turchi nativi³¹ e riconciliare i rinegati é cosa in quelle parti tanto commune³² che senza pericolo e riguardo lo fanno tutti gl'eccl(essia)st(ici) La³³ tini e Greci et adducce monsignore essempli, che assicurano non esservi³⁴ come non vi é stato pel passato, alcun pericolo alle chiese et³⁵ al rito Latino.

³⁶ Di ciò fanno parimente piena attestatione alcuni habitanti in Milo³⁷ il console francese et i Papassi Greci.

³⁸ Il Vicario si giustifica scrivendo d'haver solo battezzato due o tré³⁹ Turchi secretamente quanto permetteva la funtione. Non esse⁴⁰ vi nell'Arcipelago proibitione di farlo per parte del Gran⁴¹ Sig(n)ore e ne meno pericolo della rovina delle chiese, mentre⁴² se fosse in altra guisa essendosi pel passato sempre fatto⁴³ pubblicamente questa funtione, non vi sarebbe hora colá alcu⁴⁴ na Chiesa, che non fosse stata distrutta.

⁴⁵ Che quanto alla catedrale di Milo ha egli il Baratto con⁴⁶ permissione d'ingrandirla e proibitione a Turchi di molestarla⁴⁷ onde assicura l'E(minenze) V(ostre) che per questo capo non si haverá alcun⁴⁸ travaglio; Asserisce l'accuse dategli in questo particolare⁴⁹ esser mire calunnie, anzi dubitando, che siano provenute dai⁵⁰ capuccini, come é stato realmente, dice che se la loro chiesa⁵¹ rovinara, com'egli teme, il motivo non sarà altro che per⁵² haverla essi fabricata senza licenza, e col mezzo de corsari Mal⁵³ tesi, i quali non solo delle prede de Turchi la fabricarono⁵⁴ ma violentemente astringerano i Turchi a servire alla fabrica⁵⁵ di maniera che questi unitamente coi Greci aspettano l'opportunitá⁵⁶ per farla rovinare,

tanto piú che é costrutta a forma di⁵⁷ fortezza et i Capuccini vi
alloggiano corsari, i quali vi la⁵⁸ sciano in conserva i loro denari.

⁵⁹ Dice Monsignor Segretario che l'avviso havutosi da un capuccino⁶⁰
di Milo di quest' affare obligó l' E(minenze) V(ostre) d'avvertire il
vicario⁶¹ a procedere con cautela e segretezza, ma egli, conforme l'so
⁶² lito de Greci, si querela di tutti e vuol mostrare di non ⁶³ haver
errato, temendo che la S(acra) Congr(egazio)ne sia per ritardagli⁶⁴ la
consecutione della chiesa di Milo, alta quale é stato destinato.

⁶⁵ Non ostante però tutte queste giustificationi quel capuccino che ⁶⁶
ne scrisse l'altra volta resterà hora la necessitá, che si⁶⁷ rimuova di la
l'vicario, e si provveda altrove pel timore⁶⁸ che andando i Turchi a Milo,
non attentino contro la ⁶⁹ sua vita, e rovinino le chiese et i cattolici.

⁷⁰ Il vescovo moderno di Santerini ricercato d'informatione
scrive⁷¹ anchi egli, che una tal funtione non puó recare altro che⁷²
notabil danno e che l'Armata Turchesca tentando hora ⁷³ d'entrare
a Milo, si varrá di questo pretesto per rovinarla, ⁷⁴ il che dice sarebbe
seguito, se i vascelli della Republica ⁷⁵ et altri di corso non havessero
ritardato i disegni de Turchi.

⁷⁶ Queste relationi però, oltreche si scorgono appassionate, hanno
⁷⁷ per contraposto le fedì e le lettere di sopra riferite, dalle⁷⁸ quali
tra l'altre cose apparisce che i Capuccini non si sono⁷⁹ mai riguardati
dal battezzar schiavi e dal farlo con maggior⁸⁰ publicitá di quello
l'habbia fatto l'vicario.

[SCPF/SOCG. 423, 262^R-263^V]

RÉSUMÉ

Simos Milt. Symeonides, *La christianisation des musulmans aux
Cyclades cause d'accusation aux querelles des Catholiques.*

L'étude est basée sur une série de dix documents de la S.C.P.F. et sur
d'autres sources. Elle a comme sujet la christianisation des musulmans
pendant la période ottomane, un phénomène très répandu et aux
querelles internes des membres des communautés catholiques des îles
de l'Arcipel, qui étaient très fréquentes au XVIIe siècle et constituaient le
motif principal de la décroissance de ces communautés. Les documents
publiés témoignent le dynamisme des insulaires orthodoxes des
Cyclades et nous donnent une autre vue de la vie sociale.

2. si sono gli nelle Chiese in tutte le Schiavitá dell'anno inavvertens standardi e dani.
che di Malta, che di Venezia, che di Spagna, et ho molte mia Chiesa mai ho fatto simili cose.
perche gli contribuiscono annualmente a i Veneti 20. milia reali, e 50. marinari per ser-
vensi dell'Armata contro il Turco. perche giornalmente comitans non solo le Sacche, i Paschi,
le rotte, e mercantia de Turchi portata qui da Corsari, ma anco comitans li scappi duc-
chi e li rivedono p schiavi alle galere Christiane. perche qui e il ricetto di tutti
i corsari, quali ricevono nelle loro case, conservano i loro effetti, gli producono di
bisogni, gli danno in matrim. e sempre matrim. Le loro figliuole. perche fabricano
vestimenti e gallesce e l'armans di qua contro i Turchi, perche fabricano giornalmente
nuove chiese. perche amministrano i Sacramenti a i Turchi. battezzano da essi greci.
Non può esser cosa che ho fatta da esser la cagione della rovina de i greci, perche
una sola causa delle sopra. basta a offer da i Turchi esserminati, dove che n'era
altre più grosse di queste.

La intenzione delle Chiese es. d'essi schiavi; qui non sono più di due Chiese o due
chiese, la Chiesa de S. S. Giovanni, e la nostra Cath. In altro luogo. Ho solo.
quanto alla Chiesa de S. Giovanni se haurá da esser rovinata da Turchi, non si rovina-
rà per haverlo battezzato un Turco, ma bensi potrà esser perche e fatta contro
la legge de Turchi. perche e fatta da i corsari, Maltesi, ed dunque da i med. d'essi
fabricata dalle loro sciele, dalle loro rotte, che essi med. effendo schiavi servivano alla
fabrica e hora si trovano in Turchia de musulmans. e non solo i Turchi ma
gl'israeliti greci di molti oggi giorno stridono dentibus. e non aspettano altro che l'
opportunitá per abbattere questa magnifica fabrica, per tutt' altra forma.
E perche bñ sanno i Turchi che dentro il convento med. albergano i corsari, et las-
ciano in conserva i loro denari. Le padri Jezuini poi che in tutto si trova un
quarto, se calerà da i Turchi non potrà perche battezzai un Turco, ma forse
per haverlo med. battezzato lui di uno, come costa per l'imponta testim.
di persone d'essi d'essi. patribus i padri Jezuini sent'altro qualche giorno da
Turchi per molte loro mancanenti contro i Turchi, che qui non posso narrare.
Ma trovo d'essi che i Turchi non battezzano, e che i Turchi non uccidono, come Jezuini.

Tó f 277^V της επιστολής-ἀπολογίας του Καμίλλη
(ἔγγραφο Η').

quoniam de his non foret hanc effectum
Li Vascelli dell' Armata Veneta et altri di loro
non mi fossero stati capitati ad impedirli e
senza di aiuto alla Sac. Cong. di odebis a M. V.
di questo mi Comandò, Le galera Turca s'arrese
no qui due giorni in giorno e venisse l'Armi
e subito partite io me partano a Santorini
da dove poi daio aiuto distinto mentr
venerentiss. le bacio affettuosu le mani. etc.

Sifanto L. 18. Gij. 1689. F. M. M. etc.

Hum. Ven. exob. Ser.:

Franc. Vesce. Santorini

Christoph. M. Ser. etc.

Ἡ τελευταία σελίδα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἐπισκόπου Σαντορίνης Francesco (ἔγγραφο ΣΤ').

Nemici duendo duanti di me, che quando Veniranno
Li Turchi assaliranno nostro Vicario D'hauero
Cattolato tanti Turchi; e che se fa temer di prin Crui
Christiani, perche sarebbe la Romina non solamente
delle persone ma delle chiese et ouasione di grande
danno a tutto il Rito Latino, il quale doppo la
nostra venuta qui va aumentando ogni giorno.
per questo supplico Vostra Eminenza per leuor di
Dio et per la Conseruatione del Rito nostro di proceder
a tal disgratia che puo arrivare; et so uolendo che
sia dato un altro Impiego al D. Vicario per
allontanarlo di qui, mandandolo, o in Andro o
altrove, dove li piacera, questo è quanto ho
giudicato esser necessario dire a Vra Em. e per
informarla circa un Negotio di tal importanza
afinche, se accade qualche disgratia a questa chiesa
(che Dio guardi) non sia incolpato per non hauere
informato Vostra Eminenza alli piedi della quale
con profondissima Reuerenza inchinato bacia la sua
sacra porpora per uinere sempre

D. V. Em

D. M. Soladi Milo

nel Archidago alli 17 Gij. 1689

Humiliss. deuotiss. obligatiss. etc.

F. Donnico D'Ambiano Capucino

Sup. di questa Residenza di Milo

Suo Miff. benchè Indigno.

Ἡ τελευταία σελίδα τῆς ἐπιστολῆς D'Ambiano (ἔγγραφο Ε').

Ὁ Ἀντώνιος Βασιλάκης δοξάστηκε καί πλούτισε σάν ζωγράφος, ἀγιογράφος καί σχεδιαστής. Κατοικοῦσε σ' ἓνα λαμπρότατο Palazzo τῆς Βενετίας ὅπου ἐδέχετο τήν ἐπίσκεψη βασιλέων, πρέσβων καί εὐγενῶν πού ἤθελαν νά θαυμάσουν τά ἔργα του καί τή μεγάλη συλλογή ἔργων τέχνης πού εἶχε συγκεντρώσει στό σπίτι του. Ἐπίσης ὑπῆρξε καί πρόεδρος τοῦ συλλόγου τῶν ζωγράφων τῆς Βενετίας.

Ὁ Βασιλάκης πέθανε σέ ἡλικία 73 χρόνων, τήν 15ην Ἀπριλίου 1629 (ἡμέρα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου). Τό «νεκρολόγιό» του, πού βρίσκεται στό Κρατικά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, ἀναφέρει:

«1629, 15 Ἀπριλίου. Ὁ κύρ Ἀντώνιος Ἀλιένσε, ζωγράφος, ἐτῶν 73, περίπου, ἀσθενήσας ἀπό πυρετόν καί κάτταρον ἤδη δώδεκα ἡμέρας, ἐδέχθη τήν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐξοχωτάτου Τσερκιόνι».

Ἐτάφη στήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, πλησίον τῆς Ἀκαδημίας Καλῶν Τεχνῶν τῆς Βενετίας.

Τό ἔργο τοῦ Βασιλάκη

Ὁ Ἀντώνιος Βασιλάκης ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος ζωγράφος τῆς ἐποχῆς του, συναγωνιζόμενος τόν μόνον ἀνταγωνιστήν του Πάλμαν τόν νεώτερον. Στούς χρωματισμούς τῶν ἔργων του μιμήθηκε τόν Βερονέζε καί στό σχέδιο τόν Τιντορέττο. Στίς συνθέσεις ὅμως ὁ Βασιλάκης εἶναι καί πρωτότυπος καί ἄφθαστος. Ὁ Μάρκο Μποσκί-νι τόν χαρακτηρίζει σάν ἀρχηγό τοῦ «ζωγραφικοῦ σκάφους». Τήν ἀξία τοῦ Μηλιοῦ ζωγράφου ἐξετίμησαν ιδιαίτερα τό Κράτος καί ἡ Ἐκκλησία καί τοῦ ἀνέθεσαν τή διακόσμηση ἀνακτόρων καί ἐκκλησιῶν. Ὑπῆρξε ὁ μόνος ξένος ζωγράφος πού μπόρεσε νά σταθῆ καί νά διαπρέψῃ στή Βενετία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅπου μεσουρανοῦσαν σπουδαῖοι ζωγράφοι (βενετική σχολή). Παραπάνω ἀπό εἴκοσι ἔργα τοῦ Βασιλάκη στολίζουν τό παλάτι τῶν δόγηδων (Palazzo Ducale), προξενοῦν δέ τήν κατάπληξη καί τόν θαυμασμό στόν ἐπισκέπτη γιά τά χρώματα, τή συμμετρία καί τή σύνθεσή τους. Περιφημες ἀγιογραφίες του στολίζουν τριάντα καί πλέον ἐκκλησιές τῆς Βενετίας. Κατά τόν Ἰωάννη Βελοῦδο («Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετία», Βενετία 1893, σελ. 47, 55), ὁ Ἀντώνιος Βασιλάκης μαζί μέ τόν Κρητικό ἱερέα Ἰωάννη Βλαστό ἐζωγράφησαν τή Θεοτόκο καί τόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο πού βρίσκονται στό Ἱερό Βῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βενετίας.

Περιφημα ἔργα τοῦ Βασιλάκη σώζονται στήν Padova, Treviso, Duomo di Salo καί ἄλλοῦ. Οἱ περιφημότερες ὅμως ἀγιογραφίες του,

σέ καθαρά προσωπικό του χαρακτήρα, βρίσκονται στόν Ἅγιο Πέτρο τῆς Perugia. Εἶναι δώδεκα πίνακες μέ θέματα ἀπό τή ζωή τοῦ Χριστοῦ. Ἐξήντα ἑπτὰ ἔργα του σώζονται στό Palazzo Barbarigo στήν πόλη Noventa Vicentina, κοντά στή Vicenza. Ἄλλα ἔργα του βρίσκονται στή Ρωσσία, ὅπου μεταφέρθηκαν μετά τό 1797, μετά τήν κατάλυση τοῦ Ἑνετικοῦ Κράτους ἀπό τόν Ναπολέοντα. Πολυάριθμα ἔργα τοῦ Βασιλάκη βρίσκονται στό καλύτερα οἰκοδομήματα τῆς Βενετίας (Frari, San Giorgio Maggiore, San Zaccaria καί ἄλλοῦ) ἀκόμη καί στήν περίφημη βασιλική τοῦ San Marco. Στό κέντρο τῆς ὁροφῆς τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὑπάρχει ἡ ἀναπαράσταση τοῦ Παραδείσου σέ ἰχνογράφηση τοῦ Βασιλάκη καί ψηφιδωση τοῦ Τζιαναντώνιο Μαρίνι, ἔργο τοῦ 1600.

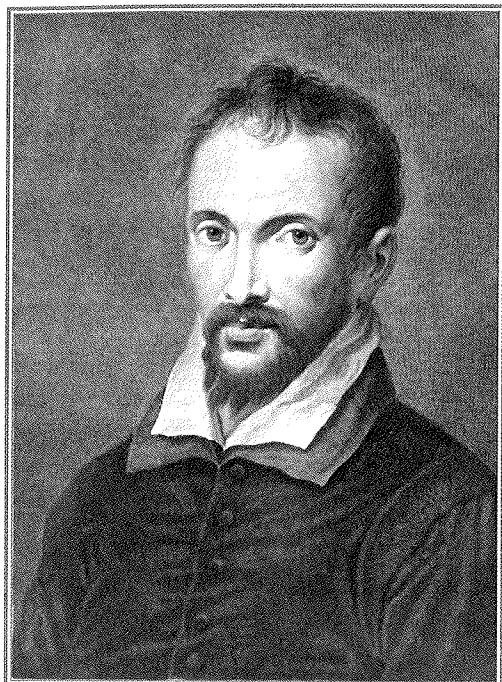
Ὁ θαυμασιώτερος πίνακάς του (διαστάσεων 4x2 μ.), μέ θέμα τήν ἀποβίβαση τῆς βασιλίσσης τῆς Κύπρου Αἰκατερίνης Κορνάρου στή Βενετία, βρίσκεται στό Δημοτικό Μουσεῖο Korrer τῆς Βενετίας, σέ περίοπτη θέση. Κυριολεκτικά ἔκθαμβος μένει ὁ ἐπισκέπτης μπροστά στόν πίνακα αὐτόν, ὅπου παριστάνονται, σέ μιᾶ ἀποθέωση χρωματισμῶν καί συνθέσεως, ἡ προκυμαία μπροστά στό παλάτι τῶν Δόγηδων, ὁ ναός τοῦ San Giorgio Maggiore, ὁ Βουκένταυρος (τό περίφημο πλοῖο τοῦ δόγη), ἀναρίθμητες γόνδολες, καταπληκτικό βάθος ὀρίζοντος, θαυμάσια πρόσωπα καί ἡ ἐκπάγλου καλλονῆς βασίλισσα τῆς Κύπρου. Τό ἔργο φιλοτεχνήθηκε κατά κυβερνητική παραγγελία.

Ἡ φήμη τοῦ μεγάλου Ἑλληνα ζωγράφου εἶχε ξεπεράσει τά σύνορά τῆς Ἰταλίας καί ὁ βασιλιάς τῆς Πολωνίας Σιγισμοῦνδος ὁ Γ' τόν προσκάλεσε νά μεταβῆ στήν αὐλή του γιά νά διακοσμήσῃ τά ἀνάκτορα. Ὁ Βασιλάκης ὅμως δέν ἐπῆγε. Ἔτσι ὁ βασιλιάς ἀναγκάστηκε νά ἀγοράσῃ ἔργα του, ὅπως τήν «Ἀρτέμιδα», τήν «Καλλιστώ εἰς τό λουτρόν» κ.ἄ. Στήν Αὐγούστα τῆς Γερμανίας βρίσκονται ἀρκετοί πίνακες τοῦ Aliense, μεταξύ τῶν ὁποίων διακρίνεται ὁ περίφημος «θρίαμβος τοῦ Βάχχου», ἀπό τά καλύτερα ἔργα τοῦ μεγάλου ζωγράφου.

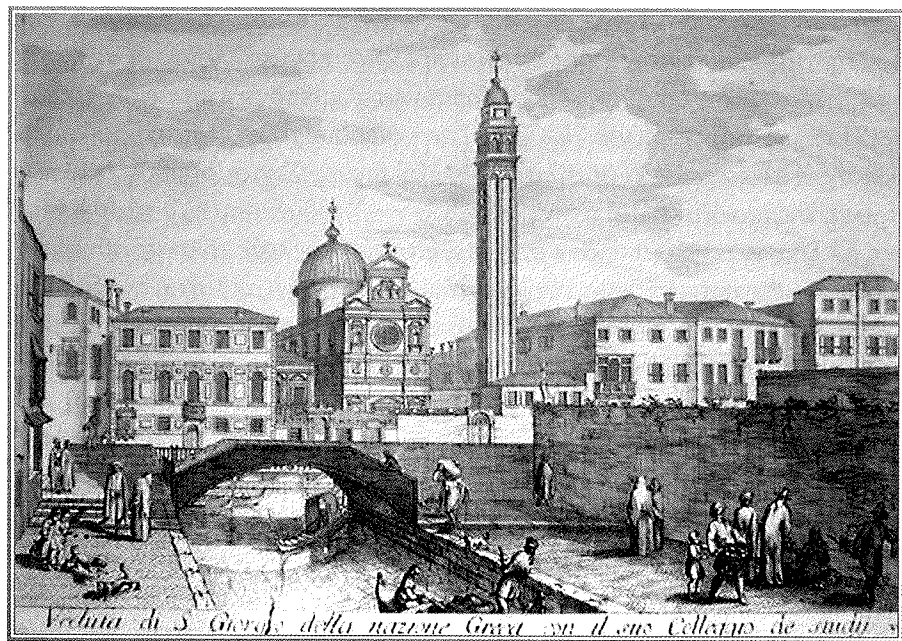
Δημιουργίες τοῦ Βασιλάκη βρίσκονται ἐπίσης στήν Ἰσπανία, Βιέννη, Μόσχα, Πετρούπολη καί ἄλλοῦ.

Αὐτός ὑπῆρξε σέ συντομία ὁ Ἀντώνιος Βασιλάκης, ἡ Aliense, ὁ ἐκ Μήλου. Ὁ μαθητής του Κάρολος Ροδόλφιο, ζωγράφος καί συγγραφέας, ἔγραψε γι' αὐτόν:

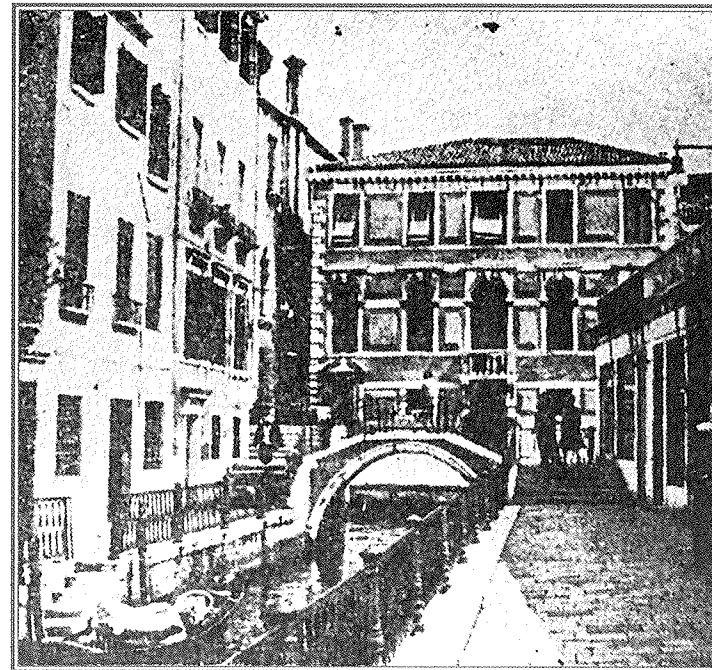
«Οἱ μεγάλες ἀρετές του τόν καθιστοῦν αἰώνιο καύχημα, ὄχι μόνο τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας εἶναι τέκνον, ἀλλά καί τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία περικλείει τόσα πολλά ἀπό τά λαμπρά του ἔργα».

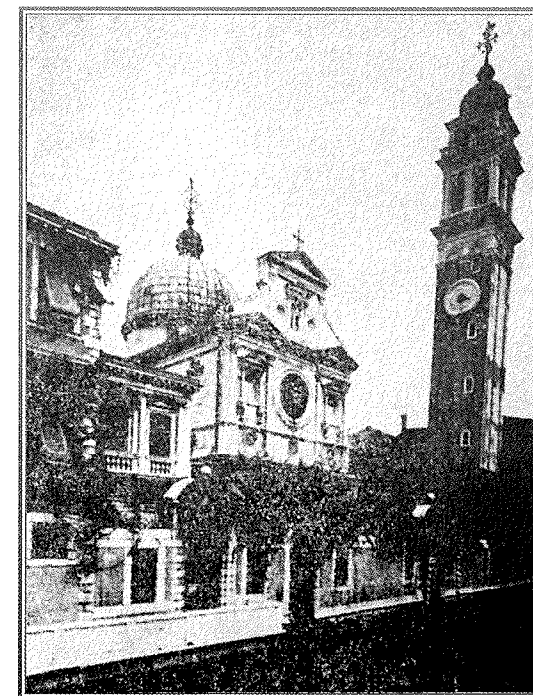
«ALIENSE»
(Αντώνιος Βασιλάκης)
ό εκ Μήλου.

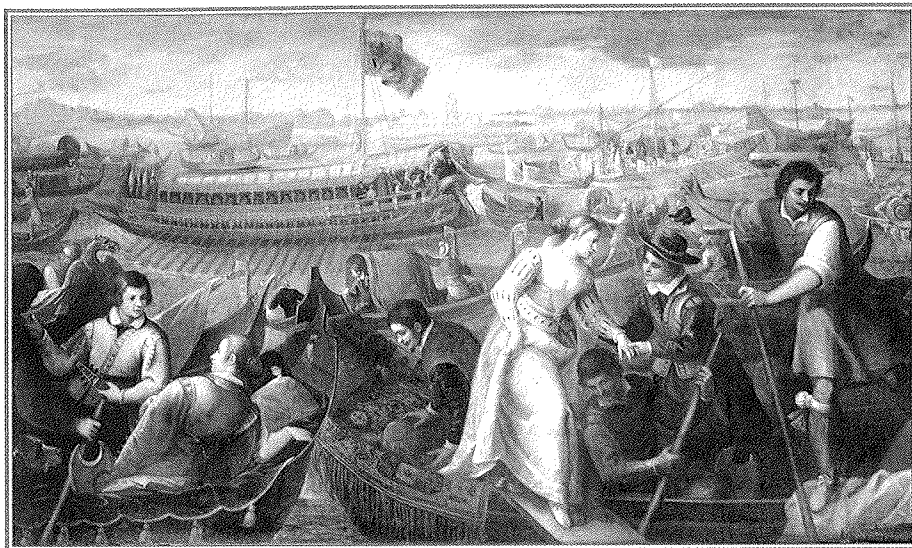
Ό Άγιος Γεώργιος τών Έλλήνων στή Βενετία καί ή Φλαγγίνειος Σχολή.
(Γκραβούρα Ντομένικο Λοβίτζα, 1750)

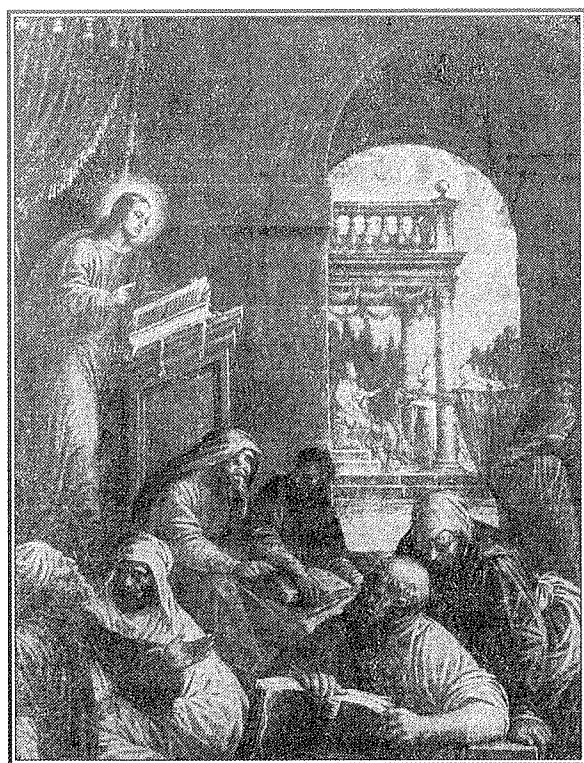
Τό Έλληνικό Ίνστιτούτο τής Βενετίας.

Άγιος Γεώργιος,
ή περίφημη έλληνική
έκκλησία τής Βενετίας.
(Φωτ.: Σ. Μ. Συμεωνίδη)

Ἡ ἀποβίβαση στή Βενετία τῆς βασιλίσσης τῆς Κύπρου Αἰκατερίνης Κορνάρου.
(Μουσείο Korrer Βενετίας)

«Ὁ Ἰησοῦς 12ετῆς
εἰς τόν ναόν».
(Ἅγιος Πέτρος τῆς Περούτζια).
(Φωτ.: Σ. Μ. Συμεωνίδη, 1966)

ΧΩΡΙΣ ΕΝΟΧΛΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΠΠΟΤΩΝ ΤΗΣ ΜΑΛΤΑΣ

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π. ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ ΔΡΑΓΟΜΑΝΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ

Κατόπιν αἰτήματος τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νάξου καί Πάρου Giovanni Batista Crispi πρὸς τὴν Ἁγία Προπαγάνδα τῆς Ρώμης, ἡ τελευταία ἤλθε σέ συνεννόηση μέ τόν Μεγάλο Μάγιστρο τῶν Ἴπποτῶν τῆς Μάλτας προκειμένου τά πολεμικά πλοῖα του νά μὴν ἐνοχλοῦν (ἐννοεῖται κακοποιοῦν) τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν Νάξου, Πάρου καί Ἀντιπάρου «καί, ὅλως ἰδιαίτερα, τά κτήματα τοῦ κυρίου Νικολάου Μαυρογένη, ἀνδρός εὐπόρου, δυναμένου καί δραγομάνου τοῦ καπετάν πασᾶ», τοῦτο δέ ἐπειδὴ ὁ ἐν λόγῳ ἦταν «μεγάλος προστάτης, συμπαραστάτης καί βοηθός τῶν <Λατίνων> χριστιανῶν-κατοίκων αὐτῶν τῶν τριῶν νησιῶν».

Ἡ Γραμματεία τῶν ἱπποτῶν κινήθηκε γρήγορα γιὰ τὴν κατάστροψη καί ὑπογραφή ἀπὸ τόν Μάγιστρο σχετικοῦ διατάγματος, ἀλλὰ ἡ Προπαγάνδα, στή βιασύνη της νά ἱκανοποιηθεῖ τό αἶτημά της σύντομα, ἐνόχλησε δύο φορές τόν ὑπεύθυνο τῆς Γραμματείας κατὰ τά δημοσιευόμενα ἐδῶ γράμματά του, καθησυχαστικά βέβαια. Τό κείμενο τοῦ Διατάγματος τοῦ Μαγίστρου παρέχει τὴ δυνατότητα κατανόησης τῶν λόγων πού ὀδήγησαν στὴν ἐκδοσὴ του δεδομένου ὅτι εἶχε σχέση μέ διαχωρισμὸ τῶν χριστιανῶν τῶν τριῶν νησιῶν σέ Ὀρθοδόξους <γιὰ νά κακοποιοῦνται> καί Λατίνους <πού ἔπρεπε νά μένουν στό ἀπυρόβλητο> καί σέ προστασία τῶν ἱπποτῶν, ὅπως καί ὁ Μαυρογένης, ὡς προστάτης καί βοηθός τῶν Λατίνων.

Ἀκολουθοῦν τά ἔγγραφα:

«Σεβασμιώτατοι

Σέ ἐκτέλεση τῶν ἐντολῶν πού μοῦ ἀπηύθυναν οἱ σεβασμιότητές σας καί μέ προσήλωση στίς πατρικές πιέσεις τοῦ δικοῦ μας προϋσταμένου, ἀνεζήτησα τόν σεβάσμιο Μεγάλο Μάγιστρο γιὰ νά παραχωρήσει στὸν σεβασμιώτατο Giovanni Batista Crispi, ἀρχιεπίσκοπον τῆς Νάξου, τό δίπλωμα μέ τὴν ἔγκριση νά μένουν ἐλεύθερα ἀπὸ ἐνοχλήσεις τῶν Μαλτέζικων πλοίων τά τρία νησιά τῆς Ναξίας,

Πάρου και Αντιπάρου και, όλως ιδιαίτερα, τά κτήματα του κυρίου Νικολάου Μαυρογένη, άνδρός εύπόρου, δυναμένου και Δραγομάνου του καπετάν πασα, μεγάλου δέ προστάτη, συμπαραστάτη και βοηθοῦ τῶν Χριστιανῶν αὐτῶν τῶν νησιῶν.

Ἔτσι, μέ τόν προσήκοντα ζήλο στήν παράκλησή μου γιά άμεση ενεργοποίηση τῆς έν λόγῳ φιλοφρόνησης άπό τήν ύποχρέωση νά συντείνῳ στή συμπαράσταση τῶν σεβασμιότητων σας, ύποκλίνομαι βαθυσεβάστως κατασπαζόμενος τό κράσπεδο τῆς πορφύρας σας.

Μάλτα, 29 Σεπτεμβρίου 1777
τῶν σεβασμιότητων σας
Antonio Zonda...»¹.

[SCPF/SCR. NON RIF. vol. 21, 324^R]

«Σεβασμιώτατοι

Μετά τήν έπιβεβαίωση ότι ή έπιστολή σας τῆς 30ῆς του παρελθόντος μηνός έλήφθη, δέν παραλείπω νά σας άναφέρω ότι σέ έκτέλεση τῶν σεβαστῶν διαταγῶν του Κυρίου μας, οί όποιες μάς γνωστοποιήθηκαν διά τῶν σεβασμιότητων σας μετά άπό συνεννόηση του έκλαμπροτάτου Μεγάλου Μαγίστρου, εύχαριστῶ πρώτα τό όνομα τῆς αγιότητός Του και κατόπιν αὐτῆς τῆς Αγίας Προπαγάνδας γιά τήν εύνοια που παρεχώρησε προς τόν σεβασμιώτατο Αρχιεπίσκοπο τῆς Νάξου και τόν δραγομάνο Μαυρογένη.

Ἡ έξοχότητά του, ό Κύριός μας, άποδέχτηκε τή μεγάλη αὐτή παραχώρηση σέ ένδειξη ιδιαίτερας φιλοφρόνησης προς τήν Αγία Προπαγάνδα, έγώ δέ προήλθα μέ τόν όφειλόμενο σεβασμό προς τίς σεβασμιότητες σας στήν έκτέλεση τῶν όφειλομένων ενεργειῶν και μέ βαθύτατο σεβασμό κατασπάζομαι τό κράσπεδο τῆς πορφύρας σας.

Μάλτα, 29 Σεπτεμβρίου 1777
τῶν σεβασμιότητων σας
Antonio Zonda...»².

[SCPF/SCR. NON RIFER vol 21, 317^{RV}]

1. SCPF/SCR. NON RIFER., vol. 21, 324^R.

2. Αὐτόθι, 317^{RV}.

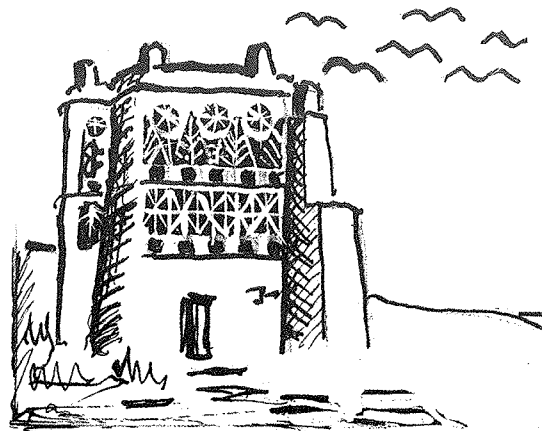
«Ἐγώ, φράτερ EMMANUEL DE ROHAN, χάριτι Θεία εκ του πανιέρου φιλοξένου Οἴκου του Ἁγίου Ἰωάννου Ἱεροσολύμων, Στρατιώτης και ταπεινός Ἐπιστάτης του Ἁγιοταφικοῦ Τάγματος, πτωχός του Ἰησοῦ Χριστοῦ Φύλαξ, προς ὄλους και προς καθέναν στα χέρια τῶν ὁποίων ήθελε περιέλθει τό παρόν δημόσιον Διάταγμα, κάθε εύτυχία. Γνωστοποιείται ή επιθυμία ὅπως, ὄλοι εκείνοι οί ὁποιοί άρματώνουν πλοία μέ τή Σημαία μας ή μέ χριστιανική Σημαία μέ σκοπό νά πολεμήσουν τούς έχθρούς τῆς Αγίας Πίστης μας μή τολμήσουν νά προξενήσουν κακό στους κατοίκους τῶν νήσων που λατρεύουν τή δική μας Χριστιανική Θρησκεία· αντίθετα δηλώνεται ότι έχουν ύποχρέωση νά προσφέρουν κάθε δυνατή βοήθεια και προστασία. Δέν παραλείπουμε νά πληροφορήσουμε καθέναν άπό αὐτούς που έξοπλίζουν πλοία ότι δέν συγχωρεΐται παράβαση τῶν έντολῶν μας και άμέλεια άπό τήν παραγγελόμενη άπό τόν τιμημένο και Καθολικό Ἀρχηγό ύποχρέωση (γι' αὐτό δέν επιτρέπεται) νά κάνουν τήν άπερισκεψία νά ένοχλήσουν και νά βλάψουν τά ειρημένα νησιά που εύρίσκονται μέσα στους κόλπους τῆς Αγίας μας Ἐκκλησίας μάλιστα δέν νοεΐται ούτε κατά λάθος ζημιογόνος ένεργεια ιδιαίτερα γιά τά νησιά Νάξο, Πάρο και Αντίπαρο γιά τά ὁποία, ύστερα άπό αίτήσεις του σεβασμιώτατου άρχιεπισκόπου Ναξίας GIOVANNI BATISTA CRISPI, έκδίδεται τό κατεπεΐγον αὐτό Διάταγμα· τήν άμεση εφαρμογή του αναθέτουμε στον εύπειθέστατο και άξιοσέβαστο καπετάν Γενεράλε και στον Τοποτηρητή τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Θρησκείας μας στή θάλασσα και σέ ὄλους και στον καθένα πλοίαρχο τῶν λοιπῶν πλοίων και σκαφῶν που ταξιδεύουν στα νησιά αὐτῆς τῆς περιοχῆς επί σκληροτάτη ποινή εάν ήθελαν, είτε άμέσως, είτε έμμέσως και υπό οίονδήποτε πρόσχημα, άνησυχήσουν, ένοχλήσουν ή ζημιώσουν τούς καθολικούς Ἑλληνες ή Λατίνους τῶν άνωτέρω νησιῶν Ναξίας, Πάρου και Αντιπάρου και ιδιαίτερα τό πρόσωπο και τήν περιουσία του Νικολάου Μαυρογένη, του τόσο εύεργετικά διακειμένου προς τόν Καθολικισμό. Ἐπισημαΐνεται επί πλέον ότι θά λογοδοτήσουν αὐστηρά γιά κάθε έχθρική πράξη και βίαιη ένεργεια που ήθελαν ὁποτεδήποτε επιχειρήσει εναντίον τῆς προσωπικότητας και τῆς κτηματικῆς περιουσίας του άνωτέρω Μαυρογένη ή εναντίον άλλων κατοίκων τῶν προειρημένων νησιῶν γιά τούς ὁποίους άξιωνεται άπό τούς στρατιῶτες μας, πέραν του σεβασμοῦ, και ή προστασία τῆς ύπόληψης που επιτόπια επιδεικνύουν στήν Αγία Καθολική Πίστη.

Προκειμένου, ὅθεν, νά ὑπάρξει ἄμεσα σχετικό ἀποτέλεσμα ἀπό τοὺς πλοιάρχους τῶν πολεμικῶν σκαφῶν ὑπὲρ τοῦ ἀνωτέρω Νικόλα Μαυρογένη καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καθολικῶν καὶ λατίνων, κατοίκων τῶν νησιῶν Ναξίας, Πάρου καὶ Ἀντιπάρου (ὄχι ὅμως καὶ τῶν ἄλλων, ἐχθρῶν καὶ κατὰ τό ὄνομα Χριστιανῶν), ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίηση καὶ ἐπίδειξη τοῦ παρόντος Διατάγματος. Ἐπίσημα καὶ ἐνσφράγιστα ἀντίγραφα τοῦ ἐπιθυμοῦμε νά ἐκδίδονται ἀπό τὸν προαναφερθέντα σεβασμιώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ναξίας, ἀνανεούμενα ἀπό ἔτος σέ ἔτος καὶ ἔχοντα πλήρη καὶ ἀδιαφιλονίκητη ἐγκυρότητα.

Εἰς πίστωση τυπώνεται ἡ μαγιστρική μας βούλλα ἐπάνω σέ κερί.

Ἐξεδόθη στή Μάλτα, στό μοναστήριό μας, στίς 2 Αὐγούστου 1777. Κατεχωρήθη στήν καντσελλαρία.

FRA LUDOVICUS D'ALMEYDA
ὕποκαντσελλάριος»³.

3. Σίμου Μίλτ. Συμειωνίδη, Καθολικό Διάταγμα τοῦ 1777 γιά τά νησιά Νάξο, Πάρο καὶ Ἀντίπαρο, περιοδ. «Παριανά», Ἀθήναι, Ἰανουάριος 1985, 17ο, 28-30.

ΑΝΑΤΑΡΑΧΗ ΣΤΗ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΚΛΗΡΙΚΟΥΣ ΤΗΣ [1625-1634]

Κατά τή Φραγκοκρατία ἡ Σίφνος εἶχε προσαρτηθεῖ ἐκκλησιαστικῶς στή Λατινική ἐπισκοπή Μήλου (1207-1464). Τό ἔτος 1464 μέ τήν, διά γάμου, ἔνωση τῶν δυναστικῶν Οἰκῶν Da Corogna τῆς Σίφνου καὶ Gozzadini τῆς Κέας-Θερμίων, προσαρτήθηκε στή Λατινική ἐπισκοπή Θερμίων-Κέας, ἡ ἔδρα τῆς ὁποίας ὅμως μεταφέρθηκε στή Σίφνο, ὅπως καὶ ἐκείνη τοῦ δυνάστη, ἀποκαλουμένης ἔκτοτε τῆς ἐπισκοπῆς Σίφνου-Θερμίων-Κέας¹.

Κατά τά πρῶτα χρόνια ἐπιβολῆς τῆς τουρκοκρατίας στά νησιά τῶν Κυκλάδων (1537 καὶ ἐξῆς), ἡ ἐν γένει κατάσταση σ' αὐτά, πολιτική καὶ ἐκκλησιαστική, ἐμφανίζεται κάπως συγκεχυμένη ἐλλείψει ἱκανοῦ ἀριθμοῦ πληροφοριῶν. Ὁ δυνάστης τῆς Σίφνου Nicolo Gozzadini μέ δήλωση ὑποταγῆς στόν σουλτάνο ἐπέτυχε νά διατηρηθεῖ στό κρατίδιό του ἐπί τριάντα ἀκόμη χρόνια. Τό ἔτος 1566, ὁ Πιαλῆ καπουδάν πασᾶς τόν ἐξεδίωξε ἀπό τίς κτήσεις του, ἀλλά πέντε χρόνια ἀργότερα, τό 1571, ἐπανῆλθε ὡς φόρου ὑποτελής στό τουρκικό κράτος. Τό 1589/1590 τόν διαδέχτηκε στόν θρόνο ὁ γιός του Angelo Gozzadini μέχρι τό ἔτος 1617². Ὅλο τό ἀνωτέρω διάστημα (1537-1617), τόσο ἡ ἐξουσία τῶν Gozzadini, ὅσο καὶ ὁ καθολικισμός στή Σίφνο, ὑπέστησαν τρομερή φθορά, ἡ συρρίκνωση μάλιστα τοῦ καθολικοῦ ποιμνίου ὑπῆρξε καταλυτική γιά τήν ὑπαρξη καὶ αὐτῆς τῆς ἐπισκοπῆς. Οἱ Λατῖνοι ἐπίσκοποι Κωνσταντῖνος Justiniani καὶ Ἰωάννης de Caona δέν διέμεναν στήν ἔδρα τους, ὁ πρῶτος μάλιστα ἀπεβίωσε στή Ρώμη τό 1546.

Ἡ ἐκλογή, τό ἔτος 1617, τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Σίφνου-Θερμίων καὶ Τζίας Petrus Pitarcha, ἀπό τό Taranto, συνέπεσε μέ τοὺς διωγ-

1. «Σιφνιακά», Δ' (1994), 30 ἐπ.

2. Αὐτόθι, 30-31.

μούς των Τούρκων κατά των καθολικών και την οριστική απομάκρυνση του δυνάστη Σίφνου Angelo Gozzadini. Όλα τα εκκλησιαστικά κτήματα τότε της επισκοπής βρέθηκαν «στην κατοχή και νομή της συζύγου του τέως άρχοντος Άγγελέτου Γοζαδίνου», ή όποια, με τά εισοδήματά τους «διέτρεφε τά τέκνα της, δύο θήλεα και έν άρρεν, επειδή ό άρχων αυτός άπεγυμνώθη από όλα τά αγαθά του υπό του καπετάν πασα, ό όποιος ήθελε νά τον κρεμάση επειδή ήταν καθολικός και οί πρόγονοί του αυθένται των νήσων Θερμίων και Σίφνου».

Ενώπιον της τραγικής εκείνης καταστάσεως ό επίσκοπος Pitarcha αναγκάστηκε νά εγκαταλείψει την επισκοπή και τό ελάχιστο ποιμνιό της. Ό διάδοχός του, επίσκοπος Χριστόφορος Καρλέττι de Capranica, πού εκλέχθηκε τό 1622, δέν ετόλμησε νά αναλάβει τή διοίκησή της και, μέ έγκριση του Βατικανού, παρέμενε στή Ρώμη.

Τελικά, ή Έκκλησία της Ρώμης, στήν όποία κατέφθαναν συνεχώς δυσάρεστες πληροφορίες για την κατάσταση πού επικρατούσε στις Λατινικές επισκοπές των Κυκλάδων ανέθεσε στον επίσκοπο Σαντορίνης Pietro de Marchis νά περιέλθει τά νησιά, νά εξετάσει τά διατρέχοντα σ' αυτά και νά την ενημερώσει λεπτομερώς. Ό de Marchis εξετέλεσε την αποστολή του και τό 1624 υπέβαλε έμπεριστατωμένη έκθεση³. Ακολούθως τό Βατικανό, διά της πρόσφατα ανδρουμένης (1622) Όργάνωσής του Sacra Congregazione di Propaganda Fide [SCPF] απέφασισε νά λάβει σειρά μέτρων για την αναδιοργάνωση των καθολικών κυκλαδικών επισκοπών, την τόνωση του φρονήματος των πιστών της και την αποκατάσταση της τάξεως, όπου αυτή είχε διασαλευθεί, όπως λ.χ. στην Άνδρο, της όποιας ό επίσκοπος Paolo Pucciarelli, άνθρωπος έγνωστής και πείσμων, είχε έλθει σέ ρήξη μέ τό ποιμνιο και τον κληρο του νησιού προς ζημίαν της Έκκλησίας⁴.

Αντί λοιπόν τό Βατικανό νά πιέσει τον επίσκοπο Σίφνου Carletti νά μεταβεί στην έδρα του, προτίμησε, χάριν έκτονώσεως και της κρίσης πού υπήρχε στην Άνδρο, νά μεταθέσει στή Σίφνο δύο κληρικούς της πού είχαν μεγάλες προστριβές μέ τον Pucciarelli. Οί κληρικοί αυτοί ήταν ό Χιώτης Giacomo della Rocca, μέ μακρά και άποδοτική ύπηρεσία στην Άνδρο και ό Άνδριώτης Domenico della Grammatica, νέος κληρικός, ηλικίας 25 ετών. Υπεύθυνον κατέστησε τον Rocca, μέ τό αξίωμα του άποστολικού βικαρίου, τον δέ Grammatica, βοηθόν του, μέ αξίωμα άποστολικού μισσιοναρίου.

3. Αύτόθι, 34.

4. Αύτόθι.

Ό della Rocca έφθασε πρώτος στή Σίφνο, όπου εύρηκε τά της Έκκλησίας σέ άπελπιστική κατάσταση. Τό ποιμνιο είχε άπομείνει μέ ελάχιστους πιστούς, οί δέ ναοί και ή εκκλησιαστική περιουσία εύρίσκονταν στην κατοχή και εκμετάλλευση τρίτων. Ό βικάριος τότε, άνθρωπος ικανός και έμπειρος, δέν επεδίωξε την άμεση ανακατάληψη της περιουσίας, άλλ' άρχισε τό έργο του μέ προσφορά πνευματικών ύπηρεσιών στους πιστούς πού τίς είχαν στερηθεί επί μακράν σειράν ετών και, μόλις έφθασε στό νησί ό βοηθός του Dellagrammatica, έθεσε σέ λειτουργία σχολείο, στό όποιο άρχισαν νά διδάσκουν γράμματα και στοιχειά δογματικής σέ ελάχιστα παιδιά καθολικών και πολλά όρθοδόξων. Η κοινότητα, ικανοποιημένη από τίς δραστηριότητες του Rocca, έσπευσε νά ευχαριστήσει τή Ρώμη για την τοποθέτησή του στην Σίφνο και νά εκθειάσει την προσωπικότητα και τό έργο του. Όταν όμως βραδύτερα έθεσε τό ζήτημα επιστροφής της κτηματικής περιουσίας της Έκκλησίας, εύρέθηκε πρό ισχυρής αντίδράσεως και έντονης πολεμικής των καταπατητών της, καθολικών κυρίως, πού διήρκεσε περί τά τρία χρόνια και μάλιστα μετά πολλούς και πολυέξοδους δικαστικούς αγώνες πού απέβησαν στην ανακατάληψή της.

Η προσπάθεια του della Rocca νά ανακτήσει την περιουσία από τους σφετεριστές της, υπήρξε ή άφορμή μεγάλης άναταραχής στην όποία διεδραμάτησε καταλυτικό ρόλο ό βοηθός του Domenico Dellagrammatica, ό όποιος προσχώρησε στον κύκλο των αντιπάλων του. Ήταν δέ αυτοί μέλη του, από παλαιά, έξελληνισμένου κλάδου της δυναστικής οίκογενείας των Γοζαδίνων, τους όποιους καθοδηγούσε ό, καθολικού δόγματος, συγγενής τους Ίούλιος Δελλαγραμμάτικας, Άνδριος, σύζυγος της αδελφής του τέως ήγεμόνα της Σίφνου, αλλά και θεϊός του μισσιοναρίου-βοηθού του Domenico! Ό έν λόγω Ίούλιος προέβαλε τον ισχυρισμό ότι ή κτηματική περιουσία της Έκκλησίας είχε περιέλθει jure patronato (= κληρονομικώ δικαιώματι) στους άπογόνους των άρχόντων Γοζαδίνων οί όποιοι, όπως και οί πρόγονοί τους, την παραχωρούσαν στους έφημερίους πού διορίζαν οί ίδιοι. Αφού οί ίδιοι δέν είχαν διορίσει τον βικάριο della Rocca, αλλά ή Ρώμη, τά κτήματα ανήκαν στους άπογόνους των Γοζαδίνων.

Μέ τή συλλογιστική αυτήν ό Ίούλιος έπεισε και τον Domenico νά άποστασιοποιηθεί από τον προϊστάμενό του βικάριο della Rocca, νά δεχτεί τον διορισμό του άπ' αυτόν και τους λοιπούς άπογόνους

των Γοζαδίνων ως έφημερίου τους, νά παύσει νά ίερουργεί στους ναούς τής έπισκοπής και νά προσφέρει τίς υπηρεσίες του σ' αὐτήν. Έτσι, περί τά μέσα τοῦ ἔτους 1627 ἄρχισε νά ίερουργεῖ σέ μικρό παρεκκλήσιο τοῦ παλατιοῦ τῶν Γοζαδίνων, μολονότι αὐτό ἦταν ἐρείπιο και χωρίς πόρτα, παριστάνοντας τόν έφημέριο τής οικογενείας τοῦ θείου του Ἰούλιου «ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε ὅλα τά ἔξοδά του προκειμένου νά τόν ἀποσπάσει ἀπό τόν μητροπολιτικό ναό και τήν ὑπακοή του πρὸς τόν βικάριο della Rocca»⁵.

Ὁ τελευταῖος μάλιστα θά ιστορήσει μέ τό ἐπόμενο γράμμα του πρὸς τό Βατικανό τά ὅσα συνέβησαν τότε και τό, ἔκτοτε, ἀδυσώπητο μῖσος πού ἀνέκυψε μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν κληρικῶν:

«Σεβασμιώτατοι Κύριοι και προστάτες μου

Δέν θά παραλείψω νά κάνω μέ κάθε ἐπιμέλεια και ζήλο μου τά ὅσα μέ διατάσσει ἡ Ἁγία Προπαγάνδα στήν, ἀπό 27 τοῦ παρελθόντος Αὐγούστου, ἐπιστολή της, τά σχετικά μέ τήν ἀνακατάληψη τῶν ἀκινήτων τῶν Θερμίων και αὐτῶν τής Κέας, μέ τή βοήθεια τοῦ Κυρίου, ὄντας, ὅπως θεωρῶ και τά δύο νησιά μία ἐπισκοπή, ὅταν θά περιέλθουν στά χέρια μου ἀπό τήν ἐξοχότητά του, τόν πρεσβευτή τής Γαλλίας (στήν Κωνσταντινούπολη), οἱ διαταγές τοῦ Βασιλέως, τοῦ ναυάρχου τοῦ στόλου και ἄλλα ἔγγραφα ἀπό τά ὁποῖα συνάγεται ὅτι δέν συντρέχει καμμία παραγραφή ἀπό τήν ἀρπαγή αὐτῶν τῶν ἀκινήτων τής ἐκκλησίας· τά ἐν λόγω ἔγγραφα ἐλπίζω ὅτι θά παραλάβω σύντομα, σύμφωνα μέ τήν ἀπάντηση τής ἐξοχότητάς του, τώρα πού ἔχουν τακτοποιηθεῖ τά πράγματα τῶν πατέρων ἰησουϊτῶν στήν Κωνσταντινούπολη, διαφορετικά θά ἀναγκασθῶ νά προέλθω σέ ἄλλη ἐνέργεια, ἢ νά ἀποστείλω κάποιον ἐπίτηδες ἢ νά μεταβῶ ὁ ἴδιος στήν Κωνσταντινούπολη νά τά φροντίσω.

Θά εἶναι εὐπρόσδεκτα τά ἄμφια, τά κατηχητικά βιβλία και τά 40 σκοῦδα τῶν ἐξόδων και τής ἀρωγῆς. Χειροτόνησα ἓνα παιδί στό πρῶτο σχῆμα και τό φιλοξενῶ μέ ἔξοδά μου στό σπίτι και θά χειροτονήσω ἄλλο ἓνα γιά τήν ἐκκλησία μας γιά νά φροντίζουν τούς ναούς, νά ἐπιτηροῦν τό σχολεῖο τῶν παιδιῶν και κάθε ἄλλο πού θά τούς παραγγέλλω, ἐπειδή ὁ don Domenico μέ τό νά ἔχει ἀλλάξει τούς τρόπους του ἐδῶ και ἑπτὰ μῆνες, δέν θέλει νά ὑπακούει, οὔτε ὑπηρετεῖ τόν καθεδρικό ἢ τίς λοιπές ἐκκλησίες μέ ὑποχρέωση λειτουργιῶν, τίς ὁποῖες πραγματοποιεῖ σπανίως σέ ἓνα παρεκκλή-

σιο στό παλαιό παλάτι χωρίς πόρτα, ἐνάντια στίς διαταγές μου, ὄντας σάν ἐφημέριος τοῦ κυρίου Ἰούλιου, θείου του, ὁ ὁποῖος τοῦ κάνει τά ἔξοδα γιά νά ἀποσπάσει αὐτόν και τήν οἰκογένειά του ἀπό τόν καθεδρικό ναό και τήν εὐπείθεια σ' ἐμένα γιά νά γίνουμε ἐχθροί· αὐτός εἶχε σύζυγο τήν ἀδελφή τοῦ κυρίου Ἀγγελέτου Γοζαδίνου και εἶναι ἄνθρωπος πού δέν ἔχει ἐξομολογηθεῖ ἐδῶ και 30 χρόνια, διαμένει δέ στό νησί γιά νά μὴν ἐγκαταλείψει τήν τοκογλυφία και τώρα ἐπιδιώκει νά διαφεντεύει ἀκόμη και τούς ναούς και κτήματα πού ἐγώ ἀνεκατέλαβα μέ πολλούς κόπους, ἀπό μιάν ἐλληνίδα νύφη του μέ σχέδια πασίγνωστα πού κατέστρωσαν μεταξύ αὐτῶν και συγγενῶν τους ἐναντίον μου προκειμένου νά παραμείνει ὁ μόνος ἐφημέριός τους ἐδῶ ὁ don Domenico γιά νά ζεῖ ὁ καθένας στό πνεῦμα τής ἐλευθερίας, χωρίς (ἐκκλησιαστικόν) προϋστάμενο και κανονισμούς. Ἰσχυρίζεται αὐτός ὁ κ. Ἰούλιος ὅτι οἱ ἐκκλησίες και τά κτήματα εἶναι δικά του και τῶν λοιπῶν τής ἐλληνικῆς οἰκογένειας τῶν Γοζαδίνων πού εὐρίσκονται ἐδῶ και ὅτι σ' αὐτούς ἀνήκει νά κάνουν ἢ νά διορίσουν ἐφημέριο, ἐπειδή εἶναι πατρογονικό δικαίωμά τους (jure patronato)· ἐπίσης και ὁ βοηθός μου διατηρεῖ αὐτή τήν ἐσφαλμένη γνώμη και τήν ὑποστηρίζει κάνοντας στήν Ἐκκλησία τό ἴδιο κακό· αὐτή εἶναι και ἡ μεγάλη ταλαιπωρία πού μοῦ δίνει μέ τό πείσμα του και δέν ἐννοεῖ νά καταλάβει ὅτι τό δίκαιο εἶναι μέ τό μέρος μου, ἀφοῦ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε πατρογονικό δικαίωμά τους, δεδομένου ὅτι ὑπῆρξε ἐλεύθερη δωρεά μεταξύ ζώντων, πραγματοποιηθεῖσα ἀπό τόν ἀλήστου μνήμης Ottulin Dacorogna, Κύριον αὐτῆς τής νήσου, πρὸς τήν Παναγία Εὐαγγελιστρία τοῦ Κήπου και στόν Ἅγιο Μιχαήλ Ἀρχάγγελο. Τό 1407 και ἐντεῦθεν δημιουργήθηκε ἐπισκοπή, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τής Ρώμης ἀνέδειξε σέ ἐπισκοπή αὐτόν τόν τόπο μετά τῶν Θερμίων, μετά τήν ἔνωση τῶν Κυριῶν Γοζαδίνων μ' αὐτό τό νησί και ἀνέθεταν αὐτά τά κτήματα στόν ἐφημέριό τους. Αὐτά τά (νομικά) δικαιώματα διεκρίβωσα στά ἔγγραφα τοῦ ἀειμνήστου κυρίου Ottulino, τά ὁποῖα διατηρῶ ἐγώ, και πού ἔδειξα μάλιστα στόν σεβασμιώτατο ἐπίσκοπο τής Μήλου πού εἶχε ἔλθει ἐδῶ τήν προηγούμενη ἐβδομάδα ταξιδεύοντας γιά τήν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος διεπίστωσε τίς στενοχώριες και τά βάσανα πού ὑποφέρω ἀπό αὐτούς ἐδῶ και ἔχει σίγουρες πληροφορίες γιά ὅλα, γιατί δέν τοῦ ἀρέσουν ἐπειδή ἐγώ ἀγωνίζομαι γιά τά δικαιώματα τής Ἁγίας Ἐκκλησίας. ὠρύνονται λοιπόν οἱ κύριοι Ἰούλιος και ὁ βοηθός και

5. Ἡ ἀναφορά della Rocca πού ἀκολουθεῖ.

μαθητής μου, ακόμη και έξ αιτίας κάποιας δίκαιης διόρθωσης που τους κάνω συχνά ιδιαιτέρως και άγανακτώντας μαζί μου με αντιμάχονται με κάθε τρόπο και ψεύδη, είτε δημόσια, είτε με ψεύτικες υπογραφές, βαλμένες από τους ίδιους, προκειμένου να με διώξουν από έδω μειώνοντας την καλή υπόληψή μου ακόμη και σ' αυτήν την Αγία Έδρα, όπως περιγράφω έδω. Ο don Domenico ο ίδιος μου είπε πώς θά με κτυπήσει, ότι αυτός κρατά ψεύτικο γράμμα υπογεγραμμένο από συγγενείς, οικογενειάρχες, φίλους του κ. Ιούλιου, από χωρικούς, ακόμη και από παιδιά που δεν γνωρίζουν να γράφουν, χωρίς να γνωρίζουν κάτι για τό περιεχόμενο που υπογράφουν έναντίον μου (γραμμένο) δια χειρός άλλου. Άρκει να σημειώσω τις άπειθειες και τις φασαρίες που δημιουργεί αυτός ο κληρικός, που ο Θεός να τον συγχωρέσει, μεταβαίνοντας πολλές φορές στην Άνδρο χωρίς την άδειά μου, μου κρατούσε τό τελευταίο γράμμα της Αγίας Προπαγάνδας που έπεσε στά χέρια του, άρνούμενος να μου τό δώσει επί ένα μήνα· δεν γράφω για τον φόρο της δεκάτης που (λέξεις δυσανάγνωστες).

Έκλαμπρότατοι Κύριοι, κανείς δεν μπορεί να τον σωφρονήσει ακόμη και με έκκλησιαστικές επιτιμήσεις για τις άπειλές κατά των γονέων του και την ισχυρογνωμοσύνη του· είναι σχεδόν χρόνος που δεν έξομολογείται σ' έμένα, ούτε και εγώ μετά τις τόσες προσβολές του έναντίον μου. Έξομολογοῦμαι μόνος. Τώρα λέγει ότι θά έλθει στη Ρώμη, δεν γνωρίζω για ποιόν λόγο, χωρίς δική μου έντολή και άδεια· οί σεβασμιότητές σας θά γευτοῦν αυτήν την άταξία της περιφρόνησης για τή σύνολη καταστροφή αυτής της φτωχής εκκλησίας με την μοναδική τους σύνεση για να τον πάρετε άπ' έδω, γιατί δεν νομίζω ότι κάνει γι' αυτήν ή και άλλην εκκλησία για τις άνωτέρω και άλλες αιτίες, πράγμα που λέγω με μεγάλο πόνο μου προκειμένου να μήν έξαπατηθεί ή Αγία Έκκλησία άπ' αυτόν· επιδιώκω να γίνει δυνατή ή έλευση ενός άλλου, εάν μου επιτραπεί, στη θέση εκείνου, ο οποίος έλπίζω ότι θά είναι άνθρωπος. θά με ύπακούει και θά πραγματοποιεί καλύτερα την ύπηρεσία προς τον Κύριο· εάν όμως νομίζει ή Αγία Προπαγάνδα ότι πρέπει να ξαναστείλει τον ίδιο, εγώ δεν θά λείψω να φύγω από έδω, επειδή είναι φύση άνυπόφορη και ύπεροπτική· παρακαλώ όμως την Αγία Προπαγάνδα να τον συγχωρήσει γιατί είναι νέος στην ήλικία και για τις έλλείψεις του για να μή γίνω αντιπαθής στην Ανατολή και διωκόμενος από τους συγγενείς του, οί όποιοι ήδη με άπειλοῦν έδω

και άλλου, όπως και εγώ ακόμη τον συγχωρώ, άν και με ένοχλει με ψευδή γράμματα· είναι ανάγκη να ύπερασπίζομαι την άθωότητά μου και να άνιστορώ τους λόγους της άθωότητός μου και να άνιστορώ τους λόγους της άναταραχής, μολοντί δεν γνωρίζω εάν θά έχουμε τά προς τό ζήν, όπως πολλές φορές παρεκάλεσα, γιατί ούτε και αυτός ο don Domenico ήταν εύχαριστημένος με τό έλάχιστο που διαθέτουμε.

Σπίτια Λατίνων ύπάρχουν 4, οί τρεις άρχηγοί οικογενειών που υπογράφουν σέ γράμμα της πόλης, συστατικό ύπέρ έμου, είναι ο Χριστόφορος Μαρτεγκάνη, ο κ. Ιάκωβος Πομπονάτσος και ο κ. Αντώνιος Γιουστινιάνος Πανταλεόνε που εργάζεται και είναι συγγενής του κ. Ιούλιου και ο νοτάριος και καντζηλιέρης που εγώ συνέστησα είναι επίσης Λατίνος· άλλοι Λατίνοι που να γνωρίζουν να γράφουν δεν ύπάρχουν έδω και άν άλλοι χρησιμοποιοῦν όνόματα Λατίνων στά γράμματά τους δεν είναι άληθινά, ούτε επίσης είναι άλήθεια ότι οί Έλληνες δεν με άγαποῦν, παρόλο που τους προτρέπουν αυτοί που υπογράφουν τις ψευδεις καταγγελίες, μεταξύ των όποιων και ολόκληρη ή οικογένεια των Γοζαδίνων, που έχει άπομακρυνθεί από την Αγία Ρωμαϊκή Έκκλησία και από έμένα επειδή διεκδικοῦν να διαρπάξουν όλα τά άκίνητα και τις εκκλησίες και γιατί από καθολικοί έχουν γίνει σχισματικοί, ιδιαίτερα ο οίκονόμος αυτού του τόπου, ο όποιος είναι κοινός αίρετικός μέχρι που ισχυρίζεται ότι ή άγία κοινωνία δεν γίνεται από άζυμο πράγμα για τό όποιο τον επιπλήττω συνεχώς· έλαβα τά έτήσια δύο χρόνων μετά τις αιτήσεις μου με πολλά γράμματα εκ των όποιων 20 σκουδα διεκδικεί ο don Domenico εκ των 40· από έξοδα που έγιναν έλαβε από έμένα 12 και απομένουν να λάβει μόνο 6, όπως θά έξηγήσω στον έπίτροπό σας λεπτομερώς... Τέλος παρακαλώ τον Κύριο για τις σεβασμιότητές σας μακρύ και εύτυχημένο βίο και με προσκύνηση έδαφιαία, κατασπάζομαι τά ιερά άμφιά σας κ.λπ.

Σίφνος, 28 Άπριλίου 1628

Πρός τους σεβασμιό-
τάτους καρδινάλιους
της Αγίας Προπαγάνδας
Ρώμη.

Των σεβασμιότητων σας
ταπεινός ύπηρετής
Giacomo della Rocca
άποστολικός βικάριος
Θερμίων και Σίφνου».

[SCPF/SOCC 114, 249^R-250^V]

Μετά ταῦτα, δηλαδή τίς καταγγελίες τοῦ della Rocca κατά τοῦ Dellagrammatica, καί ἄλλα ἐχθρικά μεταξύ τους γεγονότα, τό ἔτος 1634 τό Βατικανό, παρά ταῦτα, προήγαγε καί τούς δύο σέ ἐπισκόπους. Τόν μὲν ἠλικιωμένο della Rocca σέ ἐπίσκοπο Σίφνου-Θερμίων-Κέας καί τόν Dellagrammatica σέ ἐπίσκοπο τῆς πατρίδας του Ἄνδρου. Ὅμως, ἀκόμη καί αὐτός ὁ διαχωρισμός τους κατά νησιά δέν ὑπῆρξε ἰκανός νά μειώσει τό μένος τους, ὅπως βεβαιώνεται καί ἀπό τό ἐπόμενο γράμμα τοῦ Dellagrammatica πρὸς τὴν Ἁγία Προπαγάνδα, ὡς ἐπισκόπου τῆς Ἄνδρου πλέον. Θεωροῦμε (καί ἀπό παραπλήσιες πληροφορίες) ὅτι ὁ della Rocca προτιμοῦσε τὴν ἐπισκοπή Ἄνδρου ἀντὶ τῆς Σίφνου, ἐπειδὴ στό νησί ἐκεῖνο εἶχε κτηματική-προσωπική περιουσία καί συγγενικά πρόσωπα πού θά τόν περιέβαλλαν στά γηρατειά του, ἀφοῦ ἐκεῖ κατέφυγε λίγο βραδύτερα παρά τό γεγονός ὅτι διατελοῦσε ἐπίσκοπος Σίφνου.

Τό γράμμα τοῦ Dellagrammatica:

«Σεβασμιώτατοι

Ἡ γνωστοποίηση τῆς ἀνάδειξής μου σέ ἐπίσκοπον τῆς Ἄνδρου μέ ἔκανε νά αἰσθανθῶ μεγάλη χαρά καί τόν ὀφειλόμενο σεβασμό πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐπειδὴ ἐπεφόρτισε τίς ἀδύναμες πλάτες μου μέ μιὰ παρόμοια εὐθύνη καί μάλιστα κατά τούς παρόντες δυσχερεῖς χρόνους ὅταν ἀναλογίζωμαι πόσα θά ἀναγκασθῶ νά ἐπωμισθῶ. Σκέπτομαι δηλαδή ὅτι τοῦτο δέν προέρχεται μόνο ἀπό τό χέρι τοῦ Κυρίου, νά ἐπιβλέπω αὐτὴν τὴν πτωχή καί σέ ἀνάγκην εὐρισκομένην ἐκκλησία μέ τίς δύστυχες ψυχές πού εὐρίσκονται ἀνάμεσα στή Σκύλα τῶν Τούρκων καί τὴν Χάρυβδη τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν οἱ δυνάμεις μου δηλαδή δέν θά ἀρκοῦν νά καταφεύγω στήν προστασία σας, ὅπως τώρα πού, ἐνῶ προσπαθοῦσα νά ἐξετάσω τίς ὑποχρεώσεις της, κατέφθασε ὁ δόν Giacomo della Rocca, ἀποστολικὸς βικάριος Σίφνου, γιὰ νά συνεχίσει, βέβαια, αὐτά πού ἔκανε ἐδῶ πάντοτε μέ τούς προηγουμένους ἐπισκόπους· νά τούς ἀναμειγνύει σέ φασαρίες καί διαφωνίες μαζί μας πρὸς μέγαν σκανδαλισμὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐφθασε λοιπὸν ἐδῶ τὴν ὥρα πού ὁ κληρικὸς μου, μέ δική μου ἐντολή, ἐπήγγαινε στό νὰ ὅπου θά τελοῦσα τὴ λειτουργία, ὅποτε ὁ δόν Ἰάκωβος δήλωσε ὅτι θά χοροστατοῦσε ἐκεῖνος πρῶτος οὐρλιάζοντας ὅτι δέν ἀναγνώριζε ἐδῶ κανέναν δόν Domenico καί πάραυτα ἐνδύθηκε, προετοιμαζόμενος ὅμως νά φορέσει τό φελόνι, τὰ πέταξε ὅλα καί σάν δαιμονισμένος φώναζε ὅτι ἐγὼ τοῦ ἀπαγόρευσα νά λειτουργήσῃ, ἐνῶ κανεὶς δέν τοῦ εἶπε τίποτα. Τὴν ἐπομένη ἡμέρα, μετὰ ἀπὸ δική

του αἴτηση, μέ ἐκάλεσε ὁ Τοῦρκος δικαστής (Καδῆς), ἐνώπιον τοῦ ὁποίου τὸν ἐρώτησα γιὰ ποιὸν λόγο προκάλεσε τὴν κλήτευσή μου καί ἀπάντησε ὅτι τοῦ εἶχα ἀφαιρέσει τὰ ἄμφια καί τὸν εἶχα κτυπήσει ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία· στήν ἀναζήτησή του ὅμως νά εὑρεῖ κάποιον μάρτυρα νά βεβαιώσει τό ἐπείσοδιο δέν εὐρέθηκε οὔτε ἓνας, οὔτε καί ἀπ' αὐτὸν τὸν Καδῆ ἢ τούς ἄλλους παρόντες, οἱ ὅποιοι μάλιστα τὸν ἀπεκάλεσαν τρελλό καί κακοήθη. Αὐτὴν τὴν συκοφαντία δοκίμασα ἐνώπιον Τούρκων, ὁ νόμος τῶν ὁποίων ὀρίζει ὅτι, ὅποιος κατηγορηθεῖ γιὰ παρόμοια αἰσχροῦ πράξη, καταδικάζεται σέ δημόσιο ραβδισμό καί ἀκολούθως παραδίδεται στά χέρια τοῦ παρευρισκομένου πλήθους μέχρι αὐτό νά προσδιορίσει τό χρηματικὸ ποσὸν πού κρίνει ὅτι πρέπει νά καταβληθεῖ ἀπὸ τὸν ὑπόδικο, ἂν αὐτὸς δέν εἶναι πολὺ γνωστὸ πρόσωπο, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐντροπή τοῦ ξυλοδαρμοῦ.

Χάρηκα ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅτι ὁ σεβάσμιος βικάριος Χίου πρόκειται νά ἔλθῃ ὡς ἀποστολικὸς ἐπισκέπτης σ' αὐτά τὰ νησιά ὅποτε δι' αὐτοῦ οἱ σεβασμιότητές σας θά πληροφορηθοῦν τὴν ἀλήθεια καί τίς πράξεις τοῦ καθ' ἑνός, ὅποτε μέ τό ἓνα, πότε μέ ἄλλα, δέν θά παραλείψω νά δώσω ἄμεσες πληροφορίες καί παραδείγματα γιὰ τὸν κάθε ἓνα, πρῶτα γιὰ τούς κινδύνους πού ἀναφύονται σ' αὐτὴν τὴν πτωχή ἐκκλησία κατευνάζοντας τίς διαφορές μέ τὸν Ἁγᾶ, παρακαλῶ ὅμως γιὰ τὴν ἀποστολή τῶν ἐπισκοπικῶν ἐγγράφων μου διότι *periculum est in mora*.

Γιὰ τὰ δυσάρεστα, τέλος, τῆς ἐκτόπισης τοῦ δόν Ἰακώβου della Grammatica, βικαρίου αὐτοῦ τοῦ τόπου καί τῶν ζημιῶν πού προκάλεσε σ' αὐτὴν τὴν πτωχή ἐκκλησία καί στή χηρεοῦσα κενὴ ἐπισκοπή ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων εὐρίσκεται σέ μεγάλο χρέος τό ἐπισκοπᾶτο, δέν ἔχω νά εἰπῶ τίποτε ἄλλο ἐπειδὴ, κατά κάποιον τρόπο, εἶναι πληροφορημένη ἡ Ἁγία Προπαγάνδα ἀπὸ τρίτους περὶ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, ἀφίνω τὴν ὑπόθεση στά χέρια τῶν ὑμετέρων σεβασμιότητων γιὰ τὴν, μέ τὸν πλέον πρόσφορο τρόπο, τακτοποίησής της. Γιὰ ὅλα αὐτά μπορεῖ νά εἶναι εἰλικρινῆς μάρτυρας ὁ σεβάσμιος πατέρας φρά Κρουσίνο Lent, τῶν πρεδικατόρων, ἀπὸ τὴν Brescia, ὁ ὁποῖος ἦταν παρὼν ὅταν ἐπεδίωκε νά ἐπανέλθῃ στή Ρώμη, καί διαδίδονταν τὰ ἀνωτέρω ἀνάρμοστα. Κατασπάζομαι ταπεινά τίς πορφύρες σας καί παρακαλῶ τὸν Ὑψιστο γιὰ κάθε ἐπιθυμητὴ εὐτυχία καί πρόοδο.

Τῶν σεβασμιότητων σας

Ἄνδρος, 12 Αὐγούστου 1634

Ταπεινὸς ὑπηρέτης

Ἀνδριακά Χρονικά, 22 (1994), 13-14

Domenico della Grammatica».

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΑΡΜΑΡΑΣ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΙΦΝΟΥ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΟΣ
[1646-1673]

1. Μέ τήν ἔναρξιν τῆς Τουρκοκρατίας στίς Κυκλάδες (1537), ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Σίφνου ἀπαλλάχθηκε ὀριστικά ἀπό τήν ἐξάρτησιν τῆς Ρώμης καί περιῆλθε στούς κόλπους τῆς φυσικῆς Μητέρας τῆς, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀλλά χωρίς νά ὑπαχθεῖ σέ μητρόπολη. Ἀργότερα, ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς, ἀνακηρύχθηκε, ὅπως καί ἄλλα γύρω τῆς νησιά <Ἀμοργός, Ἀνάφη, Ἀστυπάλαια, Ἡράκλεια, Ἴος, Μύκονος, Σέριφος, Σίκινος καί Φολέγανδρος>, σέ Πατριαρχική Ἐξαρχία, δηλαδή ἐπαρχία ὑπαγομένη ἀπ' εὐθείας στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος εἶχε τό δικαίωμα παραχώρησιν τῶν ἐξαρχικῶν νήσων σέ διάφορα πρόσωπα, συνήθως ἀξιωματοῦχους τοῦ Πατριαρχείου, ὡς ἀμοιβή γιά τίς ὑπηρεσίες τους σ' αὐτό¹.

Πατριαρχικοί ἔξαρχοι Σίφνου ἀναφέρονται, περί τά ἔτη 1612-1614, ὁ Μέγας Ρήτωρ Μιχαήλ καί ὁ Μέγας Διοικητής Διαμαντῆς. Οἱ δύο αὐτοί ἰδιῶτες ἔξαρχοι παρέδωσαν, μέ πατριαρχικό ἔγγραφο, τήν πνευματικήν «ἐπίσκεψιν καί διοίκησιν» τῆς ἐξαρχίας «πρός τόν ἱερώτατον καί λογιώτατον μητροπολίτην Παροναξίας, ὑπέρτιμον καί ἔξαρχον παντός Αἰγαίου Πελάγους Νικηφόρο Μελισσηνό...». Βραδύτερα, πρό τοῦ ἔτους 1629, τήν πνευματική ἐποπτεία τῆς ἐξαρχίας Σίφνου ἀσχοῦσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τζίας καί Θερμίων Νεκτάριος².

2. Ἡ Σίφνος διετέλεσε ὑπό τό ἀνωτέρω ἐκκλησιαστικό καθεστῶς ὡς τόν Αὐγούστο τοῦ ἔτους 1646, ὁπότε στίς 17 τοῦ μηνός αὐτοῦ «τά κατά τήν Ἀσπρην Θάλασσαν κείμενα πατριαρχικά νησιά Σίφνος καί Ἀμοργός, Πολύκανδρος, Ἀστυπάλαια, Σέρφος, Μύκονος, Ἀνάφη, Νίος, Σίκινος, Ἀρακλείτζα καί τά περίξ» γιά πολλούς καί διαφόρους λόγους μνημονευομένους σέ Ἱερό Συνοδικό Τόμο, «ἀπεφάνθη παρὰ πάντων γενέσθαι τόν συνοδικόν τοῦτον τόμον καί ἐγνωμοδοτήθη τά

1. «Σιφνιακά», 4 (1994), 32-33.

2. Αὐτόθι.

άνωτέρω αὐτά πατριαρχικά νησιά εἰς ἓν καταστήναι καί ἀρχιεπισκοπήν Σίφνου ὀνομασθῆναι καί χειροτονηθῆναι ἐν αὐτῇ ἀρχιερέα γνήσιον καί καθολικόν εἰς ἐπίσκεψιν καί κανονικὴν προστασίαν τοῦ ἐν αὐτῇ χριστεπωνύμου πληρώματος, παρέχοντα ἐτησίως τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία εὐπειθῶς... τό διατεταγμένον αὐτοῦ βασιλικόν χαράτζιον, ὅπερ ἐστὶ φλωρία χρυσά τριάκοντα...»³.

3. Τό Πατριαρχεῖο προῆλθε στήν ἴδρυση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς κατόπιν πολλῶν αἰτημάτων τῶν νησιωτῶν πού ἐστεροῦντο κανονικῆς πνευματικῆς προστασίας, ἐνῶ δοκιμάζονταν ἀπό πλεῖστα δεινά καί τίς συνέπειες τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου πού εἶχε ἀρχίσει τόν προηγούμενο χρόνο (1645). Ἔτσι, μετὰ τήν ψήφιση τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, οἱ ἐκλέκτορες ἀρχιερεῖς συνῆλθαν στόν ναό τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου «ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ» ὅπου καί ἐξέλεξαν τόν πρῶτο ἀρχιεπίσκοπο «πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς κύρ Ἀθανάσιον». Ἀκολούθησε ἡ ὁμολογία Πίστεως τοῦ ἐκλεγέντος, ἡ χειροτονία του σέ ἀρχιερέα καί ἡ μετάβασή του στήν ἔδρα τῆς ἐπαρχίας του Σίφνο, ὅπου ἔπρεπε νά πραγματοποιήσει ἓνα μεγάλο ἔργο· ἐκεῖνο τῆς συγκρότησης τῆς νέας Ἀρχιεπισκοπῆς καί τῆς πνευματικῆς διοίκησης καί προστασίας τοῦ ποιμνίου της, τοῦ διασπάρτου σέ πολλά νησιά, τίς ἄλλοτε πατριαρχικές ἐξαρχίες.

4. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος Μαρμαραῆς, ὁ Σαντορινιός, διακυβέρνησε τήν πολύνησο ἐπαρχία του ἐπί 27 συναπτά χρόνια μέ παραδειγματική ἐπιτυχία. Ἀντίθετα, οἱ διάδοχοί του στό θρόνο ἀρχιερεῖς δέν μακροημέρευσαν ὅπως αὐτός λόγω ἀδυναμίας τους, κυρίως, στή συγκέντρωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν φορολογιῶν πού ἀξίωνε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀπό τό ὀρθόδοξο ποίμνιο. Εἶχε μάλιστα θεσπίσει καί τήν ποινή τῆς καθάρσεως τῶν ἀρχιερέων πού ἀδυνατοῦσαν πρός τοῦτο, ἄν καί ἐπεκαλοῦντο σοβαροῦς πράγματι λόγους, ὅπως, λ.χ. τήν οἰκονομική ἀνέχεια τοῦ ποιμνίου ἀπό διπλές φορολογήσεις του ἀπό τούς ἐμπολέμους Τούρκους καί Βενετούς, θεομηνίες ἢ ἀσθένειες κ.λπ.

5. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος, παρά τίς συντρέξασες καί κατά τήν ἀρχιερατεία του δυσχερεῖς περιστάσεις, δέν ὀδήγησε «εἰς χρέωσιν ὑπεράριθμον τήν ἐπαρχίαν», ἀλλά τήν διετήρησε «ἀπηλλαγμένην χρεῶν», ἐνῶ ὁ διάδοχός του Τιμόθεος ὁ Κύπριος (1674-1678)

3. Αὐτόθι, 48 ἐπ.

καθαιρέθηκε γι' αὐτούς τούς λόγους⁴. Ὁ Ἀθανάσιος ἐπέτυχε στά πολλά χρόνια διαποίμανσης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς νά ἀξιοποιήσει ἄλλες δυνατότητες τῆς ἐποχῆς του μέ ἀποτέλεσμα νά εἶναι πάντοτε σέ θέση νά ἐκπληρώνει τίς οἰκονομικές ὑποχρεώσεις της καί νά διατηρεῖται βέβαια στόν θρόνο του. Οἱ δυνατότητες αὐτές, ἀπό χρόνια ἐπιχειρούμενες ἐπιτυχῶς, δέσποζαν στήν ἔδρα τῆς ἐπαρχίας της, τῆ Σίφνο, ὅπου τίς μετέρχονταν ἄξιες προσωπικότητες μέ σημαντικά ἀποτελέσματα, ὅπως ἔχουν ἤδη περιγραφεῖ λεπτομερῶς⁵. Αὐτόν τόν δρόμο ἀκολουθοῦσε καί ὁ ἴδιος, τοῦ Ἐμπορίου δηλαδή, μέσα σέ ἀξιοπρεπῆ πλαίσια καί διασφάλιση τῆς ἀρχιερατικῆς ιδιότητός του. Τοῦτο ἄλλωστε βεβαιώνεται καί ἀπό τίς περιεχόμενες στή διαθήκη του ἐντολές, ἀλλά καί ἀπό ἄλλες πράξεις του.

ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΤΟΥ⁶

I. Χρεωστούμενα τῶν νησιῶν.

- α) Τῆς Σικίνου, χρέος 300 ρεαλιῶν καί πλέον (ἀλλά καί ἄλλο πού ἤξευρε ὁ πρωτοπαπᾶς τους).
- β) Τῆς Νίου, 500 ρεάλια.
- γ) Τῆς Ἀξιᾶς, 671 ρ. + 42 γιά κτίσιμο τῆς μητρόπολης καί 50 ρ. γιά 17 βουτζιά τῆς μητρόπολης.
- δ) Τῆς Ἀντιπάρου, 80 ρεάλια
- ε) Τῆς Κιμούλου, 322 ρεάλια
- στ) Τῆς Ἀμοργοῦ, μὴ κατονομ. ποσόν τοῦ χρέους ἐκχωρούμενο στή Μονή τῆς Χοζοβιώτισσας.
- ζ) Τῆς Ἀνάφης, χρέος καί ζητίες, «ὄλα χάρισμά των».
- η) Τοῦ διακόνου (Σίφνου) Σερμαρτῆ, 150 ρεάλια.

Σημείωση

– Τό χρέος τῆς Ἀξιᾶς, ὕψους 671 ρεαλιῶν, εἶχε χορηγηθεῖ γιά τήν πληρωμή φορολογιῶν.

– «Ὅσα χρεωστοῦσαν οἱ Κιμουλιάτες» τά διαχειρίζονταν ὑπευθύνως ὁ πρωτοπαπᾶς Σίφνου.

4. Αὐτόθι, 69-72.

5. «Σιφνιακά», 9 (2001), 19 ἐπ.

6. «Σιφνιακά», 4 (1994), 67-69.

II. Χρεωστικά όμολογα – ζημίες

Από χρεώστες δηλαδή υποχρέους σέ καταβολή φορολογιῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἴσως καί κρατικῶν.

α) Ὅσα ἔλαβε ὁ ἱερομόναχος πάπα-Γαβριήλ «τόσο σέ ζητίες (ἐκκλησιαστικοί φόροι) ὡσάν καί σκρήτα (= ὑποσχετικά) καί ὅσα εὔρεθούν εἰς τά σεπέτια του (= συρτάρια του). Ἀπό τά πρός εἴσπραξιν αὐτά χρήματα ἔδιδε ἐντολή νά δώση ὁ ἀδελφός του κύρ διάκος στίς ἀδελφές τους Μαρία, Κατερίνα καί καλογοριά 100 ρεαλιῶν πράμα <= σέ εἶδος>» «ἀπό τά ὅσα εἶχε στή Νιό».

β) Σκρήτα Περατζάκη ἀφέντη Σπανόπουλου, νά τά εἰσέπρατται ὁ ἀδελφός του κύρ διάκος γιά «νά τά δώση ἐκεῖ ὅπου χρεώσται», δηλ. σέ προσωπικά χρέη τοῦ Ἀθανασίου.

III. Σέ εἶδη ἐμπορίου, ἀκινήτων κ.λπ.

α) Στή Νιό, 940 πινάκια κριθάρι, σιτάρι, βαμβάκι, φάβα, ροβύθια καί ὅ,τι ἄλλο, νά παραδοθοῦν στόν ἀδελφό του τόν κύρ διάκο.

β) Στόν ἀνεψιό του Ἀντωνάκη, σέ σιτάρι, ἀρακά καί ὅσα ἄλλα διαχειρίζονταν, ἐντολή νά παραδοθοῦν στόν ἀδελφό του τόν κύρ διάκο.

γ) Στόν ἀφέντη Περατζάκη Σπανόπουλο, πού διαχειρίζονταν τυριά, τομάρια (= δέρματα), βουβαλιές (;), κασσέλες ἔξι καί ὅ,τιδὴποτε ἄλλο «νά δοθοῦν στά χρέη μου».

IV. Σέ ζῶα

Στή Σαντορίνη «βῶδια καί ζά (= πιό μικρά) στήν Τενοῦσα, νά πωληθοῦν γιά τό χρέος μας».

V. Σέ ἀκίνητα

– Σπίτια στή Σίφνο· μέ ἐντολή νά πωληθοῦν «καί νά πληρωθοῦν ὁ Παναγιωτάκης ὁ ρεφενδάριος καί ὁ ἄρχων Μανωλάκης».

– Περιβόλι στήν Ἀνάφη «νά εἶναι τοῦ ἀδελφοῦ μου κύρ διακού».

– Ἀμπέλια καί δύο μύλοι στή Σαντορίνη, στόν ἀδελφό του Μανώλη.

VI. Σέ πλεούμενα

«Τό μικρό ξύλο νά ἔχει ὁ ἀδελφός μου ὁ κύρ διάκος <τό ἤμισυ> καί τό ἄλλο μισό ὁ Διαμαντής καί ὁ Μανώλης ὁ ἀδελφός μου. Τό μεγάλο ξύλο νά τό δώσουν εἰς τό χρέος μου», ὅπως καί τά τῆς §4 (ζῶα). Σημειώνεται ὅτι «ξύλα» λέγονταν τά μικρά σκάφη. Ὁ Ἀθανάσιος εἶχε, ἐκτός ἀπό μικρό σκάφος, καί μεγαλύτερο, ἱκανό, προφανῶς, γιά τίς μεταβάσεις του στά νησιά τῆς ἐπαρχίας του.

VII. Προσωπικά ἀντικείμενα – δωρεές.

– Ἄμφια ἀριχερατικά στή Σίφνο, δωρεά ὑπέρ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

– Ἐξι (6) κασσέλες στή Σαντορίνη καί στή Σίφνο περιέχουσες «χαρτιά» <= χειρόγραφα, κώδικες> καί «ροῦχα» μέ τήν ἐντολή νά δοθοῦν στούς ἱερομόναχον πάπα-Γαβριήλ, ἱεροδ. Ἀθανάσιον καί ἱεροδ. Νεόφυτον ἐξ ἴσου.

– Στό μοναστήρι τῆς Ἀμοργοῦ <Χοζοβιώτισσα> «ὄλες τίς μοσχοβίτικες εἰκόνες».

– Στόν ἀδελφό του Μανώλη, στή Σαντορίνη, ἀμπέλια καί δύο μύλους ἐκεῖ.

– Στόν ἀδελφό του τόν κύρ διάκο, ὅσα σκρήτα <χρεωστικά όμολογα> πού τοῦ εἶχε ὑπογράψει γιά δανεισμούς του, «νουλάδα ὄλα» <ἰταλ. nullo = ἄκυρο>.

* * *

Μετερχόμενος τό «μικρό» ἐκεῖνο ἐμπόριο [σέ σύγκριση ἐννοεῖται μέ ἐκεῖνο πού διακινούσαν κατά χιλιάδες ρεάλια οἱ μεγαλέμποροι τῆς Σίφνου Βασίλειος Λογοθέτης, Πετράκης Ρόζας, Μιχελ. Κοντόσταβλος κ.ἄ.], ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος ἐπετύγχανε νά διαθέτει, εἴτε σέ χρηματικό κεφάλαιο, εἴτε ἀπό προσωπικά του δάνεια, ἀλλά πάντοτε ἐμπορευόμενος, κατά τόν τρόπο του, τή δυνατότητα ἔγκαιρης καταβολῆς τῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ποιμνίου καί αὐτοῦ του ἰδίου, ἀποφεύγοντας ἔτσι τά τυχόν δυσάρεστα. Ἀκολούθως ἀναζητοῦσε, μέ βραδύτερο ρυθμό, τίς ὑποχρεώσεις τοῦ ποιμνίου ὥστε, μ' αὐτόν τόν τρόπο νά ἐπιτυγχάνει πολλά καί αὐτήν βέβαια τήν ἀγάπη τῶν Χριστιανῶν πρός τό πρόσωπό του, πού φαίνεται πῶς φρόντιζαν νά ἐξοφλοῦν τά χρεωστούμενα.

Σέ εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως παντελοῦς ἀδυναμίας τοῦ ποιμνίου καταβολῆς τῶν ὑποχρεώσεών του (λ.χ. ἀπό λιμούς καί λοιμούς κ.ἄ. αἰτίες), φαίνεται πώς ἐξοφλοῦσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπό τά κεφάλαια τοῦ ἐμπορίου πού ἀσκοῦσε ἢ ἀπό δάνεια πού συνῆπτε ὁ ἴδιος ἀπό τρίτους κεφαλαιούχους. Θεωροῦμε λοιπόν ὅτι ἡ πολυετής ἀρχιερατεία του στόν θρόνο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σίφνου ἔχει τήν ἐξήγησή της, τόσο στόν τρόπο ἀσκήσεως τῆς πράγματι χριστιανικῆς διοικήσεως τοῦ ποιμνίου του, ὅσο καί στό παράλληλο ἔργο τοῦ ἐμπορίου πού ἀναδέχθηκε καί ἀκολούθησε πράγματι ἀποτελεσματικά καί εὐεργετικά γιά ὅλους. Ταξιδεύοντας, προφανῶς, «μέ τό μεγάλο ξύλο του» στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, τόσο τῆς ἐπαρχίας του, ὅσο καί ἐκεῖνα τοῦ Ἐμπορίου του.

Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΙΦΝΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ [1694]

Κατά τίς ἰσχύουσες στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποφάσεις, τίς καί «συνοδικούς τόμους» καλούμενες, τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1644 καί 6ης Δεκεμβρίου 1645, μέ τίς ὁποῖες εἶχε ἀποφασισθεῖ «καθηρεσθαι τοὺς μή πειθομένους ἀρχιερεῖς πληρώνειν κατ' ἔτος τά συνοδικῶς αὐτοῖς ριπτόμενα ἐκκλησιαστικά δικαιώματα πρός κυβερνήσιν τῆς Ἐκκλησίας», οἱ ἀρχιεπίσκοποι Σίφνου Τιμόθεος (1674-1678) καί Φιλάρετος (1678-1686) εἶχαν καθαιρεθεῖ γι' αὐτόν τόν λόγο, δηλαδή ἐπειδή ἀδυνατοῦσαν νά ἐκπληρώσουν τίς οικονομικές ὑποχρεώσεις τους. Ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Φιλάρετου μάλιστα οἱ Σίφνιοι εἶχαν ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον του (1684-1685) ἐπειδή, ὁ καταπιεζόμενος ἀπό τό Πατριαρχεῖο, καταπίεζε αὐτούς γιά τήν καταβολή τῆς φορολόγησής τους, ὅπως ἔχομε ἱστορήσει. Τότε, καί γιά δύο περίπου χρόνια (1686-1687), τό Πατριαρχεῖο, προκειμένου νά ἐπέλθει ἡ ἀναγκαῖα ἡρεμία στήν Ἀρχιεπισκοπή, τοποθέτησε σ' αὐτήν προϊστάμενο ἔμπειρο ἀρχιερέα μέ τήν ιδιότητα τοῦ «προέδρου Σίφνου» τόν πρῶην μητροπολίτη Καισαρείας Γεδεών, ὁ ὁποῖος ἐργάσθηκε μέ σύστημα καί ἐπιτυχῶς ἀφοῦ διευθέτησε καί αὐτά ἀκόμη τά οικονομικά ζητήματα τῆς ἐπαρχίας (συγκέντρωση ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων). Μετά ταῦτα τό Πατριαρχεῖο προήλθε στήν ἀνάδειξη νέου ἀρχιεπισκόπου Σίφνου κατά Νοέμβριο τοῦ ἔτους 1687, τοῦ Γρηγορίου, τόν ὁποῖο ἀντικατέστησε, γιά ἀγνώστους λόγους, πρό τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου 1689, μέ τόν πρῶην Σίφνου Φιλάρετον μέχρι τοῦ Μαρτίου 1691, ὅποτε ἐπανεφέρε, τόν ἴδιο μήνα καί ἔτος, τόν πρῶην Σίφνου Γρηγόριο μέχρι καί τοῦ Αὐγούστου 1694. Τότε κατέφθασε στή Σίφνο ὁ ἱερομόναχος Ἀθανάσιος Λαγκαδάς «ἀπεσταλμένος ἀπό τήν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἔξαρχος πατριαρχικός διά νά συνάξῃ ἀπό τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους τήν νέαν <οικονομικήν> βοήθειαν ὅπου κάθε ἀρχιερεὺς ἐγγίξει» κατά τοὺς ὑπολογισμούς τοῦ Πατριαρχείου. «Πηγαινόμενος εἰς τό νησί τῆς

Σίφνου ὁ Λαγκαδάς καί σμίγοντας τόν ἅγιον Σίφνου κύρ Γρηγόριον, ἤλθον εἰσέ σκάνδαλα καί μέ τό νά σκανδαλισθοῦν τοῦ ἐδιάβασε τήν καθαίρεσίν του» καί ἀνεχώρησε γιά τή Μήλο. Ἡ συνέχεια καταγράφεται λεπτομερῶς σέ καθαιρετικό ἔγγραφο-συμφωνία μεταξὺ Ἀθανασίου Λαγκαδά-ἐξάρχου καί ἀρχιεπισκόπου Σίφνου Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νά τόν συναντήσει ἐκεῖ καί νά συμφωνήσουν τά ἀκόλουθα ἐπίσημα ἐνώπιον τοῦ νοταρίου Μήλου Δημ. Κοντίλη:

«Ἐξ ἀντιγράφου παλαιοῦ

Ἰσον ἐστίν, ἀχλδ', Αὐγούστου 27, ἐν Μήλω

† Τήν σήμερον ἔστοντας καί ὁ πανοσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις Ἀθανάσιος Λαγκαδάς νά σταλθῆ ἀπό τήν μεγάλην ἐκκλησίαν ἑξαρχος πατριαρχικός διά νά συνάξῃ ἀπό τούς ἀρχιερεῖς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους τήν νέαν βοήθειαν ὅπου κάθε ἀρχιερεὺς ἐγγίζει καί δι' ἄλλας ὑπηρεσίας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καθὼς τά γράμματά του διαλαμβάνουσι· πηγαινάμενος εἰς τό νησί τῆς Σίφνου καί σμίγοντας τόν ἅγιον Σίφνου κύρ Γρηγόριον, ἤλθον εἰσέ σκάνδαλα καί μέ τό νά σκανδαλισθοῦν τοῦ ἐδιάβασε τήν καθαίρεσίν του· καί ἐπειδή νά τόν καθήρῃ καί νά μὴν ἔχῃ πλέον ἐξουσία νά τόν συγχωρήσῃ, τήν σήμερον ἡ πανιερότης του καί ὁ λογιώτατος αὐθέντης Λαγκαδάς κοτέντοι καί μῆτε ὑπό τινός ἀναγκαζόμενοι, ἐσυβαστήκασιν· θέλει καί κοντεντάρεται ἡ πανιερότης του νά μένει εἰς τήν καθαίρεσιν εἰς τήν ὑποταγήν τοῦ παναγιωτάτου καί νά γράφουν εἰς τήν μεγάλην ἐκκλησίαν νά τοῦ ἔλθῃ ἡ συγχώρησις καί εἰ μὲν καί εἶναι θέλημα τῆς παναγιότητός του καί ἂν ἴσως ὁ παναγιώτατος δέν θελήσῃ νά τοῦ δώσῃ τήν συγχώρησιν καί θέλει νά πάγῃ ἀπάνω <ἐννοεῖται ἡ Κωνσταντινούπολη>, ὑπόσχεται καί ὀμπλιγάρεται ἡ πανιερότης του νά μὴν παρακούσῃ καί νά ἐτοιμασθῆ σωματικῶς νά πάγῃ εἰς τήν Κωνσταντινούπολη, περὶ νά ἀγροικᾶται ὁ παγομός του τόν μήνα Μάρτιον, πρῶτον, ἐρχόμενον ἀναμφιβόλως καί χωρὶς τινός προφάσεως· καί εἰ μὲν δέν ἤθελε ποιήσῃ καθὼς ὑπόσχεται, ἂν ὁ παναγιώτατος τόν θέλει νά ὑπάγῃ καί ἡ πανιερότης του καί δέν θελήσῃ νά ὑπάγῃ εἰς τό ἄνω λεγόμενον τέρμενον νά ἐμφανισθῆ ὀμπρός του ἰδία τῆ βουλή καί τῆ θελήσῃ κοντεντάρεται νά εἶναι ἐξουσιαστής ἡ παναγιότης του νά τοῦ σηκῶνῃ τήν ἐπαρχίαν καί νά τήν δίνη ὅπως καί ἂν ὠρίσῃ καί νά μὴν πρετεντέρῃ εἰσέ κανένα κριτήριον καμμιάς λογῆς δικαίωμα· καί διατί πρέπει νά εὑρίσκεται

εἰσέ κάθε νησί, ὅπου εὑρίσκεται τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἕνας ἐπίτροπος ὁ διά νά συνάξῃ τά δικαιώματα τῆς ἐκκλησίας κοντεντάριος ὁμογνωμῶν καί οἱ δύο, ἡγουν ἡ πανιερότης του καί ὁ αὐθέντης ἑξαρχος νά βάλωσι ἐπιτρόπους ἐκείνους ὅπου γνωρίσουν καί οἱ δύο ἀξιούς διά τέτοιαν ἐπιστήμην καί διατί σηκόνονται ἀπό τὰς χεῖρας τοῦ πανιερωτάτου ὅλα τά εἰσοδήματα τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας καί τῶν Κυκλάδων νήσων· θέλει κοτέντος ὁ αὐθέντης ὁ ἑξαρχος καί δίνει τό θέλημα τοῦ αὐτοῦ αὐθέντη δεσπότη νά λάβῃ γρόσια 50 ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου συναχθοῦν ἀπὸ τά δικαιώματα τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας διά νά ζωοτρέφεται καί νά τά λαμβάνῃ ἀπὸ τούς ἐπιτρόπους ὅπου καταστήσουσι εἰς τό νησί τῆς Σίφνου· ξεκαθαρίζοντας ἀκόμη ὅτι ἂν καλά καί ἄνωθεν νά λέμε πῶς τόν ἐκαθήρεσεν ὁ ἅγιος ἑξαρχος· πῶς τόν ἐκαθήρεσεν ἀπὸ ὅλα τά ἐπιχειρήματα τά ἐκκλησιαστικά νά μὴν ἡμπορεῖ νά τά ἐπιχειρῆται, εἰ δέ εἰς τό συμφάγειν καί συνομιλεῖν καί συναναστρέφεται μέ πάσα ἕνα, δίδει πάσα ἐνός νά συναναστρέφεται μαζύ του καί νά τόν τιμᾷ χωρὶς ἄλλης ἐξουσίας καί διά πίστῳσιν καί βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας τό βεβαιώνουσιν ὑπὸ χειρός τῶς καί ἀξιόπιστοι μάρτυρες καί τά ἐξῆς: περὶ ξεκαθαρίζουσι ὅτι ἀνίσως καί ὁ παναγιώτατος στείλει ἄλλον ἀρχιερέα καί σηκῶσῃ του τήν ἐπαρχίαν, ὁ καινούργιος ἀρχιερέας ὅπου ἔλθῃ, νά πληρῶνῃ τό χρέος τῆς ἐπαρχίας ὅπου εὑρίσκεται ἕως τῆς σήμερον.

† Ὁ ταπεινὸς Σίφνου Γρηγόριος ὑπόσχομαι τά ἄνωθεν

– Ἀθανάσιος ἱερομόναχος Λαγκαδάς καί ἑξαρχος πατριαρχικός

– Παπᾶ Ἀποστόλης Γοζαδίνος μάρτυρας

– Δημήτριος Κοντίλης νοδάριος καί καντζιλιέρης τῆς Μήλου παρακαλετός ἔγραψα».

Ἡ, κατὰ τ' ἄνωτέρω, συμφωνία μέ τόν Ἀθανάσιο Λαγκαδά φαίνεται πῶς δέν εἶχε ἀπήχησῃ στό Πατριαρχεῖο ἀφοῦ Πατριάρχης καί συνοδικοί ἀπεφάσισαν καί ἐξέλεξαν νέον ἀρχιεπίσκοπο, τόν Σίφνιο Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἀνευρίσκεται στή διαποιόμανση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σίφνου ἀπὸ τό 1695-1704, ὁπότε ἐξέπεσε καί αὐτός γιά λόγους οἰκονομικούς βέβαια».

[Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τόμ. Β' (1894), ὅπου Κατάλογος, Ἑλληνικῶν Χειρογράφων, §586, τ. ιστ']

ΜΙΑ ΑΣΥΜΦΟΡΗ ΕΥΕΡΓΕΣΙΑ ΚΑΙ Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ [1662-1666]

Στό τεύχος IB' (2004), 97-103 τών «Σιφνιακῶν» δημοσιεύσαμε τήν, ἀπό 31ης Μαΐου 1662, διαθήκη τοῦ μεγαλεμπόρου τῆς Σίφνου Πετράκη Ρόζα. Μ' αὐτήν ὁ διαθέτης, καθολικοῦ δόγματος, διένειμε, μεταξὺ ἄλλων, καί εὐεργετήματα ὑπὲρ ἱερῶν ναῶν, μονῶν καί προσώπων, ὅπως καί στόν ἀδελφό του Ἐνρίκο Ρόζα καί στά τέκνα αὐτοῦ, ἰδιόκτητα κτήματά του στό νησί τῆς Κέας. Τό σχετικό ἀπόσπασμα τῆς διαθήκης ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τά πράγματα <= κτήματα> ὅπου ἔχω τοῦ ἀδελφοῦ μου νά τά τρώγη <= ἀξιοποιεῖ καί καρπώνεται>, νά εἶναι τά δύο μερδικά ἐδικά του καί τῶν παιδιῶν του καί τό ἕνα μερδικόν νά εἶναι ὑποχρεωμένος νά δίδῃ τήν πάσαν ἐβδομάδα 1/4 τοῦ παπᾶ ὅπου εἶναι ἐκεῖ διά νά μοῦ κάνῃ δύο λειτουργίες καί ἂν ὁ παπάς δέν εἶναι ἐκεῖ, νά τά στέλνῃ ἐδῶ <= στή Σίφνο>, εἰς τόν Ἅγιον Ἀντώνιον καί νά παραίνοι κατά διαδοχήν».

Ὁ Ἐνρίκο Ρόζας κατοικοῦσε οἰκογενειακῶς στήν Κέα <ἢ Τζιά>, εἶχε τό ἀξίωμα τοῦ προξένου τῆς Βενετίας στό νησί, Ἑλληνίδα ὀρθόδοξη σύζυγο καί ἀντιπροσώπευε τόν ἀδελφό του στίς ἐμπορικές ἐργασίες καί λοιπά συμφέροντά του στό νησί. Ὅπως φαίνεται, γι' αὐτή τήν προσφορά ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἐνρίκο, ὁ ἀδελφός του τοῦ εἶχε παραχωρήσει πολλά ἰδιόκτητα κτήματά του στήν Κέα «νά τά τρώγη», κατά τ' ἀνωτέρω, κατά δέ τήν κατάστροψη τῆς διαθήκης του τά παρεχώρησε ὀριστικά σ' αὐτόν καί τά παιδιά του «κατά δύο μερδικά» μέ τήν ὑποχρέωση «νά δίδει τήν πάσα ἐβδομάδα τό 1/4» τῶν ἐσόδων τῶν προερχομένων ἀπό τή διάθεση τῶν παραγομένων προϊόντων ἀπό τό ὑπόλοιπο 1/3 τῶν κτημάτων, στόν καθολικό ἐφημέριο τοῦ νησιοῦ προκειμένου «νά τοῦ κάνει δύο λειτουργίες» ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του. Ἄν δέν ὑπῆρχε καθολικός ἐφημέριος στήν Κέα, τό ἐβδομαδιαῖο ποσόν χρημάτων ἔπρεπε νά κατατίθεται στή Σίφνο, «εἰς τόν Ἅγιον Ἀντώνιον» τῶν καθολικῶν, ὑπὲρ τοῦ ἐφημερίου του φυσικά, γιά νά τελεῖ τίς δύο λειτουργίες.

Ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῶν καθολικῶν στήν Κέα ἀπό τοῦ ἔτους 1659 διατελοῦσε ὁ Φραντσέσκο Βαρθαλίτης πρός τόν ὁποῖο ὁ Ἐνρίκο Ρόζας κατέθετε, κανονικά καί ἐπί τρία χρόνια τό ἀνάλογο ποσόν, κατά τήν ἐντολή τοῦ ἀδελφοῦ του, μέχρι πού διεπίστωσε, παρερχομένων τῶν χρόνων, ὅτι «ἡ ἐπιβάρυνσή του ἀπ' αὐτήν τήν δαπάνη γίνονταν ἰδιαίτερα ἐπαχθῆς ἀφοῦ ἀπέβαινε σέ βάρος τῆς προίκας τῶν συνδικαιούχων παιδιῶν του». Πρότεινε λοιπόν τήν παραχώρηση στήν ἐκκλησία τῆς Κέας ἀριθμοῦ τῶν κτημάτων γιά νά ἀπαλλαγεῖ τῆς χρηματικῆς καταβολῆς ὀριστικά. Ὁ ἐφημέριος μετεβίβασε στή Ρώμη τό αἴτημα μέ τήν ἐπομένη ἐπιστολή του:

«Σεβασμιώτατοι

Κατά τόν παρελθόντα Δεκέμβριο παρεκάλεσα ἕναν ἐξ ὑμῶν νά μοῦ χορηγήσει ἄδεια νά μεταβῶ στό σπίτι μου, τήν ὁποία καί ἀναμένω ἡμέρα τήν ἡμέρα μή δυνάμενος νά παραμένω στή θέση μου. Μέ τήν ἴδια ἐπιστολή σᾶς ἀπέστειλα δύο εἰδοποιητήρια πού μοῦ εἶχαν ἀποσταλεῖ, τό ἕνα ἀπό κάποιον Τοῦρκο τοῦ Castel Rosso καί τό ἄλλο ἀπόσπασμα ἀπό τή διαθήκη τοῦ κυρίου Πέτρου Ρόζα, σχετικό μέ τό εὐεργετήμα πού κατέλιπε ὑπὲρ τοῦ ἐφημερίου ὁ ὁποῖος θά προσέφερε τίς ὑπηρεσίες του στήν ἐκκλησία τῆς Κέας».

Σεβασμιώτατοι Κύριοι

Κατά τήν ἀποβίωσή του ὁ εἰρημένος κύριος Πέτρος Ρόζας κατέλιπε ὑπὲρ τοῦ ἐφημερίου πού θά ὑπηρετεῖ στήν Κέα 1/4 <ρεαλιῶν> ἐβδομαδιαίως μέ τήν ὑποχρέωση τέλεσης δύο λειτουργιῶν <τήν ἐβδομάδα> εἰς τό διηνεκές, ὅπως κατέγραψε στή διαθήκη του· ὁ ἴδιος ἔθεσε ὅρον προκειμένου τό 1/3 τῶν ἀκινήτων ἰδιοκτησίας του σ' αὐτό τό νησί νά περιέλθουν στόν ἐκεῖ ἐφημέριο. Τώρα, βλέποντας ὁ ἰδιοκτήτης τῶν κτημάτων τήν ἐπιβάρυνσή του ἀπ' αὐτήν τήν δαπάνη, ἔμεινε ἀπονεκρωμένος, διότι ἀδυνατεῖ στήν, κάθε τόσο, καταβολή δώδεκα ρεαλιῶν· ὁ ἐν λόγῳ κύριος Ἐνρίκο Ρόζας, ἀδελφός του, φέρεται νά κατανοεῖ ὅτι <μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου> ἐπιδεινώνεται ἡ ἀναλογία <τῆς προίκας> τῶν παιδιῶν του, ὅπως τό σκέπτεται καί παρακαλοῦν τίς σεβασμιότητές σας, χωρίς νά παραλείπει πολλές φορές νά μέ παρακαλεῖ νά ἀποδεχτώ μέρος τῶν ἀνωτέρω κτημάτων γιά τήν ἐκκλησία μας, ὥστε νά μείνει ἐλεύθερος ἀπό τήν καταβολή τῶν δηναρίων. Ἐγώ πάντοτε τοῦ παρέχω χρόνο γιά νά τό σκέπτεται. Οἱ σεβασμιότητές σας εἶναι κύριοι ἐπί τοῦ ζητήματος τούτου καί τίς

παρακαλῶ ἐνθέρμως νά μοῦ ἀποστείλουν τήν ἄδεια νά μεταβῶ στήν πατρίδα μου καί θά εἶμαι αἰώνια ὑποχρεωμένος νά παρακαλῶ τόν Κύριο γιά τήν πρόοδό σας, ὅπως καί γιά τήν εὐτυχία σας.

Κέα, 3 Ἰουνίου 1665 sv.

Τῶν σεβασμιότητων σας
ταπεινός καί εὐπειθής Φραντσέσκο
Βαρθαλίτης, βικάριος καί ἀποστολικός
μεσσιονάριος Θερμίων καί Κέας»

SCPF/SOCG. GRECIA, 285, 38^R ἐπ.

Συνημμένες δύο προτάσεις τοῦ Ἐνρίκο Ρόζα:

α) «Ὁ ἀγαθῆς μνήμης ἀδελφός μου Πέτρος Ρόζας κατέλιπε κατά τόν θάνατό του στόν ἐκάστοτε ἐφημέριο τῆς ἐκκλησίας τῆς Κέας ἕνα τέταρτο τοῦ ρεαλιού ἐβδομαδιαίως διά νά τελειῖ δύο λειτουργίες εἰς βάρος ἑνός τμήματος τῶν κτημάτων του πού εἶχε ἐδῶ, τά ὅποια κατέλιπε μέ τή διαθήκη του σ' ἐμένα μέ ὑποχρέωση καταβολῆς αὐτοῦ τοῦ τετάρτου ὑπέρ τοῦ ἐφημερίου, πράγμα πού δέν παρέλειψα μέχρι τώρα κατά τήν ἐντολή του. Τώρα ὅμως πού διαπιστώνω τήν ἀφόρητη ἐπιβάρυνσή μου, ἔκρινα νά παραχωρήσω μερικά ἀπό τά εἰρημένα κτήματα στήν ἐκκλησία τῆς Κέας ἐπειδή δέν ἐπιθυμῶ τήν ἐπιβάρυνση τῆς προίκας τῶν τέκνων μου. Παρακαλῶ γι' αὐτόν τόν λόγο τίς σεβασμιότητές σας νά ἐγκρίνουν τήν τακτοποίηση αὐτοῦ τοῦ εὐεργετήματος μέ ἀρκετά κτήματα ἐπειδή εὐρίσκεται σέ δυσχέρεια ὁ εὐσεβῆς ἐφημέριός μας Φραντσέσκος Βαρθαλίτης νά προέλθει σέ παρόμοια ἐνέργεια χωρίς ἔγκριση καί συγκατάθεσή σας γιά τήν ὁποία θά εἶμαι αἰώνια ὑποχρεωμένος νά προσεύχομαι στήν ὑπέρτατη Χάρη Του γιά τήν ἐπαύξηση τῶν σεβασμιότητων σας, προσκυνῶ δέ καί προστρέχω κατασπαζόμενος τίς πορφύρες τῶν σεβασμιότητων σας εὐχόμενος κάθε εὐτυχία καί πρόοδο.

Κέα, 6/16 Ἰουνίου 1665 sv.

Ταπεινός δοῦλος
Enrico Rosa»

* * *

β) «1666, 28 Ἀπριλίου, στήν Κέα

Μέ τό νά μοῦ ἀφίσει ὁ ἀποθανῶν ἀδελφός μου Πέτρος Ρόζας ἐντολή στή διαθήκη του νά συνεισφέρω στήν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Κέας ἕνα τέταρτο τοῦ ρεαλιού ἐβδομαδιαίως ἢ τό ἕν

τρίτον τῶν κτημάτων πού μοῦ δωρεοδότησε· μή δυνάμενος νά συνεισφέρω αὐτό τό τέταρτο τοῦ ρεαλιού κάθε ἐβδομάδα, παραχωρῶ στήν ἐκκλησία τό τέταρτο τῶν εἰρημένων κτημάτων τά ὅποια εἶναι τά ἐπόμενα πού καταγράφονται ἐδῶ.

Πρῶτον, στόν Ἅγιο Δημήτριο ἕνα τεμάχιο χωραφιοῦ

– στά Βρουλίδια ἕνα ἄλλο τεμάχιο χωραφιοῦ.

– στό Βουρκάρι ἕνα τεμάχιο ἀγροῦ μέσα σέ χωράφι τοῦ Βλάχου.

– στά Βάταλα ἕνα τεμάχιο χωραφιοῦ.

– στό Λοῦρο δύο χωράφια μεγάλα.

– στόν Μυλοπόταμο τό μισό ἑνός χωραφιοῦ ὀνομαζόμενο «del tengo» = τοῦ Τέγκου.

Ἐγώ Ἐνρίκο Ρόζας ὑπογράφω τό ἄνωτέρω»

* * *

Τό ἀνακύψαν ζήτημα ἀπασχόλησε τήν Ἁγία Προπαγάνδα καί ἔλαβε, ὅπως φαίνεται, διαστάσεις ἐπειδή ἀνέθεσε αὐτό καί στόν ἀποστολικό ἐπισκέπτη Sebastiani, κατά τό δημοσιεύμενο κατωτέρω τμήμα τῆς ἐκθεσῆς του περί Κέας καί Θερμίων στήν ὁποία κατέγραψε καί ἐπιστολή τῆς πρὸς τόν βικάριο Βαρθαλίτη, τό κείμενο τῆς ὁποίας ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἄξιόσεβάστε κύριε

Ἔχουν γνωστοποιηθεῖ στήν Ἁγία Προπαγάνδα ὅσα γράψατε ἐν σχέσει μέ τό ἐτήσιο κληροδότημα τό ὁποῖο προσέφερε ὁ Πέτρος Ρόζας ὑπέρ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κέας. Ὅπως φαίνεται, τοῦτο ἀποτελεῖ ἔσοδο τό ὁποῖο καθιερώθηκε ὑπέρ τοῦ ἐφημερίου ἀπό κτήματα τοῦ διαθέτη, ὥστε ἡ περικοπή του σέ μερίδα ἀπό τό σύνολο τῶν εἰρημένων κτημάτων δέν εἶναι ἀποδεκτή. Ὡς ἐκ τούτου νά τό προστατεύσετε <τό εἰσόδημα>, διότι ὁ κληρονόμος εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἀποδεχτεῖ τό βᾶρος πού τόν εὐρῆκε καί μάλιστα ὑπό τό βλέμμα τοῦ Θεοῦ.

Ρώμη, 30 10bre 1666

– Il cardinale Antonio, prefetto.

– Manfroni, segretario».

Ὁ Sebastiani ἔγραψε ἀκόμη:

«Δέν ὑπάρχει παρόμοια ἐντολή τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας. Ὁ εἰρη-
μένος Henrico πραγματοποίησε τὴν ἐκχώρηση κτημάτων ὅπως ἀκο-
λουθεῖ καὶ κατέγραψε τὸ κείμενο τῶν ἐκχωρουμένων κτημάτων τοῦ,
ἀπὸ 26 Ἀπριλίου 1666, ἔγγραφου τοῦ Ρόζα, μὲ τοὺς ἀριθμοὺς ὁμως
3, 12, 4, 6, 11, 5 – 41 ρεάλια τῆς, ἐτήσιας προφανῶς, ἀπόδοσης τῶν
κτημάτων». Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπόμενα:

«Ὁ σεβασμιώτατος ἐπισκέπτης ἔγραψε στὸν Henrico Rosa καὶ
στὸν κύριο Μιχελέτο Κοντόσταβλο, μέγαλον φίλο τοῦ Rosa, κατὰ τὸ
πνεῦμα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀνωτέρω γράμματος τῆς Προπαγάν-
δας, προσέθεσε ὁμως ὅτι τὸ ζήτημα τακτοποιήθηκε σύμφωνα μὲ τὴν
πρόταση Ρόζα, τὸ δὲ δῆθεν ἔγγραφο τῆς Προπαγάνδας ἐπινοήθηκε
ἐπειδὴ ὁ Henrico Rosa <καθολικοῦ δόγματος αὐτός> εἶχε ἀποδεχτεῖ
καὶ ὑποταγεῖ στὴν ἀξίωση τῆς συζύγου του, ὀρθόδοξης Ἑλληνίδας,
νά μεγαλώνουν Ἑλληνικά <= ὀρθόδοξα> τὰ παιδιὰ τους, ὡς ἓνα
συμβουλευτικὸ δῆθεν μάθημά του».

Μέ ἄλλους λόγους, ἡ πρόταση τοῦ Ρόζα εἶχε γίνεαι ἀποδεκτὴ, μὲ
μεσολάβηση καὶ τοῦ Μιχελέτου Κοντόσταβλου – ἐμπόρου καὶ ἀρ-
χιπρωκίτου Σίφνου <καὶ τακτικοῦ ἐξαγοραστοῦ τῶν φορολογιῶν
τῶν Κεῖων> ἀπὸ τὸν ἀποστολικὸ Ἐπισκέπτη Sebastiani, ὁ ὁποῖος,
ὅπως φαίνεται, εἶχε τὴν ἐξουσιοδότηση τῆς Ρώμης νά προέρχεται
καὶ σέ τακτοποιήσεις παρομοίων ζητημάτων.

«Ἐπίσκεψη Κέας καὶ Θερμίων
νήσων ὑποκειμένων στὴν ἐπισκοπὴ Σίφνου
πού ἐνήργησε ὁ σεβασμιώτατος ἐπίσκοπος
Ἱεραπόλεως, ἀποστολ. ἐπισκέπτης Ἀρχιεπελάγους.

Ἡ νῆσος τῆς Τζίας ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα 18 μίλια καὶ ἔχει περί-
πλου 75. Ἔχει μόνον μία πόλη πού τὴν ἀποκαλοῦν Fortezza (= Φρού-
ριο). Μὲ τὸ νά εὑρίσκεται ἡ Τζία πολὺ κοντὰ στὴν τούρκικη ξηρά, εἶναι
ἐκτεθειμένη στίς ἐπιδρομὲς τους, τὸ δὲ κανάλι ὑποφέρει ἀπὸ τὰ πλοῖα
τους. Ἔτσι, ὁ σεβασμιώτατος ἐπισκέπτης ἀπόλυτα κατατοπισμένος,
δέν ἠθέλησε νά μεταβεῖ ἐκεῖ, ἐπειδὴ, εἰδικώτερα, ὑπάρχουν μόνον
ὀκτὼ λατινικὲς ψυχές. Ἔτσι ἔγραψε στὸν ἀποστολικὸ μισσιονάριο,
ὄνοματι Φραντσέσκο Βαρθαλίτη ἀπὸ τῆ Σύρα, ἐφημέριο τοῦ νησιοῦ,
νά προσέλθει στὴ Μῆλο μὲ ὅλο τὸ ἀρχεῖο ἔγγραφων τῶν σχετικῶν
μὲ τὰ κτήματα τῆς ἐκκλησίας του καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶχε σχέση μὲ αὐτά.

Ἐφθασαν λοιπὸν στὴ Μῆλο, στίς 12 Μαρτίου, αὐτὸς καὶ ἄλλα
πρόσωπα ἀπ' αὐτὸ τὸ νησί, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ Θερμιά καὶ κατεγρά-
φησαν οἱ ἐπόμενες πληροφορίες: Στὴν Κέα ὑπάρχουν δύο Λατινικοί
ναοί, ὁ καθεδρικός, ἀφιερωμένος στὸν ἀπόστολο Ἅγιο Ἄνδρέα, μι-
σοκατερειπωμένος σέ σημεῖο πού νά μὴ λειτουργεῖ λόγω ἐπικινδυ-
νότητος καὶ ἀκαταλληλότητος. Οἱ Ἑλληνες ὁμως ἠθέλησαν νά τὸν
καταλάβουν, ἀλλ' ὁ εἰρημένος μισσιονάριος τὸν διетήρησε νομίμως
ἐορτάζοντας πανηγυρικὰ τὸν Ἅγιο. Ὁ ναὸς αὐτὸς εὑρίσκεται ἐντὸς
τοῦ Φρουρίου σέ ἐξαίρετη τοποθεσία. Ἡ ἄλλη, ἀφιερωμένη στὸ
ὄνομα τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης παρθένου καὶ μάρτυρος, ἔξω τοῦ
εἰρημένου Φρουρίου, εἶναι μὲ δύο κλίτη μικρά, μὲ ἓνα ἀλτάριο στὸ
κάθε ἓνα· στὸ ἓνα κλίτος, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, χωρὶς εἰκόνα καὶ
διάκοσμο, καὶ στὸ ἄλλο, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ χωρὶς εἰκό-
να τοῦ Ἁγίου. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ εὑρίσκεται σέ ἄκρα πτωχεῖα καὶ
ἦταν <ἐξ ἀρχῆς> ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλ' ὁ δὸν Φραντσέσκος
Βαρθαλίτης τὴν τροποποίησε μὲ στοιχεῖα λατινικά. Δέν διαθέτει
σκευοφυλάκιο, οὔτε κρήνη βάπτισης, ἀρτοφόριο καὶ santissimo. Τὰ
ἱερά ἔλαια τὰ διατηροῦσαν σέ σκεῦος σχήματος γυάλινου βάζου,
ἀλλ' ὁ δὸν Φραντσέσκος τὰ διατηρεῖ τώρα σέ τρία μικρότερα βάζα
χάλκινα-ἐπιχρυσωμένα, τὰ ὁποῖα διασφαλίζονται μὲ μεγαλύτερη
ἀσφάλεια. Οἱ λογαριασμοὶ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας
καὶ τὰ ἔγγραφα τῆς περιουσίας της, ὅπως καὶ ἡ πτωχεῖα τοῦ ἐξο-
πλισμοῦ της εἶναι ὀλοφάνερα.

Ἡ εἰρημένη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης εὑρίσκεται μέσα
σ' ἓναν κῆπο καὶ, ὅπως φαίνεται, ἀνήκει ἐκ παραδόσεως σ' αὐτὴν,
δέν ὑπάρχει ὁμως ἔγγραφο καὶ φέρεται νά ἔχει καταληφθεῖ ἀπὸ
τρεῖς ἄνδρες, δύο Ἑλληνες καὶ ἓνα Τούρκο ἀπὸ τὸ Castel Rosso
κατέχοντας ὁ καθ' ἓνας ἀπὸ ἓνα μερίδιο. Ἡ ἀνακατάληψη τοῦ
συνόλου του εἶναι δυνατὴ μὲ τὴν καταβολὴ σ' αὐτοὺς 160 ρεαλιῶν
καὶ μὲ δόσεις 35 καὶ 40 <ρεαλιῶν> ἐτησίως. Στὴν ἴδια ἐκκλησία
ἔχει παραχωρηθεῖ ἓνα ἀμπέλι ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τῆς Καρύστου μὲ
μοναδικὴ ὑποχρέωση νά ψάλλεται ἓνα νεκρόσημο τροπάριο ὑπὲρ
ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας
<Αἰκατερίνης> ἀποδίδει τοῦτο ἓνα βαρέλι κρασί ἐτησίως· παρεχω-
ρήθη στίς 22 Νοεμβρίου 1662.

Ἦν ὑπάρχει ἀκόμη μία ἐκκλησία σέ ἀπόσταση δύο μιλίων ἀπὸ τὸ
Φρούριο πού ἀνήκε στὸν Λατῖνο ἐπίσκοπο, ἀφοῦ ἀκόμη καὶ σήμερα
ἀποκαλεῖται ἡ Παναγία τῶν ἐπισκόπων, δηλ. μὲ τίτλο Λατίννας Παν-

αγίας, αλλά διαρπάχθηκε από Έλληνες και μερικούς Τούρκους που την έχουν έπεκτείνει και καταλάβει έδω και πολλά χρόνια· ή ανακατάληψη της είναι δυνατή με βοήθεια του ναυάρχου της Βενετίας.

Ο Βικάριος ή έφημέριος αυτού του νησιού, αλλά και εκείνου των Θερμίων, είναι ο προλεχθείς δόν Φραντσέσκος Βαρθαλίτης, 60 περίπου έτων, ήσυχος και ένάρητος άνθρωπος αγαπώμενος όχι μόνον από Λατίνους, άλλ' ακόμη και από Έλληνες· υπηρετεί με τίτλο αποστολικού μισσιοναρίου από όκταετίας με ένναρξη τό 1659, στίς 10 Νοεμβρίου, αλλά τά διαπιστευτήριά του λήγουν στίς 7 Αυγούστου 1666 και τό δίπλωμα μισσιοναρίου μέχρι τίς 5 Ιανουαρίου 1667. Είχε λάβει υπόσχεση από τον σεβασμιώτατο Πόλλα, έξ όνόματος της Αγίας Προπαγάνδας, για 50 ρεάλια έτησίως, αλλά σ' αυτόν κατεβλήθησαν μόνο για δύο χρόνια και δέν έλαβε παρά 30 σκουδα τό χρόνο γι' αυτόν δέ τον λόγο είναι χρεωμένος με 180 σκουδα, τά όποια παρακαλεί να του καταβληθούν. Διατηρεί σχολείο τριών μικρών παιδιών Έλλήνων γιατί τό ένα, πού είναι Λατίνος, τέκνο του Ένρίκο Ρόζα, ή μητέρα του, πού είναι πολύ αντίθετη στο δικό μας δόγμα, τό διδάσκει έλληνικά. Διδάσκει ακόμη σ' αυτά χριστιανική κατήχηση, αλλά χωρίς τίς ίκεσίες, άν και του απέστάλησαν. Ψάλλει καθημερινά τή λειτουργία και κηρύττει σε μερικές μεγάλες έορτές στα έλληνικά.

Ψάλλει δύο λειτουργίες τήν έβδομάδα υπέρ της ψυχής του Πέτρου Ρόζα για τίς όποιες έπιβαρύνεται ο Ένρίκο Ρόζα έξ υποχρεώσεως με 1/4 του ρεαλιού, άλλ' επειδή του φάνηκαν πολλά παρέδωσε στην εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης τό 1/3 της κληρονομίας του αδελφού του Πέτρου Ρόζα· μ' αυτόν τον τρόπο έξήλθε <των υποχρεώσεων> της διαθήκης. Πέρα δέ από τά άνωτέρω, <τό ποσόν> δέν άνέρχεται σε 41 ρεάλια όπως και τό 1/3 τμήματος των κτημάτων άνέρχεται σε 79 ρεάλια και 1/3. Η Αγία Προπαγάνδα δέν εγκρίνει παρόμοιες συναλλαγές, όπως σημειώνεται σε έγγραφό της».

SCPF/Visite e Collegi, vol. 32 (χωρίς αριθμ. σελίδων).

Η ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΑΣΤΡΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΟ [1655] ΜΕ ΣΙΓΙΛΛΙΟ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΥ Β'

Περίληψη

Προνόμιο της Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας είναι «τό ποιείν μοναστήρια και εκκλησίας σταυροπήγια και αποκαθιστάν ταυτα έλευθερα, αδούλωτα και ακαταπάτητα παρά παντός προσώπου». Όταν λοιπόν «ό, έν τή νήσω Σίφνω τή αρχιεπισκοπή, χρησιμώτατος μισέρ Άλέξανδρος Πουλάκης και ή συμβίος αυτού κυρία Βαμπουκία... δαπάνες οικείαις και αναλώμασιν άνήγειρον και ανοικοδόμησαν εκ βάθρων, έξω του Κάστρου, ναόν έπονόματι τιμώμενον της αγίας ένδόξου και πανσόφου Αικατερίνης έχοντα και τήν έορτήν του αγίου ένδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου του μυροβλήτου...», έξήτησαν ακολουθώς και πατριαρχικό έγγραφο βεβαιωτικό «της έλευθερίας αυτού και αυτονομίας και της ασφαλείας του σταυροπηγίου», τό όποιο και χορηγήθηκε κατά τά έπόμενα:

Περιγραφή

Τό σιγίλλιο, με αριθμόν 38, άνήκει στο Τμήμα Χειρογράφων της Έθνικης Βιβλιοθήκης. Έχει διαστάσεις 550x470 χιλ. και γλωσσοειδή κατάληξη στην όποία είναι προσαρμοσμένη μήρινθα κυανού χρώματος. Στην απόληξη αυτής υπάρχει μολύβδινη βούλλα με τήν Θεοτόκο Βρεφοκρατούσα, στή μία όψη, και στην άλλη τό όνομα του Πατριάρχου με τήν φήμη του (ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ). Έχει περιέλθει στην Έθνική Βιβλιοθήκη τό έτος 1934 «έξ άγοράς παρά Μ. Μυτιληναίω αντί δραχ. 500» κατά σχετική αναγραφή. Φέρει χρονολογία ,αχν[ε']=1655, Άπριλίου, Ινδ. ης και υπογράφεται από τον πατριάρχη, δεκαεννέα συνοδικούς άρχιερείς

καί τόν ἀρχιεπίσκοπο Σίφνου Ἀθανάσιο. Κατά τόν Μάρτιο τοῦ ἔτους 1791 τό σιγίλλιο προσκομίσθηκε, ἄγνωστο γιά ποιόν λόγο, στόν ἐθνομάρτυρα πατριάρχη Γρηγόριον Ε΄, ὁ ὁποῖος ἀνανέωσε τήν ἰσχύ του μέ τή σημείωση στήν κορυφή του «*συναποφαίνεται*».

Ἡ κατάστασή του εἶναι μάλλον κακή γιατί εἶναι ἐφθαρμένο στήν ἄνω δεξιά δίπλωσή του ἴσως ἐπειδή κάποτε εἶχε βραχεῖ καί ἐπέλθει φθορά στή μελάνη του σέ σημεῖο πού νά μή διαβάζεται τό κείμενο στό εἰσαγωγικό, τουλάχιστον, μέρος του· αὐτό δηλαδή, πού συνήθως, ἦταν παραβολικό, γενικοῦ ὅμως περιεχομένου καί σέ ἀρχαιοπρεπῆ διατύπωση πού τό ἔκανε δυσνόητο. Ὅλο τό κείμενο, πάντως, καταλαμβάνει τή μία ὄψη τῆς μεμβράνης, τό κύριο δέ μέρος, σαφέστατο, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τό πατριαρχικό σιγίλλιο

† Ὁ ΚΠόλεως Γρηγόριος Π(ατ)ριάρχης
συναποφαίνεται, αψγα', μαρτίου

† Ἰωαννίκιος ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος ΚΠόλεως, Νέας Ρώμης καί Οἰκουμενικός Πατριάρχης.

† Ἄπασι τοῖς κατά θεῖον σκοπόν θεαρέστως προθυμουμένοις ἀνεγείρειν καί ἀνοικοδομεῖν ἐκ βάθρων αὐτῶν θείους καί ἱεροῦς ναοὺς ἐπί πατριαρχικῶ σταυροπηγίω λίαν ὑπάρχει τό ἀσφαλές καί ⁵ ἐπάναγκες, οὐχί μόνον λίθους καί ξύλοις καί ταύτοις... τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι... ⁸ λοιπόν καί ὁ ἐν τῇ νήσῳ σίφνω τῆ ἀρχιεπισκοπῆ χρησιμώτατος μισέρ ἀλέξανδρος πουλάκις ⁹ καί ἡ συμβίος αὐτοῦ κυρία βαμπουκία, ἔρωτι θείῳ καί ζήλω κινηθέντες οἰκοθεν δαπάναις οἰκείαις καί ἀναλώμασιν ἀνήγειραν καί ἀνοικοδόμησαν ἐκ βάθρων, ἔξω τοῦ κάστρου ¹⁰ ναόν ἐπονόματι τιμώμενον τῆς ἀγίας ἐνδόξου καί πανσόφου αἰκατερήνης ἔχοντα καί τήν ἐορτήν τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος δημητρίου τοῦ μυροβλήτου, εἰς μνημόσυνον ¹¹ διηνεκές καί ἀδιάσειστον αὐτῶν τέ καί τῶν γενητόρων καί τῶν ἐξ αὐτῶν καταγομένων καί παντός τοῦ ἰδίου αὐτῶν γένους καί ἐντεῦθεν ἱερόν σταυρόν ἔλαβον πῆξαντες ¹² ἐν τοῖς θεμελίοις αὐτοῦ ἐπί πατριαρχικῶ σταυροπηγίῳ ὑποσχεθέντες καί παραδιδόναι ἐτησίως τῆ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία ὑποταγῆς χάριν, κηρόν ἡμισυ ὁκᾶν καί ἠτήσαντο ¹³ ἤδη τήν ἡμῶν μετριότητα τυχεῖν καί γράμματος πατριαρχικοῦ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καί αὐτονομίας καί τῆς ἀσφαλείας τοῦ σταυροπηγίου,

ὄν τήν αἴτησιν ἀποδεξαμένη ἢ μετριότης ἡμῶν ¹⁴ διά τό εἶναι εὐλογον καί φίλην Θεῷ, γράφει διά τοῦ παρόντος σιγίλλιῶδους ἐν μεμβράναις γράμματος καί ἀποφαίνεται γνώμη κοινή συνοδική τῶν παρευρεθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων ¹⁵ καί ὑπερτίμων τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καί συλλειτουργῶν ἵνα ὁ σεβάσμιος καί θεῖος αὐτός ναός τῆς πανσόφου ἀγίας αἰκατερήνης καί τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος ¹⁶ δημητρίου ἀπό τοῦ νῦν καί εἰς τό ἑξῆς εἴη σταυροπηγιακός, ἐλεύθερος, ἀδούλωτος, ἀκαταπάτητος καί ὅλως ἀπαρασάλευτος καί ἀκαταζήτητος παρά παντός προσώπου ¹⁷ ἱερωμένου ἢ λαϊκοῦ ἢ καί τοῦ κατά τό παρόν ἱερωτάτου ἀρχιεπισκόπου σίφνου, τοῦ τέ νῦν καί τῶν μετέπειτα... ὅλως μή κατεπεμβαίνειν αὐτῶν ἐν αὐτῷ οὔτε ἔχειν ¹⁸ τινά τήν ἄδειαν παρίσταται ἤδη <καθιστάμενον> πατριαρχικόν γάρ σταυροπήγιον τῷ οἰκουμενικῷ μόνον ἀγιωτάτῳ καί <πανσέπτῳ> θρόνῳ ὑποκείμενος καί οὐδενί ἄλλου μνημο¹⁹νευομένου μόνον ἐν αὐτῷ ὡς εἴθισται τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ ὀνόματος καί ὁ ψάλλων ἐν αὐτῷ κατά καιρούς ἱερεὺς εὐρίσκεται ἀνενόχλητος, εἰρηνικός, ἀτάραχος ²⁰ καί ἀσκανδάλιστος, ὁ κατά τόπον δέ προϊστάμενος μηδ' ὅλως ἔχει ἄδειαν ἐξουσιάζειν τοῦ αὐτοῦ σταυροπηγίου ἢ καταπατεῖν αὐτό καί κυριεύειν καί ζητεῖν ὑπ' ²¹ αὐτοῦ πολλά ἢ ὀλίγα μέχρι καί ὀβολοῦ ἢ ἀργεῖν καί ἀφορίζειν τόν ἐν αὐτῷ ἱερέα ἢ καί τοὺς διαληφθέντας κτήτορας ἐν βάρει ἀργίας ἀσυγγνώστου καί ἀφορισμοῦ ²² ἀλύτου καί αἰωνίου τοῦ ἀπό τοῦ παντοκράτορος, παρέχει δέ μόνον ὡς προεῖρηται, τῆ μεγάλη ἐκκλησία, τόν ὑποταγῆς χάριν κηρόν ἡμίσειαν ὁκᾶν καί οὐδέν ²³ ἕτερον, ἂν δέ τίς τῶν πάντων βουληθεῖ ὀψέποτε διασεῖσαι τόν σταυροπηγιακόν αὐτόν θεῖον ναόν καί ἄλλως πῶς ποιῆσαι καί ὑπό ταύτης ἐτέρῳ τινί καί ἐνοχλῆσαι καί ²⁴ ζημιῶσαι αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου μέν... τούτου... ἔστω πάσης ἱεροπραξίας ὡς ἄξιός τῆς κατακρίσεως, τῆς κοσμικῆς δέ πολιτείας ἀφορισμένος ἀπό θεοῦ παντοκράτορος ²⁵ καί κατηραμένος καί ἀσυγχώρητος καί ἔξω τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας ἀπεφηνάμεθα.

Ἐπί γάρ τούτῳ ἐγένετο καί τό παρόν τῆς ἡμῶν με²⁶τριότητος ἐν μεμβράναις σιγίλλιῶδες γράμμα καί ἐπεδόθη τῷ σεβασμίῳ αὐτῷ σταυροπηγιακῷ θείῳ ναῷ τῆς ἐνδόξου καί πανσόφου αἰκατερήνης τῆς ἀγίας ²⁷ καί τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος δημητρίου τοῦ μυροβλήτου εἰς πλείονα καί διηνεκῆ τήν ἀσφάλειαν. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχνε' μηνί ἀπριλίῳ, ἰνδ. ης.

† Ἰωαννίκιος ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος ΚΠόλεως, Νέας Ρώμης καὶ
 Οἰκουμενικός Πατριάρχης.
 † Ὁ Ἐφέσου Ἰγνάτιος † Ὁ Οὐζίτζης Θεοδοσίος
 † Ὁ Ἡρακλείας Μακάριος † Ὁ Συληβρίας Μεθόδιος (;)
 † Ὁ Κυζίκου Ἄνθιμος † Ὁ Προύσης Παρθένιος
 † Ὁ Νικομηδείας Νεόφυτος † Ὁ Ἀγγιάλου (;) Ἰωακείμ
 † Ὁ Χαλκηδόνος Γαβριήλ † Ὁ Ραιδεστοῦ Καλλίνικος
 † Ὁ Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτος † Ὁ Μαρωνείας Παγκράτιος
 † Ὁ Δρύστρης Μακάριος † Ὁ Μηδείας
 † Ὁ Γρηγόριος
 † Ὁ Σίφνου Ἀθανάσιος

ΣΧΟΛΙΑ

1. «Ὁ μισέρ Ἀλέξανδρος Πουλάρχης καὶ ἡ συμβίος αὐτοῦ κυρία Βαμπουκία» εἶναι πρόσωπα ἄγνωστα. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ ἐρώ-
 τημα ἂν τὸ ἐπώνυμό τους ἦταν πράγματι αὐτό, δηλ. «Πουλάρχης»
 ἐπειδὴ σέ ὑπέρθυρο τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Αἰκα-
 τερίνης ὑπάρχει ἐπιγραφή ἢ ὁποία διαφοροποιεῖ τὰ πράγματα.
 Ἔχει δέ ὡς ἑξῆς:

«Ἐν ἔτει αχγγ', <= 1653>, ἐν μηνί Μαΐω ια' <=11> †
 ἀνακαινίσθη ἐκ βάρων οὗτος ὁ θεῖος καὶ ἀνημος
 Ναός τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης διὰ ἐξόδου καὶ συνδρομῆς
 Α. Δεσανόρου καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ».

Κατὰ τὴν ἐπιγραφή, ὁ ναός προϋπῆρχε τοῦ ἔτους 1653, κατεδα-
 φίστηκε κατ' αὐτό καὶ ἀνοικοδομήθηκε «ἐκ βάρων» μέ δαπάνες
 «Α. Δεσανόρου καὶ τῆς συμβίας του» τὸν ἴδιο χρόνο, κατεῖχαν μάλ-
 ιστα καὶ τὸν ἀπαραίτητον «ιερόν σταυρόν» πατριαρχικοῦ σταυ-
 ροπηγίου «πήξαντες αὐτόν ἐν τοῖς θεμελίοις» κατὰ τὰ κρατοῦντα
 καὶ τὰ ἀναφερόμενα στό πατριαρχικό σιγίλλιο. Σημειώνεται ὅτι
 πατριάρχης ἀπὸ τίς ἀρχές Ἀπριλίου 1653 διατελοῦσε ὁ Ἰωαννίκιος
 Β' (σέ τρίτη ἀνοδό του στόν θρόνο ΚΠόλεως), φερόμενος, ἀναπό-
 δεικτα μέχρι σήμερα, ὡς Σίφνιος. Βλ. σχετικῶς τὰ «Σιφνιακά», 17
 (2009), 91-103 καὶ 24 (2016), 49-67.

2. «Πουλάρχη» ἢ «Δεσανόρου» τὸ ἐπώνυμο τῶν ἀνακαινιστῶν τῆς
 Ἁγίας Αἰκατερίνης Κάστρου; Ἄγνωστο, ἀλλά δέν ἀποκλείεται τὸ

πρῶτο νά ἦταν παρεπώνυμο <= παρατσούκλι> μέ τὸ ὁποῖο κάθε
 πρόσωπο, γνωστό μ' αὐτό, ἦταν ἀποδεκτό, τοὺς παλαιούς ἐκείνους
 χρόνους, νά ἀναγράφεται ἀκόμη καὶ σέ ἐπίσημα δικαιοπρακτικά
 ἔγγραφα. Πρὸς τὴ «λύση» αὐτή, εὐκόλη βέβαια, συνηγορεῖ τὸ κε-
 φαλαῖο Α τοῦ ὀνόματος «Ἀλέξανδρος» καὶ τῶν δύο ἀνωτέρω ἐπω-
 νύμων, πού ἐπιτρέπει τὴν πιθανή ἀποδοχή της.

3. Κατὰ τὸ σιγίλλιο ὁ ναός εἶχε καὶ τὴν ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Δημη-
 τρίου, τοῦ ὁποῖου τὴν εἰκόνα εἶχε ἀφιερῶσει σ' αὐτόν τὸ ἔτος 1656
 ὁ Σίφνιος ἱερέας Γεώργιος Παλιός, τὸν ὁποῖο ἴσως θά πρέπει νά
 θεωρήσωμε ὡς ἐφημέριό του. Ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἢ ἐπιγραφή:

«ΑΧΝΣ = 1656 ΔΕΗCIC ΤῸ ΔΟΥΛῸ ΤῸ ΘΕῸ
 ΓΕΩΡΓΙῸ ΙΕΡΕΩΣ ΠΑΛΙῸ
 ΧΕΙΡ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΙΕΡΕΩΣ ΣΚΩΡΔΗΛΙ»

4. Ἡ ἀναγραφή στό σιγίλλιο ὅτι ὁ ναός ἀνοικοδομήθηκε ἐκ βάρων
 ἔξω τοῦ Κάστρου εἶναι ἀτυχής. Ἡ διατύπωση ὀφείλεται
 στόν ὑπάλληλο-συντάκτη τοῦ Πατριαρχείου πού, προφανῶς, δέν ἦταν
 δυνατόν νά γνωρίζει ὅτι ὁ ναός ἀνοικοδομήθηκε «στόν πεζόδρομο,
 ἀκριβῶς ἔξω ἀπὸ τὸ ὀχυρωμένο τμήμα τοῦ χωριοῦ» κατὰ ἐπιτυ-
 χέστερη ἄποψη (Βλ. Γ. Α. Παπαπαύλου, «Τ' ἄη Νηγιά τ' ἀνήφορο.
 Ὀδοιπορικό στίς 235 ἐκκλησίες τῆς Σίφνου», Ἀθήναι 2011, 113).

Ο ΣΙΦΝΙΑΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ ΑΡΙΘ. 211 ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Στό τεύχος υπ' αριθμ. 4 (1994), σσ. 155-156 των «Σιφνιακῶν» δημοσιεύσαμε σέ κατάλογον «σκευοφυλάκων» τῆς Ἐκκλησίας Σίφνου, μεταξύ ἄλλων, καί τόν Γεώργιον Παλαιόν ὅτι α) κατά τό ἔτος 1656 δαπάνησε γιά τήν κατασκευή τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, στό ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Κάστρου καί ὅτι β) γιά τό ἴδιο πρόσωπο «ἀναφέρεται κῶδιξ τοῦ 17ου αἰ. περιέχων ἔγγραφα τῶν νησιῶν Κύθνου, Κιμῶλου καί Μήλου... ὡς κτῆμα Γεωργίου ἱερέως τοῦ παλαιοῦ καί σκευοφύλακος Σίφνου».

Ὅταν ἀναζητήσαμε, πρό τοῦ ἔτους 1994, τόν ἐν λόγῳ Κώδικα στήν Ἐθνολογική Ἐταιρεία (μέγαρο Παλαιᾶς Βουλῆς) μᾶς δήλωσαν ὅτι «τόν εἶχαν δανείσει καί νά ἐπανέλθουμε ἀργότερα». Ἐπανήλθαμε βέβαια πολλές φορές στά χρόνια πού ἀκολούθησαν μέχρι πού μᾶς ξέκοφαν ὅτι ὁ Κώδικας δέν ἐπεστράφη ποτέ! Μέ τήν εὐκαιρία λοιπόν πού στό παρόν τεύχος γράφομε γιά τήν Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Κάστρου (βλ. σσ. 153-157) καί τόν <πιθανό, τότε> ἐφημέριό τῆς Γεώργιον Παλαιόν, δημιουργόν-κτῆτορα τοῦ ἐν λόγῳ Κώδικα, θεωρήσαμε σκόπιμο νά ἀξιολογήσουμε καί ἄλλες λεπτομέρειες στή σύντομη περιγραφή πού ἔκανε γι' αὐτόν ὁ ἀείμνηστος Σπ. Λάμπρος, κατά τά ἐπόμενα:

Κώδικας ἀριθμ. 211 Περίληψη Σπυρ. Λάμπρου

1. (φ. 8^α) Ζωδολόγιον

Ἄρχεται ἀκέφαλον ἀπό τοῦ τέλους Μαρτίου. Διακόπτεται ἐν φ. 34^α κ.ἑξ. ὑπό Μηνολογίου μετά σχεδιαγραφημάτων χειρῶν ἔχουσῶν τούς δακτύλους ἐναρίθμους. Ἐν φ. 31^α καί 36^β ἡ χρονολογία 1644.

2. φ. 67^α-74^β. Ἀντίγραφα συμφωνητικῶν ἐγγράφων (σκριτά = δανειστικόν). Κόπια προικοσιφούνου. Κόπια τῆς πουλισίας, Κόπια τεσταμέντου, Μπόλτζα ντεκάργο = Pollizza di cargo, Φορτωτικόν,

Νολιτζάδος, Παντέντα = πατέντα, πιστωτικόν γράμμα τῶν νήσων Κιμῶλου, Θερμίων (Κύθνου) καί Μήλου κατά τά ἔτη 1640 καί 1648. Τό τελευταῖο <τῆς Μήλου> φέρει χρονολογίαν, *αχμη^ω Ἰούλλιου*: 4 καί ὑπογραφήν † ὁ οἰκονόμος Μήλου καί ἐπίτροπος τοῦ ἀρχιερέως ὑπέγραψα. Ἐν φ. 89^α βραχύ προικοσύμφωνον ἐν Σίφνω ἔτους 1719.

3. φ. 76^α. Σημειώσεις παραδόσεως καί λήψεως χρημάτων, καρπῶν καί ἐμπορευμάτων. Πολλαχοῦ τοῦ Κώδικος ἄγραφα φύλλα, εἰς ὧν τινά ἐνεγράφησαν δοκίμια κονδυλίου, τύποι ἐπιστολῶν, εὐχαί κ.τ.λ. Τό φ. 15 κεκομμένον κατά τό κάτω ἥμισυ, τά φφ. 16-19 ἐφθαρμένα ἄνω, τά δέ 46-55 ἐφθαρμένα κάτω. Ἐν τῇ κάτω ὡα τοῦ φ. 34^α τέτραδον γ̄, ἐν φ. 56^α τέτραδον ε̄, ἐν φ. 67^α τέτραδον ζ̄.

4. Ἐν φ. 1^α, «Γεωργίου ἱερέως τοῦ Παλαιοῦ καί σκευοφύλακος Σίφνου», ἐν δέ τῷ παραφύλλῳ τῷ συσταχομένῳ τῷ ξύλῳ τῆς ἀρχῆς: «τό παρόν ὑπάρχι καμοῦ κωνσταντήνου παλαιοῦ καί ὄπιος τό ἀποξενόσι νά ἴνε ἀφορεσμένους καί ἀσιχόριτος».

5. Στάχωσις ἐκ ξύλου ἀπερικαλύπτου, ἐφ' οὔ ἐγκεχαραγμένη μονοκονδυλική ἐπιγραφή, ἐν ἣ διακρίνονται τά γράμματα ΓΠΛ [= Γεώργιος Παλαιός] καί ἄνωθεν σταυρός.

Ἐκ δωρεᾶς Μιχαήλ Λαμπруνίδου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΑ

Α'. Ἀπό τά καταγραφόμενα στίς παραγράφους 1 καί 2 τῶν, κατά τόν Σπ. Λάμπρον, περιλήψεων τοῦ Κώδικα στίς ὁποῖες σημειώνονται τρεῖς χρονολογίες, οἱ 1644, 1640 καί 1648, μπορούμε νά ὑποθέσουμε ὡς ἔτος ἐναρξῆς καταχωρήσεων σ' αὐτόν τό ἔτος 1640, ἀπό τόν σημειούμενο στό φ. 1^α «Γεώργιον ἱερέα τόν Παλαιόν καί σκευοφύλακα Σίφνου», δηλαδή βαθμοῦχον κληρικόν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας Σίφνου, ἡ ὁποία διατελοῦσε ἀκόμη ὑπό τό καθεστῶς τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας, ὅπως καί ἄλλα κυκλαδονήσια. Ὁ ἐν λόγῳ Γεώργιος Παλαιός, ἱερέας χειροτονημένος πρό τοῦ ἔτους 1640, δηλαδή πρό τῆς ἀνακήρυξης τῆς Σίφνου σέ ἀρχιεπισκοπή (τό ἔτος 1644), φαίνεται ὅτι μετέρχονταν καί τήν ἀσκηση τοῦ Ἐμπορίου τό ὁποῖο ἄνθιζε τότε στό νησί ἀπό σημαίνοντες μεγαλεμπόρους, ὅπως οἱ Βασίλειος Λογοθέτης, Πετράκης Ρόζας, ἀδελφοί Κοντόσταβλοι

καί ἄλλοι, ἄν κρίνουμε καί ἀπό τίς καταγραφές τοῦ Κώδικα 211, ἐνός δηλαδή καταστίχου γιά τήν καταγραφή διαφόρων πράξεων <μέ συνεργάτες καί πελάτες του> γιά τό ἰδιαίτερο ἐκεῖνο ἔργο του.

Β'. Κατά τίς καταχωρήσεις στά φφ. 67^α-74^β τοῦ Κώδικα μποροῦμε νά προσδιορίσουμε ὅτι ὁ σκευοφύλακας Σίφνου Γεώργιος Παλαιός ἀσκοῦσε «Γενικό Ἐμπόριο» ὅπως λ.χ. δανεισμούς χρημάτων ἐντόκως καί λοιπές ἐργασίες στό ἐν γένει πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τίς ὁποῖες μποροῦμε νά προσεγγίσουμε ἀπό τίς καταχωρήσεις στά φφ. 67^α-74^β τοῦ Κώδικα, ὅπως:

α) «Σκρίτα» = ἰταλ. scritta = δανειστικά συμβόλαια ἀπό δικούς τοῦ δανεισμούς, εἴτε πρός τρίτους.

β) «Κόποιες» = ἰταλ. copie = ἀντίγραφα διαφόρων πράξεων, ὅπως πωλήσεων ἢ ἀγορᾶς ἐμπορευμάτων, συμφωνιῶν, νολιτζᾶδων = ἰταλ. noleggio = ναύλωση πλοίου, παντέντα = ἰταλ. patente, ἄδειες, δανειστικά συμβόλαια (ἀναφέρονται μέ τά νησιά Μήλου, Κιμῶλου, Θερμίων)· τῆς Μήλου φέρει χρονολογία ,αχμη^ο Ἰουλίου 4 καί ὑπογραφή «† ὁ οἰκονόμος Μήλου καί ἐπίτροπος τοῦ ἀρχιερέως ὑπέγραφα».

γ) Στό φ. 76^α σημειώσεις ἀναφερόμενες σέ παραδόσεις ἢ λήψεις χρηματικῶν κεφαλαίων, καρπῶν καί ἐμπορευμάτων· ἀκόμη (στό φ. 89^α) βραχύ προικοσύμφωνο «ἐν Σίφνω ἔτους 1719» καί σέ πολλά φφ. ἄγραφα μέν, ἀλλά μέ «δοκίμια κονδυλίου, τύποις ἐπιστολῶν, εὐχῶν κ.λπ.».

δ) Στό φ. 1^α, ἡ ἀναγραφή «Γεωργίου ἱερέως τοῦ Παλαιοῦ καί σκευοφύλακος Σίφνου», καί στό παράφυλλο τό συσταχμένο στό ξύλο τῆς ἀρχῆς: «τό παρόν ὑπάρχει καμοῦ κωνστατήνου παλαιοῦ καί ὅπως τό ἀποξενόσι νά ἴνε ἀφορεσμένος καί ἀσιχόριτος».

ε) Στάχωση ἀπό ξύλο ἐπί τοῦ ὁποῖου χαραγμένη μονοκονδυλική ἐπιγραφή τῆς ὁποίας διακρίνονται τά γράμματα ΓΠΛ <= Γεώργιος Παλαιός> καί ἄνωθεν σταυρός.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ

ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΪ

Στά παλιά τά χρόνια τῆς «Παναγιάς τό Μοιρολόϊ» διαβαζότανε τά βράδουα τῆς Σαρακοστῆς σέ ὅλα τά σπίτια τῆς Σίφνου πρίν πέσουν νά κοιμηθοῦν. Ἦταν μιὰ προσευχή πού τήν εἶχε μάθει ἡ κάθε Λαλᾶ στά ἐγγόνια τῆς καί πέραγε ἀπό γενιά σέ γενιά.

Τό «μοιρολόϊ» αὐτό ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπό τόν ἀείμνηστον Ἄντ. Κανακάρη («Σιφναϊκά Νέα», Ἀπρίλιος 1955) σέ ἄλλη παραλλαγή ἀπό τήν πιό κάτω πού μᾶς τήν περιέσωσε ὁ ἀείμνηστος, ἐπίσης, Ἄγγελος Κοσμῆς στά κατάλοιπά του.

* * *

Τώρα ἴν ἅγια Σαρακοστή, τώρα ἴν ἅγιες ἡμέρες πού ψάλλουν τ' ἅγιος ὁ Θεός καί τ' ἅγιο ἐλέησόν με.

Ὅπου τό λέει σώνεται· κι' ὅπου τ' ἀφκράται ἀγιάζει· πού θέλει νά καλαφκραστεῖ, Παράδεισον ἐμπαίνει. Παράδεισο καί σ' ἐκκλησιά καί σ' ἅγιο Μναστηράκι. Κάτω στά Γεροσόλυμα καί στοῦ Δαυῖ τόν τάφο. Ἐκεῖ δεντρί ἐν ἦτανε, δεντρί ἐφανερῶθη.

Ἐκεῖ δεντρί ξεφύτρωσε, σαρανταδυό κλωνάρια.

Στή μέση κάθητ' ὁ Χριστός, στήν ἄκρη ἡ Παναγία καί μέσα στά κλωνάρια του κάθονται οἱ ἄγγελοι. Ἡ Δέσποινα σηκώνεται τήν προσευχή τῆς κάνει.

– Βοήθα Θειέ τό τέκνο μου καί τό μονογενῆ μου. Ἐκεῖ πού προσευχοῦντανε κι' ἔκανε τό Σταυρό τῆς ἀγγελική φωνή γροικᾶ, ἀπ' ἀρχαγγέλου στόμα.

– Ἐσύ κερᾶ προσεύχεσαι καί τόν Υἱό σου πιάσα. Σάν κλέφτη τότε σύρουνε καί σά φονιά τόν πάνε. Σάν ἀντροῦνοχώριστρο πάνε νά τόν καρφώσουν, στό συναγωγή τῶν ὠβρηῶ καί νά τόν παραδώσουν.

– Ἄλλοι κακό πού ἦπαθε ἡ μάννα ἡ καμένη, πούχα φασικιές ὀλόχρυσες καί κούνια ἀσημένια, πού μου τό βαιλίτζανε οἱ δώδεκα ἀποστόλοι.

Πάν νά τοῦ βάλουν τά καρφικιά νά σοῦ τόν θανατώσουν.

– Χαρκιά, κᾶνε τρία καρφικιά, κᾶνε τρία περόνια, κι' ἐκεῖνος ὁ κακόγνωμος πιάνει καί κάνει πέντε.

- Έσύ Χαρκιά πού τάκαμες, ὀδήγησέ με τώρα.
- Βάρτε τά δυό στά χέρια του, τά δυό στά γόνατά του, τό τρίτο τό φαρμακερό, βάρτε το στήν καρδιά του.

* * *

Ἡ Δέσποινα ὡς τά γροικά λιθομιές τήν πιάσαν λιθομιές κι' ἀραθυμιές καί ἴδρωσ τοῦ θανάτου.

Δράμι νερό τσ' ἐχύσανε, τρία καννιά τοῦ μόσκου καί πέντε τοῦ ροδόσταμου, ἴσως συφέρει ὁ νοῦς της.

- Ἐλάτε ξακλουθώντάς μου καί ὅσοι μ' ἀγαπάτε.
- Κι' ὅσοι ἀγαπάτε τό Χριστό, κι' ὅσοι τόν προσκυνάτε.
- Νά πά νά τόν προφτάσωμε πριχοῦ νά τόν σταυρώσουν.
- Πριχοῦ τοῦ βάλουν τά καρφικιά καί μοῦ τόν θανατώσουν.

Καμμιά δέν τήν ἀκλούθησε, μόνον οἱ τρεῖς παρθένες.

Ἡ Μάρθα, ἡ Μαγδαληνή κι' ἡ ἄλλη ἡ Ἐλισάβε. Παίρουν τό δρόμο τό στρατί, στρατί τό μονοπάτι. Γεμίζουν οἱ δρόμοι δάκρυα κι' οἱ βροῦχες μυρολόγια καί τά χρυσά της τά μαλλιά, πάνω στά σκοινοπόδια. Καί τό στρατί της ἔβγαλε εἰς τοῦ ληστῆ τήν πόρτα. Βρίσκουν τήν πόρτα σφαλιστή καί τά κλειδιά παρμένα καί τά παράθυρα τότε σφιχτομανταλωμένα.

- Ἄνοιξε πόρτα τοῦ ληστῆ καί πόρτα τοῦ Πιλάτου καί πόρτα τοῦ Πεντάγνωμου, ἄνοιξε νάμπω μέσα. Κι' ἡ πόρτα ἀπό τό φόβο της ἄνοιξε μοναχή της. Θωρεῖ δεξιά, θωρεῖ ζερβιά, πολύ φουσάτο μέσα. Κανένα δέν ἐγνώρισε μόνο τόν Ἄη-Γιάννη.

- Ἄη μου Γιάννη ἀφέντη μου καί βαπτιστή τοῦ Γιοῦ μου. Δεῖξε μου, τόν ἐγέννησα καί δέν τόν γνωρίντζω.

- Ἐν ἔχω πόδια νά σταθῶ, γλώσσα νά σοῦ μιλήσω, ἐν ἔχω χεροπάλαμα τό γιοῦ σου νά σοῦ δείξω.

- Θωρεῖς ἐκεῖνο τό χλωμό καί τόν ἀνεμαγιάρη ὁποῦ φορεῖ στήν κεφαλή σταυράγκαθο στεφάνι, κι' ὅπου βαστᾶ στό χέρι του χολή νά τόν ποτίσουν;

«- Σταυρέ μου γιά χαμήλωσε, Σταυρέ κατέβα κάτω. Νά πιάσω τόν ἐγέννησα νά τόν νεκροφιλήσω. Γιέ μου ποῦναι τά κάλλη σου; ποῦναι ἡ ὠμορφιά σου; Πού σούχα κούνιες ἀργυρές, φασκιές μαλαματένιες, κι' ὅπου σέ βαίλιτζανε οἱ δώδεκα παρθένες; Ποῦναι μαχαίρι νά σφαῶ; Ποῦναι φωτιά νά πέσω; Ποῦν' ἕνα ξεροπήλαδο νά πέσω νά γκρεμίσω;»

* * *

Κι' ὁ γιοῦς της τσ' ἀποκρίνεται ἀπ' τό Σταυρό ἀπάνω. «Κάμε καλό παράδειγμα νά κάμη ὁ κόσμος ὅλος. Νά κάμουν μάνες γιά παιδιά καί τά παιδιά γιά μάνες, νά κάμουν κι' οἱ καλόμοιρες γιά τούς καλοῦς των ἄντρες.

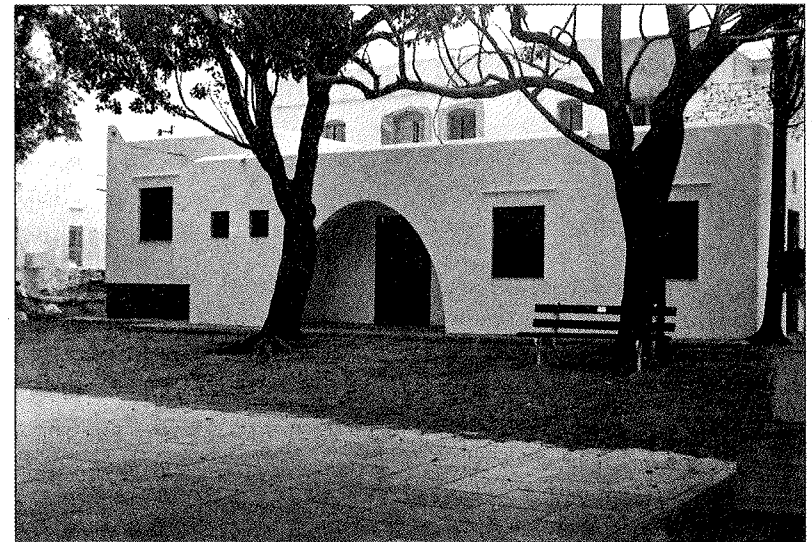
Μάνα μου μήν καῖς ἐσύ μή κάβγουνται οἱ μανάδες, κάβγουναι μάνες γιά παιδιά καί τά παιδιά γιά μάνες, πνίουνται κι' οἱ καλόμοιρες γιά τούς καλοῦς των ἄντρες. Μά πάρε μάνα μ' τό στρατί καί τράβα στό κελλί σου. Στρῶσε τραπέντζι θλιβερό, μαῦρα μαντήλια βάλε. Καί κάλεσ' ὅλα τ' ὄρφανά καί ὄλες τίς χηράδες, πικρές ἐληές νά φᾶνε, ξυνο κρασί νά πιοῦνε καί τό Μεγάλο Σάββατο, πού θά σημάνουν οἱ ἐκκλησιές καί ψάλλουν οἱ παπάδες τότε καί σύ, ὦ μάνα μου, νάχης χαρές μεγάλες. Π' ὁ γιοῦς σου ἀναστήνεται μέ τίς χρυσές λαμπάδες».

Παίρνει ἡ Δέσποινα τό στρατί καί πάει στό κελλί της. Στρώνει τραπέντζι θλιβερό, μαῦρα μαντήλια βάντζει. Κι' ἐκάλεσε ὅλα τ' ὄρφανά καί ὄλες τίς χηράδες. Ἄγιά Καλή ἠπέρασε κι' αὐτόν τό λόγο εἶπε:

- Ποῖός εἶδε ὑγιό εἰς τό Σταυρό καί μάνα στό τραπέντζι;

Τῆς Παναγιᾶς τό σώσανε αὐτόνο τό μαντάτο.

- Σύρε, Καλή, στήν κάταρα ἐμέ καί τοῦ Υἱοῦ μου. Παπάς νά μή βρεθῆ ποτέ, γιά νά σέ λουτρούση οὔτε λιβάνι καί κερι γιά νά σέ προσκομίση.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Στους Αγίους Αναργύρους. (Φωτ. Σ. Μ. Συμεωνίδη, 1962)

✓ Κάποιες έργασίες μας έχουν δημοσιευθεί σέ άλλες φιλόξενες περιοδικές εκδόσεις τών νησιών μας, όπως στήν «έπετηρίδα Έταιρειάς Κυκλαδικών Μελετών», τά «Μηλιακά», «Ναξιακά», «Κυκλαδικά Θέματα», «Άνδριακά Χρονικά» (όλόκληρος ό τόμος ύπ' άριθ. 22/1994), θεωρούμε ότι έχουν ιδιαίτερη σημασία λόγω έμπλουτισμού τής Ίστορίας τών Κυκλαδονήσων μέ άγνωστα άρχαιακά στοιχεία καί άς δεχτήκαμε καί κάποια κακή κριτική. Έμείς γράφαμε τήν αλήθεια πού εΐναι ή ψυχή τής Ίστορίας. Δύο λοιπόν έξ αὐτῶν τῶν έργασιῶν, ιδιαίτέρου ενδιαφέροντος, άναδημοσιεύουμε στόν παρόντα τόμο στήν έπιθυμία πληροφόρησης καί τῶν άναγνωστῶν μας καί σέ άλλες, παγκυκλαδικού ενδιαφέροντος λεπτομέρειες τοῦ βίου καί τῶν ποικιλότροπων άγώνων τῶν Κυκλαδικῶν στούς χαλεπούς καιρούς, αλλά καί στόν δυναμισμό τους γιά έπιβίωση μέ κατάληξη τό ένδοξο 1821.

✓ Στο προηγούμενο ύπ' άριθ. 26 (2018) τεῦχος μας προήλθαμε σέ ένα «άνοιγμα», θά τό λέγαμε, μιᾶς ευρύτερης συμμετοχῆς τῆς εκδοσῆς μας εκτός τοῦ συνήθους ιστορικού χώρου της, σ' εκείνον δηλαδή τῆς άποκαλουμένης «Λογοτεχνικῆς Σχολῆς τῆς Σίφνου». Πρός τοῦτο χρησιμοποιήσαμε κείμενα συμπολιτῶν μας, άειμνήστων πλέον τῶν περισσοτέρων, άναφερόμενα σέ πρόσωπα ή γεγονότα τῆς έποχῆς τους. Άρκετοί φίλοι άναγνώστες ικανοποιήθηκαν από τό έγχειρημα, δέν προέκυψε όμως οὔτε ένα νέο, σύγχρονο ενδιαφέρον, ως αντίκρουσμα ή ενεργή συμμετοχή καί επανεμφάνιση τῆς Σύγχρονης Λογοτεχνικῆς Σχολῆς τῆς Σίφνου μας. Έκ τοῦ λόγου τούτου πρέπει νά έχομεν ύπομονή καί νά περιμένουμε· ή ποιητική φλέβα τῶν νέων Σιφνίων καθεῦδει. Όταν μάλιστα πέρυσι, ὅπως αὐθόρμητα, εΐπα σέ κάποια μικρή παρέα ότι ἐγώ ὀμιλῶ καί τή «σιφνιακή ντοπιολαλιά» καί κάποιος νέος πετάχτηκε καί εΐπε «ἐγώ προσπαθῶ νά τήν άποφεύγω»... λυπήθηκα αφάνταστα. Λέτε νά εΐπε αλήθεια; Καί ἦταν άνάγκη νά τό πεί τώρα, στά γεράματά μου;

✓ Στίς 21 Μαΐου 2019 τό Ίδρυμα Ευγενίδη παρουσίασε σέ ειδική εκδήλωση τήν ψηφιοποίηση, μέσω Internet, τοῦ γραπτοῦ έργου (άπό τοῦ έτους 1957-2019) «τοῦ έρευνητῆ τῆς Ίστορίας τῆς Σίφνου καί άλλων Κυκλάδων Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη» στούς φιλοξένους χώρους του παρουσία τῆς Α.Σ. τοῦ μητροπολίτου μας κυρίου κυρί-

ου Δωροθέου Β', πολλῶν συμπολιτῶν, ἄλλων Κυκλαδιτῶν καὶ φίλων. Τό πρόγραμμα τῆς ἐκδήλωσης παρουσίασε ἡ κυρία Χαρά Πρίντζη, προϊσταμένη τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἰδρύματος, ἄρχισε δέ τοῦτο μέ χαιρετισμούς τοῦ κυρίου Λεωνίδα Δημητριάδη-Εὐγενίδη, Προέδρου τοῦ Ἰδρύματος, καὶ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος κυρίου Φιλίππου Τσιμπόγλου. Ἀκολούθως ἀναφέρθηκαν στό ἔργο τοῦ κ. Σ. Μ. Συμεωνίδη α) ὁ κύριος Ἀλέξανδρος Παπαδόπουλος, συγγραφέας-δημοσιογράφος καὶ συνιδρυτής τῶν ἐκδόσεων «Ἐπτάλοφος», β) ὁ κύριος Ἀντώνιος Ζαμπέλης, Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Σιφνίων, γ) ἡ κυρία Ἑλένη Ἀντ. Τρούλλου καὶ δ) ὁ κύριος Μίμης Λεμονῆς, παλαιός φίλος-συμπολίτης του καὶ συμμετοχος στίς ἀποκαλύψεις τῶν ἐρευνῶν του, ἀλλά καὶ στίς πολλές δυσχέρειες πού ἀντιμετώπιζε, κυρίως οἰκονομικές, ὡς συμπάσχων.

Ἀκολούθησε ἡ παρουσίαση τοῦ συστήματος ψηφιοποίησης συνόλου τοῦ γραπτοῦ ἔργου τοῦ κ. Σ.Μ.Σ. ἀπό τούς ἀρμοδίους ὑπαλλήλους τοῦ Ἰδρύματος κ.κ. Γεώργιον Κασιώτην καὶ Ἀντώνιον Φύσαν καὶ σύντομος εὐχαριστήριοις λόγος τοῦ κ. Σ. Μ. Συμεωνίδη, τόσο γιά τήν προσγενομένη τιμή στό πρόσωπό του, ἀλλά καὶ γιά τήν εὐρύτερη γνωστοποίηση τοῦ ἔργου του στίς σελίδες internet. <Ἐπί τῇ εὐκαιρία σημειώνεται ὅτι στίς σελίδες internet ἡ εἴσοδος πραγματοποιεῖται μέ τήν ἀναγραφή Simos Symeonidis.Gr>.

✓ Στίς πρόσφατες Δημοτικές ἐκλογές Δήμαρχος Σίφνου ἀναδείχθηκε ἡ κυρία Μαρία Ναδάλη, ἡ πρώτη γυναίκα Δήμαρχος στό νησί μας! Ἡ ἀνάδειξή της βεβαιώνει τήν ἀναγνώριση τῆς, μέχρι πρόσφατα, καὶ ἐπί χρόνια δημιουργικῆς προσφορᾶς της κατά τίς θητείες της μέ τήν ιδιότητα τῆς Προέδρου τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου Σίφνου καὶ τῶν ὄσων σημαντικῶν προέκυψαν κατ' αὐτές ὑπέρ τοῦ νησιοῦ μας. Τά «Σιφνιακά» εὐχονται στήν κυρία Δήμαρχο καὶ ὅλα τά μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου θερμά συγχαρητήρια καὶ μόνον ἐπιτυχίες στήν ἄσκηση τῶν καθηκόντων τους.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

I. ΟΝΟΜΑΤΩΝ - ΤΟΠΩΝ

Ἀγάπιος, μητρ. Κυρίζου, 42, 45,
47

Ἀγγλία, 8

Ἀγία

- Ἐδρα, 130

- Πίστις, 81, 123

- Προπαγάνδα, 9, 19, 23, 29, 30,
64, 73-77, 99, 85, 130, 131

Ἀγιοταφική Ἀδελφότης, 10

Ἅγιοι Τόποι, 12

Ἅγιος

- Ἰωάννης Βαπτιστ. 65

- Τάφος, μετόχι-σχολεῖο, 35-55

Ἀγκόνα, 6-8

Ἄγουσα, Πάρου, 37, 73, 87

Αἰγαῖο Πέλαγος, 137

Ἀθανάσιος

- Μαρμαράς, ἀρχπ. Σίφνου, 18,
137-142, 153

- Λαγκαδάς, ἱερμχ. - ἔξαρχος,
143-144

Ἄμοργός, 137, 139

Ἀνάφη, 12, 137, 139

Ἄνδρος, 5, 12, 21, 23-26, 49, 59,
71, 76, 82, 126, 132

Ἄνθιμος, μητρ. Κυζίκου, 156

Ἀντίπαρος, 121, 139

Ἄντώνιος

- Γοζαδῖνος, βικάριος, 27

- Σέρρα, καθ. ἐπισκ. Μήλου, 17,
26, 29, 59, 65, 71-74, 76, 78, 87

Ἀπολλωνία (Σταυρίον), 53

Ἀρτεμών, 53

Ἀρχιπέλαγος, 8, 17, 21, 22, 28, 60,
68, 75, 88, 89

Ἄσπρη Θάλασσα, 137

Αὐξέντιος, ἀρχπ. Ἄνδρου, 59

Αὐστριακοί, 31

Βαρβάκης Ἰωάννης, 44

Βαλκανικός, χῶρος, 11

Βατικανό, 13, 18, 20, 22, 24, 29,
31, 33, 126, 128

Βαρθολομαῖος

- ἀρχπ. Παροναξίας, 30

- βικ. Σίφνου, 22, 24, 27

Βασιλάκη Τζιακομίνα, 115

Βασιλάκης

- Ἀντώνιος Στ. ἢ Aliense, 115-120

- Ἰάκωβος Στ., ναυτικός, 115

- Ἰωάννης Στ., ναυτικός, 115

- Στέφανος Ἄντ, ζωγράφος, 115

Βελοῦδος Ἰωάννης, 116

Βιέννη, 117

Βλαστός Ἰωάννης, ἱερ. 116

Βουκένταβρος (πλοῖο δόγη Βενε-
τίας), 117

Βενετία, 6, 8, 30, 62, 69, 83, 115,
116, 117, 153

Βενετίας

- Ἀκαδημ. Καλῶν Τεχνῶν, 116

- Correr, Μουσεῖο, 117

- Κρατικά Ἀρχεῖα, 116

Γαβριήλ

- μητρ. Χαλκηδόνος, 156

- ἱερμχ., 140, 141

Γγιών Λούης, 39

Γαληνοτάτη, 6

Γαλλία, 6, 8

Γαλλίας

- βασιλεύς, 65

- πρόξενοι, 66, 84

Γάλλοι, 18, 31, 90

Γεδεών, πρῶην Καισαρείας καί
πρόεδρ. Σίφνου, 143

Γεράρδη Μακαρία, 37, 38

Γεράσιμος, ἱερμχ., 38

Γιουστινιάνος Ἄντων.,

ἀρχπ. Παροναξίας, 131

Γκιών Ἰ. Κάρολος, διδ., 42

Γοζαδῖνοι, ἄρχοντες, 5

Γοζαδῖνος

- Ἀποστόλης, παπᾶ, 145

- Ἀπόστολος, ἱερ. 85
- οἰκονόμος, 85
Γρηγόριος
- Ε΄, Οἰκουμ. Πατριάρχης, 39, 154
- ἀρχιεπ. Σίφνου, 143-145
Γρυπάρηδες (Ρώμης), 25
Γρυπάρης Γεώργιος, 25, 44, 45

Δαμιέτη, 12

Δαμιέτης πρόξενος, 12
Δαπόντες Ἰωάννης, 86
Δελαγραμμάτικας Ἰούλιος, 127
Δεσανόρος Ἀλεξ., 156
Διαμαντῆς, Μέγας Διοικητής, 137
Διπλοφανάριον, 138
Δραγούμης Ν., Διευθ. Νομαρχ., 54
Δοῦκες
- Βενετίας, 12
- Φλωρεντίας, 12
- Πάρμας, 12
- Μόδενας, 12
- Μάντοβας, 12
- De la Mirandola, 12

Ἐκκλησία

- Ἁγία Ρωμαϊκή, 131
- Καθολική, 9, 64
- Λατινική, 9
- Μεγάλη, 152
- Μήλου, 27, 57, 59
- Νάξου, 30, 57
- Ρώμης, 126, 129
- Σίφνου, 27, 60
Ἑλλησποντος, 17
Ἑνετικό Κράτος, 117
Ἐπισκοπές (Καθολικές)
- Κυκλάδων, 126
- Μήλου - Κιμώλου, 26
- Σίφνου - Θερμίων - Κέας, 26, 125
Ἐπίσκοποι (καθολικοί)
- Bisignano, 68, 73
- Calamina, 68, 73
- de Caona, 125

- Pitarcha Petrus, 125
Ἐπιστάτης Ἁγίου Τάγματος, 123

Ἡράκλεια, 137

Θάσος, 12

Θεοδόσιος, ἐπισκ. Οὐζίτζης, 156
Θερμιά, 6, 37, 128

Ἰγνάτιος, μητρ. Ἐφέσου, 156

Ἰεραπόλεως, ἐπίσκοπος, 28
Ἰμβρος, 12
Ἰος, 5, 137, 139
Ἰσπανία, 69
Ἰσπανοί, 11
Ἰσπανός, βασιλεύς, 11
Ἰταλία, 117
Ἰταλοί, 90
Ἰωακείμ, μητρ. Ἀγχιάλου, 156
Ἰωαννίκιος Β΄, Οἰκ. Πατρ., 153 ἐπ.

Καλλίνικος

- Μητρ. Σίφνου - Μήλου, 41
- Μητρ. Ραιδεστοῦ, 156
Καμίλλης Ἰωάνν.-Ἀντώνιος, κα-
θολ. ἐπισκ. Μήλου, 29, 57-114
Καπετάν Γενεράλε, 74
Καραπατακῆς, κουρσάρος, 24
Καρλέττι Χριστόφ., καθ' ἐπίσκ.
Σίφνου, 126
Καστέλι (τῆς Πάρου), 37
Κάστρου Δημοτ. Σχολεῖο, 55
Κέα, 5, 6, 23, 128, 146, 151
Κέας - Θερμίων
- βικάριος, 6
- ἐπίσκεψη Sebastiani, 150 ἐπ.
Κέρκυρα, 62
Κιμουλιάτες, 139
Κίμουλος, 139
Κίμωλος, 5, 66, 73, 76, 80,
81, 82, 87
Κολλέγιο
- Ἑλληνικό Ρώμης, 8

- Προπαγάνδας (Urbano), 27, 38
Κομνηνός Δημ., 6, 29
Κοντίλης Δημήτριος, νοτάριος
Μήλου, 144, 145, 150
Κοντόσταβλοι
- Ἄνδρου, 7
- Μιχελέτος, 20, 141
- Νικόλαος, 6, 59
Κορνάρου Αἰκατερίνη,
βασίλισσα Κύπρου, 117
Κορφιότης Βιττόριο, 24
Κόστα (Πάρου), 37
Κοτάκηδες Μήλου, 7
Κρήτη, 8, 17, 34, 57
Κύθηρα, 23
Κύθνος, 5 (βλ. καί Θερμιά)
Κυκλάδες, 5, 80
Κυκλαδονήσια, 86
Κυκλάδων, καθολ. κοινότη., 57
Κύριλλος, Οἰκουμ. Πατριάρχης
ὁ Λούκαρις, 9
Κωνσταντινούπολη, 6, 8, 19, 31,
91, 128, 129, 144
Κῶς, 12
Κωτάκης Ἰωάννης, 73, 87

Λαγκαδάς, βλ. Ἀθανάσιος

Λατῖνοι, 75, 121
- φεουδάρχες, 12
Λεῦκες (Πάρου), 37
Λογοθέτης Βασίλειος, μεγαλέμπο-
ρος, 6, 7, 20, 24-25, 141

Μακάριος

- μητρ. Δρύστρας, 156
- μητρ. Ἡρακλείας, 156
- Ἀσπράς, ἡγουμ. μετοχίου
Ἱεροσολ. Σίφνου, 35-56
Μάλτα, 8, 24, 25, 67, 69, 80, 82,
83, 86
Μάλτας
- ἱππότες, 20, 63, 74, 80, 121
- Μάγιστος Μέγας, 20, 121 ἐπ.

- πλοῖα, 121
Μανωλάκης, ἄρχων, 140
Μάντοβας, δούκας, 12
Μαρία Ζώρζης, πειρατής, 76
Μαρίνι Τζιαναντώνιο, 117
Μαρτεγκάνι Χριστόφορος, 131
Μασσαλία, 8
Μαυρογένης Νικ., δραγομάνος,
121, 124 ἐπ.
Μεγάλος Κύριος, 68
Μήλος, 5, 11, 12, 47, 49, 64, 65,
69, 70, 71, 75-79, 82, 115, 151
«Μήλος», ἐφημ., 58
Μήλου
- Ἀγιοταφικό Μετόχι, 66
- ἔπαρχος, 53
- καπουτσῖνοι, 28
- κάτοικοι, 59
Μεροβίγλι (Σαντορίνης), 22
Μεσέρογλου, σερδάρης, 70
Μικρά Ἀσία, 22, 57
Μιχαήλ Μέγας Ρήτωρ, 137
Μοροζίνης
- γενεράλε, 19
- Γεώργιος, ναύαρχος, 23
Μόσχα, 117
Μπᾶος
- Γιαννάκης, 45, 46
- Τζορτζάκης, διδ., 43
- Μπαρμπερίνι Ἀντών.
καρδινάλιος, 45, 46
Μποσκίνι Μᾶρκος, 116
Μουσουλῆ, κεχαγιάς, 73
Μύκονος, 5, 12, 18, 21, 28, 73, 82,
88, 137
Μυτιληναῖος Μ., 153
Μωαμεθανοί, 57-114
Μωραΐτης Θεοδωράκης, 45
Νάξος, 5, 11, 12, 18, 28, 61, 64,
71, 75, 82, 90, 121, 139

Νάξου, καθολ. παροιμία, 29
Ναπολέων, 117
Ναυπάκτου, ναυμαχία, 115
Νεόφυτος
- μητρ. Νικομηδείας, 156
- μητρ. Αδριανουπόλεως, 156
Νικόλαος, διδ. Σίφνου, 41
Νιός, 18
Νιοτάρης Αντώνιος, 43
Νικηφόρος, μητρ. <Νάξου>, ἔξαρχος Αἰγαίου Πελάγους, 137

Ξανθάκης Φραντσ., καθολ. ἐπίσκ. Σαντορίνης, 61, 62

Οἶκος

- Ἁγίου Ἰωάν. Ἱεροσολ., 123
- Dacorogna Σίφνου, 125
- Gozzadini, Κέας - Θερμίων, 125
Οἰκουμηνικός Θρόνος, 31
Ὀλλανδία, 8
Ὁρθόδοξη Ἐκκλησ. Σίφνου, 137
Ὁρθόδοξοι, 75

Παγκράτιος, μητροπ.

Μαρωνείας, 153
Παῖσιος, μητρ. Βιδύνης, 39
Παλαιός Κων., καντζηλιέρης, 43, 46
Πανάγιος Τάφος, 35, 37
Παναγιωτάκης, ρεφερενδάριος, 140
Παραδείσου (ἀναπαράσταση), 117
Παρθένιος Δ',
- οἴκουμ. πατριάρχης, 32
- μητροπ. Προύσης, 156
Πάρμας, δούκας, 12
Παρναξία, 30, 137
Πάρος, 5, 12, 18, 20, 28, 30, 73, 76, 82, 87, 121
Πάρου Καστέλι, 35
Πατριαρχεῖο
- Ἱεροσολύμων, 35
- Οἰκουμηνικό, 8, 9, 31, 32, 137, 138, 143

Πατριαρχική ἐξαρχία, 137
Πιαλή, καπουδάν πασᾶς, 125
Πόλλα
- βλ. Βαρθολομαῖος, 24
- βλ. Μᾶρκος, βικ., 20
Πομπονάτσος Ἰάκωβος, 131
Πόντος, 57
Πουλάκη Βαμπουκία, 153
Πουλάκης Ἀλέξανδρος, 153
Προβελέγγιος, Ἰωάννης, δήμαρχος Σίφνου, 55

Ροδόλφιο Κάρολος, ζωγράφος-μαθητής Aliense, 117

Ρόζα, οἰκογ. Χίου, 7

Ρόζας

- Ἐνρίκε, 146, 147, 148
- Πετράκης, μεγαλέμπορος, 141, 146, 149
Ρώμη, 30, 31, 33, 59, 60-65, 126, 137
Ρωμαῖοι (ἐνν. Ρωμιοί), 80
Ρωσσία, 117

Σαμοθράκη, 12

Σάμος, 12

Σαντορίνη, 5, 11, 12, 21, 73, 82, 86, 140, 141

Σέλινο - Κρήτης, 25

Σέρα, βλ. Ἀντώνιος

Σερίφιοι, 52, 55

Σέριφος, 5, 18, 137

Σερίφου, κοινότης, 44

Σερμαρτής, διάκονος, 37, 139

Σιγισμοῦνδος Γ', Πολωνίας, 117

Σίκινος, 5, 12, 137, 139

Σκάρου, κάστρο, 22

Σκορδίλης Ἐμμ., ἱερ. - ἀγιογρ., 157

Σκῦρος, 12

Σμύρνη, 6, 8, 21, 68, 88

Σουμμαρίπα Λίβιος, πρέ, 28

Σουῦτσος Ἀλέξ., δραγομάνος, 45, 46

Συνοδικός Τόμος, 138, 143
Σύρα, 18, 22, 28, 76, 82
Συρία, 74
Σχολεῖα Ἑλλην. Γλώσσης, 53

Τενοῦσα, 140

Τήνος, 5, 24, 62, 66, 75, 76, 82

Τήνου Προβλεπτής, 26

Τιμόθεος, Κύπριος, ἀρχιεπ.

Σίφνου, 138, 143

Τουρκίας - Βενετίας, πόλεμος, 80

Φαλκονέρα, 12

Φιλάρετος, ἀρχιεπίσκ. Σίφνου, 143

Φολέγανδρος, 5, 12, 137

Φλωρεντίας, δούκας, 12

Φραγκίσκος, καθολ. ἐπίσκ.

Σαντορίνης, 77

Φραντσέσκος, μισσιονάριος

Θερμίων, 147 ἐπ.

Φρούριο Κέας, 151

Χαλέπι, 35, 68, 88

Χανιά, 24, 25

Χαντζερής Κωστάκης, δραγομάνος, 42

Χίος, 66, 68, 88

Χρυσόγελος Νικόλαος, διδάσκ. - δήμαρχος, 44, 52

Ψαραύτης Γεώργ., διδάσκ., 39, 44, 50

II. ΙΕΡΩΝ ΝΑΩΝ - ΜΟΝΩΝ

Ἅγιος Ἀνδρέας (καθολ. Κέας), 151

Ἁγία Αἰκατερίνη (καθ.) Κέας, 147 ἐπ.

Ἁγία Αἰκατερίνη (Κάστρου Σίφν.), 153 ἐπ.

Ἅγιος Ἀντίπας (μετόχι), 44
Ἅγιος Γεώργιος (Βενετία), 116
Ἅγιος Ἀντώνιος (καθ.) Σίφνου, 146

Ἁγία Ἐλεοῦσα Σίφνου, 47

Εὐαγγελίστρια Κήπου, 129

Ἅγιος Νικόλαος (Πάρου), 37

Ἅγιος Πέτρος (Πάρου), 37

Ἅγιος Πέτρος (Perugia), 117

Ἅγιος Μᾶρκος (Βενετία), 117

Ἁγία Μαρίνα, Μονή Μήλου, 49

Ἅγιος Γεώργιος, Μήλου, 49

Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος (Φυτειά), 49, 52

Ἅγιος Ἰωάννης Θεολόγος Πάτμου, 10

Χοζοβιώτισσα Ἀμοργοῦ, 141

III. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΩΝ

Albrici Mario, 27

Antonio, cardinale, 149

Armasberg, 51

Bremond, cap., 91

Camillo Nicolo, 21

Castel Rosso, 147, 151

Coppin Jean, 12

Comneno Francesco, 29, 61, 81

Corner Andrea, 20

Crespo Giov. Mattia, 30

Crispi Giov. Batista, 121, 123

Dacorogna Ottulin, 125

Dambiano Dom., 64, 66, 70, 77

Daponte, Giov., 71

Della Rocca, 85, 126

Dellagrammatica Dom., 13, 26, 126, 133

Demardnis Pietro, 126

Doria Mauricio, 20, 29, 62, 75, 86

Duomo di Salo, 116

Foscolo Leonardo, 22, 24

Gozzadina Margartina, 85

Gozzadini

- Angelo, 125, 126

- Nicolo, 125

Grammatica Anton., 71

Guarchi Giuseppe, 29

Lorendano Francesco, 61

Maria Zorzi, 71

Morozini Girolamo, 16

Nesti Benedetto, 64

Noventa Vicentina, 117

Padova, 116

Palazzo

- Barbarigo, 117

- Ducale, 116

Parigi Bernardo da, 6, 7

Pascale Giovanni, 28

Paterii, vic, 35

Peris Giorgio, 17

Pitarcha Petrus, 125

Pucciarelli Paolo, 126

Rosa

- Enrico, 148, 150

- Pietro, 8, 27

Rossi Marco, 27

Sacra Congreg. Prop. Fide, 126

San Marco, 117

- Giorgio Maggiore, 117

- Zaccaria, 117

- Frari, 117

Sebastiani, 60, 64, 149

Taranto, 125

Tintoretto, 115

Treviso, 116

Tubino Giro, 13

Veronese Paolo, 115

Vicenza 117

Zuco Nicolo, 66, 84

Έκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Άρδητρού 12-16, 116 36 Άθήνα

Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033

www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr